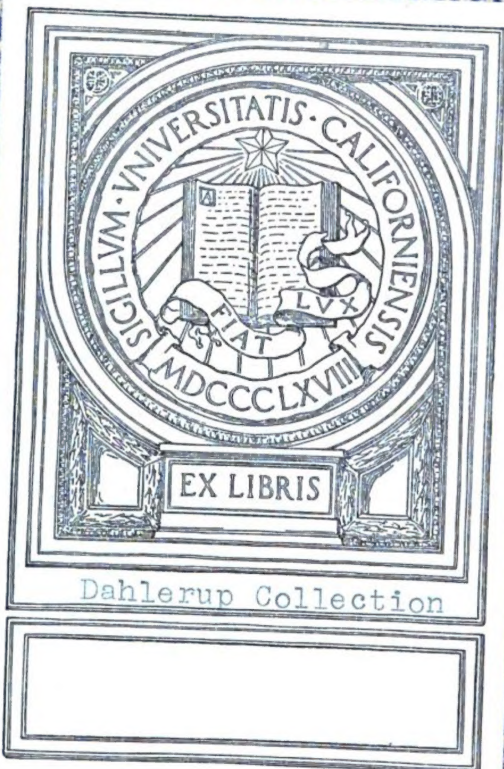
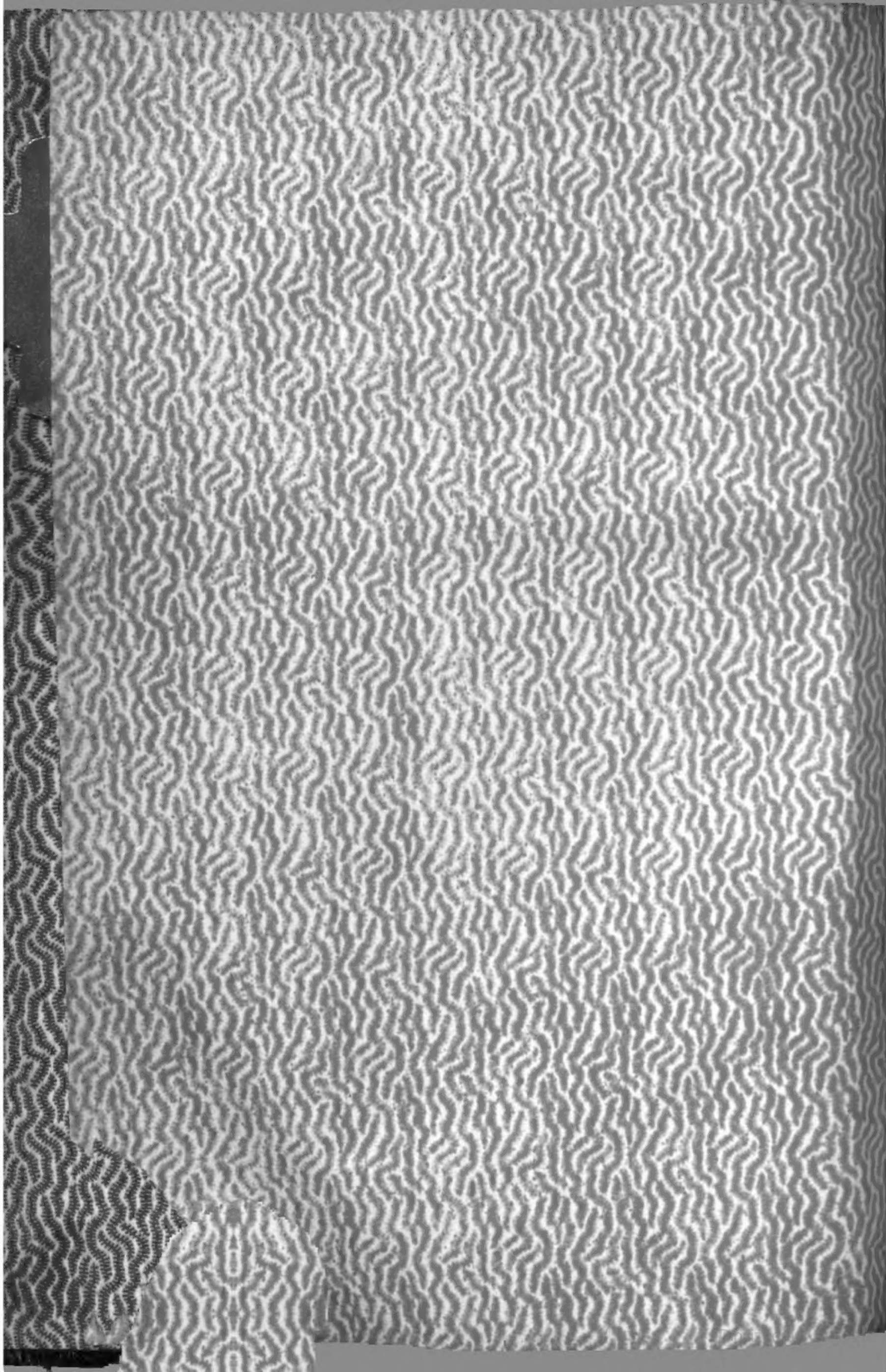
DE MED JYDSKE LOV BESLÆGTEDE STADSRETTER FOR SLESVIG, FLENSBORG, ...

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

Verner Dahlerup.

De
med Jydske Lov beslægtede
STADSRETTER

for

Slesvig, Flensborg, Aabenraa og Haderslev,

med Tillæg af

Thord Degns Artikler

og

Skraaen for St. Knuds Gilde i Flensborg,

udgivne,

ifølge Foranstaltning af
det kgl. Ministerium for Hertugdömmet Slesvig,

ved

P. G. THORSEN,
Professor, Universitets-Bibliothekar, Medlem af det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog.

Med 5 stentrykte Tavler.

KJØBENHAVN.
Trykt i det Berlingske Bogtrykkeri.
1855.
(I Kommission i A. F. Høst's Universit.-Boghandel.)

Die dem Jütischen Low verwandten STADTRECHTE

für

Schleswig, Flensburg, Apenrade und Hadersleben,

mit einem Nachtrage:

Thord Degns Artikel

und

die Skraa der St. Knuds Gilde in Flensburg,

herausgegeben,

auf Veranstaltung des
königl. Ministeriums für das Herzogthum Schleswig,

von

P. G. THORSEN,
Professor, Universitäts-Bibliothekar, Mitglied der königl. dänischen Gesellschaft für Geschichte und Sprache des Vaterlandes.

Mit 5 lithographirten Tafeln.

KOPENHAGEN.
Gedruckt in der Berlingschen Buchdruckerei.
1855.
(In Commission in der Universitätsbuchhandlung von Andr. Fred. Høst.)

DAHLERUD COLLECTION

Forerindring.

Det er en Ejendommelighed ved den slesvigske Retsforfatning, at, ligesom Jydske Lov endnu er gjældende, saaledes ere ogsaa endnu de særegne gamle Stadsretter paa samme Maade bevarede. Som bekjendt dannede Provindslove og Stadsretter ligeledes Grundlaget for Lovgivningen i Kongeriget, indtil 1683 Danske Lov udstædtes, der imidlertid ej forlod det fra Fortiden modtagne, men byggede i Hovedsagen derpaa og ikke mindst paa Jydske Lov, der efter Udgaven af 1590, uden at fortrænge de andre gamle Love, var blevet den mest ansete iblandt dem. Saaledes vedblev fremdeles, i Overensstemmelse med de oprindelige Forhold, Lovgrundvolden i Kongeriget og Hertugdömmet Slesvig at være den samme, og dette har Tidernes Medfør siden ikke formaaet at forrykke. I Slesvig vedblev man ogsaa i nyere Tid at give de ny Stæder egne Stadsretter, da man der var vant dertil fra de gamle Stæder paa Østkysten. Dette er, som man kunde vænte, udgaaet fra Staden Slesvig, der allerede meget tidlig var betydelig. Dens gamle Stadsret, der ikke er indført andenstedsfra, men ligesom uvilkaarlig er oprundet paa Stedet selv, og endog er omtrent et halvt Aarhundrede ældre end selve Jydske Lov,

og saaledes et meget vigtigt Middel til bestemtere at kjende dennes Omraades ældre Lovtilstand, hvad der da var Landssædvaner og hvorledes disse, ligesom de havde gjort sig gjældende i Stadsretten, ogsaa tillige hovedsagelig paaagtedes i Loven, — denne Stadsret, der ligefrem overførtes paa flere Steder i Nörre-Jylland, blev navnlig Kilden til Flensborgs og Aabenraa's, hvorimod der paa sidste Sted tillige dannede sig en egen Række Vedtægter og ligeledes i Haderslev en egen Byret, dog paa begge Steder under Tilslutning til det almindelige Grundlag i Jydske Lov. Disse fire Byers oprindelige Love udgjøre saaledes en egen Gruppe i den gamle danske Ret. Da de baade ere retshistorisk meget vigtige og endnu gjælde og derved forene det forbigangne og det nærværende, og de hidtil hverken ere alle særskilt udgivne eller fuldstændig optagne i nogen större Lovsamling, var der nu Anledning til at udgive dem sammen. Dette sker altsaa herved for første Gang. At de alle samlede blive let tilgjængelige i den indre Sammenhæng og i de virkelige Texter, vil forhaabentlig ogsaa bidrage til at befæste Erkjendelsen af deres sande Beskaffenhed og hvilken den Retskreds er, de tilhøre. Udgivelsen har i det hele kunnet ske efter Codices, som Byerne selv omhyggelig have opbevaret, og i det hver enkelt Stadsret i det følgende her nærmere omtales, kastes tillige et Blik paa Byernes Historie, dog især paa Slesvigs, da denne er saa viglig saavel med Hensyn til hele Riget som til de andre tre vedkommende Stæder, hvorimod disse ikke have en saadan almindelig Betydning.

---

1. **Der er ingen af de gamle danske Stæder, med Undtagelse af Roskilde, hvis Historie gaar saa langt tilbage i Tiden som Slesvigs.**

Et mythisk Oldtidssagn lader „Sceáf“, af hvem Skjold („Scyld“) skulde være en Ætling, have hersket i Slesvig, ogsaa Hedeby kaldet.*) Den samme Forestilling om denne Stads fjærne og ubestemmelige Alder findes ligeledes hos vor Saxo, naar han oftere lader den komme frem endog i Tiden længe för den egentlige Histories Begyndelse.

Historisk sikkert omtales Slesvig nu for over Tusinde Aar siden, nemlig strax efter 800. De frankiske Annaler**) fra den Tid nævne i Anledning af Kong Godfred, „rex Danorum“, hvem den første Anlæggelse af Dannevirke skyldes og af hvis Optræden og Sammenstød med Kejser Carl den store Forliget fra 811 om Grændsen blev en Følge, „Sliesthorp“ og „portus Sliesthorp“ ved Aar 804. Vistnok er dette ikke endnu Navnet Slesvig, men da dette Sted laa paa Grændsen, „in confinio“, af Godfreds Rige og „Saxonia“, da det siges, at han kom der „cum classe sua et omni equitatu regni sui“, da saaledes dette Sted fortrinsvis kaldes Byen ved Sli

---

*) „Iste (Sceáf) ut fertur in quandam insulam Germaniæ Scandzam – appulsus navi sine remige puerulus, posito ad caput frumenti manipulo ideoque Sceáf nuncupatus, ab hominibus regionis illius pro miraculo exceptus et sedulo nutritus, adulta ætate regnavit in oppido, quod tunc Slasvic, nunc vero Haitheby appellatur: est autem regio illa Anglia vetus dicta, unde Angli venerunt in Britanniam, inter Saxones et Gothos constituta.“ Jfr. Kemble, a translation of the anglosaxon poem of Beowulf, 1837, postscr. to the pref. p. IV. Det anførte, hvortil der er flere Sidestykker, findes vistnok ikke i selve Digtet om Beowulf, (der ogsaa lader Skjold komme til Landet paa den her angivne Maade,) men slutter sig dog, ligesom de andre lignende Sagn, dertil. — Naturligvis har det indholdsrige, om end noget dunkle, Beowulfsdigt en særegen Betydning med Hensyn til den danske Halvø, da det er blevet til i England paa Grundlaget rimeligvis af Erindringer fra Stammelandet og heller ikke savner historisk sikre Momenter. (I Thorpes Udgave fra 1855 findes slet ingen ny Undersøgelser i disse Henseender.)

**) De ere sammenstillede, navnlig med Hensyn til danske Forhold, i „chronologia Ansshariana“ i Langebeks Scriptt. rer. dan. I. 496 fg.

og der kunde komme, hvad man dengang kaldte „en Flaade", dertil, kan der ikke være nogen Tvivl om, at det er enstydigt med Slesvig, hvilken Benævnelse paa Byen først forekommer senere og egentlig kun betegner Pladsen, hvor den var anlagt, nemlig ved en Vig af Slien, (den saakaldte „gamle Havn"). Denne nöjagtige Anvendelse af Navnet findes i Ansgars Levnet ved Rembert*), der er skrevet allerede i det 9. Aarhundrede. Ansgars anden Rejse her til Landet, omtrent 850, blev nemlig foretaget, fordi Kong Erik, „der ene herskede over de Danske" (i disse Egne, vil det vel sige) og i længere Tid havde betjent sig af Ansgars Raad ogsaa med Hensyn til sit Riges Anliggender, havde tilladt, at der maatte bygges en Kirke „in portu quodam regni sui ad hoc aptissimo et huic regioni (Saxonia nemlig) proximo Sleaswic vocato, ubi ex omni parte conventus fiebat negotiatorum." Det var imidlertid ej blot en søgt Havn, men der var ogsaa en By, i det det hedder at der blandt „primores vici" var adskillige Kristne. „Portus Sleaswich" gjentages der senere, men dog forekommer „vicus Slieswic" et Sted der uden videre, dels vel fordi de Fremmede snarest opfattede „wic" som „vicus", og dels fordi det maatte let falde tvungent at give Havnen og Byen, der laa ved den, forskjellig Benævnelse. Efter Kong Eriks Død 854 var denne ny Kirke i Fare paa Foranstaltning af en saakaldet „comes vici", (en Benævnelse der synes at antyde, at Byen ikke var ubetydelig); den unge Kong Erik hævdede den dog og lod endog i en anden By i sit Rige, i Ribe, en Kirke bygge, 855 eller 856. Da Slesvig saaledes blev Hovedsædet for den ny Lære og lettest kunde vedligeholde Forbindelsen med Landet, hvorfra de ny Lærere kom, fik den derved tillige en Betydning den ikke för havde haft. Kirken der blev snart en Magt; endog midt i 10. Aarhundrede, 948, var den første Biskop tilstæde ved det Ingelheimske Concilium; i Akten derfra er Navnet endnu temmelig ukjendeligt, dog er dette ikke længer Tilfælde end til henimod Enden af det nævnte Aarhundrede.

---

*) Vita S. Ansgarii per Rembertum er indført i Scriptt. rer. Dan. Tom. I. 427 fg.; jfr. navnlig Cap. 21., 28. og 29.

Der blev nu en stedse större Anledning til at tale om ecclesia, episcopus Slesvicensis, etc. og denne kirkelige Benævnelse og den fortsatte kirkelige Brug af Slesvicensis, eller lignende som Tillægsord, har uden Tvivl bidraget meget til at befæste og udbrede Navnet Slesvig for Byen. At der i det hele er en Indvirkning ad den Vej vistnok baade paa de engelske og paa de tydske Skribenter fra 10. og 11. Aarhundrede er temmelig tydeligt af den Maade, hvorpaa de sædvanlig anføre og omtale Navnet. I indenlandske ikkekirkelige Sager forekommer derimod Navnet Slesvig næppe för i det 12. Aarhundrede. — Slesvig var en Handelsby, för Kristendommen der blev forkyndt; der begyndtes vel endog dermed netop der, fordi det var et Sted hvor mange kom sammen, hvor der var et bekjendt Udgangspunkt til det øvrige Norden og hvor man kunde finde Folk, der færdedes imellem Landene og kunde benyttes paa en eller anden Maade i Missionens Tjeneste. Da imidlertid den tidligste Kundskab om denne Handelsplads kun i Forbigaaende er meddelt i det ældste ovenfor benyttede Kildeskrift, som nærmest omhandler Missionærernes første Ankomst, maatte det, der vedkom deres Færd og de nærmeste Følger af denne for Byen, først omtales.

Det træffer sig imidlertid saa heldigt, at der endnu fra selve det 9. Aarhundrede, fra sammes Slutning, haves en Rejseberetning, som alene angaar Handel og Sejlads netop fortrinsvis med Hensyn til Slesvig eller Hedeby, som Byen egentlig kaldes i denne Kilde, der alene er af indenlandsk eller nordisk Oprindelse. Det er den bekjendte Beretning, som Nordmanden Ottar, og Ulfsten, der formodentlig var Indvaaner i Hedeby, meddelte den engelske Kong Ælfred, men som desværre kun haves paa Angelsaxisk sammen med Kongens øvrige Skrifter, ikke i det eller de Sprog, som Ottar og Ulfsten talte.*) Ottar beretter, at han sej-

*) Den er lettest og sikrest tilgjængelig i Rasks samlede Afhandlinger, I. 1834, jfr. især S. 320-25. Det er dog ikke rigtigt, naar „Sillende“ der gives ved Slesvig, ɔ: Landskabet, hvilket længe efter den Tid endnu slet ikke var udsondret fra „Gotland“; ved „Sillende“ kan vistnok kun menes den syd-

lede fra Norge i 5 Dage „til den Havn, som man kalder Hedeby („æt Hæðum"), den ligger imellem Venderne, Saxerne og Angel („betvuh Vinedum and Seaxum and Angle") og hører under de Danske", - og „at han de to sidste Dage, för han kom til Hedeby („to Hæðum"), havde paa Styrbord „Gotland and Sillende" og mange Øer, (i hvilke Lande Anglerne („Engle") boede, för de kom hid til Lands) og i de to Dage havde han paa Bagbord de Øer, som tilhøre Danmark". Det er meget mærkeligt, at Ottar, som boede i den nordligste Del af Norge og som sagt levede i 9. Aarhundrede, dog søgte til Hedeby paa en Handelsrejse; om denne siges intet nærmere, men det er tydeligt, at han har vidst god Besked, og næppe har heller hans Rejse dertil været enestaaende. I det mindste i den tidlige Middelalder allerede var det ofte Tilfælde, at Nordmænd og Islændere søgte til Hedeby, ogsaa for derfra at gaa videre imod Syd, navnlig paa Valfarter. Ulfsten beretter intet om sig selv eller hvor han boede egentlig, kun hedder det ligefrem, at han „sejlede fra Hedeby" („of Hæðum"), og derfor er det vel ikke usandsynligt, at han havde hjemme der. Hans Sejlads gik paa Østersøen, som han nærmere beskriver, især Estland. — Et meget vigtigt Vidnesbyrd med Hensyn til denne Handelspladses Beskaffenhed afgiver dernæst Adamus Bremensis, hvis historiske Værk er sluttet senest 1076. Han kjendte selv godt de danske Lande, fik mange Efterretninger fra Kong Svend Estridsön (som han ofte udtrykkelig paaberaaber sig som Hjemmel), og han udtrykker sig saaledes med Hensyn til Sejladsen fra Slesvig: „Ex eo portu naves emitti solent in Sclavaniam vel in Suediam vel ad Semlant usque in Græciam." Men han kjendte altsaa kun til Handelsforbindelser derfra med de nordlige Lande og paa Østersøen, og taler ikke om saadanne med England, skjönt der ellers fra Bremen var i hierarkisk Henseende megen Opmærksomhed henvendt paa Forbindelsen imellem dette Land og Dan-

ligste Del af samme, der i det hele var gjennemskaaret af Vandløb eller laa lavt og gik imod Vest ud i Grunde og Øer. En Lævning af „Sillende" er uden Tvivl tilbage i Navnet paa Øen Sylt (eller Sild), der i et Diplom af Kong Valdemar den 2. fra c. 1202 endnu kaldes „insula Siland".

mark i det 11. Aarhundrede. Ligeledes antyder Saxo kun de fjærnere Østersølande som dem, hvormed der fra Slesvig var Forbindelse. Ogsaa Byens gamle Stadsret, i hvilken dog Ting komme frem der tilhøre Slutningen af 11. Aarhundrede, kjender kun disse nævnte Handelsveje.*)

*) Det er en meget almindelig Mening, at der i flere Aarhundreder har været ført en levende direkte Handel fra England med, eller dog over, Byen Slesvig. Til at antage dette er det imidlertid ikke nok, at det berettes af nyere Skribenter f. Ex. Cypræus, Br. Boysen, Thraziger, Danckwerth, Ulr. Petersen, og at det bestandig gjentages ifølge deres Udsagn. Der findes ikke gamle historiske Beviser for, at en slig Handel har fundet Sted, og det indses ikke, hvordan saadanne kunde mangle netop endog i de nærmest staaende historiske Kilder og i Byens Stadsret, dersom Handelen virkelig havde været længe saa betydelig. Det forholder sig derfor vist med dette, som med et andet, Punkt i Byens ældre Historie saaledes, at en enkelt urigtig eller uklar Ytring, ved oftere at omtales og antages som sikker, er blevet betragtet som uimodsigelig. Ogsaa er det hele, man har at beraabe sig paa, naar man endelig gaar noget nærmere ind paa Sagen, f. Ex. i Br. Boysens „fragmentum historiæ slesvicensis“, 826-1526, (i Westphalens monum. ined. 3, jfr. især S. 267) kun Forfædrenes Fortælling („a majoribus nostris proditum est“) og - det Slags Sten („pumices“), hvoraf enkelte Bygninger (Kirker) ere eller vare opførte navnlig i Slesvig By og i Hollingstedt. Den sidstnævnte Grund, der i og for sig synes noget besynderlig, har ifølge Sagkyndiges Dom intet at betyde, (jfr. N. Höyen om Ribe Domkirke i Dansk Ugeskrift 2. Række, 2. Bind, 1843) og den førstnævnte maa ogsaa efter sin Natur være mislig, da det her gjælder om Kundskab i det enkelte om Begivenheder fra Knud den stores og den næstfølgende Tidsalder. En ganske anden Sag er det, at Sagn, om de end vare uklare og bevægelige, havde holdt sig i Folkets Erindring om en tidligere stor og lang Forbindelse imellem England og den danske Halvø, navnlig dens sydligere Del, da som bekjendt hint Land fra denne havde erholdt sin Hovedbefolkning, og dette dog vistnok ikke er sket paa engang under „Hengist og Horsa“, men fremdeles under det dobbelte Hestebanner under Forløbet af en meget lang Tid. — Fattes der imidlertid historiske Beviser for Byen Slesvigs Handel med England i ældre Tid, findes dog saadanne om en anden By indenfor det nuværende Hertugdömme Slesvigs geografiske Grændse. Om Ribe beretter Adam af Bremen nemlig udtrykkelig, at derfra var Sejlads „in Fresiam aut certe in Angliam vel in nostram Saxoniam“, og et gammelt „scholion“ (96.) til dette Sted angiver den Tid, der

Det maa vistnok ifølge de nævnte Kildeangivelser være at betragte som en Kjendsgjerning, at saavel „Havnen Sliesthorp", som den „Havn kaldet Sleaswic", hvor Ansgar midt i 9. Aarhundrede fik den første Kirke anlagt og fremdeles nogenlunde fredet og hvorfra der allerede da var Forbindelse med de fjærnere Østersølande, og endelig „Havnen æt Hæðum" i de gamle Anglers Egn, hvortil ligeledes noget efter Midten af 9. Aarhundrede Ottar kom og hvorfra Ulfsten gik ud, var en og den samme, som kun benævntes paa forskjellig Maade nemlig med Hensyn til Beskaffenheden enten fra Søsiden eller fra Landsiden. Kun kunde der siges, i det Sliesthorp som Benævnelse snart forsvandt og Slesvig og Hedeby brugtes ved Siden af hinanden, at „æt Hæðum" endnu ikke ganske var „Hedeby" for den ældste Tid. Er det end forsaavidt Tilfælde, er det dog ogsaa saa, at „Hedeby" fuldstændig kan opvises fra denne samme Tidsalder, nemlig i Indskriften paa den störste af de syd for Slesvig fundne Runestene, der hører til de anseligste og mærkværdigste olddanske Monumenter*). At ligeledes dette Navn

---

behøvedes for at sejle „de Ripa" til et Sted i Flandern og derfra til et Sted i England, „illuc de Ripa," etc. Fra det 13. Aarhundrede haves fremdeles sikre danske og engelske samtidige Vidnesbyrd for denne Handelsforbindelses Vedligeholdelse; men ligesaa vist som det er, at denne i lang Tid er udøvet, ligesaa vist er det, at man ogsaa med Hensyn til Ribe har i den nyere Tid, baade i Skrifter og ellers, gjort sig meget urigtige Forestillinger om de lokale Forhold, under hvilke den kunde finde Sted, – hvilket efter Kilderne fortrinlig er fremstillet af P. Adler i hans „Skildring af Byen Ribe i de forrige Aarhundreder", I. (Skibsfart og Handel) 1842.

*) Den har nu, selv anden, en ganske passende Plads i Parken ved Luiselund. Den fandtes imellem to Höje ved Wedelspang paa et höjtliggende Sted, hvor det næsten synes at der har været flere lignende ældgamle Monumenter, og dette synes at betegnes af Saxo, naar han i Anledning af Sivards Fald (i 9. Bog, ed. Müller, pag. 463) siger „colles indicio manent" etc. Denne store Runesten er rejst og Indskriften sat over en Mand, der faldt, „da kjække Helte laa for („sade om") Hedeby", ᚢᛘ ᚼᛅᛁᚦᛅ ᛒᚢ. At Byen nævnes, ligeledes med dette Navn, fremdeles paa en anden dansk Runesten, turde ogsaa, da Stedsnavne ellers saa sjælden forekomme paa dem,

ved denne Tid, i det mindste i 10. Aarhundrede, kjendtes og brugtes höjst oppe i de nordlige Lande, derpaa afgiver Njáls Saga et Bevis, for her kun at nævne den alene af den islandske Sagalitteratur, der ogsaa i den Henseende afgiver en rig Kilde*). Uden Tvivl forholder det sig saaledes, at Hedeby er det ældste egentlige danske Navn, hvorved i Forbigaaende kan bemærkes, at „Slesvík" i Knýtlinga Saga (Cap. 86) i Knud Lavards Historie bruges om Sliens Vige længere ude, i det det hedder at „han lod bygge Kasteller paa begge Sider af Slivigen (Slesvík), der hvor Sundet var smallest, som ude fra gaar ind til Hedeby". Det gjör intet til Sagen, at enkelte gamle tydske og engelske Skribenter (yngre end Ansgar og Rembert) alene eller især bruge Benævnelsen Slesvig, da, som ovenfor bemærket, denne Brug mere betegner Vejen, ad hvilken de have faaet Kundskaben, end Navnets Oprindelighed, - og hvad Adamus Bremensis angaar, da er det uden Tvivl tydeligt, at Hedeby netop er det Navn, som han kjender af egen Erfaring fra Landet selv, men Slesvig derimod kun historisk og som benyttet af Kirken. Han kalder nemlig ej blot, som man plejer at sige, Byen „Sliaswig quae et (eller S. quae nunc) Heidiba dicitur" (I, 59, IV, 1.) - eller blot „Sliaswig" (f. E. i I, 27), men han kalder den ligeledes ogsaa blot „Heidiba" alene (II, 75), ja endog „Heidiba quae Sliaswig dicitur" (II, 34). — Skjönt det er det naturlige, at Hedeby er den oprindelige indenlandske Benævnelse, er dette dog forsaavidt mindre vigtigt; Hovedsagen er (i det mindste her), at det fastholdes, at

være et ikke paaagtet Fingerpeg. (I øvrigt er det ikke blot Runestene fra den gamle Tid, som denne Egn opviser, men ogsaa Runeindskrifter af en hel anden Art fra den senere Middelalder; en saadan fandtes endog i Slesvig Domkirke, indtil den og mere forsvandt ved den sidste store Restavrering, der endtes omtrent 1847.)

*) Udg. 1772, Cap. 31: „Gunnarr sigldi or Austrvegi með fe miklu, hann hafði 10 skip ok hellt þeim til Heiðabœiar i Danmörk. Haraldr konungr Gormsson var þar á land upp" etc. (Den islandske Form, i Accus. Heiðabœ, svarer ganske til den olddanske paa Runestenen og det er jo kun Uvidenhed om de regelmæssige Böjningsformer at opstille disse som forskjellige Maader, hvorpaa Navnet skrives.)

det ikke er to forskjellige Steder, men det samme Sted med forskjelligt Navn af forskjellig Oprindelse. Hvor underligt det nemlig end kan synes, er det dog Tilfælde, at det allerede i lang Tid har været det almindelig antagne, at det er to Steder. Hjemmelsmændene ere i det hele de samme, som anføres med Hensyn til den formentlige direkte engelske Handel paa Byen Slesvig, og de ere blevne mere bekjendte og benyttede derved, at deres Meninger og tildels deres litterære Efterladenskaber ere blevne optagne i Westphalens store Samling „Monumenta inedita“ (Tom. 1-4. fol., 1739-45), som kun paa Nöjagtighedens Bekostning er blevet saa stor som den er. Ved idelige Gjentagelser af de samme uhjemlede Paastande og ved formentlige Forbedringer har man tilvejebragt et Slags System for, at Slesvig først er anlagt langt imod Syd og flere Gange flyttet, (hvorved det ogsaa er vandret over det nærværende Haddeby,) indtil det endelig er kommet paa den Plads, den gamle Del af Staden nu indtager. Det er besynderligt, at denne Lære er blevet gjengivet ogsaa hvor man ikke skulde væntet det, men det er dog öjensynligt at det hele og Enkelthederne, der ere brugte til at danne det, er en indviklet og kunstig Sammenstilling, som lider af mangfoldige Modsigelser, - da det naturlige og nødvendige ofte ikke kan andet end tvinge sig frem -, ligesom den ogsaa kun har kunnet blive til ved en forvirret Brug af Kilderne og ved en uklar Forestilling om, hvad der kan betragtes som Kilder for en fjærn Tid. — Hovedspörgsmaalet er, om Hedeby til enhver Tid har været forskjellig fra Haddeby. Dermed er egentlig alt afgjort og den paa ovennævnte Maade indbragte Forvirring forsvinder. Saavidt vides har Stedernes bestandige Forskjellighed ikke för været bestemt hævdet, men flere have indset det uholdbare i den herskende Mening og have derfor, om de end ikke afgjort forkastede den, dog udtalt sig vaklende og med Usikkerhed. Saaledes (Langebek) i Danske Atlas Tom. 7, 1781, S. 629 sammenholdt med 643; Jensen i Kirchl. Statistik des Herzogthums Schleswig, 1841, S. 1050 sammenholdt med 1096, - og omtrent ligeledes J. N. Schmidt i „Slesvigs Land og Folk“, 1852, S. 320 og 343. — Tages nu først Hensyn til den Mening,

at „Hedeby er nuværende Haddeby ved Slesvig, - den første paa dette Sted byggede Kirke den ældste i Danmark“ etc., hvilket mest ubetinget er fremsat i det udførlige Geografiske Register til „Oldnordiske Sagaer“ i sammes 12. Bind 1837, (der dog i det hele har mange svage Punkter), da vil det være nok derimod at sætte følgende. I den nyere slesvigske Stadsret, omtrent vel fra 1400, anføres i Cap. 17 iblandt andet, at det hørte under Stadens Sandemænd, der skete „twisschen Hetheby Sand vnde Haddeboth Sunde“, (i den ny höjtydske Oversættelse fra forrige Aarhundrede er det første Navn aldeles vilkaarlig oversat ved „Hoddeboth Damm,“) - jfr. det 2. Facsimile her, der netop gjengiver den Side af Codex, hvor dette findes; i et Diplom af 1295, som ligesom de følgende findes i „Schl. Holst. Lauenb. Urkundensammlung“, 1. Bd., nævnes „parochia Haddeby“ (i Modsætning til „ipsa civitas Slesvicensis“), i et andet fra 1291 hedder det „infra medias aquas inter ipsam civitatem et inter Haddeboth profluentes“, og i det meget vigtige af 28. Maj 1285 nævnes „Haddebooth“ imellem andre Bynavne og ligeledes i det følgende særskilt fra Staden Slesvig; og naar endelig den saakaldte „chronicon Erici regis“, som ender omtrent ved 1288, henfører en Begivenhed i en tidlig Tid til „Hadeboth“, saa er dette, om end Factum i og for sig er urigtigt, dog et Tegn paa, at Stedet ej blot er ældre, men antoges at være meget gammelt*). Og imens Haddeby saaledes noksom betegnes som noget for sig bestaaende, er det samme til samme Tid Tilfælde i endnu höjere Grad med Hedeby, hvor-

---

*) Det er ved Aaret 828, at denne Krönnike lader Ansgar bygge en Kirke i „Hadeboth“ (saaledes vexle „both“ og „by“ den Tid ej sjælden); uden Tvivl er dette Sted, i Forbindelse med Navnforvexlingen, den egentlige Spire til at den følgende Tale i den Retning, i det mindste omtrent fra 1500, - i det denne Krönnike, mulig fordi den mentes at være af en Kong Erik, blev en meget brugt og meget anset Kilde i Historien lige indtil Hvitfeldt, og derved senere ogsaa. Den hidrører utvivlsomt fra Ry („Rythe“) Kloster (det nuværende „Glücksburg“) og da den er det første danske, ɔ: tillige paa Dansk skrevne, historiske Kildeskrift, har et slesvigsk Kloster Æren for at have frembragt dette, - hvilket næppe nogensinde er fremhævet.

paa kun nogle Exempler ville behøves. En slesvigsk Gejstlig tilföjer, 1378, ved sit Navn i et Dokument „de Heydebu", (Westph. mon. ined. 2, 267); i et Testament af 1307 skjænkes Gaver til „ecclesia St. Petri in Hethæby", (Pontoppidans Annales ecclesiæ danicæ, 2, 95); et Kongebrev udstædt i „Hetheby" 1283 gav Kiels Borgere nogle Friheder i Skaane (i den nævnte Urkundensammlung 1.); Biskoppen af Hetheby var paa Raad med ved Stadfæstelsen 1282 af Haderslevs Stadsret (jfr. sammes Indledning) og ligeledes var Biskoppen i „Hethæby" nærværende ved og delagtig i Jydske Lovs Udstædelse 1241 (jfr. ligeledes Indledningen til denne); Valdemar den andens Jordebog (i Scriptt. rer. dan. tom. 7), fra 1231 hvad sammes ældste Bestanddele angaar, nævner „tres partes de Hethæby" iblandt „Kununglef" (og disse tres partes kaldes i det anførte Diplom af 1285 „tres partes civitatis Sleswicensis" - der er Tale om en Opgjørelse imellem Kongen og Hertugen - saa „Hethæby" og „Slæswich" ingenlunde modsættes hinanden i Jordebogen, skjönt vel det forskjellige Navn nævnes paa forskjelligt Sted); „Hethbyenses", anførte af Saxo (ed. Müller, p. 676) som Kong Svends Tilhængere ved Midten af 12. Aarhundrede, kunne kun være Indvaanerne af den Stad, som denne Konge havde meget med at gjøre og siden gav Stads Ret, - og om noget mindre kan dette Navn ej være brugt. Det er saaledes umuligt, at Hedeby og Haddeby i denne her omhandlede, den næstfølgende og den næstforegaaende Tid, kunne have været det samme, hvorimod det følger af sig selv, og derpaa behøves ikke Exempler, at hvad der ovenfor exempelvis er henført til Hedeby, som Staten og Kirken og det private vedkommende, idelig forekommer i kongelige, kirkelige og private Dokumenter og i alle Slags historiske Kilder, de mindste og de störste, de ældre og de yngre, henført til Slesvig, hvilket Navn efterhaanden trængte sig frem og blev almindeligt, om end Hedeby ved Siden deraf holdt sig meget længe, skjönt ikke i offentlige Dokumenter, ja endog i det mindste til i 17. Aarhundrede. — *)

*) En interessant og sikker Meddelelse om Brugen af Navnet Hedeby for Slesvig lige för 1600 er givet af Henr. Rantzau (Fac-

Tages dernæst Hensyn til den Mening, at Haddeby vel er forskjellig fra Hedeby og Slesvig langt hen i det 12. Aarhundrede etc., men at det hele dog i Hovedsagen har været paa hint Sted syd for Slien endog indtil efter 1066, og at Slesvig ved den Tid engang til er vandret afsted og flyttet, (tilligemed Navnet Hedeby som en Lævning - skjönt Roden i Ordet Hedeby er en hel anden end i Haddeby - endnu af den gamle Plads), endelig til det nuværende Sted, hvilken Mening især er fremsat og vidtløftig udviklet af N. Outzen i Skriftet Untersuchungen über die denkwürdigsten Alterthümer Schleswigs (ɔ: Byens) und des Dannewerks, 1826, da er Begrundelsen deraf vel tilsyneladende blændende, men den er dog aldeles uholdbar, i det den mangler ethvert fast Punkt og i Virkeligheden fælder den sig selv ved, trykket af sin egen Byrde, at maatte sætte 1066 (tildels 1155) som Tiden for det paastaaede Forhold. At dette lige saa lidt kan have fundet Sted sidst i 11., som midt i 12. Aarhundrede, er sikkert ved simple Følgeslutninger af de ovenfor anførte Data, ligesom ogsaa vægtige Grunde kunne hentes fra Beskaffenheden af forskjellige Lokaliteter. Der fattes dog ingenlunde længere tilbagegaaende bestemte historiske Beviser. Det store Slag imod Venderne 1043 sætter Adam af Bremen, ganske i Overensstemmelse med andre Kilder, „in campestribus

---

tum er lidt tidligere, 1583, ligeledes berettet af Kansler Thraziger, der boede i Byen Slesvig) i hans Descriptio chersonesi cimbricæ fra 1597, der er indført i Westph. mon. ined. Tom. 1. Det fortælles nemlig der, jfr. pag. 49, at naar man den Tid spurgte en dansk eller frisisk Bonde som ikke kunde Tydsk, naar han drog til eller fra Slesvig, hvorhen han vilde eller hvorfra han kom, svartes altid Hedeby ikke Slesvig, - og Rantzau tilföjer i denne Anledning „ex vetusto codice“ følgende Vers: „Urbs magna et priscis fuit Heideba dicta sub annis, At nunc Sleswigam patria lingua vocat“. Mulig er ikke engang Erindringen af Navnet Hedeby ganske forsvundet hos Almuen, ligesom mærkeligt nok endnu, i det mindste paa sine Steder i Angel, Slesvig By benævnes paa det allernærmeste netop som i de ældste historiske Kilder; man siger nemlig der „Sljasvig“ den Dag i Dag, jfr. E. H. Hagerups „Bemærkninger om Sprogforholdene i Angel samt nogle Sprogprøver“ S. 22, 1855.

Heidibæ", ɔ: paa Markerne ind imod Hedeby, og Udtrykket „in campestribus Heidibæ" gjentages ogsaa af de ældste danske Annaler der ere fra en Tid, da et saa vigtigt Sted ej kunde være ubekjendt; det er en afgjort Sag, at dette Slag stod ved Lyrskov noget nordvest for Slesvig (nu under St. Michaels Sogn der), men ingenlunde langt omme paa den sydlige Side af Slien. - Slesvig By har fremdeles bestandig hørt til Struxtorp Herred og derved altid hørt til Angel, men det vilde ikke været Tilfælde, ikke alene naar dens Plads havde været syd for Slien, men ej engang om den blot havde været lidt sydligere end den var. Den gamle Herredsgrændse imellem Struxtorp Herred og Arens Herred (under hvilket ej blot Haddeby hører, men ogsaa indtil 1695 Lolfus og Frederiksberg) gaar nemlig igjennem den nu forenede By Slesvig, og det er noksom bekjendt, hvor oprindelig og ældgammel Herredsinddelingen er og hvorledes den, hidrørende fra de alleræ1dste Samfundsforhold, gik over fra Hedenskabet og dannede Grundlaget navnlig for den kirkelige paafølgende Ordning. Overensstemmende med det saaledes i og for sig aldeles sikre og naturlige betegner ogsaa en engelsk Skribent*), Ethelward, Adami Bremensis Samtidige, meget kor-

*) Da Sagen er vis ved sig selv, anføres dette Sted kun, fordi det er et bestemt Udsagn tidligere end et saadant ellers haves. Vistnok maa man være varsom med at benytte gamle Skribenter, der staa fjærnere, med Hensyn til Lokaliteter i det enkelte, men naturligvis kunne de dog, brugte med Forsigtighed, stundum give forønsket Oplysning. Saaledes vides det kun fra en Beretning om Knud Lavards Liv og Død af en Samtidig, der benævnes Robertus episcopus Elgensis (i Skotland), - hvilket Skrift desværre vistnok i den senere Tid er gaaet tabt - at Heden, der gik ind til Hedeby og vel gav Byen Navn, den Tid førte Navnet Aslakshede (Scriptt. rer. dan. 4, 258). Da Byen var saa vel bekjendt og saa mange havde Anledning til at komme til den, har den nærmeste Egn, ved hvilken der var noget paafaldende, ogsaa tildraget sig Opmærksomhed. Dennes Udseende er i øvrigt vistnok først i den nyeste Tid væsentlig blevet forandret, jfr. den ret vakre lille Bog „Nic. Helduaders Chronik der Stadt Schleswig vom Jahre 1603 bis zum Jahre 1822 fortgeführt von I. C. Jürgensen", S. 26-27, hvor Forfatteren beretter hvad han selv har oplevet og set i den Henseende i sin Ungdom (ɔ: omtr. 1760).

rekt Byen Slesvig som liggende i Angel, i det han siger „Anglia vetus sita est inter Saxones et Giotos habens oppidum capitale, quod sermone Saxonico Slesuuic nuncupatur, secundum vero Danos Haithaby“, (i Savile's Scriptt. rer. angl. udg. 1596, S. 474, b.). - Endelig blive den gamle Kongeborg og Bispesædet med dets tilhørende Kirke at omtale. Da Kong Nielses Drab skete, laa Borgen tæt ved „ædes Petri“ ɔ: Domkirken; Kongen tyede nemlig, da Opløbet fandt Sted imod ham, til Borgen fremfor til Kirken, for ikke at besudle denne og for heller at dø „paterno in lare“. Dette Saxos Udtryk angiver bestemt i det mindste Svend Estridsöns Tid, rimeligvis betegnes dog derved ikke just hans Faders, men snarere hans Fæderne-Borg, naar det betænkes hvor vigtigt dette Sted da allerede i Aarhundreder havde været for Kongerne og hvor meget de færdedes der. Domkirken var imidlertid i ethvert Tilfælde ældre end fra Kong Svends Tid og hidrører, i det mindste hvad dens første Anlæggelse - vistnok för 1027 - angaar, fra Knud den store, der just paa den Tid gjenoprettede Bispedömmet efter dets Forfald ved Udgangen af det 10. Aarhundrede. Dengang, omtrent ved Aaret 1000, havde de sidste Forfølgelser fundet Sted, og mærkeligt nok haves den daværende Biskop, Ekkehards, Klager derover optegnede af en Samtidig; i det han tyede til Biskoppen af Hildesheim*). Men den Kirke, Ekkehard havde ved sit Bispesæde i Slesvig, var en Marie-Kirke, og hvad der i og for sig var sandsynligst - da Bispesædet der dengang kun havde bestaaet i 50 Aar og den foregaaende Tid siden Ansgars Dage havde medført Trængsler for den begyndende Lære - at nemlig den daværende Kirke endnu var den ansgarske, bliver ved denne Ytring fuldkommen vis. Den af Ansgar byggede Kirke var netop indviet til Maria, hvilket Rembert udtrykkelig anfører (vita Ansgarii, Cap. 21); der var ingensinde nogen anden Marie-Kirke i Slesvig; Kirken i Haddeby (der i øvrigt oprindelig skal - meget i Modstrid med hine dristige Gisninger - have staaet paa Kirke-

*) I Tangmars vita Bernwardi episcopi Hildesheimensis, indført i Leibnitii Scriptt. Brunswic. 1, 451.

bjærget øst for Selker Noret) var indviet til S. Ansgarius. Den af Ansgar stiftede Marie-Kirke, den ældste Kirke i Landet, kan saaledes ikke være nogen anden end Marie-Kirken i Slesvig*), lige saa lidt som Byen Slesvig eller Hedeby (med Havnen i „Sle"'s Vig) - Handelsstaden fra gammel Tid med Bispesædet - nogensinde kan søges paa noget andet Sted end paa den Plads, hvor navnlig den gamle Del af Staden findes.

Det var nødvendigt at give en Udsigt, om end i en sammentrængt Fremstilling, over Byen Slesvigs ældste og ældre Forhold, inden Stadsretten nærmere kunde omhandles. Det følger naturligvis af sig selv, at man med Hensyn til denne først kan have en fast Grund at staa paa, naar det vides sikkert, hvorledes det egentlig havde sig med Byen, hvorledes Byens oprindelige Vilkaar havde været, hvor den laa, hvorledes den kaldtes, hvilke Forhold der nærmest havde fremkaldt den og under hvilke den i Tidens Løb havde udviklet sig, indtil dens Samfundsforhold bleve saadanne, at de dels selv dannede sig og dels dannedes til en egen Ret. Af særdeles Indvirkning i denne Henseende blev Byens Beliggenhed paa et Sted, der gav megen Anledning til Samkvem og Sammenstød med Naboerne imod Syd. Herved tænkes just ikke paa det meget omstridte og meget omtalte saakaldte Markgrevskab. Vistnok synes det at være det rimeligste, at det virkelig en Tid har været til, men det var i alt Fald noget af en ganske forbigaaende Natur**) og i det höjeste har det været Tilfælde, at Grændsebestemmelsen, der bevislig havde bestaaet siden 811, derved har

*) Som bekjendt er den nu ikke mere til, - den blev nedbrudt i en meget forfalden Tilstand omtrent 1571. Kun Kirkegaarden „Holmer Kirchhof" er endnu tilbage, men der er ikke noget ydre Tegn, hvorved den Plads, hvor den ærværdige Kirke stod, kan kjendes som den, der har en ganske særegen Betydning og Mærkværdighed.

**) Jfr. ogsaa G. Zimmermann, das wahre Rechtsverhältniss der Herzogthümer Schleswig und Holstein zu einander, zu Deutschland und zu Dänemark, S. 4, 1854.

tildels modtaget nogen faktisk, i øvrigt ubestemmelig, Indskrænkning i Tidsrummet c. 931-1027. Adam af Bremen er, i alt Fald selv anden, Hjemmelsmand herfor, og selv efter hans næsten tvivlende Udsagn, 1, 59, der ikke er efter nogen tydsk Kilde, men efter en dansk Biskops Beretning, er det endda tvivlsomt i höj Grad, om Byen Slesvig har været indbefattet derunder. Visselig ikke, saavel med Hensyn til selve Ordene hos Adam (1, 59, 2, 2 og 2, 54 med de tilhørende Scholia) som til Dannevirke og Maaden, hvorpaa de danske Konger udøvede sin Magt, ogsaa i den Tid, - ligesom det ogsaa er en Misforstaaelse, at allerede Godfred fra en ødelagt By flyttede Kjøbmænd til Slesvig. Men vel maatte der samle sig fremmede Nybyggere om en „Markgrafenburg", og vel maatte en saadan være saaledes, at dens Plads menes endnu at kunne paavises (i Haddeby Skov?) og at der formentlig endnu findes Lævninger af den og den midlertidige Koloni, der kan antages at have dannet sig om den; og vistnok blev det en bestemt Følge af denne fremmede Indvirkning, at Begyndelsen blev gjort med at indføre en saxisk Befolkning og denne Følge var ikke midlertidig. — Grændseforholdets bestemte Fremtræden gjorde en særegen Bevogtning nødvendig, ligesom det havde fremkaldt en særegen Befæstning. Allerede meget tidlig nævnes en „custos limitis danici", og i det mindste fra 11. Aarhundrede var det en virkelig Hærfører. Fuldkommen udviklet var dette senest ved Begyndelsen af 12. Aarhundrede, i det Knud Lavard, Erik Ejegods Sön, beklædende Grændseposten (efterat allerede tidligere en Kongesön havde - men paa en mindre hæderlig Maade - haft denne Plads) var og kaldtes „ducatu totius Daniæ præditus", „Dux Daniæ" etc. og ligeledes, i samme Mening, „Dux Slesvicensis". Den Kraft og det Held, hvormed han hævdede sin Stilling og forsvarede Grændsen imod stedfindende og truende Angreb, blev, ogsaa i Tiden, af stor og varig Betydning i flere Henseender saavel for Riget i det hele som for den By, hvorfra dette Forsvar førtes. For dens Handel og Velfærd sørgede han desuden ogsaa ved særegne Foranstaltninger. Overhoved synes det næsten - hvilken saa Grunden end har været fra først af - at Kong

Erik Ejegod og hans Efterkommere, hos hvem Kronen bestandig blev, have haft en vis Forkjærlighed for Staden Slesvig og dens Tilliggende og at disse have betragtet sig som staaende i nærmere (personligt) Forhold til den, om end forskjelligt til de forskjellige Tider. Allerede Erik Ejegod selv synes, endog efterat han havde forladt Landet, († 1103) at have haft Planer til Byens Vel, - jfr. den gamle slesvigske Stadsret § 31; mulig var det ikke uden Hensyn dertil og til hans Ønske, at Broderen Kong Niels satte hans Sön Knud Lavard som „Dux Danorum" paa den slesvigske Post, paa hvilken denne erhvervede sig, i det mindste senere, Hædersbenævnelsen „Dux Juciæ"; Knud Lavard havde sit Hjem i Slesvig By og som Oldermand for det meget betydende Kong Knuds Gilde deltog han i den anselige Stads Anliggender; Sönnen Valdemar, der siden blev Konge og grundede en ny berömt Linie i Dynastiet, er vistnok født der; Faderens Benævnelse „dux Juciæ" overførtes paa ham; da han blev tredie Medkonge søgte han ved Landdelingen at faa Halvøen til sin Anpart og som Konge gav han til Slesvigs Stift Halvdelen af sit „patrimonium" (formodentlig det i og omkring Slesvig By - jfr. Westph. mon. ined. 4, 3113-14). Da Knud Lavard var blevet dræbt, 1131, stod Erik Emun, hans Broder, i nært Forhold til Byen, og efterat han var blevet Konge, da Slesvigs Borgere havde hævnet sin Gildebroder og kongelige Forsvarer ved Kong Nielses Drab, skal han have givet dem Friheder. Dette Forhold gik igjen over paa hans Sön Kong Svend, skjönt Slesvig ikke egentlig laa i hans Part af Riget, og paa Grund deraf blev Byen et Par Gange belejret under Stridighederne med hans Medkonge. Saxo nævner i den Anledning, endog i Modsætning til „Juti", blot „Hethbyenses" som Svends Tilhængere, og lige saa lidt som derved kan menes Beboerne af en lille ringe Plads, jfr. ovenfor S. 12, lige saa lidt kan derved menes hele Landskabet Slesvig. „Hedeby" blev ingensinde brugt i den Udstrækning og „Slesvig" først i en senere Tid, og ikke udelukkende för fra 15. Aarhundrede. Det træffer sig saa, at dette just bestemt kan oplyses blandt andet ved to Diplomer, der i Original endnu forvares i Sles-

vigs By-Arkiv, af hvilke det ene er udstædt af „Ghert hertoghe tho Jutlande“ 1390, og det andet af „Gherardus dux sleswicensis“ 1395; ved Siden af denne sidste, naar Latin brugtes, ældste og letteste Benævnelse brugtes dog tillige endnu, navnlig i tydske Aktstykker, det meget korrekte Udtryk „dat hertichrike to Sleswyk“, saaledes f. E. i et Diplom fra 1393 (i den nævnte Urkundensammlung 2. Bd.), hvorved Hertug Erik af Saxen paa Urnehoved Landsthing med Iagttagelse af dets Vedtægter skjødede sine slesvigske Fordringer bort „in der jeghenwardicheit des drosten des hertichrikes to Sleswyk und der menen Sünderjüten, de darsülves to der tid do weren“.

Det blev af stor blivende Betydning for Slesvig By, at den nævnte Kong Svend søgte, kommende sydfra, ved udenlandsk Hjælp med Magt, vistnok 1155, at komme til sine tabte Besiddelser. Under en kort Belejring led den paa flere Maader meget. Saxos Udtryk herom: „Illic (Slesvici) Sveno peregrinam classem prædatus direptas Rutenorum merces stipendii loco militibus erogavit, quo facto non solum advenarum in posterum frequentiam deturbavit, sed etiam splendidam mercimoniis urbem ad tenuem angustumque vicum redegit“ (ed. Müller pag. 713), skjönt de i og for sig ikke kunde antages for lemfældige, have dog, da de klang stærkt, været meget velkomne for dem, der i senere Tider (jfr. S. 7) have paa en aldeles overdrevet Maade skildret Byens Udstrækning og Handel. Det er vist nok, at Byen hverken för var saa stor eller efter den Tid saa tilintetgjort, som man har villet lære. At den ikke den Tid blev en „tenuis angustusque vicus“ er allerede tydeligt af et Kongebrev (i Scriptt. rer. dan. 7, 323) fra 1196, hvori anføres at der i Byen, „in ciuitate“, var dengang 7 Kirker med tilhørende Sogne, nemlig St. Olaui, St. Petri, St. Clementis, St. Mariæ, St. Jacobi, St. Trinitatis, St. Nicolai, (og altsaa regnedes da ikke engang St. Michaelis med til Byen.) *)

*) Byen Slesvigs Vilkaar ere i det hele under de vexlende Forhold saa interessante, dens Historie saa indholdsrig, om den end er vigtigst i den ældre Tid indtil i 13. Aarhundrede, at det

Det samme viser noksom den gamle slesvigske Stadsret, der dog først er blevet udstædt rigelig en Menneskealder

---

var meget at ønske, om den kunde faa en ny Fremstilling, der baade var krittisk og gjorde et passende Valg med Hensyn til Omstændeligheden ved at behandle de enkelte Lokaliteter og Gjenstande. Hidtil haves kun den lille, S. 14 nævnte, Bog af Jürgensen og Schröders Geschichte und Beschreibung der Stadt Schleswig, 1827. Foruden de almindelige historiske Kilder, der her for den ældre Tid fortrinsvis komme i Betragtning, og med Hensyn hertil behøve, som det ovenfor omhandlede tildels udviser, en omhyggelig Sigtning og ny Behandling, haves fortrinlige ubenyttede Materialier navnlig i Byens Arkiv og i Ulr. Petersens efterladte Manuskripter. Paa Arkivet, hvor der endnu forefindes endog over 20 Pergamentsdiplomer ældre end 1400 (jfr. Noodts Beyträge 1, 163 fg.) er Opmærksomhed allerede henledt ved det i Falcks Staatsbürg. Magazin 7. Bd, 1827, meddelte Udtog af gamle Raadsprotokoller, og en omstændeligere Brug af disse og meget andet vil lönne sig. Ulr. Petersens store Samlinger om Slesvig By, der i lang Tid med megen Flid ere bragte sammen, have - besynderligt nok - været ansete for tabte, men de findes dog i god Behold her i Gehejme-Arkivet. De bleve nemlig ifølge et under 6. Marts 1761 udstædt Dokument (opbevaret i det slesvigske Ministeriums Arkiv) imod en livsvarig Pensionsforhöjelse afhændede til Kongen af Enken efter Rektor Hojer i Slesvig, da de vare tilfaldne hende som Arv efter Ulr. Petersen, hendes Farbroder, der døde 6. Apr. 1735 i sit 79. Aar. De bestaa af 3 store Bind og 12 store Kapsler med løse Blade og Hæfter, og endda findes adskilligt af disse Samlinger i Slesvigs By-Arkiv, hvilket mulig ikke findes saaledes i Hovedsamlingen. Ved denne forefindes her nu ogsaa en, som det synes, fuldstændig udført Udarbejdelse af det egentlige Værk, som skulde dannes af de nævnte Materialier; den er dog nok først i den senere Tid her kommet til. Denne udgjör over 900 Sider, fol. og bestaar af 128 Kapitler, men da f. E. det 99. handler om Konge-Engen og det sidste „von der Loh-heyde", stemmer den i det mindste med Hensyn til Inddelingen ikke ganske med den „Sciagraphia", som allerede blev leveret i Westph. mon. ined. 3, 326-30. over Ulr. Petersens Arbejde. Ved samme Tid meddeltes ogsaa i Dänische Bibliothec 6. Bd. hans Anmærkninger til Helvaderus over Slesvig, hvilke forefindes særskilt ved Manuskriptet, og hvormed det hele synes begyndt. Det fuldstændige Værk vilde Rektor Hojer i Slesvig udgive og ledsage med Anmærkninger og han anmældte dette sit Forehavende i et Skoleprogram fra 1743, der tillige som en Prøve afhandlede Slimundingens Tilstoppelse. En ny Prøve af sin Bearbejdelse

efter 1155, altsaa paa en Tid da hin formentlige store Tilbagegang maatte ret have slaaet Rødder. Deri er ikke

---

gav han igjen i sit Program fra 1744 og udtalte den Forventning, at det hele snart kunde være færdigt. Der udkom imidlertid intet i hans Levetid (✝ 1752), ligesaa lidt som siden, skjönt saavel Magnater som Lærde synes at have sat megen Pris paa dette Ulr. Petersens efterladte Arbejde og at have ventet sig meget deraf. Siden er man ligeledes vedblevet med derfra at vente Oplysning om alt det, man onskede og behovede, og saa meget mere efterat man troede tillige at have dets Tab at beklage. Naturligvis have Forventningerne saaledes været overdrevne. Hvor lidt Ulr. Petersen besad Ævne til at undersøge og behandle den ældste og ældre Tids Historie, kan ses alene af de faa Breve, som bleve vexlede 1698 imellem ham og Jo. Moller i Flensborg herom og ere meddelte i Staatsb. Mag. 5, 745 fg. Men derfor haves ligefuldt fra ham en meget vigtig, om end tildels raa, Materialsamling for de senere Aarhundreder, og man kan kun ønske den brugt og godt benyttet, da det herefter kan vides, hvor den er at søge. — Grunden til, at Samlingen har været anset for tabt, maa vel søges i en Misforstaaelse af en i Lorcks Nachrichten etc. 3. Bd. S. 80, 1757, givet Efterretning, at den da „befandt sig" i det Holstein-Ledreborgske Bibliothek, hvilket har givet Anledning til at tro, at alt horte hjemme der; – og som bekjendt er det sagt lige til den nyeste Tid mange Gange om dette Bibliothek, at det var aldeles gaaet tilgrunde, indtil for faa Aar siden sammes Manuskriptsamling forefandtes vel bevaret og uformindsket faa Mile herfra paa Ledreborg, den oprindelige Plads. Der finder man nu Ulr. Petersens særskilte store Beskrivelse af Dannevirke (der dog ogsaa ellers haves), og vel er et mindre Udtog deraf leveret i Noodts Beyträge 2. Bd. og et större i Suhms Danmarks Historie 7. Bd., 670-95, men den er dog alligevel endnu af Vigtighed. (Der findes ogsaa endnu et andet meget omtalt vigtigt slesvigsk Værk, nemlig F. A. Reinboths meget udførlige sluttede Samlinger til en ny Udgave af Cypræi Annales episcoporum Slesvicensium, jfr. Bibliotheca Reinbothi, 1751, Mss. fol. No. 4-5; ligeledes findes der – og til at udbrede Kundskaben derom benyttes Lejligheden her, da det næppe endnu er blevet synderlig bekjendt – i meget god Stand de navnlig ved de nyeste Arbejder over Hansehistorien og den lybske Ret saa meget savnede 3 Membran-Codices: af Jus Lubecense, af den egentlige Recessus Hansæ m. m. og en Codex vedkommende Lybeks Stift især med Hensyn til 1299-1300, om hvilke i ovrigt nærmere Efterretning er givet i T. A. Beckers Fortegnelse over de Ledreborgske Manuskripter i „historisk Museum," S. 7-14, 1848).

noget Tegn til en fortrykt Tilstand, tværtimod endog, hvad Handelen angaar, Tegn til at denne var frodig og i betydelig Udstrækning og at der kom mange Fremmede. Den førtes med Hensyn til Udlandet paa de nordlige Lande og Østersøen, - der kan jo nemlig, som ovenfor berørt, virkelig ikke være Tale om, at der i Middelalderens første Halvdel gik en almindelig Vej for Verdenshandelen fra Vesten over Slien, skjönt dog endnu denne Mening uden videre fremsættes i Skrifter fra den allernyeste Tid, (f. E. i Redslob's „Thule", S. 14. 22, 1855), men rigtignok uden anden Begrunding end den Outzenske. Det kan vel være, at navnlig „Ruteni", som Saxo nævner - der maa svare til „Græcia", som Adam af Bremen anfører som et Sted, hvorpaa der førtes Handel fra Slesvig - kunne være blevne noget skræmmede, men upaatvivlelig ere Saxos Ord herom, ligesom om Byens hurtig indtrædende Ringhed, meget for stærke. I Stadsrettens § 30 nævnes nemlig med Eftertryk Gutia (ɔ: Gulland) som et Sted, hvorpaa Kjøbmænd meget færdedes fra Slesvig, men der var som bekjendt en Hovedstapelplads for Handelen paa Østersøen og med „Græcia". Ogsaa kan det vistnok kun være over „Græcia" og som Følge af en lang Forbindelse dermed, at Byen Slesvigs Navn er trængt frem lige til arabiske Geografer, endog til en saadan Skribent fra 13. Aarhundrede. Den rette Aarsag til at Handelen, der var ført over og fra Slesvig By, tog en anden Retning, ligger dog vistnok især i den tydske „Hanses", navnlig Lybeks, Opkomst og Magt, ligesom desuden Slesvigs Handels Forfald uden Tvivl væsentlig er fremkaldt af de naturlige Hindringer, som Beskaffenheden af Farvandet i Slien og Holmer Noret (der tidligere har gaaet langt ind i Staden) og de ødelæggende langvarige indvortes Stridigheder efter Midten af 13. Aarhundrede desværre rigelig frembøde. Overhoved er det mærkeligt, at der ved Behandlingen af Byen Slesvigs Historie i det sidste Par Aarhundreder er lagt saa megen Vægt paa den formentlige Virkning af Begivenhederne 1155 fremfor dem midt i det foregaaende Aarhundrede, der hidrørte fra Harald Haardraade og Venderne, skjönt disses overordentlig hærjende Karakter er tilstrækkelig

bekjendt fra Samtidige og Öjenvidner. Man har, som det ofte gaar, overset de nærmere naturlige, men ubehagelige, Aarsager, i det man rigtignok heller ikke kjendte dengang den gamle Stadsret, og tillige behøvede et Støttepunkt for de Meninger, man kunstig havde dannet sig om Byens Forhold og Beliggenhed. At det Onde, der overgik Byen ved Belejringen for Kong Svends Skyld af hans fremmede Hjælpere, i det höjeste var, da noget saadant ej var at undgaa, med hans Vidende, men imod hans Villie, følger ligefrem af hans og hans Families, næppe nogensinde fornægtede, tidligere Stilling til Byen, ligesom af det meget, han gjorde for den i den korte Tid han endnu levede, inden han (1157) faldt paa Grade-Hede, hvorefter der siden gaves ham et Tilnavn. Den gamle Stadsret siger udtrykkelig, at han gav Byen „libertates et remedia" og nævner ved Navn alene ham iblandt de flere ældre Konger, der havde taget sig af Staden Slesvig. Flere saadanne „remedia", navnlig Møntretten, nævnes i § 31; en betydelig Gave var „pratum regium", der omhandles i § 74, og Tilladelsen til den fri Benyttelse af Fiskeriet i Slien, jfr. § 71 (og § 68 „flumen regis est"). Saavel Sliprivilegiet, som det siden er kaldt, som den store Eng, der endnu kaldes Konge-Engen, har været Byen til særdeles meget Gavn og er det endnu den Dag i Dag. Sliprivilegiet, der er ældre end Stadsretten, kan næppe bestemt bevises at hidrøre fra Kong Svend, men dette antages vistnok med god Grund; derimod haves hans Gavebrev paa Konge-Engen. Det har ikke för været trykt, men findes meddelt i denne Udgave, S. 21-22, efter en Afskrift deraf i Ulr. Petersens udarbejdede Slesvigs Beskrivelse Cap. 99, da Originalen, som formodentlig dengang var tilstæde, nu ikke har kunnet findes nogensteds, hverken iblandt Byens Arkivs Dokumenter*) eller i de ældste nu tilværende Registranter

*) Naar det hedder i Schrøders Gesch. u. Beschr. S. 72, at der er dette Diplom „das älteste vorhandene Dokument", da er dette mindre nöjagtigt, eftersom det heller ikke dengang fandtes der og Sagen kun er berettet efter ældre Udsagn. — I Tidens Løb har Sliprivilegiet været meget anfægtet, da mange have haft Lyst til at faa Part deri. I ugunstige Tider var Engen ogsaa

over samme, og heller ikke i det gamle gottorpske Arkiv, (der nu er i Gehejme-Arkivet.) Det er udstædt den 30. Nov., faa Dage efter Byens Indtagelse, 1155 - Suhm har i sin Danm. Hist. 6, 221-24 vistnok mindre rigtig villet henføre det til $^{5}/_{12}$ 1156 - og det hører saaledes til de ældste bekjendte danske Diplomer, og det kan i den Henseende ikke betyde noget, at den endnu ej ret vedtagne Benævnelse „Slavorum rex" her er benyttet, da denne dog blev stadig brugt fra Knud den 6.'s Tid og Knud Lavard allerede för Svends Tid var blevet kaldt „Obotriternes Konge", hvilket var den første Begyndelse dertil. Af Vigtighed med Hensyn til de stedfundne Krigsbegivenheder og den Skade, de havde foranlediget for Byen, er det, at det i Dokumentet udtrykkelig siges, at Gaven forundes „dilectis nostris civibus in oppido Sliesvic degentibus ob magnum dampnum et violentias sibi in nupero bello a sociis nostris illatas"; og i det den skjænkede Ejendoms Beliggenhed nöjagtig tillige angives ved Ordene „extra fossam huius civitatis ad alvum Sle versus occidentem longius extensum", - hvilket baade i og for sig er tydeligt og stemmer med den nærværende velbekjendte Virkelighed -, angives ogsaa, endog paa en anskulig Maade, Byens egen Plads, og aldeles stemmende med hvad her i denne Undersøgelse derom er udtalt. At disse Privilegier som „remedia" vare vel valgte og af blivende Virkning, har Tiden lært; indgribende for Byens egentlige Forfatning og Retstilstand blev den af Kong Svend ligeledes givne „libertas", jfr. Indledningen til Stadsretten, at Byen, om den end ikke endnu fik sin særegne skrevne og stadfæstede Stadsret, og dette først var forbeholdt en anden af Slægten noget senere, nu (fritoges for at høre under Borgretten og) fik sit eget Thing. Derved blev den altsaa først egentlig anerkjendt som Stad, og dens hurtige Udvikling,

---

kommet fra Byen ifølge en Ytring af Cypræus (Ann. episc. slesv. 1634, S. 174) „pratum regium - quo tamen cives hodie non fruuntur"; det samme var Tilfælde i Ulr. Petersens Tid og indtil 1768, da den kom igjen tilbage til Byen imod en aarlig Afgift, der nu er over 200 Rd. R. M., men Engen er alligevel Byen en betydelig Ejendom.

noget i Lighed med fremmede Stæder, ogsaa med Hensyn til fast ordnet Forfatning og ordentlig skrevet Lov muliggjort og fremmet, hvilket altsaa i ethvert Tilfælde skyldes Kong Svend Grade.

Alle ældre Forfattere berette, at Stadsretten er givet 1155 af Kong Svend. Der kan dertil ikke have været andre Grunde, end at man paa den Maade har opfattet dels de historiske Beretninger om de Slesvig By af denne Konge tildelte Benaadninger, dels Indledningsordene til den nyere Stadsret (om hvilke det dog ikke dengang kunde vides, at de ere en ligefrem Gjengivelse af dem i den ældre der endnu var ubekjendt, og hvilke man da i det höjeste kunde betragte som en temmelig gammel Overlevering) og dels endelig - efterat et Manuskript fra 1386 af den ældre latinske Text af Flensborgs Stadsret var draget frem i Tom. 3. af Westphalens mon. ined. 1743 - den deri givne Underretning, at denne Text stemte ofte Ord til andet med den i „(legibus) Slesvicensibus, qvas Sveno Grateheide conscribi fecit in Latino codice“. Dette er imidlertid ikke tilstrækkeligt til at begrunde Stadsrettens Udstædelse 1155 allerede, og naar, endog efterat ny Undersøgelser ere anstillede om dette Spörgsmaal, denne Tid uden videre angives, f. E. i Esmarchs Handbuch des Erbrechts im Herzogthum Schleswig, endnu i 2. Ausg. 1852, da er det en Besynderlighed. Det er afgjort, at Slesvigs Stadsret, skjönt den nu kjendes i den ældre Skikkelse og denne har kunnet gjøres til Gjenstand for Forhandling, ikke kan være udstædt 1155 eller ved den Tid. Grunden er dog ikke den, at en saadan Stadsret vilde være en daarlig Erstatning for en Krigs Ødelæggelse, eller den at Saxo ikke omtaler denne Lovgivning ved den Tid, eller den at Stadsrettens Bestemmelser om Ed ikke stemme med, at Kong Svend ifølge Saxo afskaffede Ed etc. En Stadsret var nemlig virkelig noget betydeligt, som det allerede viste sig paa flere Steder i Udlandet, og en blivende baade „libertas“ og „remedium“; hvad Saxos Tavshed angaar, da omtaler han heller ikke under Valdemar den 1., om hvis Tidsalder han dog var særdeles udførlig og havde fortrinlig Underretning, de större og almindeligere Lovforanstaltninger, - og For-

skjel imellem Slesvigs Stadsret og hvad Kong Svend ellers forordnede kunde være vel begrundet i, at denne kun gjaldt en enkelt Stad. Grunden til, at 1155 ikke tör sættes som Tiden, er ligefrem den, at Kong Svend og hans Foranstaltninger omtales saaledes, at det er tydeligt, at der var forløbet nogen Tid derefter, inden Stadsretten udstædtes. I det man har søgt at udfinde det formentlig rette Tidspunkt, der er af Vigtighed ogsaa ej blot med Hensyn til hvad dette nærmest angaar, have forsaavidt alle i den nyeste Tid været enige om at antage Tiden Maj 1200-Nov.1202. Denne Mening er vel først fremsat af Advokat A. F. Forchhammer i „Geschichte des Schleswiger Stadtrechts" i 3. Bd. af Staatsb. Mag. 1821, og den bestyrkedes, da den blev tiltraadt af C. Paulsen, der i sin udførlige Undersøgelse af de gamle slesvigske Stadsretter i Staatsb. Mag. 5te Bd. endog troede at kunne ansætte Tiden til imellem Maj 1200 og September 1201, skjönt tildels under andre Forudsætninger end Forchhammers. I det Forchhammer nemlig antog, at man maa fastsætte Tiden til imellem Maj 1200 og Knud den 6.'s Død 1202, fordi der efter hans Mening ikke er nogen anden Tid, paa hvilken der baade var en „Dux" i Slesvig By og Rendsborg var dansk, hvilke begge Dele fandt Sted da Stadsretten udstædtes, da bemærkede Paulsen herimod med Rette, at dette Forhold ingenlunde var indskrænket til den korte Tid, men ogsaa fandtes imellem 1218-1225, 1226-50. Da han imidlertid med Hensyn til Stadsrettens Beskaffenhed betragtede det som nødvendigt - og ligeledes med Rette - at sætte Tiden for dens Udstædelse saa tidlig muligt för jydske Lov gaves, bestemte han sig ogsaa for den Tid efter Maj 1200, da Valdemar den 2. endnu var „Dux", og han troede endog at kunne som Tidsgrændse ansætte September 1201, da Holsten erobredes af Valdemar. Med Hensyn til det andet Kjendetegn, Tiden da Rendsborg var dansk, gjorde han ingen Indsigelse og er altsaa blevet staaende ved Beretningen om den paabegyndte Borg Rendsborgs Afstaaelse 1200, uden at have betænkt hvorledes det tidligere havde forholdt sig med denne Plads. Det kan dog ikke fejle, at man ogsaa ved dette Punkt - ligesom ved det om „Dux" - ej er ind-

skrænket til den meget korte Tid efter 1200. Navnet Rendsborg optoges kun paa ny 1200 og er jo uimodsigelig meget ældre paa dette Sted, og Herredömmet, hvorunder det ogsaa för henhørte, kan ej heller være tvivlsomt; det, der i Maj 1200 afstodes, var kun den ny Borgbygning, som netop den Vinter forud var blevet begyndt fra den anden Side under en meget midlertidig Ihændehaven, og man maatte fra den Kant fremdeles som för lade sig nöje udtrykkelig med sit eget, ligesom Knud den 6. kom 1199 til sit „in loco qui Reinoldesburg dicitur“. De forsigtige og velvalgte Ytringer herom hos den samtidige Arnoldus Lubecensis (VI, 11-12.) stemme saa aldeles med hvad der ellers vides eller sikkert kan sluttes. Der var tidligere under Kong Knuds Regjering ikke sket nogen Forandring i den Henseende, men det forholdt sig dermed som under Svend Estridsön og langt længere tilbage i Tiden. Da det, ogsaa fra den i dette Spörgsmaal mest modstræbende Side, uden videre indrömmes, at Stadsretten ikke var en Række af ny Bestemmelser, men en Fastsættelse af det allerede gjældende, og at den forskjellige Told i „Regnaldsburgh“ og „trans Eghdoram“ saaledes, om end Stadsretten er udstædt 1200, maa være ældre, - da dét virkelig ogsaa vilde være aldeles uantageligt, at Rendsborg, om den først var kommet under dansk Herredömme i Maj 1200, öjeblikkelig i samme Aar forsaavidt skulde være blevet optaget, saaledes som det er sket, i Stadsretten, (ligesom ogsaa at Holsten paa samme Maade vilde være blevet optaget i den efter Sept. 1201,) i det dette vilde være aldeles imod den gamle Tids Forhold, ej at tale om selve Stadsrettens bestemte Skjelnen, netop i Cap. 30 hvor Rendsborg omtales, imellem „Frysones de lege danica“ og „Frysones de lege Frysonica“, hvilke sidste som ikke værende under lex danica betragtedes ligesom det, der, efterat „Regnaldsburgh“ var passeret, var „trans Eghdoram“, — da der endelig slet ikke kan tænkes paa nogen Grændseplads kaldet „Regnaldsburgh“ paa noget andet Sted - hvilket ogsaa kun er paafundet som en fortvivlet Udvej - end paa det, der er bekjendt fra 1199-1200, saa mangler her uden Tvivl i Grunden intet til historisk Vished i den Henseende, og det bliver ej blot

muligt at kunne, men nødvendigt at skulle gaa i det mindste noget tilbage i 12. Aarhundrede for at søge den rette Tid for Stadsrettens Udstædelse, der omtrentlig nok vil kunne udfindes. Valdemar den 2. blev 1188 „Dux", endnu i Ordets gamle Betydning, i hvilken det ogsaa kun bruges i Stadsretten de to Gange det der forekommer, mens der ellers altid blot er Tale om „Rex". Han blev altsaa dengang sin Broder Kongens „Mand og Tjener", som Hvitfeldt betegnende udtrykker sig, paa den Plads Fædrene för ham havde haft og han vedblev dermed, indtil han blev Konge. Til Tiden 1188-1202 bliver altsaa Slesvigs gamle Stadsret vistnok at henføre, da der næppe er tilstrækkelig Anledning til at søge længer tilbage og der vel heller ikke kan opvises noget Tidspunkt, der passer saa godt i alle Henseender. Det vil, om man vil forsøge at bestemme Udstædelsestiden nöjere, vist ikke være rigtigt at tænke paa Aarene 1199-1202, da der var saa megen Krigsuro paa Grændsen; paa den anden Side heller ikke just paa de første Aar efter 1188. Dengang var nemlig Valdemar endnu saa ganske ung; men da han öjensynlig har sat Pris paa sin slesvigske Virkeplads, og han siden som „Lovfører" blev saa navnkundig, lige ind til denne Dag, vil der vist ikke være noget urigtigt i at antage, at Stadsrettens Udstædelse, der skete ved begge Knud Lavards Sönnesönner, især dog skyldes Valdemar, og at han saaledes dermed har begyndt sin Lov-Virksomhed. Rimeligt bliver det da at tænke med Hensyn til Stadsretten paa c. 1195, der falder midt i Tiden 1188-1200. Et Par Vidnesbyrd om hans Virken i den Tid ere os ogsaa opbevarede. Et lille vigtigt Brev fra ham, för 1195 (mulig fra 1192, nu optaget i den oftere nævnte Urkundensammlung I. Bd. 495) til Hertug Henrik Løve, viser saaledes baade, hvorledes han „Dei gratia Dacie dux" traad op og hvilken Virksomhed der af Kongen indrömmedes ham, - og det för nævnte Diplom (jfr. S. 19) fra 1196, der oplyser saa meget om Slesvig By og angaar den, er udstædt af Kongen „presente Valdemaro fratre nostro duce".

En „Magister Olauus Capellanus ducis" nævnes som nærværende ved denne Lejlighed, og formodentlig er en saadan Mand af Valdemar blevet benyttet til Stadsrettens Affattelse.

Kilderne dertil vare, foruden hvad der i Almindelighed var jydsk Lov, i Særdeleshed Stadens egne efterhaanden udviklede Retssædvaner og Retsbestemmelser, Gildernes Vedtægter og kongelige Privilegier og Benaadninger. I det det træffer sig saa heldig, at netop en af disse sidste - den om Gaven af Konge-Engen - endnu er bevaret i den oprindelige Form af Kongebrev (jfr. S. 23-24 ovenfor) og dette, med Bibehold af det fra først af deri fastsatte, er gaaet over til at danne § 74 i Stadsretten, faar man et temmelig tydeligt Indblik i, hvorledes Redigeringen er foretaget. Hvorvidt i øvrigt de for Byens Vedkommende særegne Kilder have været skrevne eller ej, kan naturligvis ej nærmere bestemmes. Dog er det vel muligt at ej blot de egentlige Diplomer have været skrevne, uden at man derfor behøver at antage, at der med Bevillingen af Bythinget strax gaves en kortere skrevet Stadsret af Svend Grade, saaledes som Ancher mener, i det han paa den Maade indskrænker den för almindelige Mening om Stadsrettens Udstædelse af denne Konge. Det er at bemærke ved disse særegne Kilder fra Staden selv, hvad enten de have været skriftlig eller mundtlig opbevarede, at det er öjensynligt at de have været til paa Dansk, da de benyttedes til Affattelsen af Stadsretten. I denne der ikke er afledt findes nemlig, skjönt den er paa Latin, mange danske Ord og Udtryk, tildels f. E. akkerhaald og hyalmerwol i meget gamle Former, - hyalmerwol, i § 71, forekommer næppe ellers i Dansk, men begge Ord tilhøre det gamle nordiske Skriftsprog. Grunden kan ikke søges i noget andet end i de oprindelige Kilders angivne Beskaffenhed, hvilket ikke er nogen ny Opdagelse, da det allerede er udtalt af Langebek, Ancher og tidligere, og det alene med Hensyn til den nyere Stadsret, af Westphalen. Og mærkeligt nok er det ikke engang Tilfælde, at egne danske Ord i den Grad ere noget almindeligt i andre endog meget yngre latinske Stadsretter, saaledes ikke i Ribe gamle Stadsret fra 1269, som dog ellers staar i Ry for Ejendommelighed. Der er imidlertid ikke noget besynderligt i hin Omstændighed, naar man betænker, at der kunde ikke være foregaaet nogen væsentlig Forandring med Hensyn til Sproget siden Svend Estridsöns Dage, og det er bekjendt at denne Konge 1061,

uden at bryde sig om den hamborgske „pontifex“, satte en dansk Mand til Biskop i Slesvig, „docens - hedder det om Kongen i Scriptt. rer. dan. 1. 270 - incolas male instrui religione ab iis, qui ab Hamburgensi mitterentur, lingvæ patriæ et danicæ rudibus“. Hermed stemmer ganske Adam af Bremens samtidige Ytring „Dani, quos Juddas appellant, usque ad Sliam“ (4, 13). Naturligvis var der allerede dengang der ikke-dansktalende Folk, men det er først langt senere, at disse bleve de fleste, og det er i den Henseende virkelig paafaldende, at endnu den nyere Stadsret, ligesom den gamle, har i ikke formindsket Grad mange danske betegnende Udtryk og ingenlunde blot de samme som denne. Da disse - og ellers andre lignende - saaledes blive ved paa en Maade at trænge sig frem saa langt hen i Tiden, og det heller ikke mangler paa sagkyndige samstemmende Ytringer med Hensyn hertil fra Stedet selv fra forskjellige Tider*), og da endelig Slesvig ɔ: den gamle Stad „anses som Hovedet“ - efter Udtrykket i Danske Atlas 7. (1781) S. 501 - for Landskabet Angel, hvori den ligger, saa bringes man til at ihukomme, hvad en simpelt hen iagttagende tydsk Forfatter**), der havde opholdt sig flere Aar i Danmark, kaldte „Wurzeldänisch in Angeln“***); han troede at finde, at Slien endnu adskilte, og han forefandt, som det synes, denne betegnende Benævnelse, han brugte.

---

*) Ulr. Petersen, der i denne Henseende ganske vist ikke overdriver, udtaler sig i den udarbejdede Beskrivelse over Slesvig saaledes: „Die dritte alhie sehr übliche Sprache ist die Angeldänische Sprache, welcher sich die Bürger in dem Norderquartier dieser Stadt, als am pferdemarckt und in der Michaelis gassen, wie auch das gesinde mit den Leuten aus Angeln zu Kauffschlagen, vielfältig bedienen. Massen die Dänische Sprache in diesem Herzogthumb gleich anfänget binnen dem grossen wall Dennewerck“ etc. (i Cap. 86, S. 704). — Jfr. i øvrigt Schrøders Gesch. u. Beschr. 1827 S. 17 og 70.

**) I Okens Isis 1824, I. S. 49-50.

***) Ved at fremdrage dette skal dog ikke tilkjendegives nogen Mening om Sproget hos de gamle Angler i den tidlige Middelalder. Det turde vel være, at man har paa det nærmeste en lille Levning af dette i den saa meget omhandlede Guldhorns-Indskrift; hvad derimod deres historiske Forbindelse og Stil-

Den gamle slesvigske Stadsret var indtil 1770 ubekjendt. Da der ikke nogensteds fra vidstes det mindste om noget Haandskrift deraf, kunde man tidligere kun slutte sig til dens Tilværelse navnlig fra den nyere slesvigske Stadsret og fra den flensborgske paa Latin, i det der, jfr. S. 25, havdes en bestemt Underretning om dennes Samstemmen med den latinske slesvigske, som i sin Tid havdes. Heldigvis kom den det nævnte Aar frem igjen ved de Arkivundersøgelser Langebek lod foretage omkring i Landet, og meget uventet i Byen Æbeltoft, (Danske Atlas 7, 588). I Æbeltoft havde, som nu erfaredes, denne Stadsret ogsaa været gjældende og den var blevet denne By meddelt fra Horsens. Det var just det smukke Exemplar paa Pergament, som i sin Tid sidstnævnte By havde ladet tilstille, der nu kom frem. Horsens havde paa samme Maade formodentlig faaet Stadsretten fra Slesvig selv. Der kan ikke være mindste Frygt for, at den ved saaledes at være overført til og bevaret i andre Byer skulde være blevet forandret, da det er aldeles tydeligt, at den, som den er, dog alligevel ene og alene er Slesvigs. Ikkun er det maaske rimeligt, at den Indledningshilsen, som nu findes, er tilligemed Byen Horsens's Sigil kommet i Stedet for den oprindelige kongelige Hilsen til Slesvig og det kongelige Sigil, som fra først af ved Udstædelsen vist ikke have savnedes. Strax 1776 blev Stadsretten udgivet af Ancher i Tillægget til 2. Tome af hans Lovhistorie, dog uden nærmere Beskrivelse af Codex og uden Angivelse af Opløsningen af Forkortelserne. Denne Udgave, og en Gjengivelse deraf, har man hidtil alene haft at holde sig til, da Codex allerede for c. 30 Aar siden ikke fandtes i Æbeltofts Arkiv, og heller ikke nu har den, ifølge velvillig Meddelelse derfra, været at finde uagtet en nöjagtig anstillet Undersøgelse. Imidlertid har dog nærværende Udgave kunnet bringes noget videre end Anchers. Det var mig bekjendt fra „Bibliotheca Langebe-

---

ling paa Halvøen angaar, da ligger der vistnok i Saxos Begyndelsesord – Dan & Angul „a quibus Danorum cœpit origo" vare Brødre – virkelig et Sandsagn.

kiana", 1777, at der iblandt sammes Manuskripter var opført under Nr. 300, fol. „Leges civitatis Evæltoft ex codice autentico membr.", og jeg antog derfor, at det vel var muligt, skjönt det ingensteds var fundet omtalt, at dette Manuskript kunde være i Behold. Det var ogsaa heldigvis Tilfælde, da det endnu findes iblandt de fra Suhm komne Manuskripter i det store kongl. Bibliothek, nu i den ny Mss. Samling Nr. 417, fol. Denne Afskrift, der egenhændig er taget af Langebek og naturligvis saaledes er meget god, om den endog ved i Almindelighed heller ikke at angive Forkortelserne lader noget tilbage at ønske med Hensyn til stræng Nöjagtighed, er alene ved sin Tilværelse af Vigtighed for at give större og anskulig Sikkerhed, da den nu maa træde i Stedet for Codex. Ved den er man imidlertid ogsaa i Stand til at forandre og forbedre ikke lidet i den hidtidige Text, og den er derfor fulgt i denne Udgave; i Anmærkninger under Siden er der gjort adskillige Bemærkninger, hvortil der fra forskjellig Side var Anledning, - nogle af disse, hentede navnlig fra Indholdet, vare allerede paapegede af C. Paulsen. Den 1770 fundne Codex var, efter hvad Langebek i Afskriften har antegnet, i lille Oktavformat, bestod af 9 Blade, havde § Tegn - i Afskriften i det mindste overalt - men ikke Tal, og, i det han kalder den „Codex autenticus", ytrer han „scriptus est ut videtur ante annum 1300". Ancher henførte den ligeledes til 13. Aarhundrede og fremhæver, meget rigtig, som „conspicua antiqvitatis indicia" adskilligt i Skrivemaaden f. E. honere (for onere), nichil for nihil, etc. Utvivlsomt var Codex ogsaa omtrent fra 1300, dog er jeg, paa Grund af at Skriften öjensynlig er yngre end i de ældste danske Lov-Codices og paa Grund af Formen i nogle af de danske Ord (f. E. waaldtecht, puund), tilböjlig til at tro, at den ikke just er fra 13. Aarhundrede, men derimod - hvilket ogsaa stemmer med Angivelsen om, at Æbeltoft fik Kjøbstadret 1310 - fra Tiden 1300-1325, om hvilken Tid det hele Udseende og Beskaffenheden af Skriftformen med Bestemthed vidner. Vi kunne endnu dömme selvstændig derom, da Ancher til sin Udgave havde ladet

en lille Afbildning stikke, hvilken ogsaa vil findes gjengivet i denne Udgave som det første Facsimile.

Det var meget at ønske, at denne Stadsret, der saa tidlig er blevet til paa et Sted hvor paa en ejendommelig Maade Handelen og Kirken og Grændseforholdet indvirkede, der er saa ærværdig ved det over den uforstyrret hvilende Præg af en gammel Tid, der havde saa megen Indflydelse og derved kaster saa meget Lys paa hele den Side af den slesvigske Retsforfatning, at den maatte i vore Dage faa en omstændelig historisk og juridisk Kommentar. Særskilte Bidrag dertil findes - foruden i C. Paulsens ovennævnte med Hensyn til de slesvigske Stadsretter i det hele saa vigtige Undersøgelse i Staatsb. Mag. 5. Bd., og i Forchhammers ligeledes ovennævnte Afhandling - af J. E. Larsen i Ørsteds juridiske Tidsskrift 13. Bd., 270 fg. og 14, 1 fg. (1827-28), af Falck i n. st. Mag. 4, 833, i Anchers Lovhistorie Tom. 2, 319-35 og 392-405 og i Suhms Danm. Hist. 6, 58-77 ved Aaret 1150; Westphalen har i Mon. ined. Tom. 3, præf. p. 55 fg. handlet om den, navnlig pag. 78-81 om dens formentlige Lighed med gamle engelske Love.

Den nyere slesvigske Stadsret har sin Betydning især ved den gamle, som den, i det vel adskilligt udelades, dog i Hovedsagen, om end ingenlunde just med Omhu eller Nöjagtighed hverken med Hensyn til Sproget eller Lov-Indholdet, gjengiver fra Latin paa Plattydsk. Dog er der ogsaa kommet ikke lidt til, saa den ny har ikke faa Artikler flere end den gamle. Ny Bestemmelser maatte naturligvis i Tidens Løb danne sig, og saa meget mere maaske i Slesvig By, efterat dens Øvrighed var blevet til et Raad og en stor Myndighed synes at være tilstaaet dette af Valdemar den 2.'s Sön Kong Erik. Der haves nemlig af ham et Brev udstædt c. 1242 - hvilket endnu findes i Byens Arkiv som sammes ældste Original - hvori Borgerne opmuntres til at rette sig efter By-Øvrighedens Anordninger, i det det hedder i Brevet, stilet fra Kongen til „dilectis sibi omnibus suis Slesvicensibus", „mandamus vobis omnibus et singulis, quatenus quicquid consules ciuitatis vestræ ad vtilitatem omnium vestrum ordinauerint et statuendum duxerint, dili-

genter obseruare curetis et facere secundum quod ab ipsis consulibus fueritis requisiti, sicut gratiam diligitis inoffensam". Bevises hermed end ikke just „antiqvitas iuris statutarii Slesvicensis", som man med Eftertryk paa „statuendum" har villet, og som endog er blevet stærkt udtalt i de Ord, hvormed man har ladet den trykte Stadsret begynde, saa fejler det dog næppe, at herved Grunden er blevet lagt til stadig at indføre Forandringer i den gamle Ret. Det er mærkeligt, som allerede ovenfor bemærket, at ogsaa den ny slesvigske Stadsret, skjönt optegnet i en Codex fra i det höjeste 1400, i de tilkomne Artikler endnu har mange gode danske Ord - f. E. i Cap. 60 „bopenning", som noget öjensynlig overleveret, hvortil man ikke havde nogen anden Betegnelse, og i Cap. 91 det smukke og for vort Land saa naturlige Udtryk „Dalegang" om Solens Nedgang, hvilket dog, ligesom mange andre i forskjellige sydlige Egne af Slesvig endnu brugelige gode Ord, næppe har været optaget i Skriftsproget. Lov-Ord som de nævnte kunne upaatvivlelig kun have sin Oprindelse fra Bestemmelser, der ere affattede paa Dansk senere end den gamle Stadsret. Den ny Stadsret er vistnok foranstaltet privat, mulig dog af Byen selv, fordi der behøvedes en Samling af det der da udgjorde dens Ret, og i den Sprogart som efterhaanden var blevet den herskende*). Saavidt vides haves ingen særskilte Konfirmerin-

*) Et uden Tvivl vigtigt Bidrag til Kundskab om Sproget i Slesvig By og Omegn er desværre vist gaaet til Grunde. I. Fr. Noodt, som tilligemed et Par andre Samtidige er vel fortjent af den slesvigske Historie navnlig ved at fremdrage gode Kilder, og som var født i Byen Slesvig og forsaavidt tilbragte hele sin Levetid († 1756) der, efterlod (ifølge Lorcks fortgesetzte Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften in den Königl. dänischen Reichen u. Ländern, 2. Bd. S. 91, 1760) et fuldstændig udarbejdet, til Trykken færdigt, „Idioticon Slesvicense". Med hans Bogsamling, hvorover en Fortegnelse „Bibliotheca Noodtii" udgaves 1757, synes det ikke at være blevet solgt - ligesom man efter Ulr. Petersens Død i sin Tid heller ikke havde solgt hans efterladte Manuskripter -, men i øvrigt har ikke noget Spor deraf været at opdage. Skulde det alligevel endnu ligge skjult nogensteds, vilde det være meget ønskeligt, at det blev bekjendt.

ger paa, hvad der saaledes er blevet kaldt den ny slesvigske Stadsret, men en uundgaalig Følge deraf har det været, at der fra først af maatte være noget ubestemt ved den. Den hævdedes paa ny ved under 7. Sept. 1711 at udvides til at gjælde som Stadsret ogsaa for den forenede By, efterat Lolfus og Fredriksberg, der för ej hørte til dens Omraade, vare indlemmede deri. — Codex, hvori den er opbevaret, tilhører Staden og gjemmes paa Raadhuset. Den er efter alle Tegn at dömme omtrent fra 1400, vistnok i alt Fald ikke synderlig yngre, og bestaar af 14 Blade, 4to. I det hele er den skrevet omhyggelig, dog findes ikke faa smaa Rettelser tilskrevne over Linien eller i Randen, og ligeledes Udraderinger. Skriften, der for sin Tid er sirlig og tydelig, har den Egenhed at der ofte er anbragt paa og ved Bogstaverne fine Smaastreger, som stundum lade det uvist, om de have nogen Betydning. En saadan er her antaget, hvor det paa nogen Maade kunde gaa an, saaledes er u, naar der var anbragt det mindste derover, her altid givet ved ü selv i Ord hvor ü ej kunde antages at høre hjemme, da en saadan Brug af ü ogsaa ellers kjendes i den Tids Manuskripter og den første Udgave ogsaa har en Egenhed ved dette Bogstav. Som det 2. Facsimile er her tilföjet Afbildning af 3. Blads 1. Side, dog ere Overskrifterne i Codex røde og derved alene betegnes Kapitlerne uden Anvendelse af § eller Tal. Det er at lægge Mærke til, at der i Randen udfor Ordene „Ok de ene borge*n*" i Cap. 32 er tilföjet - og vist ikke med den oprindelige Haand - „No*n* latinu*m*", hvilket synes at antyde et endnu fortsat Bekjendtskab med den latinske Text. I Udgaven her er Codex gjengivet saa nöjagtig som muligt; at det ofte ej har kunnet bestemmes om Bogstaverne skulde kaldes store eller smaa, er uvæsentligt, men Forkortelsers Opløsning er betegnet med kursiv Skrift, ligesom alt det er iagttaget eller omtalt i Anmærkninger, der kunde komme med. Real-Varianter ere tilföjede fra den første Udgave fra 1534 af Stadsretten, der som saadan er af Vigtighed. Denne er besørget med Omhu og slutter sig hvad Texten angaar i det hele til Codex, om det end ikke er denne, der har været haft for Öje; bag efter Stads-

retten er indført „de boleuinge der Eede Enes Ersamen Rades sampt der gantzen Gemeine to Sleszwick“, fra 1504, men ellers ingen særskilte Tillæg. Titlen er: „Der Stadt Sleszwick Stadrecht angesettet vnd bofestigeth dorch den Grothmechtigesten Herren Herren Swen tho Dennemarcken etc. Könninck“, og Rigsvaabnet er anbragt paa selve Tittelbladet og desuden paa Bagsiden af det sidste Blad. Bogen, der er en lille Kvart og nu i höj Grad en Sjældenhed, er trykt i Slesvig - hvor man allerede kunde trykke pragtfuldt 1486 - smukt og godt (med faa Trykfeil og paa en Maade, der minder om Bogtrykkerkunstens ældste Frembringelser) hos Wolther Brenner der tillige besørgede Udgaven. I et Par Forord „Tho dem leser“ udtrykker han sig saaledes: „DEwile my ethlicke Frame Börgers angelangeth vnd gebeden, ick eer Stadrecht an den dach geuen vnnd drucken wolde, Angeseen des groth mangel vnd gebreck were, dar dorch sick ein ider thorichten wuste, hebbe ick den (vmme des gemenen nuttes willen -) dyth nicht könen weygeren noch vor seggen, Worumme ick ethlycke dessuluigen Stadrechtes böke, dorchgelesen vnd vp flitigeste, wo ick hebbe mögen, gecorrigereth,“ etc. Der udkom paa ny et Oplag „nahgedrucket“ 1603 i Slesvig, gjengivende saavidt muligt den 1. Udgaves smukke Udseende, og endelig igjen 1733 et uskjönt Optryk. — Allerede ved Enden af 16. Aarhundrede omtrent fik denne Stadsret en saakaldet Kommentar af en slesvigsk Jurist P. Cypræus, der dog ej blev trykt, för Ancher gjorde sig den Ulejlighed at indføre den i 2. Tome af sin Lovhistorie. Man kan ikke andet end tiltræde Falcks Dom om denne Kommentar „er erläutert sonst Manches, nur das Stadtrecht nicht“. „Einige Anmerckungen über das 103. Cap.“, som Rektor Hojer udgav (som Program) 1744, gaa vel ikke saaledes udenom Sagen, men inddrage dog meget ej hidhørende og Resultatet bliver i det mindste uklart, for ej at sige urigtigt. Derimod meddeles adskillige gode Bemærkninger, navnlig i Anledning af nogle ubeföjede Angreb, i J. C. H. Dreyers Beyträge zur Litteratur etc. 1783, S. 184-88. — En til Cypræi Arbejde hørende latinsk Oversættelse optrykte Kolderup-Rosenvinge ved Siden af Texten paa ny 1827, og en

höjtydsk Oversættelse af Hojer blev paa samme Maade indført i Corpus statutt. Slesvic. 2. Bd. 1795. Paalidelighed og Bestemthed er ikke disse Oversættelsers Karakter (jfr. f. E. ovenfor S. 11), ligesom der heller ikke er tillagt dem nogensomhelst Avtoritet, og de høre derfor i det höjeste til Apparatet, men vedkomme ikke Lovtexten.

2. Efterat Adam af Bremen i den til hans kirkehistoriske Værk föjede Beskrivelse over de nordlige Lande har begyndt med den Ytring „Daniam a nostris Nordalbingis flumen Egdore dirimit", vedbliver han (IV, 1.) fremdeles saaledes: „prima quidem pars Daniae, quae Judlant dicitur, ab Egdore in boream longitudine protenditur", og, i det „Judlant" nærmere omtales, hedder det: „- ubi-brachia maris occurrunt, ibi civitates habet maximas".*) Iblandt disse „civitates" var uden Tvivl ogsaa **Flensborg** i sin Begyndelse, skjönt den ikke nævnes. Man har troet endog at kunne opvise et bestemt historisk Udsagn om Byens Tilværelse allerede en Tidlang för (jfr. i Seelens memorab. Flensb. p. 18 og derfra andensteds,) men det beror dog paa en fuldkommen Misforstaaelse, da hint Udsagn ret betragtet kun er fra 15. Aarhundrede. Det er imidlertid vistnok kun tilfældigt, at Flensborg ej nævnes udtrykkelig, för i Anledning saavel af Knudsgildet som af et Kloster, som fandtes der. Flensborgs Udvikling har været meget forskjellig fra Slesvigs og under ganske andre Forudsætninger, og den har vel endog især fundet Sted, da Slesvig tog af i Løbet af 13. Aarhundrede, navnlig i sammes senere Halvpart. Omtrent vistnok fra 1250 var Flensborg en „Axelkøping" (villa forensis) ɔ: udskilt fra Herrederne, hvori den oprindelig laa, da det maa antages for vist, at en Tillæmpning af den gamle slesvigske Stadsret - ikke som i Byerne i Nörre-Jylland en ligefrem Overførelse, jfr. S. 31 - gjaldt og brugtes i det mindste omtrent en Menneskealder, för Byen

*) Den her brugte Udgave er Adami gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum ex recensione Lappenbergii; ex monumentis Germaniae historicis recudi fecit G. H. Pertz, 1846, 8vo.

fik sin egen, paa Dansk affattede, Stadsret 1284*). Kilderne selv frembyde upaatvivlelig ingen Uklarhed med

---

*) Skjönt Flensborg saa længe har været en anselig Stad med betydelig Virksomhed, haves dog, hvilket er at beklage, ikke nogen historisk Beskrivelse over den. Bidrag, der i det hele ere gode, findes navnlig i Seelens memorabilia Flensburgensia, 1752, og i Clædens monumenta Flensburgensia, 1765-68, og tildels i Rivesells Versuch einer Beschreibung der Stadt Flensburg, 1. Bd. 1817. Den ældre Historie, hvilken her mest interesserer, er – som ved alle de her omhandlede Byer – kun meget ufuldkomment behandlet. En Undersøgelse om et enkelt Punkt, nemlig om Byen maa antages at have sin Oprindelse fra en Borg, haves fra den nyere Tid af H. N. A. Jensen („Einige Bemerkungen über die Entstehung und älteste Geschichte Flensburgs", i n. staatsb. Magaz. 2 Bd., S. 786 fg. 1834), der, som alt af denne Forfatter, vel er god, men dog ikke stræng nok i Brugen af Kilderne og dog har han ikke siden forandret noget i de der fremsatte Anskuelser. Iblandt de mange besynderlige Forestillinger om Navnets Oprindelse udmærker sig Danckwerths ved stor Vilkaarlighed; det simple sande er, at „Flen" er et gammelt dansk Mandsnavn. — Fortrinlige Materialier til Byens Historie findes i dens Arkiv og i den Byen tilhørende „Feddersenske Samling". Arkivets originale Pergamentsdiplomer begynde allerede med 1282 og fortsættes med en anselig Række, der saaledes (ligesom de i den sydlige Naboby) ville kunne yde smukke Bidrag til et Diplomatarium for Slesvig, som meget savnes og hvorom allerede Lüders – nærmest med Hensyn til Flensborg – med Varme udtalte sig 1765 i Fortalen til Udgaven af Stadsretten. I det hele er Arkivet fortløbende og meget righoldigt til Kundskab om Byens Forhold og Forfatning i alle Henseender. — Den Samling af Flensborgensia, som nu afdøde Borgermester Feddersen anlagde i den Hensigt deri at samle alt, hvad der kunde erholdes af Manuskripter, Smaaskrifter og Blade etc. i det mest enkelte Byen og dens anseligere Indvaanere vedkommende, er meget værdifuld og et hæderligt Vidnesbyrd om, hvad en eneste Mand paa den Maade kan bringe tilveje. Blandt Manuskripterne ere mange store og vigtige af Clæden og i det hele forefindes her vel, hvad der endnu var i Behold fra Mænd, der tidligere havde arbejdet i den Retning. Samlingen erhværvedes med megen Omsigt af Byen c. 1843 og den har nu en god Plads i et Værelse i Marie-Kirken. Forhaabentlig vil den fremdeles blive fuldstændiggjort og fortsat, og det var meget at ønske, at enhver By vilde følge dette Exempel og gjøre sig Umage for at stifte saadanne Samlinger,

Hensyn til denne Stadsrets Tid, dens Udstædelse og dens Forhold til den tidligere brugte latinske Text, men alligevel lider Fremstillingen heraf hidtil ganske vist under væsentlige Ufuldkommenheder. Stadsretten („skra“ kalder den egentlig sig selv) er opbevaret i en Codex, der er skrevet efter 1295, men för 1321, og begynder med at berette, at 1284 „a fyrmer wor frugh aftæn“ (ɔ: 14. Avgust) lode Oldermænd og Raadmænd og alle Bymænd denne Stadsret skrive, som Hertug Valdemar af Jylland gav dem og stadfæstede, „fordi at de havde ej för fast (stadfæstet) Skraa“. Konfirmeringsdokumentet er paa Latin udstædt „1284 in die quinto post nativitatem domini“, jfr. Udg. her S. 119-20. Denne Tidsbestemmelse kan i og for sig godt være 1283 den 29. Dec. (mindre rigtig vel d. 30.), saasom man stundum dengang og langt senere regnede Aarets Begyndelse fra Juledag, men det er aldeles urimeligt med „Regesta danica“ Tom. 1. 1847 at antage denne sidstnævnte Tid 1283 og endda, som der er sket, at henføre „Jus municipale Flensburgense vetus“ til Avgust 1284, hvilket jo med andre Ord vilde sige, at det afledte (ɔ: det af Valdemar konfirmerede) var ældre end den formentlige Kilde (ɔ: „jus vetus“). Derimod lod det sig dog høre, at 1283 var den rette Tid, naar det i det hele forholdt sig saaledes, at den Stadsrettext, som da konfirmeredes, var paa Latin (hvilken da navnlig skulde være den eller omtrent den, som er trykt med denne Udgave som „statutum Apenradense“, hvorom nærmere nedenfor). Det er hidtil den herskende Mening saavel hos Falck (Privatrecht 1. Bd. 1825, S. 377-78, hvor Fremstillingen er usædvanlig uheldig, navnlig hvad der er sagt om „dass bei dem dänischen Texte - af Flensb. Stadsret - das apenrader Statut ist benutzt worden“, hvilket dog ogsaa Falck selv siden har forandret i sit „Archiv“, 4. Jahrg. S. 554 fg. 1845), - som hos Kolderup-Rosenvinge (i Fortalen til 5. Bind af gamle danske Love, S. 46-47, 1827) - og ogsaa hos C. Paulsen (i det sidstnævnte „Archiv“, 5. Jahrg. S. 129. fg.) 1847.

---

der ere ligesaa nyttige som behagelige, men ikke kunne i den Udstrækning anlægges andensteds.

De antage, uden nogetsomhelst enten gammelt eller nyt historisk Vidnesbyrd, at den Stadsret, som af Flensborgs Borgere blev forelagt Hertugen til Stadfæstelse, var paa Latin, alene paa Grund af at Konfirmeringsdiplomet er affattet i dette Sprog og paa Grund af den til den ovennævnte tidligst i Flensborg brugte Lovtext (den saakaldte Flotowske) formentlig hørende Tidsbestemmelse (jfr. her i Udg. S. 123 og 141). Men at hint stadfæstende Diplom, hvori tillige 3 Artikler nærmere omtales, var paa Latin, kan umulig bevise noget med Hensyn til Sproget, hvori den til Antagelse forelagte Stadsret var affattet, da det er noksom vitterligt, at Forordninger og slige Udstædelser sædvanligst den Tid vare paa Latin. Heller ikke har man ved at antage dette noksom erindret, at den „Skraa“ som Hertug Valdemar gav 1295 „og bød at skrives til den anden Skraa i Flensborg“, og den Skraa som Hertug Erik gav 1321 og ligeledes „bød at skrives til den anden Skraa i Flensborg“ (jfr. her i Udg. S. 112 med tilhørende Anmærkninger,) at de samlede kun kjendes fra Stadsrettens Codex, hvor de begge findes paa Dansk som alt det øvrige (den fra 1321 endog som et Tillæg og vistnok temmelig umiddelbart indført,) - ligesom den konfirmerede Stadsret ingensinde har været kjendt i noget andet Sprog end dansk. Ogsaa er det at erindre, at de paa ny 1314 og 1325 i Anledning af Hertugskifte udstædte (ej ordrette) yderligere Stadfæstelsesdiplomer, der endnu begge haves i Original, jfr. Udg. her S. 119-20, fremdeles som för ere paa Latin, skjönt de ere fra en Tid, da den Stadsret, de bekræftede, bevislig var fra omtrent 1300 optegnet paa Dansk, i den Codex, som endnu haves og som Byen paa sit Raadhus har opbevaret, uden at nogensomhelst anden eller lignende har været kjendt eller omtalt, og som saaledes sandsynligvis endog er selve det Exemplar af „den anden Skraa“ i Flensborg, som der efter det anførte henvises til i Forordningen fra 1321. — Hvad dernæst den angivne Tidsbestemmelse angaar, da er denne ingenlunde i Stand til at bevise det paastaaede Forhold, ja ej engang til at vidne derfor. Det er nemlig den selvsamme Tid, som Stadsrettens danske Text angiver for Udstædelsen, og det er altsaa tydeligt, at

den maa være overført enten fra den danske til den latinske (Flotowske) eller omvendt. Der kan slet ikke være Tvivl om, at det første er Tilfælde. Ej at tale om, at den saakaldte Flotowske Text kun haves i ny Afskrifter og at det altsaa ikke kan vides, hvorledes det har sig med den tilföjede Tidsbestemmelse i palæografisk Henseende, og at den i det höjeste, om endog alt har sin Rigtighed, er først fra 1386, - altsaa efterat den danske Stadsret havde været gjældende og anvendt i et helt Aarhundrede -, saa taber den al den Kraft, man kan ville tillægge den, derved at i Tidsbestemmelsen der ogsaa er optaget, at Byen för ikke havde fast skrevet Lov. Dette har allerede Ancher løselig gjort opmærksom paa i Lovhist. 2, 328 som sat „paa urette Sted". Saa naturligt nemlig dette er i den konfirmerede danske Text, ligesaa urigtigt er det i den omhandlede latinske, hvor det slet ikke hører hjemme og endog er en Modsigelse, da det höjeste, man har kunnet gjøre denne til, er, at den er et foreløbigt Udkast, og ingen har paastaaet, at den nogensinde har gjældt som stadfæstet Lov, men dette maatte jo være Tilfælde med den, naar den virkelig anmældte sig selv netop som saadan. Endnu kan til Overflod bemærkes, at naar der skal lægges Vægt paa den latinske Tidsbestemmelse, kan det samme med lige saa god Grund forlanges om den latinske Efterskrift (jfr. her S. 141-42). Og hvad er denne? Kun en ligefrem Oversættelse af den i den danske Stadsret indlemmede Forordning fra 1295. Netop paa samme Maade som i denne nyere Optegnelse af den ældre foreløbige latinske Ret er Tidsbestemmelsen for Flensborgske Stadsret uden videre overført - noget der i det hele er saa almindeligt i ny Afskrifter, da man ikke kjendte nöje til Tidssammenhængen og derfor optog Hovedaarsfallet - paa Apenrader Stadtrecht, der er afledt af den flensborgske, ret som om Apenr. Stadtrecht som saadan ogsaa var givet 1284, hvilket ingenlunde er Tilfælde. — Endnu bliver Konfirmeringsdiplomet nærmere særskilt at omtale. Da jeg afvigte Sommer undersøgte de vedkommende Byers Arkiver, fandtes dette Diplom ikke paa sin Plads i Flensborgs Arkiv (Nr. 2 iblandt de ældste Sager) og har heller ikke siden kunnet skaffes tilveje. Det

er stor Skade. Vel er det oftere trykt, men desværre ingensteds overensstemmende. Jeg har fulgt Lüders's Aftryk, da dette blev konfereret for Kolderup-Rosenvinge og befundet paa en Ubetydelighed nær „nöjagtigt", og dette var det eneste, hvorom det udtrykkelig er angivet at det var trykt efter Originalen. En aabenbar Fejl („habetur" for „hæreth", hvilket stundum skreves forkortet næsten ens og saaledes godt kan forvexles, naar man ikke tænker paa Meningen) er paapeget i Aftrykket her S. 119-20, foruden flere mindre Unöjagtigheder. Som jeg senere har bemærket, findes hin Fejl ikke i Westphalens to Aftryk i Mon. ined. 3. præf. p. 90 og 4, 1949-51 og i disse findes ligeledes i Stedet for det vel noget besynderlige, men dog ikke forstyrrende, og derfor ikke her forandrede „inquam" - paa sidstnævnte Sted „in quantum" og paa førstnævnte „inter eos". Ved denne Usikkerhed blev Falck forledt til imod sin tidligere Mening at antage, at „superexcepimus", som bruges i Diplomet med Hensyn til 3 Artikler i det forelagte Udkast, ikke skulde betyde, at disse tre vare undtagne, men netop at de forlangtes optagne. Han har udviklet dette i Staatsb. Mag. 9, 236 fg., 1829. Ligesom imidlertid denne Forklaring er imod Ordene, saaledes vidne uden Tvivl ogsaa de nævnte Artiklers Indhold derimod, og man kunde med Bestemthed afvise den, paa Grund af at disse Artikler netop ingensteds ere befundne optagne og navnlig paa Grund af, at de yderligere Konfirmeringsdiplomer fra 1314 og 1325 have det Udtryk „Verumptamen excipimus hos tres articulos prius exceptos", - ogsaa om ikke Falck selv havde l. c. S. 547 taget denne Mening tilbage efterat have set Originaldiplomet. Hans Fejltagelse har saaledes tjent til at vise, hvor vigtigt det er at i det mindste tvivlsomme Forkortelser betegnes som oploste, og hvor megen Forvirring en slig tilsyneladende mindre betydelig Unöjagtighed kan afstedkomme. Desto besynderligere er det, at det ikke engang i Schl. Holst. Lauenb. Urkundensammlung 1. B. er bragt dertil, at det bestemt kan ses om Originalen der har været brugt, om alt er tydeligt eller ej, lige saa lidt som hint urigtige „inquam" (i hvad saa end den rette Læsning er) endnu der er forsvundet,

foruden at der bliver flere Tvivlsmaal fremdeles tilbage, f. E. om der virkelig læses „Flensaabwrgh" etc. — Naar man altsaa ikke vil foretrække det kunstlede for det naturlige, ikke vil indvikle sig i store Modsigelser og ikke vil holde sig til løse Ytringer i ny Haandskrifter fremfor til de palæografisk dokumenterede, kan der ej være Tale om nogen Konfirmering fra $^{29}/_{12}$ 1283 eller om at den kortere saakaldte Flotowske Text er noget Udkast til Stadsretten eller om at dette er at søge i den S. 39. berørte længere (og nyere) latinske Affattelse (med Fradrag af hine 3 Artikler), men den danske Stadsret, vi have, er paa Grundlaget af den tidligere brugte Flotowske Text, og med de Forandringer og Tillæg der betragtedes som fornødne og hensigtsmæssige, blevet vedtaget 14. Avg. 1284 af Flensborg By til at forelægges til Stadfæstelse, hvilken ogsaa er paafulgt ved Diplomet af $^{29}/_{12}$ 1284, kun med Undtagelse af de 3 deri nævnte og kun derfra bekjendte Artikler. Den forelagte Stadsret kunde, paa Grund af at disse skulde udgaa, ikke bruges, men maatte omskrives. Codex, vi have, har saaledes ikke disse og den er skrevet vel ikke just 1285, men dog 1295 eller kort efter.

Den flensborgske Stadsret haves i en plattydsk Oversættelse, der her findes trykt saavidt muligt Side om Side med Originalen. Denne Oversættelse er dog ingenlunde samtidig med den danske Text fra 1284, som sædvanlig, saaledes navnlig af Esmarch, angives, men den Codex der her er udgivet, den eneste der nu kjendes, er først fra 1492. Det er med Hensyn til Anvendelsen af den væsentligt at erindre dette, ligesom ogsaa at denne Text, saavidt vides, ingensinde er særskilt konfirmeret hverken strax eller siden. At den har været benyttet, skyldes saaledes kun Praxis og de stedfindende Forhold. Den egentlige Lov-Text er den danske, paa samme Maade som jydske Lovs gamle Text ingensinde har ophørt at være den, som man, naar det behøvedes, maatte ty til, ogsaa för den formelige Bekjendtgjørelse om „Brugen af Jydske Lovs danske Text" udstædtes under 31. Jan. dette Aar, (jfr. Juridisk Ugeskrift for Hertugdömmet Slesvig Nr. 15, 1855). Den plattydske

flensborgske Stadsret er saaledes ligesom den nyere slesvigske kun et privat Foretagende, men rimeligvis nok udgaaet fra Byen selv, som ogsaa ejer den Codex, hvori den er opbevaret. At adskillige Forandringer, som havde fundet Sted, dels ere optagne dels paapegede, er vistnok sket i Henhold til en Tilladelse af Hertug Erik fra 1321 i et Diplom, hvis Original endnu forefindes i Byens Arkiv, hvori det hedder: „omnia statuta et leges, qvæ Consules pro commoditate et utilitate civium imposuerint et imponent, ac etiam causas, qvæ vulgariter wilkoor appellantur, qvas de consensu et voluntate prudentium civium statuerint et decreverint publicare, firmiter teneri ab omnibus præcipimus“ etc. Foruden den Usikkerhed, der klæber ved denne som enhver Stadsret, der er fremkommet paa den nævnte Maade, er den ogsaa som Oversættelse skødesløs og ofte fejlagtig. Et Exempel herpaa frembyder allerede Cap. 1. hvor „spiyt“ er blevet gjengivet ved „pert“, - Esmarch taler i sin „Sammlung“ til Slesvigs borgerlige Ret, 1846, temmelig rask om denne Fejl m. m. i samme Cap. 1., men han angiver ikke, hvad det rigtige er og hvor man skal søge det; et Exempel af en anden Art er „helüe“ i Cap. 122 (Komma efter helüe er her i Udgaven ikke kommet med,) hvilket Ord formodentlig er urigtigt i Stedet for „stelle eller stehle“. — Hos Westphalen nævnes i Mon. ined. 3, præf. p. 91 kun denne Membrancodex fra 1492, derimod angives i Tom. 4., hvor denne Stadsret af ham er udgivet tilligemed smaa Glosser af Bl. Ekenberger, at den der er trykt efter „Codex Achterupianus“, som Raadet skal have ladet forfærdige 1431 for Hertugerne Adolf og Gerhard. Den frembyder, som en Oversættelse fra en anden Tid og af en anden, naturligvis mange Forskjelligheder, men denne Codex er aldeles forsvundet, og den beskrives heller ikke nærmere, ligesom man ikke ret kan vide, paa hvilken Maade Texten i den er i det enkelte behandlet i den Westphalenske Udgave.

Flensborgs tidligst brugte, foreløbige Stadsret antages med god Grund at være bevaret i den latinske Text, som hidtil har været benævnt den Flotowske. Den var nemlig ubekjendt, indtil Westphalen 1743 i Mon. ed. tom.

3. præf. p. 91-96 tildels udgav den og gav følgende Underretning om den, l. c. præf. p. 58-59, „Henningus Flotow A. 1386 Codicem legum Flensburgensium ex membranis descripsit, in cuius vestibulo adnotavit: Conveniunt hæ leges Flensburgenses sæpe de verbo ad verbum cum Slesvicensibus, qvas Sveno Grateheide conscribi fecit in latino codice". Dette er alt hvad vi vide om denne Codex og det eneste Udsagn om denne Texts egentlige Bestemmelse. Desværre er Codex forsvundet*) uden at noget Spor haves af den og uden at det mindste kan vides om dens nærmere Beskaffenhed, ikke engang med Hensyn til den i de foranstaaende Ord givne Meddelelse om den og fra den. Der er dog ikke nogen Grund til at tvivle om den angivne Tid etc. og altsaa heller ikke til at tvivle om, at en lovkyndig Mand, 1386, med Rette ansaa denne Lovtext, hentet fra ældre Kilder, som „leges Flensburgenses" og som staaende i nært Forhold til den gamle slesvigske Stadsret, - saa meget mindre efterat dette sidste Forhold ved dennes heldige Fremdragning, jfr. S 31, viste sig at være aldeles rigtigt. Selvfølgelig kan der ikke være nogen anden Tid, da disse „leges" brugtes i Flensborg, end den da Byen vel havde hævet sig, men endnu ikke havde faaet egen Stadsret meddelt. Westphalen taler noget uklart herom l. c. pag. 89-91, men Lovtexten, som den foreligger, kan i det mindste ikke være tillæmpet for Flensborg för c. 1250. „Dux" i den nyere Betydning af „Hertug" er nemlig her den herskende Forestilling - i Modsætning til den gamle slesvigske Stadsret, og ligeledes ere saadanne Udtryk i sidstnævnte som f. E. i § 56 „alicubi in regno Dacie extra ciuitatem Slæswicensem" forsvundne i den flensborgske Bearbejdelse. Oprindelsen til denne er naturligvis uvis, men det er meget rimeligt, at Flensborg i en Overgangstid ikke kunde være uden et Slags Stadsret, at dette er blevet tilladt og at denne

*) Det er besynderligt, at saavel denne som den nysnævnte Codex Achterupianus synes snart at være ganske forsvundet, og at det i det hele synes at være Tilfælde med meget, som Westphalen († 1759) har brugt. Der er næppe noget nærmere herom bekjendt, men skulde nogen vide noget til Oplysning, vilde det være saare ønskeligt, at det meddeltes.

Ret hentedes fra den slesvigske, i det der deri forandredes noget. Forsaavidt kunde det ikke være andet, end at Bearbejdelsen ikke kunde bevare Originalens Fasthed og ejendommelige Præg, - et Exempel herpaa iblandt flere er hins § 91 sammenholdt med dennes § 82. — Westphalen udgav ikke fuldstændig den Flotowske Text, han forefandt, men kun et Antal Artikler, som dog vare de fleste, og intet fremkom til nærmere Oplysning, för man ogsaa i denne Henseende i den nyeste Tid har været heldigere. 1824 meddelte nemlig C. Paulsen i Staatsb. Mag. 4. Bd. 702 fg. Efterretning om et för ubekjendt Manuskript, tilhørende Borgermester Feddersen (nu i hans Samling i Flensborg), der indeholdt 77 Artikler af denne Lovtext i Sammenhæng. Herved var dengang meget vundet, da det der manglede i Udstrækning (den sidste Artikkel hos Westphalen var betegnet som den 95.), erstattedes ved, at det der her gaves var fuldstændigt, ligesom det ogsaa strax viste sig, at det var en noget forskjellig Textform og at denne var nærmere ved Kilden, den gamle slesv. Stadsret, end den af Westphalen udgivne Text. En omstændelig Konferering med sidstnævnte udviste det nærmere herved. Endelig blev Kolderup-Rosenvinge sat i Stand til at kunne (1827) udgive „Flensborgs gamle Stadsret", som han benævnte den Flotowske Text, fuldstændig efter et Manuskript, der ligeledes fandtes i Flensborg og tilhørte nuværende Etatsraad J. Jensen i Kiel, og han ledsagede sin Udgave med de af C. Paulsen bekjendtgjorte Varianter. Hidtil er ikke noget andet fuldstændigt Manuskript bekjendt, og da jeg ikke vidste, dengang dette Afsnit tryktes, hvor det Jensenske Haandskrift skulde søges, havde jeg kun Kold.-Rosenvinges Udgave at holde mig til. Siden har jeg faaet Underretning om Haandskriftet og har nu ved Ejerens Velvillie haft det til Brug, og fundet bekræftet, at det virkelig var værdifuldt og var, som jeg antog, godt gjengivet i den nævnte Udgave. Der er endog gjort det Uret, naar der i Cap. 1. 19. og 88. er tillagt det en lille Fejl, da Manuskriptet de nævnte Steder virkelig har „ciues, patre, si", men derimod har det rigtignok en ej ubetydelig Del Smaafejl af lignende Art, hvorom intet kunde formodes og hvorom

saaledes intet er anmærket; kun to væsentlige Ting har jeg ellers forefundet - i Cap. 29 i Slutningen skal nemlig efter regnum tilföjes „(alias regem)" og i 91 er „in potestatem" senere tilsat paa en aaben Plads. Jeg havde undladt at tage Hensyn til de Paulsenske Varianter i den Tro, at det Feddersenske Haandskrift nu ikke længer betydede noget og det viste sig ogsaa nu sikkert, at dette kun er en skjødesløs og ufuldstændig Afskrift af det Jensenske; men Kold.-Rosenvinge havde Grund til endnu at tillægge det Feddersenske ved Siden af dette nogen særskilt Værdi, da Paulsens Konferering var temmelig unöjagtig. — I Udgaven her vil findes en omstændelig Angivelse af alle Forskjellighederne, som den Westphalenske Text frembød, saaledes at de, for lettere at kunne overses, ere samlede paa nogle Blade for sig, og der er tillige sörget for at det i Texten her strax kan ses, hvilke Kapitler den Westphalenske Udgave har og hvilke den har udeladt og ligeledes hvorvidt Talbetegnelsen i den er afvigende. Et hidtil ubenyttet Haandskrift af Vigtighed er fremdeles her blevet draget frem. Det findes i det store kgl. Bibliothek i de Uldalske Manuskripter under Nr. 7. fol. og er skrevet c. 1663 (det Jensenske er fra c. 1562) altsaa længe för Westphalens Udgave. Da det indeholder den Flotowske Lovtext noget forskjellig baade fra Westphalens og Jensens Haandskrift og, uden at slutte sig til noget af dem, staar omtrent midt imellem dem (skjönt det vel nærmer sig mest til hint,) er ogsaa en fuldstændig Konferering deraf særskilt meddelt her. Dertil var der saa meget mere Grund, som dette Haandskrift, saavidt det gaar (det har kun 1-69 Art.), har mange Artikler, der savnes hos Westphalen, hvilke saaledes ikke længer bleve enestaaende i det Jensenske Manuskript, men nu kunde tillige kjendes fra en Kilde forskjellig fra dette. Hovedhaandskriftet har i Paalidelighed og Værdi kun vundet herved, og i det det er blevet støttet af det Uldalske, er Texten i det hele blevet støttet og sikrere. Saavel det Jensenske Manuskript - forhen O. H. Mollers (iblandt hans Mss. Nr. 92. 4to), og af ham meddelt Lüders - som det Uldalske bærer tydeligt Præg af at være afskrevet efter andre temmelig gamle, mulig endog Codices, da Forkortelser, som de brugtes

i disse, ere almindelige i begge, men hvad Omhu og Nöjagtighed angaar har det Uldalske Fortrinnet. Dette har formodentlig været længe i Kjøbenhavn; jeg er tilböjlig til at tro, at det er dette Manuskript, der er Originalen til Nr. 218, 4to iblandt de Mollerske, som vel nu ej er videre bekjendt, men er i Bibl. Molleri kaldt „jus municipale Flensb. ex Ms. Hafniensi latino germanico descriptum". Det Uldalske har just en höjtydsk Oversættelse ved Siden og der kjendes ellers ikke noget andet saadant Haandskrift her og upaatvivlelig er det blevet benyttet netop i Mollers Tid til at tage Afskrifter af. Uden Tvivl er saaledes Nr. 204. fol. iblandt de Ledreborgske Mss. just afskrevet herefter, da det netop ogsaa har 69 Artikler; det samme Antal findes ligeledes i et Haandskrift tilhørende Odense lærde Skole, der velvillig har været mig meddelt til Afbenyttelse. At anføre Varianter af sidstnævnte, som för er gjort, har jeg ej anset for rigtigt, da dette Haandskrift næppe har noget ejendommeligt og det vel endog er Tilfælde, at det ej er en blot Afskrift, men at der tillige er optaget adskilligt deri fra forskjellige Steder, hvorved det synes noget usikkert. Stundum henvises til andre Exemplarer saavel deri, som i det Uldalske Manuskript, og flere saadanne ere altsaa vist forsvundne for ikke meget længe siden. Tallet 69 paa Artiklerne ere formodentlig blot en Tilfældighed i det Uldalske Ms. (ligesom det Feddersenske, skjönt en Afskrift af det Jensenske, kun har 77), hvilket derfra har forplantet sig videre, men sikkert i øvrigt er uden Betydning. — Jeg har her, som man hidtil har plejet, for Tydeligheds Skyld benævnt den tidligst i Flensborg brugte Stadsret efter Flotow, hvem den første bekjendte Optegnelse deraf skyldes. Da denne imidlertid nu ikke længer er den eneste, men kun en Textform ved Siden af de andre nu bekjendte, der have lige saa stor eller tildels större Betydning, er der ingen Grund til længer at bruge Benævnelsen „den Flotowske Text" som enstydig med den ældste foreløbige Stadsret. I det hin Benævnelse saaledes bör forsvinde, sker det dog kun fordi Stadsretten selv er blevet sikrere og bedre begrundet. — Den længere latinske Affattelse, som C. Paulsen vilde tillægge Vægt som op-

rindelig, skjönt han ikke kunde frigjøre sig for det mislige deri, er kun et nyere privat og forsaavidt tilfældigt Arbejde og er ikke andet og kan ikke blive andet end en Oversættelse, vistnok ikke af den danske Stadsretstext - dog ikke uden Hensyn til den, men af den plattydske (kun ej saa lige efter den fra 1492), og man har ogsaa til denne nyere latinske Oversættelse, hvad de enkelte deri forekommende gamle Bestanddele angaar, benyttet Texten fra den ældre foreløbige Stadsret, der efter det anførte maa antages til ingen Tid forhen at have været ubekjendt. Westphalen udgav sammen med den plattydske Text denne nyere latinske Oversættelse (jfr. i øvrigt nedenfor ved Stat. Apenrad.)

I Udgaven her ere naturligvis de 2 Codices, den danske og tydske, behandlede og gjengivne saa nöjagtig som muligt; de findes afbildede hver for sig paa det 3. og 4. Facsimile, hvorved blot er at erindre, at Overskrifterne og Begyndelsesbogstaverne i begge Codices ere med rødt, (de sidste dog i den plattydske afvexlende røde og blaa). Med Hensyn til den saa særdeles smukt og fast skrevne danske Codex skal her endnu kun bemærkes, at det er alene af Forsigtighed, at den ovenfor stedse er henført til 1295 eller noget derefter, for nemlig ikke at sige mere end der er bestemt vist, men der i Grunden intet i Vejen for, at den kan være skrevet strax c. 1285. Tillægget fra 1295 er vel med samme Haand som alt det foregaaende, men det kan jo, da det kom til, meget godt være tilskrevet af den samme, der havde strax efter Stadfæstelsen skrevet den hele Codex. Sproget i denne har ikke lidet af Dialekten og er ikke saa uddannet som det i den Flensb. Codex af jydske Lov, men der findes herlige Ting deri, f. E. i Cap. 98 „then logh thær wor by ær byghd mæth", hvilket ret er af en dyb nordisk Rod. Lüders gjör med Rette den Bemærkning i sin Fortale S. 24-25, at Flensborgs Borgere naturlig have ladet Stadsretten skrive i Sproget de brugte. Det samme Sprog brugte Øvrigheden der endnu som Forretningssprog Aarhundreder efter; saaledes haves et trofast, paa Dansk skrevet, Brev fra Borgermester og Raadmænd i Flensborg til Kong Christian den 2. (ogsaa fra ham findes flere danske Breve i Flensborgs Ar-

kiv) af $^{19}/_{3}$ 1523 og nu trykt i Allens Samling til denne Konges Historie 1. Bd. 1854. De skrive deri til Kongen: „Wii willæ staa hoss ethers nade mett liffue oc gotzs. Og skall ethers nade inthett anneth findhe vthen trooskaff“ etc. — At den plattydske Codex staar under den af den nyere slesvigske Stadsret baade med Hensyn til Skrift og Sprog, viser allerede Facsimilet. Kapitlernes Orden afviger i denne noget fra den danske Codex, men, da denne er Originalen, er naturligvis dennes Orden beholdt, og hvor en Omsætning desaarsag har været fornøden, er der sørget for, at den er blevet tilstrækkelig tydeliggjort; det samme er iagttaget ved Talbetegnelsen, ved hvilken der er taget Hensyn til, at den plattydske Text tidligst (men dog først i den nyere Tid) er blevet inddelt med Tal. En Udgave af Stadsretten efter begge Codices haves fra 1765, 4to, af Stadsekretær U. A. Lüders, der besørgede den med megen Omhu og med et uhildet Blik paa de vedkommende Forhold.

3. Det der vedkommer **Aabenraa** kan ej nærmere omhandles, inden Byens Navn er tilstrækkelig oplyst, da det nu brugelige i det mindste i Udseende er saa forskjelligt fra det oprindelige, at det slet ikke synes at være det samme. Det vilde næppe være muligt at udrede Sammenhængen, da der vist ikke nu haves originale Diplomer der gaa langt nok tilbage, naar man ikke endnu havde Byens Skraa nedskrevet 1335. I denne, der er udstædt alene for Byen og uden Tvivl er skrevet der, kaldes Byen de tre Gange, Navnet der forekommer, „Opneraa“ (ikke Opnraa), med „er“ skrevet som Forkortelse, jfr. Udgaven her S. 154, 162 og 172. Fra dette faste Punkt maa man altsaa begynde Undersøgelsen og ikke fra en forudfattet Forestilling om „Aaben Vraa“ eller sligt, som man ved saadanne Spørgsmaal gjerne, ifølge falsk Etymologiseren, har paa rede Haand. Skraaen nævner tillige Landsbyen „gamel Opner“ i Anledning af at Kong Valdemar (den 2.) skjænkede Staden Græsgangen paa denne og 6 andre nævnte Landsbyers Mark. Denne Gave gjordes Staden 1203, efter hvad Jensen anfører i sin kirkelige Statistik, og det er troligt nok, at den ligesom flere andre lignende Gaver og Stadfæstelser hidrører fra denne Konges

første Regjeringstid, men jeg har dog ingensteds fundet nogen paalidelig Underretning og noget Dokument derom haves næppe. At der maa være et vist Forhold imellem „gamel Opner“ og „Opneraa“ paatrænger sig strax uvilkaarlig derved, at de findes stillede sammen i Skraaen, men der vilde dog savnes et nødvendigt forbindende Mellemled, naar ikke i den nævnte Konges saakaldte Jordebog i sammes ældste Bestanddel fra 1231 (opbevaret i en Codex der er skrevet c. 1265) Opnør - ɔ: Opn-ør - var opført under „Risæ“ Herred paa Grund af en Afgift derfra, der var Kununglef ɔ: Kronejendom. Det vilde være vel dristigt uden videre at sige, at Opnør er Aabenraa, men en begyndende Formodning er dog allerede beföjet, da man er nødt til at søge en Kjøbstad eller en Axelkøping paa den Tid i „Risæ“ Herred formedelst en deri, ifølge Valdemars Jordebog, ligeledes som Kununglef faldende Told, - ligesom den anførte gamle og sikre Kilde uden Tvivl paa samme Maade paapeger Haderslev og Flensborg, skjönt de ikke udtrykkelig nævnes, i det der ogsaa er opført Told af Haderslev Herred og af Husby og „Wiz“ Herreder, (i hvilke begge Flensborg oprindelig laa). Grunden til, at der er opført Told for disse 4 Herreder, er nemlig vistnok den, at deres Grændser indesluttede Aabenraa, Haderslev og Flensborg, hvilke Byers Tilværelse gaar endog tildels langt længer tilbage i Tiden; hvad Aabenraa angaar, da begynder jo Skraaen med den Tilkjendegivelse, at den sattes i Henhold til som det var i Kong Valdemar (den 2.'s) Tid, og 1259 nævnes Byen*) som „villa forensis“, altsaa havende sit eget Thing (jfr. ovenfor S. 37). Hvad der imidlertid paa Grund af „Opnør“ alene vilde, som sagt, være vel dristigt, skjönt vel efter det allerede anførte temmelig sandsynligt, det bliver derimod godt begrundet,

*) Ifølge et Diplom, hvis Indhold Langebek angiver, men som ellers ikke er bekjendt og kun kan være omtalt af ham efter en Afskrift, - ligesom det er at erindre, at Kongebrevet af 1257, hvori Byen nævnes, kun er trykt efter en Afskrift, hvilket udtrykkelig bemærkes i Urkundensammlung I. Bd. og allerede er tydeligt af den Form, Navnet der er givet. Overhoved kan man i saadanne Tilfælde kun stole paa Originaler.

naar alle de her nævnte Forhold og Benævnelser - der alle støtte sig paa paalidelige gamle og lokale Kilder - sammenstilles og samlede betænkes, og der vil næppe kunne blive nogen Tvivl om, at i Opnør ligger Aabenraa i Hovedsagen skjult og er efterhaanden blevet forvandlet dertil. — Sammenhængen bliver omtrent følgende. Fjordens aabne Strand, der er lige saa smilende og yndig, som understøttende Erhværvet paa Landet og paa Vandet, har indbudt til Bebyggelse, og det er naturligt at denne „opnæ øræ", da den ligesom behersker Landskabet, fra først af er blevet Navnet paa de der opførte Boliger og at dette siden er vedblevet, da de bleve en lille By. Vort Sprogs gamle Benævnelse paa en saadan aaben Strand er nemlig „øræ", som derfor endnu forefindes i saa mange Stedsnavne, f. E. i Arnkielsøre paa Vestsiden af Als, i Helsingør, i Gjedser paa Falster (forhen Gjedsør og Gjedsøre), ligesom i Opnør, der altsaa allerede c. 1265 er en noget yngre afkortet Form af det oprindelige. Det, som Kong Valdemar (1203) bortgav, var Marken til „gamel Opner", - det ældste vi vide af at sige paa dette Sted, - hvilket Navn forudsætter en yngre By benævnt paa samme Maade, der altsaa naturlig bliver at søge i Jordebogens Opnør fra Valdemar den 2.'s senere Tid. Opnør gik altsaa frem, i det „gamel Opner" gik tilbage. I det sidstnævnte formodentlig har udvidet sig fra Stranden længere ind ad, blev det efterhaanden Tilfælde, at det ny tilkomne blev vigtigere end det oprindelige og beholdt Navnet. Den oprindelige Plads er da til Forskjel blevet benævnt „gamel Opner", ganske vistnok i Lighed med Landsbysognet Gammel-Haderlev og Staden Haderslev. At det saaledes fra „gamel Opner" tilblevne Opnør falder sammen med Byen af lignende, men usikkert angivne, Navn, der 1259 nævnes som villa forensis, kan der næppe være Tvivl om, - netop det at denne var noget selvstændigt og for sig udsondret, stemmer med at kongelig Told erlagdes der. I Tiden fra c. 1265-1335 er derefter med Hensyn til Benævnelsen Opnør Bevidstheden om, hvad Endelsen var, gaaet tabt og der er kommet Aa til i Slutningen af Navnet, i det Skraaen som sagt kalder Byen Opneraa. Dette Slutningstillæg maa anta-

ges at hidrøre fra Aaen, der findes, ved hvilken der tildels har været bygget, ligesom Aa paa samme Maade af lignende Grunde ellers er inddraget i Stedsnavne (og ligesom Vig og Fjord er anvendt til at danne de sydligere Byers Navne). Man behøver ej at gaa til det svenske Bynavn Borgaa etc., men Langaaer f. E. et Sognenavn, og det kan vel være, at selve Nabobyen Flensborg netop har egentlig Aa i sit Navn, i det det skrives 1284 Flensaabwrgh (eller i alt Fald Flensabwrgh). Opneraa, som Byen uimodsigelig kaldtes 1335 af Indvaanerne selv, er altsaa som Navn saaledes beskaffent, at r hører til Ordets anden Stavelse, ikke til den tredie. Det er hele Hemmeligheden med Hensyn til de nyere urigtige Forestillinger, og naar man kjender denne, kan man ej andet end med det samme erkjende, at de gjængse Etymologier ere grebne af Luften. Men Opneraa er med en saadan Stavelsefordeling tung at udtale bestemt og det maatte derfor blive Tilfælde, jo mere Byen tog til og dens Navn skulde siges af mange, at Navnet afslebes noget. Gjennem Opn'raa, som man kan antage, forsvandt Forestillingen om dets egentlige Bestanddele og allerede i 14. Aarhundrede blev Openraa det herskende, som det der er faldet naturligt i Udtalen. Efter den Tid forekommer i danske og plattydske Diplomer og Aktstykker under noget vexlende Former f. E. „Oppenraa og Oppenra“ i den plattydske Oversættelse af Skraaen, der er fra Tiden noget efter 1400, „Openraa (Obenraa) og Openra“ c. 1410-20, „Apenraa“ og „Apenra“ i Christian den 1's Konfirmering af Skraaen 1474 (i hvilke Former af Navnet A i Spidsen og a i Enden vistnok fra først af er brugt for at betegne den Lyd, hvortil ellers i andre af de nævnte Former brugtes O og aa, - ligesom endnu Christian den 4. i sine Breve idelig skriver Gard for Gaard) - indtil Navnets første Del blev her, som i Dansk i det hele, skrevet „Aaben“ og Byen saaledes kom til at hedde Aabenraa, der altsaa nu forlængst er gammel Brug.

Efter denne Fremstilling, der er grundet alene paa saadanne gamle og samtidige Kilder, som for störste Delen ere opbevarede i Byen og endnu tilhøre den, vil det forhaabentlig være tydeligt, at Benævnelsen Aabenraa naturligen og lige-

som af sig selv har dannet sig under Sprogets og Udtalens Gang. Derimod er den nærværende, først i nyere Tider brugte, tydske Form „Apenrade" kun en vilkaarlig Udvidelse af den allerede noget forkvaklede Form „Apenra", i det man derved har villet give Slutningen i Navnet större Runding og Klang. Apenra forekommer almindelig i liber censualis episc. Slesv., der er fra Enden af det 15. Aarhundrede, i det mindste i den Skikkelse hvori den hidtil kjendes nærmere (i Scriptt. rer. dan. Tom. 7.); Apenraa kaldes Byen 1490 imidlertid i Kong Hans's Konfirmering af sammes „Privilegier, Friheder, Rettigheder, gammel Vedtægt og lovlige Sædvaner" og ligeledes endnu i Frederik den 1.'s fra 1527 (begge paa Plattydsk*); længere hen i 16. Aarhundrede forekommer derimod pludselig Apenrade formodentlig ej uden Indflydelse af Höjtydsken, hvilket Navn efterhaanden blev den almindelige tydske Benævnelse, - efterhaanden dog, ej strax, endnu 1597 kalder Henr. Rantzau (jfr. ovenfor S. 12-13 i Anm.) Byen Aapenroa og Apenroa, og kjender, at Navnets første Halvpart kommer af Aaben. — Vel har man ogsaa med Hensyn til Benævnelsen Apenrade forsøgt sig i langtfra hentede Etymologier, som om saadanne i Virkeligheden kunde gives, men de maa naturligvis falde hen i intet, da det, de angaa, ikke har nogen sand og virkelig Grund.

Aabenraa Skraa, som vi efter det anførte altsaa maa sige, skjönt den selv kalder sig Opneraa Skraa, er udstædt paa Latin og stadfæstet af Hertug Valdemar den 1. Maj 1335 og upaatvivlelig er den blevet skrevet i Byen

---

*) Næsten hele Rækken af Konfirmeringsdokumenter siden Christian d. 1.'s har Byen bevaret, tilligemed Skraaen, men ellers forsaavidt intet fra ældre Tid. Det, der haves trykt særskilt om Byen, er desværre særdeles lidet. — Den af Jensen (i kirch. Stat. S. 244-45) meddelte Efterretning, at den nuværende Kirke er bygt paa en dengang udenfor Byen liggende Höj og derfor oprindelig omgivet med en særegen Vold, er aldeles i Overensstemmelse med den ovenfor antagne Gang i Byens Udvikling, og dermed stemmer ligeledes den forrige St. Knuds Kirkes Beliggenhed (og Kapelbjærgets syd for Byen).

selv ved den Tid og den har ikke, saavidt vides, i Anledning af Stadfæstelsen undergaaet nogen Forandring. Det er af Indgangen tydeligt, at den ikke för har været affattet i denne bestemte og fuldstændige Form, men tillige at den er affattet af Byens „Consules“ og Borgere i Hovedsagen som den var allerede i Kong Valdemar (den 2.'s) Tid. Her som næsten overalt i den danske Lovgivning, er han altsaa ogsaa den, der har dels grundlagt, dels ordnet og fuldstændiggjort; formodentlig er, hvad denne By angaar, i hans Tid dens Forhold (som ovenfor antydet) blevne ordnede, i det den udsondrede sig fra den forsvindende Landsby hvoraf den vistnok fremgik og hvis Navn den oprindelig beholdt, og begyndte at blive en Kjøbstad, fik nogen Rettighed som saadan og bliver i Anledning deraf omtalt. Der maatte ogsaa hengaa en temmelig lang Tid, inden der i et saa lille By-Samfund kunde danne sig saa mange særegne Retsvedtægter og Bestemmelser (der i Konfirmeringen 1335 allerede betegnes som gamle,) at de kunde blive til en egen Skraa. Der er nemlig det mærkelige og vigtige ved denne Skraa, at den ikke er hentet andenstedsfra, men er væsentlig blevet til ligesom uvilkaarlig paa Stedet selv, paa samme Maade som Slesvigs gamle Stadsret. Af samme Beskaffenhed, som dennes Kilder vare, ere naturligvis ogsaa Skraaens, kun i mindre Omfang, da Byen var yngre og mindre og laa paa et Sted hvor der var et meget mindre bevæget Liv, – og i § 17 med Paaberaabelse af jydske Lov som „liber legalis,“ i det denne formelig var blevet udstædt 1241. I denne Skraa findes, ligesom i Slesvigs Stadsretter, mange danske Ord og naturligvis af samme Grund; hvad der i denne Anledning er sagt om Slesvig, det bestyrkes – om det ellers er fornødent – ved Skraaens aldeles lignende Beskaffenhed i den Henseende. Skraaen er opbevaret ikke som ellers i en Codex, men skrevet paa et meget stort, oprindelig vistnok med Sigil forsynet, anseligt Pergamentsblad, der er 1 Alen og 2 Tommer bredt og halv saa höjt. Tildels paa Grund af at det derfor har maattet lægges sammen, er det nu i en temmelig runken og daarlig Tilstand og ikke uden smaa Huller; Skriften er tillige meget afbleget og stærkt forkortet, dog har det paa

det nærmeste været muligt at læse alt med Sikkerhed. Det 5. Facsimile giver en Afbildning af den første Trediepart af de første 19 Linier, da det var umuligt at tage hele Linier formedelst deres overordentlige Længde. — Skraaen haves i en plattydsk Oversættelse, der er skrevet ligesom Originalen paa et eneste Pergamentsblad (omtrent af samme Störrelse) og er ligesom denne bevaret i Byens Arkiv. Denne Oversættelse er vistnok fra Tiden noget ind i 15. Aarhundrede, men der vides intet om, ved hvem og under hvilke Forhold den er blevet til, kun saa meget er upaatvivlelig vist - dels paa Grund af dens Beskaffenhed da den er uden Sigil eller nogetsomhelst Tegn dertil, dels paa Grund af det her strax nedenfor anførte - at den har manglet al offentlig Hjemmel, indtil den 1474 konfirmeredes. Konfirmeringsdiplomet, der er udstædt „Torsdagen i Julen“ paa Gottorp, er saaledes beskaffent, at det ei blot konfirmerer i almindelige Udtryk, men har optaget hele Skraaens, derved altsaa stadfæstede, plattydske Text og er ogsaa ligeledes skrevet paa et eneste stort Pergamentsblad, der nu er uden Sigil. Den optagne Text er ganske den ovennævnte ældre Oversættelses Ord til andet, kun er, som det plejede at ske, Sprogformen noget forandret, hvilket med Hensyn til Byens Benævnelse allerede er omtalt. I Indgangen siger Kong „Cristiern,“ at Borgerne havde været hos ham med et beseglet Brev, „dar inne ere statrecht geheten de skraa gescreuen stot van vnsen zeligen vorfaren Hertogen to Sunder Jutlant gegeuen vnde van vnserem zeligen leuen ohme Hertogen Alffue bestediget,“ og bedet om at de maatte faa det konfirmeret, at Brevet var blevet befundet i alle Maader ubeskadiget og uforfalsket, og bekræftet med „Waldemars Hertogen to Jutlant anhangenden Ingesegell, dat etliker mate to broken vnde dar etlike dele affgefallen weren,“ og at det nu af ham stadfæstedes „van worden to worden,“ hvorefter Skraaen fuldstændig følger. Aaret för, $^{21}/_{12}$ 1473, havde Kongen i Sönderborg konfirmeret Byens „Friheder, Rettigheder, gamle Sædvaner og Privilegia“ i Almindelighed, og det er dette Dokument som 1490, 1527 og, som det synes, i det hele i den følgende Tid alene er blevet

konfirmeret, indtil det ogsaa her blev taget paa en ny Maade ved Christian den 6tes Konfirmering af $^5/_{12}$ 1740. Denne, der var blevet ansøgt hos Frederik den 4. allerede 1723, men ej var paafulgt, gaves saaledes, at Skraaen indførtes fuldstændig først paa Latin og derefter fuldstændig paa Plattydsk efter Christian den 1.'s Dokument og Text fra 1474, og at dertil föjedes Christian den 3.'s Konfirmering af 1533 af Privilegierne i Almindelighed (dog maaske nok med en her særegen Tilsikring af Byens gamle „Weyde") tilligemed nogle nyere hertugelige Bestemmelser, og at Kongen forbeholdt sig, som bestandig siden, at forandre og ophæve. Den saaledes 1740 konfirmerede Text, til hvilken Konfirmering der i de følgende - den ene efter den anden - er henvist, er saaledes den, som man, hvis Originalerne forgik eller bleve ubrugelige, maatte holde sig til, skjönt den ingenlunde er nöjagtig eller fri for Fejllæsninger; i Corp. Statutt. Slesv. 2. Bd. findes den trykt.

Foruden Skraaen har Byen ogsaa en Stadsret, der imidlertid kun er en Tillæmpning af den Flensborgske. C. Paulsen antog, ifølge den Forestilling han havde dannet sig om at sidstnævnte egentlig var affattet paa Latin, at denne formentlige latinske Text ogsaa var blevet overført paa Aabenraa og, som han ytrede, „meget snart", da ellers den danske Flensborgske der vilde være blevet antaget. Da imidlertid hele denne Lære om Flensborgs Stadsrets Udstædelse paa Latin, som nærmere ovenfor er omhandlet, er aldeles uholdbar, kan der følgelig slet ikke være Tale om nogen saadan derfra for Aabenraa udgaaet Stadsrettext, (og heller ikke paa Grund af det saakaldte Statutum Apenradense, der netop forudsætter Stadsrettens plattydske Form). Det er overhoved først i en forholdsvis sildig Tid, der kan blive Plads for denne Stadsret, „Apenrader Stadtrecht" som den kaldes. Denne Mening er ogsaa Falck efterhaanden med Bestemthed kommet til, og C. Paulsen var ogsaa heri enig, i det han tillige indrömmede, at den fra den Flensborgske beholdte Tidsbestemmelse - som han tidligere i Anledning af den latinske Text lagde saa stærk Vægt paa - kun var optaget („aufgenommen"). Desto besynderligere er det, at man

vedbliver at sige, at Aabenraa Stadsret er udstædt 1284, hvilket er saa langt fra at være Tilfælde, at den endog næppe nogensinde kan siges at være udstædt, men er kun hentet fra den plattydske Oversættelse af Flensborgs, som bekjendt 1284, paa Dansk udstædte Stadsret. Esmarch har imidlertid bestandig hint tankeløse 1284 og ligeledes ogsaa Jensen, der endog er saa uheldig, at han antager at Skraaen og Stadsretten er et og det samme, i det han skriver i Kirchl. Statistik S. 242: „Besondere Statuten (eine Skraa, welche 1284 aufgeschrieben und bestätigt wurde, 1335 wieder bestätigt,) hatte der Ort schon zu Waldemar 2. Zeiten.“ Men om man end, som man er nødt til, henfører denne Stadsret til en sildig Tid, saa har man dog næsten ondt ved at kunne angive en bestemt Tid. Af Skraaen, som den blev konfirmeret 1474, fremgaar det, at der da ikke var nogen særskilt „Stadtrecht“, og det kan heller ikke antages som rimeligt, at den skulde være indbefattet under de almindelige Konfirmeringer af Byens Friheder og Privilegier; da endelig 1740 blot Skraaen udtrykkelig konfirmeredes og, som anført, endog med Optagelse af begge dens Texter fuldstændig, er man næsten nødt til at antage, at det alene er denne (i Forbindelse med adskillige særskilte Benaadninger og Friheder), som man vedvarende har betragtet som Stadens egentlige Ret og derfor bestandig har indstillet til Konfirmering, og at Stadsretten kun er ved Brug anerkjendt og i Praxis antaget, at den kun er, som det hedder, „reciperet.“ Man vilde vistnok være nødt dertil, naar man ikke havde netop det, Aabenraa By tilhørende, Manuskript af Stadsretten som her er udgivet, der er skrevet af „Clawes Essmarck - mit egener handt Anno 1607.“ Han var dengang i Raadet og blev det følgende Aar Borgermester ifølge hans egen deri indførte Antegnelse. Med Hensyn til Familien han tilhørte,*) og Maaden hvorpaa han skriver, og sikre

*) Han døde 1610 og havde et tragisk Endeligt, idet hans voldsomme Død fremkaldtes af hans Svigerforældre, - Svigermoderen var en Datter af den gottorpske Superintendent P. Eitzen. Et Epitaphium over ham, opsat 1623, fandtes endnu i forrige Aarhundrede i Kirken i Aabenraa, men den er nu, som sæd-

Optegnelser om ham hidrørende fra Samtidige, har han været en gavnelysten og vel oplyst Mand, ligesom han maa antages ifølge sin Stilling at have nöje kjendt sin Stads Ret, hvorom netop hans ombyggelige Optegnelse af den er et talende Vidnesbyrd. Denne saaledes vistnok vel underrettede, baade sted- og sagkyndige Mand har lige ved Slutningen af Stadsretten egenhændig indført (jfr. Udg. her S. 211) Kong Christian den 2.'s Bevilgning paa Stadens Privilegier. Stadsretten nævnes ikke udtrykkelig, men det kan ikke fejle, at Borgermester Esmarck har betragtet den som derunder indbefattet, og der var jo heller ikke dengang forløbet mere end rigelig 70 Aar, saa det kunde bestemt vides, ja endnu erindres. Det bestyrkes i höj Grad derved, at han paa det første Blad i Manuskriptet, lige för Stadsretten begyndes, har ligeledes egenhændig indført en Beretning om Christian den 2.'s Fordrivelse „fra Danmark ved Hertug Fredrik og Rigets Raad“ 1522 (skal være 1523), der baade lyder som en Efterklang af Borgerstandens almindelige Vedhængen ved denne Konge og af en særegen Taknemmelighedsfølelse ogsaa for denne Stads Vedkommende. Efterat det i denne Beretning er fortalt, at der kom fremmede Krigsfolk strax ved Paaske det nævnte Aar „tho Apenra“ og hvor grumt de huserede, vedbliver han: „Do worden de Stadt Boke, Register und allent, dar Se sick na richten

vanligst naar man søger saadant, — borte. Saasandt imidlertid Byen har sat Pris paa sin Stadsret, havde han vel fortjent, at den havde bevaret dette Mindesmærke over ham. Han hørte vistnok til den tidligere i Slesvig udbredte Præstefamilie, der stammer fra Esmark By i Satrup Sogn i Angel, efter hvilken Navnet optoges; iblandt andre Steder var der saaledes i Klixbøl 3 Mænd af dette Navn Præster efter hverandre 1612-99, af hvilke den sidste Marcus E. efterlod et „Scriptum de scandalis circa vocationes ministrorum ecclesiae illegitimas in Cimbria regia a Doctore Steph. Klotzio Superintendente commissis,“ (jfr. E. Pontoppidan „om det danske Sprogs Skiæbne i Sønder-Jylland“ i det Kiøbenhavnske Selskabs Skrifter Tom. I, S. 72-73, 1745,) hvilket endnu fandtes iblandt Mss Nr. 376. 4to i den ovennævnte paa slesvigske Haandskrifter saa rige Bogsamling, der var tilvejebragt af Rektor O. H. Møller i Flensborg, men efter hans Død blev offentlig solgt 1797 og derved adspredt og tildels tabt. —

scholden, thoreten, thobraken und vorkamen. Etlike tidt darna hefft sick dat volck wedder uorsammelt und hebben sick getröstet erer Stadt Recht und Privilegien, de en uan Herren und Fürsten genedigliken gegeuen und gegonnet is." — Det vil vistnok være en Miskjendelse af alle disse Omstændigheder ikke at antage et bestemt Forhold imellem Stadsretten og den paaberaabte Benaadning af Christian den 2. fra 1514, men, naar man ikke vil holde for, at en saadan Stadfæstelse af denne Konge siden ikke er blevet agtet paa Grund af Vexlingen i Dynastiet og fordi Aabenraa var imod Frederik den 1., bliver det vistnok det sandsynligste, at der 1514 just ikke er udstædt en formelig Stadfæstelse af Stadsretten, at derimod dens Brug da er blevet tilladt og avtoriseret, hvorom ogsaa de almindelige Udtryk i Aktstykket synes i og for sig snarest at vidne. Det bliver dog endnu herved at erindre, at der ogsaa kjendes et Manuskript af Flensb. Stadtrecht med den samme ligelydende Konfirmering fra 1514, jfr. Westph. mon. ined. 3. præf. p. 91 & 93. Har det i alle Henseender hermed sin Rigtighed, saa kan det dog ikke forandre noget i det der her er fremsat med Hensyn til Aabenraa i Henhold til det aldeles uforkastelige Vidnesbyrd fra 1607, og saa meget mindre da der synes at være udstædt Privilegium for hver især af Byerne paa Törning sidst i Nov. 1514, (om det for Flensborg af 22. Nov, der er opbevaret i Byens Arkiv, jfr. Westph. mon. ined. 4, 1944-45.) Kong Christian den 2. har altsaa dengang under sit Ophold paa det slesvigske Slot Törning, hvor han formodentlig ikke för havde været som Konge og hvorfra han ogsaa i de samme Dage udstædte andre endnu bekjendte Breve, betænkt sine Kjøbstæder Flensborg og Aabenraa paa forskjellige Maader.

Det er aldeles aabenbart, at Aabenraa Stadsret er hentet fra Flensb. Stadtrecht, men skjönt denne Overførelse bliver at henføre til 1514, saa følger det dog af sig selv, da ogsaa i denne ny Skikkelse den Flensborgskes reelle Indhold er bevaret, at der findes ældre Retsbestemmelser i den end f. E. i Skraaen fra 1335, af den Grund altsaa, at det 1514 paa Aabenraa overførte væsentlig er det fra 1284 for Flensborg fastsatte.

Men er Aabenraa's Stadsret saaledes ingenlunde selvstændig og kun subsidiær ved Siden af Skraaen, tildels endog ved Siden af jydske Lov (i Arvesager), saa er det dog langtfra Tilfælde, at den ordret er skrevet efter Flensborgs, som man plejer at sige. Inddelingen og Overskrifterne ere anderledes; det der var aldeles særskilt Flensborgsk er borttaget (kun er vistnok Brunsnis i Cap. 90 ved en Fejl blevet staaende); der er ogsaa ellers baade taget noget fra og lagt til; adskillige Fejl ere undgaaede, f. E. i Cap. 3 findes her rigtig „Speedt" og tilfældig skrevet saaledes, at det bliver tydeligt hvorledes der hurtig og let her kunde læses „Perdt" og ligeledes vistnok rigtig i Cap. 122 „stelle",- og i det hele synes der at være foretaget en ret omhyggelig og forstandig Redigering. Hvad Sproget angaar, da er det vel ikke saa let at dömme om Plattydsk, men det fejler dog næppe, at Formerne og Böjningerne her ere i en temmelig opløst Tilstand, ligesom der heller ingen findes af de interessante Ord, ved hvilke man stundum kan være uvis, til hvilken Side man skal henføre dem. Dog er det ikke uvæsentligt at der heri haves et större Stykke i Sproget fra en bestemt Tid og en bekjendt Mand. Udgaven er naturligvis her besørget efter det Esmarckske Haandskrift, der anbefaler sig baade ved indre og ydre Grunde. Det er, som altid, nöje fulgt, kun har det været nødvendigt nogle Steder at indsætte noget i Klammer, som syntes at mangle eller ikke at kunne være borte, og enkelte Steder at anbringe noget med Spørgsmaalstegn ved, begge Dele ej uden Hensyn til den i Corp. statutt. slesv. optagne, iøvrigt væsentlig overensstemmende, Text. Der var derimod ingen Grund til særskilt at optage Varianter derfra, da jeg kjender det Haandskrift, hvorefter man der har trykt; det findes nemlig nu her i den forrige Gottorpske Regjerings Arkiv og er öjensynlig blot en ny og ganske vulgær Afskrift, som desuden til Brug for Udgaven er blevet vilkaarlig behandlet. Lige saa lidt var der Grund til i den Henseende at tage Hensyn til de ikke faa lignende Afskrifter, som flere Steder findes, da de enten ere ny og ubetydelige eller dog, saavidt mig bekjendt, aldeles ingen Egenskaber have, hvorved de nogenlunde kunde stilles ved Siden af Cl. Esmarcks, der

har Avtoritet derved at den baade forholdsvis er gammel og, som man maa antage, sikker fremfor enhver anden.

Stadsretten haves paa Latin under Benævnelsen „Statutum Apenradense.“ Hvor der i det foregaaende har været Anledning til at omhandle den, har jeg om den brugt Udtrykket „den saakaldte,“ da det er min Overbevisning, at den egentlig ej hører hid, endog mindre end den latinske Oversættelse af Flensb. Stadtrecht, hvilken dog vistnok ingen vilde forlange her optaget. Den hører endog mindre hid, da den ligefrem er denne nyere latinske Flensborgske tildannet efter Apenrader Stadtrecht, for ogsaa at have denne paa Latin, og vel med bestemt Hensyn til dennes særegne redigerede Form og Inddeling, men dog med skjødesløs og slavisk Bibehold af de i hin Flensborgske hyppig forekommende danske Ord (og netop som de findes i nyere Haandskrifters ofte fordærvede Former,) hvilke Ord i den Flensborgske ere naturlige og paa sin Plads, hvorimod de tage sig besynderlig ud, naar der kun er en tilsvarende plattydsk Text som endog ikke har disse Ord. Tiden for Tildannelsen af den latinske kan nogenlunde vides, da den plattydske Stadsrettext nødvendig er dens Forudsætning, og naar alligevel „Statutum Apenradense, cum interpr. German.“ i Regesta danica Tom. I. henføres til 1284, saa er der kun det sande deri, at dette Statut er udgaaet fra Flensborgs Stadsret (der som bekjendt er udstædt 1284), men rigtignok først paa tredie Haand. At der alligevel forekommer i Stat. Apenr. Ting af gammelt Udtryk, er ikke underligt, naar det betænkes, at dens Kilde tildels hviler paa den tidligst brugte foreløbige Flensborgske (og derved middelbart paa den gamle slesvigske Stadsret.) En Indvending imod denne hele Betragtning kan vistnok hentes fra den Omstændighed, at hvad der i Cap. 1. er udtrykt ved „præter terras“, som ikke findes i Stadtrecht, nu er en gjældende Regel. Dette kan imidlertid gjerne være opkommet først i de senere Aarhundreder, da Magistraterne ofte satte en Ære i at have og anvende latinske Lovtexter. Er det ikke saa, men virkelig gammelt i Byen, maa man antage, at det enten er en oprindelig Retssædvane ogsaa der (ligesom i Slesvig) eller optaget som

saadan (som för i Flensborg). Det maa nemlig bestemt fastholdes, at, naar Stat. Apenradense ikke fandtes trykt i Corp. statutt. slesv. (1795), vilde man, i det mindste efter alt hvad jeg har kunnet bringe i Erfaring, ikke vide noget om det at sige. Man maa dengang have forefundet denne latinske Text, men det har ikke været mig muligt at opdage nogetsomhelst Haandskrift nogensteds, hvilket dog er höjst besynderligt, dersom Tingen virkelig skulde have nogen Realitet. Det har jeg i det mindste ikke kunnet komme til at antage, da den saa ganske er uden Vidnesbyrd, og Statut. Apenradense er derfor vel optaget i denne Udgave, men dog kun med mindre Skrift og aldeles som den findes i Corp. statutt., da dette er Hjemmelen derfor og er den eneste, tillige lidet betydende, Kilde.

En særegen Undersøgelse om Aabenraa's Retskilder haves af Falck i hans Archiv 4. Jahrg. 1845 og af C. Paulsen (derimod) i samme Archiv 5. Jahrg. 1847. — Saavel en Text til Stadsretten som til den plattydske Skraa indførte J. C. H. Dreyer i sine „Vermischte Abhandlungen", 3. Bd. 1763, i det det angives, at Skraaen er „ex autographo", 1335; - men der er dog som sagt kun den plattydske Oversættelse meddelt som jo først er fra 15. Aarhundrede, og skjönt Byen i denne f. E. i Cap. 21 benævnes Oppenraa, kommer den dog til hos Dreyer der osv. at hedde Apenrade. Paa den Maade vilde det være let at skaffe gamle Beviser for ny Ting og at udgive „ex autographo."

---

4. **Haderslev** er en gammel Stad, om det end just ikke er tilraadeligt at hensætte den i Sagnhistoriens Tid, som Saxo vil. Det fejler nemlig ikke, at han sigter til denne By, naar han i 7. Bog, ed. 1514 fol. 73, omtaler en Begivenhed som han henfører til Harald Hildetand (i 8. Aarhundrede) saaledes: „Hatherum apud Jutiam oppugnatum extinxit, cuius occasum perpes oppidi vocabulum indicat". Saa meget er dog bestemt at fastholde heraf, at Byen er blevet kaldet efter et Mandsnavn i Forbindelse med en sæd-

vanlig Stednavnsendelse og at den er endog meget ældre — ligesom i Almindelighed vore Kjøbstæder — end de udtrykkelige Vidnesbyrd om den lade formode. Man tör meget godt med Falck antage, at Cap. 8 i Stadsretten er en Beslutning af Byen fra 1169 i Anledning af at „Kongen“ (ɔ: Valdemar den 1.) erobrede Rygen den 15. Juni, da Venderne bestandig indtil den Tid vare slemme Gjæster og det nævnte Aar vel endog truede selve denne By. At den i det mindste omtrent 1200 var en helt udviklet Stad, kan noksom vides, men først efter den Tid haves Diplomers Udsagn. I det ovenfor S. 11 omtalte vigtige Dokument fra 1285, som endnu haves her i Original, nævnes „gambla Hatharslöf“, hvorfra altsaa Staden Haderslev da havde udskilt sig. Det er gaaet her omtrent som ved Aabenraa; Staden, der udviklede sig efterhaanden ud fra det Sted, hvor Bebyggelsen oprindelig var begyndt, har derved ligesom forladt den lille By, hvorfra den udgik, og efterladt Navnet med Tillægget „gammel“. Saadant er vistnok sket ligefrem som Følge af den naturlige Udvikling, om end maaske nok stundum den Tro, at det ikke var godt paa ny at bygge, hvor der var brændt, i det mindre kan have virket, men ingenlunde kan anføres som Grund f. E. til de store Flytninger af Slesvig, man hidtil almindelig har antaget.

Sin formelig udstædte Stadsret fik Byen 1292 og det er Tilfælde med den, ligesom med Aabenraa Skraa, at den ikke er hentet fra nogen anden, men hører i egentlig Forstand Byen selv til og er dannet, paa Grundlag af Jydske Lov og dens Forudsætninger, af hvad der fandtes af Retsvedtægter og Beslutninger, maaske ogsaa med Optagelse af enkelte Ting fra Ribe Ret. Om man just ikke — iblandt andet af Hensyn til Flensborgs Stadsret — kan med Falck (Archiv, 4. Jahrg. 987-89) antage en ældre egentlig affattet Stadsret, saa er det dog, som nævnt, vistnok utvivlsomt, at der i Cap. 8 haves en By-Beslutning, der 1292 var over 100 Aar gammel. Af saadanne, betegnede „Byræt“ og „Statrecht“, haves overhoved flere i disse Stadsretter, hvilket er ganske væsentligt at erindre. Desværre haves denne Stadsret ikke, som de andre her omhandlede, i nogen Codex

eller anden gammel Udfærdigelse, men kun i en Haderslev By tilhørende og med dens Sigil forsynet Afskrift af den, som den blev konfirmeret af Kong Christian den 4. den 15. Maj 1639, og da var nylig, som udtrykkelig bemærkedes, Stadens Dokumenter fra ældre Tid i Krigstid ved Brand blevne ødelagte. Denne forsaavidt af Byen avtoriserede Afskrift indeholder, som hørende til Konfirmeringen 1639, tillige Christian den 1.'s fra 1460 (jfr. Westph. 4, 1985), Hertug Frederik (den 1.'s) fra 1496 og Christian den 3.'s fra 1533, alle, skjönt ikke ellers ganske ens, lydende „paa Byens Privilegia, Skraa, Friheder, Rettigheder og lovlige Sædvaner", og desuden Hertug Hans's fra 1548 der er kortere, og et særskilt Privilegium fra 1499 og et Par yngre. Denne Afskrift forefandt jeg heldigvis i Byens Arkiv i en der opbevaret Samling, benævnt Haderslebiensia, Tom. 1-5, fol., som indeholde i Manuskript mange forskjellige Ting især angaaende Byens Retsvæsen, navnlig fra det 17. Aarhundrede og ind i det 18.*). Denne Afskrift er den eneste bekjendte, der har nogen egentlig Avtoritet med Hensyn til Stadsretten, i det man bidtil ikke vidste, hvorfra den var hentet i Corp. statutt. slesv., (og tidligere havde man kun en höjtydsk Oversættelse forfærdiget 1639, hvori ej blot meget var aldeles misforstaaet, men adskilligt endog - som uforstaaet - ganske udeladt, hvilken, trykt hos Westph. 4, 1977 fg., tildels endnu meget urigtigen benyttes og kaldes Haderslevs Stadsret). Dog var for omtrent 30 Aar siden opdaget et vigtigt Haandskrift, som nu tilhører Kiels Bibliothek (Nr. 527, fol.) og som har, tilligemed flere andre, derfra været mig velvillig meddelt til Afbenyttelse. Resultaterne af en Konferering af dette Haandskrift, som Kolderup-Rosenvinge anstillede, indførte han i Forbindelse med en Beskrivelse af

*) Byens Arkiv har ellers slet ikke ældre Sager, kun - omtrent fra Trediveaarskrigen, i hvilken altsaa det ældre vel er gaaet til Grunde - hvad der sædvanlig plejer at forefindes. Særskilt om Byen haves kun nogle Smaating trykte, indeholdende forskjellige Efterretninger. I den oftere nævnte Mollerske Manuskriptsamling var ogsaa adskilligt om Haderslev.

dets øvrige Byen vedkommende Indhold i Staatsb. Mag., 8. Bd. 1828, og ved disse Varianter bragtes den slette forrige Text i en taalelig, god Tilstand. Jeg har ved at forefinde her i den forrige Gottorpske Regjerings Arkiv det Haandskrift, hvorefter der i Corp. statt. er trykt, kunnet komme til omstændelig Kundskab om, i hvor höj og utrolig Grad Texten der er vilkaarlig mishandlet, ligesom jeg ogsaa ved Hjælp af det haderslevske Hovedhaandskrift, der er det sikreste og vigtigste, har kunnet bringe Texten i det hele videre. Ved Hjælp af dette og det kielske Haandskrift har Texten nu ved en varsom Behandling uden Kunstlen kunnet renses for Urimeligheder og blive læselig og forstaalig, og have de end begge maattet bruges hertil, hvilket her - i Modsætning til hvad der er min Grundsætning hvor man har virkelige Codices for sig - ikke kunde være andet end tilladeligt, saa er dog intet hverken med Hensyn til Ord eller Former optaget, som ikke har Hjemmel i disse to Haandskrifter. Ofte var det kun temmelig skjult de indeholdt eller antydede det virkelige, og om det end, i det Sikkerheden og Varsomheden skulde iagttages, ikke var noget let, var det dog et interessant Arbejde at bringe saavidt muligt en sand Skikkelse tilbage, og derved er iblandt andet ganske vist adskilligt indvundet, som ikke findes i de os ellers levnede Sprogmindesmærker.

Kastes nu et Blik tilbage paa den foranstaaende Udvikling, bliver det antagne Forhold med Hensyn til disse Stadsretters Væsen og indbyrdes Sammenhæng i Korthed følgende. Slesvigs gamle Stadsret, der er skrevet paa Latin ved Enden af 12. Aarhundrede, c. 1195, har Betydning fremfor alle de andre ved sin Ælde og Oprindelighed. Fra den udgik i Tidens Løb ej blot den nyere plattydske slesvigske Stadsret, c. 1400, men den blev noget forandret allerede c. 1250 ligefrem Kilden til Flensborgs latinske tidligst brugte foreløbige Ret. Ikke længe

efter fik dog Flensborg paa dette Grundlag sin egen paa Dansk udfærdigede Stadsret 1284, der er den egentlige og bestandig endnu gjældende, i det den plattydske Oversættelse deraf, som haves fra 1492, er forsaavidt tilfældig og uavtoriseret. Den latinske Form hvori sidstnævnte, temmelig tidlig formodentlig, er bragt med Benyttelse af den forelobige Stadsrets Udtryk, vedkommer slet ikke Lovtexten. I Aabenraa havde vel tidlig en egen Ret uddannet sig, der paa Latin affattedes som „Skraa" 1335 i Henhold til hvad der gjaldt allerede i Kong Valdemar (d. 2's.) Dage, og efterat denne noget ind i 15. Aarhundrede var oversat paa Plattydsk, uvist af hvilken Grund, blev denne Oversættelse tillige stadfæstet 1474, men dog Staden optog formodentlig omtrent ved samme Tid og formedelst Skraaens Utilstrækkelighed Flensb. Stadtrecht til Brug, hvilket stadfæstedes 1514 og Aabenraa Stadsret bragtes derefter i en noget selvstændig redigeret plattydsk Form, som er vedblevet at bruges. Den latinske Skikkelse, hvori ogsaa denne Stadsret senere er forefundet, har for Aabenraa's Vedkommende vistnok ingen Realitet, men den er kun tildannet efter den Flensborgske af samme Art og den vedkommer næppe Lovtexten. I Haderslev dannede sig ogsaa tidlig en egen selvstændig Ret - dog vel ikke ganske uden at noget udenfra optoges - af hvilken, som ellers andensteds, By-Beslutninger vare en væsentlig Del; en enkelt saadan Beslutning fra c. 1169 kan formentlig paavises, men udstædt blev Stadsretten først 1292, paa Dansk. Denne findes nu kun - en ny höjtydsk Oversættelse, som haves, er i alle Henseender uden Betydning - i Afskrifter yngre end 1639, dog har den her kunnet gives en fast og sikker Text.

Denne Fremstilling afviger fra det bidtil antagne, navnlig fra C. Paulsens herom noget skiftende Meninger, mindre fra Falcks - forsaavidt han i den senere Tid har tilkjendegivet sine Anskuelser. Jeg haaber dog, at den skal vinde i Anerkjendelse, jo strængere den prøves baade retshistorisk og med Hensyn til Kildernes Beskaffenhed, men saa vil det ogsaa blive nødvendigt, at denne Stadsretternes indbyrdes Sammenhæng og den Orden, hvori de her i Henhold dertil ere udgivne, paaagtes ved den juridiske og historiske Benyttelse

af dem, ved den Følge hvori de anføres og den Vægt der lægges paa dem.

Samlede danne de et sluttet Hele paa den danske Rets Omraade.*) C. Paulsen, der saa tidlig gik bort († 28/12 1854), har derfor ogsaa gjort sig fortjent ved sin hidtil enestaaende fortrinlige systematiske Fremstilling af deres Indhold, der under Titlen „Beitrag zu der Geschichte der Südjütischen Stadtrechte, und Versuch einer Darstellung des Geistes derselben" er indført i Staatsb. Mag. 5. Bd., S. 54-198, 1826; en enkelt Materie - om Ægtefolks Ejendomsforhold - havde han tidligere behandlet l. c. 2. Bd. (med Tillæg dertil i 3 Bd.) 1822-23. Nogle mindre Bemærkninger af Falck med Hensyn til forskjellige Ting og Steder i Stadsretterne, som der hidtil ej har været Lejlighed til at nævne, findes - for at intet i den Henseende skal mangle - i Staatsb. Mag. 9. Bd. 1829 og i Archiv, udg. af Asmussen etc., 5. Bd. 1843. — En Samling af disse Stadsretter er forhen udgivet i „Corpus Statutorum Slesvicensium", 2. Bd. 1795 og i Kolderup-Rosenvinges „Samling af gamle danske Love" 5. Bd. 1827, dog ingen af Stederne ganske fuldstændig; hin, der egentlig havde et blot praktisk Öjemed og derfor har meddelt meget af Værdi med Hensyn til den nyere Lovgivning, har udeladt den gamle Slesvigske og den tidligst brugte Flensborgske; denne har udeladt Aabenraa Stadsret, fordi intet Haandskrift kunde erholdes og den formentlig stemte aldeles med Flensb. Stadtrecht. I Esmarchs Sammlung der Statute, Verordnungen

*) Herom er der dels saa mange historiske Vidnesbyrd afgivne ved forskjellige vigtige Lejligheder, (1424 afgav saaledes Ærkebiskoppen - for at anføre et bestemt Exempel - følgende Erklæring: „regnum Dacie habet sua iura et consuetudines et constituciones per ipsos regnicolas facta et factas quibus incole et habitantes - terre Sunderjutland vtuntur et secundum que se regunt sicut in Norjutland", Scriptt. rer. dan. 7. 400), dels er det retshistorisk saa indlysende, at det er besynderligt, at alle disse 4 Stadsretter endnu ere optagne i Genglers „deutsche Stadtrechte des Mittelalters" 1852; i Gaupps Værk over samme Gjenstand, men efter Familier, hvoraf 1-2 Bd. er udk. 1851-52, vil man derfor formodentlig ej komme til at finde denne Familie.

etc., welche das bürgerliche Recht des Herzogthums Schleswig betreffen," 1846, ere de optagne i den vulgære Form med Udeladelse af det der ikke gjælder („cessat"). — Jeg haaber at det skal befindes, at der i nærværende Udgave, hvad enten den let bruges eller nöje prøves, er gjort Fremskridt og at disse Stadsretter, saavel med Hensyn til det hele som det enkelte, ved den ere bragte videre.

Som **Tillæg** til Udgaven findes her meddelt de saakaldte Thord Degns Artikler og Skraaen for St. Knuds Gilde i Flensborg. Hine ere nærmest her at betragte som Tillæg til „Jydske Lov udgivet 1853", da de dengang ikke kunde komme med, og Gilde-Skraaen som Tillæg til Stadsretterne. Det vil vistnok befindes hensigtsmæssigt, at begge disse Ting, om end kun paa den Maade hvorpaa det er sket, ere tagne med, efterdi som bekjendt Thord Degns Samling indeholder mange Domme og andre Bestemmelser, der udfylde Loven, og Gilderne og deres Vedtægter gribe saa meget ind i Stædernes Indretninger og Bestyrelse. Jeg har imidlertid, hvad disse Tillæg angaar, ikke som ved Stadsretterne kunnet eller skullet foretage vidtløftige Undersøgelser med Hensyn til Materialet og Sammenhængen, men har - imod hvad der ellers er mit Ønske og min Sædvane - i Hovedsagen henholdt mig til hvad der hidtil derom er tilvejebragt eller undersøgt. Saa megen Uklarhed og Usikkerhed der har hersket med Hensyn til Stadsretterne, saa klart ere de egentlige Thord Degns Artikler afhandlede og bedömte af J. E. Larsen i Juridisk Tidsskrift 15. Bind, S. 20 fg. 1828, og med Hensyn til Udgaven har Kold.-Rosenvinge gjort sig megen Flid i 3. Bind af gamle danske Love, 1837; om de danske Gilder haves Anchers Skrift fra 1780. — I al Korthed skal det derfor her kun siges, at Samlingen der hidrører fra Thord Degn (Degn er et Familienavn, snarere vistnok at henføre til det gamle Þegn end til Diaconus, og det træffer sig mærkeligt nok saaledes, at der til samme Tid omtrent var en Ingewalder Diækn Under-

lagmand i Dalarne i Sverrig,) er fra Midten af det 14. Aarhundrede, hvad dens egentlige Bestanddele angaar; at han var „Legifer" ved Viborg Landsthing; at Samlingen, der først var privat, avtoriseredes 1354 saavidt vides, og som saadan omfattede Jydske Lovs Omraade, men fik siden mange Tilsætninger af ubekjendt Oprindelse. Det antages, at man maa henføre den til en kortere dansk, en længere dansk og en latinsk Affattelse. Disse tre ere her hver for sig udgivne, nemlig den første efter det Arnamagnæanske Haandskrift i Universitets-Bibliotheket Nr. 9, 8vo, den anden efter det saakaldte Odenseske Haandskrift (tilhørende det kgl. danske Selskab), der nu har Plads i det store kgl. Bibliothek under Nr. 1312. b. 4to i den ny Mss. Samling, (Side-Overskriften i dette Ms. er blot „Tordo"), og den tredie efter det Arnamagn. Hdskr. 443, 12mo. De to af disse Haandskrifter angive selv sin Alder, og intet af dem er ældre end fra 15. Aarhundrede, hvorved de altsaa lade meget tilbage at ønske. Idet de nöjere ere gjennemgaaede, har der dog her kunnet forbedres ikke lidet med Hensyn til mange Enkeltheder, især i de to danske Texter; da disse Mss. imidlertid ere forholdsvis saa ny, er kursiv Skrift ikke som ellers brugt til de opløste Forkortelser (kun S. 273 er der for en Sikkerheds Skyld gjort en Undtagelse). Jeg er tilböjlig til at tro, at Kold.-Rosenvinge har optaget for meget, men jeg har dog ikke her villet undlade, i Henhold til det Resultat han var kommet til, at optage saavel det S. 275 indførte (hvor det ej er blevet bemærket, at 55. handler om Lovhævd, 56. om Orbodemaal), som hele Anhanget til Artiklerne. Man maa nemlig tage sig i Agt for at man ikke, under Bestræbelsen for at udfinde hvad der er Thord Degns, vildledes af det meget, som gjennem mange Menneskealdre som saadant er blevet optegnet og som det ej blot er vanskeligt, men vel næppe muligt nu ganske at udrede.

St. Knuds-Gildet i Flensborg var et af de mange, der forhen fandtes her i Landet til Ære for den hellige Kong Knud. Et saadant, som havde megen Magt og Anseelse, fandtes allerede för 1130 i Staden Slesvig, jfr. ovenfor S. 18; Aabenraa havde ogsaa et Knuds-Gilde, jfr. S. 54, og ligeledes Haderslev, jfr. i Stadsretten Cap. 38. I det hele var vist den indenlandske Helgen St. Knuds Gilde fortrinsvis det, som Stadsretterne ofte omtale under Benævnelsen „summum convivium“, etc. Gildeskraaerne findes nu ikke mere fuldstændig, men Flensborg er i dette Tilfælde ogsaa den By, som bedst har bevaret. Skraaen for Gildet der, hvilken forsaavidt nu maa tjene for dem alle, er opbevaret i en lille, smuk og med malede røde Begyndelsesbogstaver og andre Sirater udstyret Pergaments-Codex, som endnu gjemmes paa Raadhuset. Denne Codex har Skraaen paa 8 Blade i lille 4to, er tydelig skrevet, men er dog, naar man ser ret til, som den her forefindes ikke skrevet för i sidste Halvpart af 15. Aarhundrede. Sproget er nemlig der, som overalt i den Tids Dansk, temmelig opløst med Hensyn til det gamle - der dog paa mange Maader kommer tilsyne - og uden Fasthed og i Kamp med nyt, der trængte sig frem. Men enkelte Ting i Sprogformen, som den dog alligevel her er, ligesom ogsaa adskillige af Skraaens Bestemmelser, f. E. de meget mærkelige i Cap. 18 og 20, vise langt tilbage i Tiden. Denne Skraatext har Lüders allerede optaget i sin Udgave af Flensb. Stadsret og de der anbragte Kapitteltal ere her beholdte. Her er Texten naturligvis behandlet som sædvanlig, kun ere (som ved Thord Degn) de faa Forkortelser ej antydede som saadanne, og heller ikke hvad der er udpunkteret eller skrevet i Randen eller ovenover, etc. Det er nemlig dels kun lidet, dels af ingen Betydenhed; det eneste at lægge Mærke til skulde være, at „eneth“ i Cap. 15 er tilskrevet ovenover, men vistnok oprindelig, og at „gaggæ“ er en Rettelse, men vel ogsaa oprindelig. At der ikke er gjort nogen Bemærkning om de fordærvede Former, hvori f. E. „nithæng“ forekommer, har sin Grund deri, at ogsaa disse ere ikke uoplysende. Bag i Codex er med meget nyere Haand adskilligt om Gildets Ejendomme

og Rente (jfr. Haderslevs Stadsret i Cap. 38) tilskrevet paa Plattydsk, hvoraf iblandt andet ses, at St. Knuds „stenhus“, som det dog ogsaa der kaldes, laa i Nikolaj Sogn. Endelig er tilsidst et större Blad indsat, hvorpaa nogle flensborgske Borgerskabsbeslutninger ere anførte. — Det er mærkeligt, at dette Gilde med Bevarelse af Navnet, men selvfølgelig i en forandret Skikkelse, endnu bestaar baade i Slesvig og Flensborg, (skjönt vel ikke noget af Stederne i den store Stil og med de Höjtideligheder som endnu den Dag i Dag i den forrige danskskaanske Stad Malmø,) og i det mindste i Flensborg med Bibehold af mange gamle Ordenstatutter. Man kan heraf ogsaa skjönne, hvor betydelige og indflydessesfulde Gilderne forhen have været, og tillige i det mindre exempelvis, hvorledes det nærværende er udgaaet af det forbigangne.

Kjøbenhavn, den 14. Juni 1855.

Udgiveren.

Vorerinnerung.

Es ist eine Eigenthümlichkeit bei der schleswigschen Rechtsverfassung, dass, gleichwie das jütsche Lov noch gilt, also auch noch die speciellen alten Stadtrechte auf gleiche Weise bewahrt sind. Bekanntlich bildeten Provinzgesetze und Stadtrechte ebenfalls die Grundlage der Gesetzgebung des Königreiches, bis 1683 das „Danske Lov" erlassen wurde, welches indess das von der Vorzeit Erhaltene nicht verliess, sondern, der Hauptsache nach, darauf weiter baute und zwar nicht am Wenigsten auf dem „Jütschen Lov", das nach der Ausgabe von 1590, ohne die andern alten Gesetze zu verdrängen, das Angesehenste unter ihnen geworden war. Dergestalt fuhr, gemäss den ursprünglichen Verhältnissen, die Grundlage der Gesetzgebung fort im Königreiche und im Herzogthum Schleswig dieselbe zu bleiben, und dies haben die Zeiten und das was sie in ihrem Gefolge hatten nachher nicht zu verrücken vermocht. In Schleswig fuhr man auch in neuerer Zeit fort den neuen Städten eigne Stadtrechte zu geben, da man von den alten Städten an der Ostküste daran gewöhnt war. Es ist dies von der Stadt Schleswig, welche bereits sehr frühzeitig bedeutend war, ausgegangen. Ihr altes Stadtrecht, welches nicht von anderswoher eingeführt, son-

dern gleichsam unwillkührlich am Orte selbst entstanden und sogar ungefähr ein halbes Jahrhundert älter ist als das „jütsche Lov", - und daher ein sehr wichtiges Mittel den älteren Gesetzeszustand seines Gebietes, was dazumal Landesherkommen war, und wie dies sich im Stadtrechte geltend gemacht hatte, auch zugleich hauptsächlich im Gesetze beachtet wurde, zu kennen - dies Stadtrecht, welches gradezu in mehrere Städte in Nordjütland eingeführt wurde, ist namentlich die Quelle zu dem Flensburgs und Apenrades, wogegen am letztgenannten Orte sich zugleich eine eigne Reihe von Herkommen und ebenfalls in Hadersleben ein eignes Stadtrecht bildete, doch an beiden Stellen unter Anschluss an die allgemeine Grundlage im „Jütschen Lov". Die ursprünglichen Gesetze dieser vier Städte bilden solchergestalt eine eigne Gruppe in dem alten dänischen Rechte. Da sie beides rechtshistorisch sehr wichtig sind und noch gelten und dadurch die Vergangenheit mit der Gegenwart verbinden, und sie bis jetzt weder alle für sich herausgegeben, noch in irgend eine grössere Gesetzsammlung vollständig aufgenommen sind, so war nun Anlass sie zusammen herauszugeben. Dies geschieht also hiemit zum ersten Male. Dass sie alle gesammelt in innerem Zusammenhange und den wirklichen Texten leicht zugänglich werden, wird hoffentlich auch dazu beitragen, die Erkenntniss ihrer wahren Beschaffenheit und die Kenntniss des Gerichtsbezirks zu dem sie gehören, zu befestigen. Die Herausgabe hat zum Theil nach Codicibus geschehen können, welche die Städte selbst sorgfältig aufbewahrt haben, und indem jedes einzelne Stadtrecht in dem Folgenden hier näher abgehandelt wird, wird zugleich ein Blick auf die Geschichte der Städte geworfen, besonders jedoch auf die Schleswigs, da diese so wichtig ist, sowohl mit Beziehung auf das ganze Reich als auf die drei andern betreffenden Städte, wogegen die letzteren keine derartige allgemeine Bedeutung haben.

Mit Ausnahme von Roskilde giebt es keine der alten dänischen Städte, deren Geschichte soweit in der Zeit zurückgeht, als die **Schleswigs**.

Eine mythische Sage der Vorzeit lässt „Sceáf", von dem Skjold („Scyld") abstammen sollte, in Schleswig geherrscht haben, welches auch Hedeby genannt wurde.*) Dieselbe Vorstellung von dem fernen, unbestimmbaren Alter dieser Stadt findet sich ebenfalls bei unserm Saxo, wenn er ihrer öfter erwähnt, selbst in einer über den Anfang der eigentlichen Geschichte hinausliegenden Zeit.

Historisch zuverlässig wird Schleswigs nun bereits vor über tausend Jahren erwähnt, nämlich gleich nach 800. Die fränkischen Annalen**) jener Zeit erwähnen, in Veranlassung des Königs Godfred, „rex Danorum", dem man die erste Anlegung der Dannevirke verdankt und dessen Auftreten und Zwist mit dem Kaiser Karl dem Grossen den Vergleich von 811 wegen der Grenze zur Folge hatte, „Sliesthorp" und „portus Sliesthorp" um das Jahr 804.

---

*) „Iste (Sceáf) ut fertur in quandam insulam Germaniae Scandzam - appulsus navi sine remige puerulus, posito ad caput frumenti manipulo ideoque Sceáf nuncupatus, ab hominibus regionis illius pro miraculo exceptus et sedulo nutritus, adulta aetate regnavit in oppido, quod tunc Slaswic, nunc vero Haitheby appellatur: est autem regio illa Anglia vetus dicta, unde Angli venerunt in Brittanniam, inter Saxones et Gothos constituta." Cfr. Kemble, a translation of the anglosaxon poem of Beowulf, 1837, postscr. to the pref. p. IV. Das Angeführte, zu welchem es mehrere Seitenstücke giebt, findet sich nun zwar nicht im Gedichte vom Beowulf (der auch den Skjold auf die hier angegebene Weise nach dem Lande kommen lässt) schliesst sich aber doch, gleich anderen ähnlichen Sagen daran an. — Natürlich hat das inhaltsreiche, wenn auch etwas dunkle Gedicht Beowulf eine besondre Bedeutung mit Rücksicht auf die dänische Halbinsel, da es in England entstanden ist, vermuthlich auf der Grundlage von Erinnerungen aus dem Stammlande und ebenfalls sicherer historischer Momente nicht ermangelt. (In Thorpes Ausgabe von 1855 finden sich durchaus keine neueren Untersuchungen in dieser Beziehung.)

**) Sie sind zusammengestellt, namentlich mit Rücksicht auf dänische Verhältnisse, in „chronologia Anschariana" in Langebeks Scriptt. rer. dan. I. 496 usf.

Zwar ist dies noch nicht der Name Schleswig, allein da dieser Ort an der Grenze lag, „in confinio", des Reiches Godfreds und „Saxoniae", da gesagt wird, dass er daselbst ankam „cum classe sua et omni equitatu regni sui", da somit dieser Ort vorzugsweise die Stadt an der Schlei genannt wird, und dorthin gelangen konnte, was man damals eine „Flotte" nannte, so kann kein Zweifel darüber obwalten, dass das gleichbedeutend mit Schleswig ist, welcher Name der Stadt erst später vorkommt und eigentlich nur den Platz bedeutet, wo sie angelegt war, nämlich an einem „Vig" (Bucht) der Schlei, (dem sogenannten „alten Hafen"). Diese genaue Anwendung des Namens findet sich in dem Leben Ansgars von Rembert*), das bereits im 9ten Jahrhundert geschrieben ist. Ansgars zweite Reise nach unserm Lande, ungefähr 850, wurde nämlich vorgenommen, weil König Erich, „der allein über die Dänen herrschte" (in diesen Gegenden ist wohl gemeint) und längere Zeit Ansgar auch mit Rücksicht auf die Angelegenheiten seines Reiches zu Rathe gezogen hatte, erlaubte, dass eine Kirche gebaut werden möge „in portu quodam regni sui ad hoc aptissimo et huic regioni (Saxonia nämlich) proximo Sleaswic vocato, ubi ex omni parte conventus fiebat negotiatorum." Es war indess nicht bloss ein gesuchter Hafen, sondern auch eine Stadt vorhanden, indem es heisst, dass unter „primores vici" einige Christen seien. „Portus Sleaswich" wird später wiederholt genannt, allein doch kommt auch „vicus Slieswic" an einer Stelle ohne Weiteres vor, theils wohl weil die Fremden am nächsten „wic" als „vicus" auffassten, und theils, weil es nicht natürlich d. h. ungezwungen fallen mochte, dem Hafen und der daran liegenden Stadt, verschiedene Namen zu geben. Nach dem Tode König Erichs 854 gerieth diese neue Kirche in Gefahr durch die Maassregeln eines sogenannten „comes vici", (welche Benennung anzudeuten scheint, dass die Stadt nicht unbedeutend war); der junge König Erich schützte sie jedoch und liess sogar in einer andern

*) Vita S. Ansgarii per Rembertum ist eingeführt in Scriptt. rer. Dan. Tom. I. 427 usf.; cfr. namentlich Cap. 21, 28. und 29.

Stadt seines Reiches, Ribe, 855 oder 856 eine Kirche bauen. Als Schleswig dergestalt der Hauptsitz der neuen Lehre wurde und am leichtesten die Verbindung mit dem Lande aufrecht erhalten konnte, von wo die neuen Lehrer kamen, so erhielt es dadurch zugleich eine Bedeutung, welche es früher nicht gehabt hatte. Die Kirche daselbst wurde bald eine Macht; sogar mitten im 10ten Jahrhundert, 948, war der erste Bischof auf dem Ingelheimschen Concilium zugegen; in der Akte desselben ist der Name noch ziemlich unkenntlich, dies ist jedoch nicht mehr der Fall gegen das Ende des genannten Jahrhunderts. Es fand sich nun immer mehr Veranlassung einer ecclesia oder eines episcopus etc. Slesvicensis zu erwähnen und diese kirchliche Benennung und der fortgesetzte kirchliche Gebrauch von Slesvicensis, oder ähnliches als Beiwort, hat ohne Zweifel viel dazu beigetragen, den Namen Schleswig für die Stadt zu befestigen und zu verbreiten. Aus der Art und Weise, wie die englischen und deutschen Schriftsteller des 10ten und 11ten Jahrhunderts den Namen anführen und desselben erwähnen, ist es ziemlich deutlich zu erkennen, dass eine Einwirkung auf diesem Wege stattgefunden hat. In heimischen nichtkirchlichen Sachen findet sich der Name Schleswig kaum vor dem 12ten Jahrhundert. — Schleswig war eine Handelsstadt, ehe das Christenthum daselbst verkündigt wurde; man fing wohl gar deshalb dort damit an, weil an diesem Orte sich viele Menschen zusammenfanden, wo ein bekannter Ausgangspunct zum übrigen Norden war, und wo man Leute finden konnte, welche in den verschiedenen Ländern umherreisten, und auf die eine oder die andre Weise im Dienste der Mission gebraucht werden konnten. Da indess die früheste Kunde von diesem Handelsplatze nur beiläufig in der ältesten oben angezogenen Quellenschrift, welche zunächst von der ersten Ankunft der Missionaire handelt, mitgetheilt ist, so musste das, was ihre Thaten, und die nächsten Folgen derselben in Beziehung auf die Stadt betraf, zuerst Erwähnung finden.

Es trifft sich indess so günstig, dass noch von eben dem 9ten Jahrhundert, vom Schlusse desselben, ein Reise-

bericht vorhanden ist, der ausschliesslich Handel und Schifffahrt bespricht, und grade vorzugsweise mit Rücksicht auf Schleswig oder Hedeby, wie die Stadt eigentlich in jener Quelle genannt wird, die ganz inländischen oder nordischen Ursprungs ist. Es ist der bekannte Bericht, welchen der Normann Ottar, und Ulfsten, der vermuthlich Einwohner Hedebys war, dem englischen König Ælfred abstatteten, der aber leider nur in angelsächsischer Sprache zusammen mit den übrigen Schriften des Königs vorhanden ist, nicht aber in der oder den Sprachen, welche Ottar und Ulfsten sprachen.*) Ottar berichtet, dass er von Norwegen in 5 Tagen „nach dem Hafen, genannt Hedeby („æt Hæðum") segelte, derselbe liegt zwischen den Wenden, Sachsen, und Angeln („betvuh Vinedum and Seaxum and Angle") und ist den Dänen unterworfen" - und „dass er die zwei letzten Tage, ehe er nach Hedeby kam („to Hæðum") auf dem Steuerbord „Gotland and Sillende" und viele Inseln (in welchen Ländern die Angeln („Engle") wohnten, ehe sie dort zu Lande hinkamen) und an den zwei letzten Tagen auf dem Backbord die Inseln, welche Dänemark gehören, hatte." Es ist sehr bemerkenswerth, dass Ottar, welcher in dem nördlichsten Theile von Norwegen wohnte, und der, wie gesagt im 9ten Jahrhundert lebte, doch auf einer Handelsreise nach Hedeby ging; darüber wird nichts Näheres berichtet, allein es ist deutlich, dass er gut Bescheid gewusst hat, und kaum ist diese seine Reise die einzige der Art gewesen. Wenigstens ereignete es sich oft im frühsten Mittelalter, dass Norweger und Isländer nach Hedeby reisten, auch um von dort

*) Er ist am Leichtesten und Sichersten zugänglich in Rasks „Samlede Afhandlinger" I. 1834, cfr. besonders S. 320-25. Es ist doch nicht richtig, wenn er „Sillende" da bei Schleswig wiedergiebt ɔ: die Landschaft, welche lange nach der Zeit noch gar nicht von „Gotland" ausgeschieden war; unter „Sillende" kann gewiss nur der südlichste Theil gemeint sein, der im Ganzen von kleinen Bächen durchschnitten war oder niedrig lag und gegen Westen in Sümpfe und Inseln auslief. Ein Ueberrest von „Sillende" ist ohne Zweifel im Namen der Insel Sylt (oder Sild) noch vorhanden; dieselbe wird in einem Diplom des Königs Waldemar 2. von ca. 1202 noch „insula Siland" genannt.

weiter nach dem Süden zu gehen, namentlich auf Wallfahrten. Ulfsten berichtet nichts über sich selbst oder seinen eigentlichen Wohnort, es heisst nur schlechtweg, „dass er von Hedeby segelte“ („of Hæðum“), und deshalb ist es wohl nicht unwahrscheinlich, dass er daselbst zu Hause war. Seine Seefahrten gingen die Ostsee entlang, welche er näher beschreibt, besonders Estland. — Ein sehr wichtiges Zeugniss in Betreff der Beschaffenheit dieses Handelsplatzes legt demnächst Adamus Bremensis ab, dessen geschichtliches Werk spätestens 1076 geschlossen ist. Er kannte selbst gut die dänischen Länder, erhielt viele Nachrichten vom König Svend Estridsön (auf den er sich oft ausdrücklich beruft) und drückte sich mit Rücksicht auf die Fahrten von Schleswig folgendermaassen aus: „Ex eo portu naves emitti solent in Sclavaniam vel in Suediam vel ad Semlant usque in Graeciam.“ Er kannte also somit nur die Handelsverbindungen von dort mit den nördlichen Ländern und der Ostsee und erwähnt nicht solcher mit England, obwohl man sonst von Bremen in hierarchischer Beziehung sehr aufmerksam auf die Verbindungen war, welche im 11ten Jahrhundert zwischen diesem Lande und Dänemark stattfanden. Ebenso deutet Saxo nur die ferneren Ostseeländer als diejenigen an, mit denen Schleswig in Verbindung stand. Auch das alte Stadtrecht der Stadt, in welchem doch Dinge erwähnt werden, die dem Schlusse des elften Jahrhunderts angehören, kennt nur die angeführten Handelswege*).

*) Man hegt ganz allgemein die Ansicht, dass mehrere Jahrhunderte hindurch ein lebhafter direkter Handel von England aus mit der Stadt Schleswig oder doch über dieselbe geführt worden ist. Um dies anzunehmen ist es jedoch nicht genug, dass es von den neueren Schriftstellern, z. B. Cypräus, Br. Boysen, Thraziger, Danckwerth, Ulrich Petersen berichtet wird, und dass es ihrer Behauptung zufolge stets wiederholt wird. Es finden sich keine alten historischen Beweise dafür, dass ein solcher Handel stattgefunden hat, und man kann nicht einsehen, wie dieselben fehlen können, grade in den zunächst stehenden historischen Quellen sogar und dem Stadtrechte der Stadt, wenn der Handel wirklich so bedeutend gewesen wäre. Es verhält sich daher sicher mit diesem wie mit einem anderen Punkte in der älteren Geschichte der Stadt so, dass eine einzelne unrichtige oder unklare Aeusserung, dadurch

Es muss gewiss, den genannten Quellenangaben zufolge, als eine Thatsache zu betrachten sein, dass sowohl „der Hafen

---

dass ihrer öfter erwähnt und man sie als zuverlässig angenommen hat, als unwiderleglich betrachtet worden ist. Auch ist das Ganze, worauf man sich zu berufen hat, wenn man endlich etwas näher auf die Sache eingeht, z. B. in Br. Boysens „fragmentum historiae slesvicensis“, 826-1526, (in Westphalens monum. ined. 3, cfr. besonders p. 267) nur die Erzählung der Vorfahren („a majoribus nostris proditum est“) und - die Art Steine („pumices“) woraus einzelne Gebäude (Kirchen) namentlich in der Stadt Schleswig und in Hollingstedt aufgeführt sind. Der letzgenannte Grund, der an und für sich etwas sonderbar scheint, hat dem Urtheile Sachkundiger zufolge nichts zu bedeuten, (cfr. N. Höyen om Ribe Domkirke in der „Dansk Ugeskrift“, 2. Reihe, 2. Band, 1843) und der erste muss auch seiner Natur nach bedenklich sein, da es hier auf Kunde im Einzelnen von Begebenheiten von Knud des Grossen und den darauf folgenden Zeitaltern ankommt. Eine ganz andre Sache ist es, dass Sagen, wenn sie auch unklar und beweglich wären, in Betreff einer früheren grossen und langen Verbindung zwischen England und der dänischen Halbinsel, namentlich ihrem südlichen Theile, sich im Gedächtniss des Volkes erhalten hätten, da bekanntlich jenes Land von diesem seine Hauptbevölkerung erhalten hatte und dies doch sicher nicht auf einmal unter „Hengist und Horsa“ geschehen ist, sondern ferner unter dem doppelten Rossbanner während des Verlaufes einer sehr langen Zeit. — Fehlen indess historische Beweise für den Handel der Stadt Schleswig mit England in älterer Zeit, so finden sich doch solche in Betreff einer andern Stadt innerhalb der geographischen Grenze des jetzigen Herzogthums Schleswig. Von Ribe berichtet Adam von Bremen nämlich ausdrücklich, dass von dort Schifffahrt „in Fresiam aut certe in Angliam vel in nostram Saxoniam“ stattfinde, und ein altes „Scholion“ (96) zu dieser Stelle giebt die Zeit, welche erforderlich war um „de Ripa“ zu einem Orte in Flandern und von da nach einem Orte in England zu segeln, „illuc de Ripa“, etc. an. Vom 13ten Jahrhundert hat man ferner sichre dänische und englische gleichzeitige Zeugnisse über die Bewahrung dieser Handelsverbindung; allein so gewiss es ist, dass sie lange fortdauerte, ebenso zuverlässig ist es auch, dass man auch mit Rücksicht auf Ribe in der neueren Zeit, sowohl in Schriften als anderweitig, sich sehr unrichtige Vorstellungen über die lokalen Verhältnisse gemacht hat, unter denen sie stattfinden konnte, — welches nach den Quellen vortrefflich geschildert ist von P. Adler in seiner „Skildring af Byen Ribe i de forrige Aarhundreder“, I. (Skibsfart og Handel) 1842.

Sliesthorp", als der „Hafen genannt Sleaswic", wo Ansgar mitten im 9ten Jahrhundert die erste Kirche gründen konnte und ferner einigermaassen beschützt sah und von dem bereits damals eine Verbindung mit den ferneren Ostseeländern stattfand, und endlich den Hafen „æt Hæðum" in der Gegend der alten Angeln, wohin ebenfalls etwas nach der Mitte des 9ten Jahrhunderts Ottar kam und von wo Ulfsten ausging, ein und derselbe war, der nur verschieden benannt wurde, nämlich mit Rücksicht auf die Beschaffenheit, entweder von der Seeseite oder von der Landseite. Nur könnte man sagen, indem Sliesthorp als Name bald verschwand, und Schleswig und Hedeby neben einander gebraucht wurden, dass „æt Hæðum" noch nicht ganz „Hedeby" in der ältesten Zeit war. Ist es auch in soweit der Fall, so ist es doch auch so, dass „Hedeby" vollständig von demselben Zeitalter aufgewiesen werden kann, nämlich in der Inschrift auf dem grössten von den südlich von Schleswig gefundenen Runensteinen, welcher zu den ansehnlichsten und merkwürdigsten altdänischen Monumenten gehört.*) Dass ebenfalls dieser Name zu der Zeit, wenigstens im 10ten Jahrhundert, am höchsten oben in den nördlichen Ländern

---

*) Er hat nun, selbander, einen ganz passenden Platz im Parke bei Luisenlund. Man fand ihn zwischen zwei Hügeln bei Wedelspang auf einer hochliegenden Stelle, woselbst, wie es beinahe den Anschein hat, mehrere ähnliche uralte Monumente gelegen haben, und dies scheint von Saxo bezeichnet zu werden, wenn er bei Gelegenheit des Falles Sivards (im 9ten Buch, ed. Müller, pag. 463) sagt „colles indicio manent" etc. Dieser grosse Runenstein ist aufgerichtet und die Inschrift über einen Mann gesetzt, der fiel „als kecke Helden lagen vor („darum sassen") Hedeby", ᚢᛘ ᚼᛅᛁᚦᛅ ᛒᚢ. Dass die Stadt ferner, ebenfalls mit diesem Namen, auf einem andern dänischen Runenstein genannt wird, dürfte auch, da Ortsnamen sonst so selten auf ihnen vorkommen, ein nicht beachteter Fingerzeig sein. (Uebrigens sind es nicht blos Runensteine aus alter Zeit, welche diese Gegend aufzuweisen hat, sondern auch Runeninschriften einer ganz andern Art vom spätern Mittelalter; eine solche fand man sogar in der Schleswiger Domkirche, bis die Inschrift nebst Mehrerem bei der letzten grossen Restauration, die ungefähr 1847 beendigt wurde, verschwand.)

gekannt und gebraucht wurde, das beweis't die Njáls Saga, um hier nur diese eine der isländischen Sagaliteratur, welche auch in dieser Beziehung eine reiche Quelle abgiebt, zu nennen.*) Ohne Zweifel verhält es sich so, dass Hedeby der älteste eigentlich dänische Name ist, wobei beiläufig bemerkt werden kann, dass „Slesvík" in der Knýtlinga Saga (Cap. 86) in der Geschichte Knud Lavards von dem „Vige" der Schlei weiter hinaus gebraucht wird, indem es heisst, dass „er Kastelle an beiden Seiten des Schleiviges (Slesvík), da wo der Sund, welcher von aussen nach Hedeby hineingeht, am Schmalsten ist, bauen liess." Es thut nichts zur Sache, dass einzelne alte deutsche und englische Schriftsteller (jünger als Ansgar und Rembert) allein oder besonders den Namen Schleswig gebrauchen, da, wie oben bemerkt, dieser Gebrauch mehr den Weg, auf welchem sie die Kenntniss erhalten haben, als die Ursprünglichkeit des Namens bezeichnet - und, was Adam von Bremen betrifft, so ist es ohne Zweifel deutlich, dass Hedeby grade der Name ist, den er aus eigner im Lande selbst geholter Erfahrung kennt, allein Schleswig dagegen nur als geschichtlich und als von der Kirche benutzt. Er nennt nämlich nicht bloss, wie man zu sagen pflegt, die Stadt „Sliaswig quae et (oder S. quae nunc) Heidiba dicitur" (I, 59, IV, 1) - oder bloss „Sliaswig" (z. B. im I, 27), sondern er nennt sie ebenfalls auch bloss „Heidiba" allein (II, 75), ja sogar „Heidiba quae Sliaswig dicitur" (II, 34). — Obwohl es das Natürliche ist, Hedeby für die ursprüngliche inländische Benennung zu halten, so ist dies doch von geringem Belang; die Hauptsache (wenigstens hier) ist dass es festgehalten wird, dass es nicht zwei verschiedene Orte sind, sondern vielmehr

*) Ausg. 1772 Cap. 31: „Gunnarr sigldi or Austrvegi með fe miklu, hann hafði 10 skip ok hellt þeim til Heiðabœiar i Danmörk. Haraldr konungr Gormsson var þar á land upp" etc. (Die isländische Form, im Accus. Heiðabœ, entspricht ganz dem altdänischen auf dem Runensteine und es ist ja nur Unwissenheit in Betreff der regelmässigen Beugungsformen, dies als verschiedene Weisen, wie man den Namen schreibt, aufzustellen.)

ein Ort mit verschiedenem Namen von verschiedenem Ursprunge. So wunderlich es nämlich scheinen kann, ist es dennoch der Fall, dass man seit lange allgemein angenommen hat, es seien zwei Oerter. Die Gewährsmänner sind im Ganzen dieselben, welche in Bezug auf den vermeintlich direkten englischen Handel auf die Stadt Schleswig angeführt werden, und sie sind mehr bekannt und benutzt worden, weil ihre Meinungen und zum Theil ihre literarischen Hinterlassenschaften in die grosse Sammlung Westphalens „Monumenta inedita" (Tom. 1-4. fol., 1739-45), welche nur auf Kosten der Genauigkeit so gross als sie ist, geworden ist, aufgenommen sind. Durch stete Wiederholungen derselben unbewährten Behauptungen und durch vermeintliche Verbesserungen hat man eine Art System für die Ansicht zu Stande gebracht, dass Schleswig zuerst weiter nach Süden angelegt und mehrere Male verlegt ist (wobei es auch über das gegenwärtige Haddeby gewandert ist), bis es endlich zu dem Platze kam, welchen der alte Theil der Stadt nun einnimmt. Es ist sonderbar, dass diese Lehre auch da wiedergegeben ist, wo man es nicht hätte erwarten sollen, allein es ist doch augenscheinlich, dass das Ganze und die Einzelnheiten, welche gebraucht sind, um sie zu bilden, eine verwickelte und künstliche Zusammenstellung ist, welche an vielen Widersprüchen leidet, - da das Natürliche und Nothwendige oft genöthigt ist, sich hervor zu zwängen - gleich wie sie auch nur ins Dasein getreten ist durch einen verwirrten Gebrauch der Quellen und durch eine unklare Vorstellung von demjenigen, was als Quellen für eine ferne Zeit betrachtet werden kann. — Die Hauptfrage ist, ob Hedeby zu jeder Zeit verschieden von Haddeby gewesen. Dies entscheidet im Grunde Alles und die auf genannte Weise herbeigeführte Verwirrung verschwindet dann. So viel man weiss, ist die beständige Verschiedenheit der Oerter nicht früher bestimmt behauptet gewesen, allein Mehrere haben das Unhaltbare der herrschenden Ansicht eingesehen und haben daher, wenn sie sie nicht entschieden verworfen haben, sich doch schwankend und mit Unsicherheit darüber ausgesprochen. So (Langebek) im Danske Atlas Tom. 7,

1781, S. 629 verglichen mit 643; Jensen in Kirchliche Statistik des Herzogthums Schleswig, 1841, S. 1050 verglichen mit 1096, - und ungefähr ähnlich J. N. Schmidt in „Slesvigs Land og Folk", 1852, S. 320 und 343. — Wird nun zuerst Rücksicht auf die Meinung genommen, dass „Hedeby das jetzige Haddeby bei Schleswig ist, - die erste an dieser Stelle gebaute Kirche die älteste in Dänemark" etc., welches am Unbedingtesten ausgesprochen ist in dem ausführlichen geographischen Register zu den „Oldnordiske Sagaer" in deren 12tem Bande 1837, (welches doch im Ganzen viele schwache Punkte hat), dann wird es genug sein Folgendes dagegen anzuführen. In dem neueren Schleswigschen Stadtrechte, ungefähr wohl von 1400, wird im Capitel 17 unter Anderem angeführt, dass das unter die Sandmänner der Stadt gehöre, was „twisschen Hetheby Sand vnde Haddeboth Sunde" geschehe, (in der neuen hochdeutschen Uebersetzung vom vorigen Jahrhundert ist der erste Name ganz willkührlich durch „Hoddeboth Damm" übersetzt) - cfr. das zweite Facsimile hier, welches grade die Seite des Codex wiedergiebt, wo dieses sich findet; in einem Diplom von 1295, welches sich gleich den folgenden in der „Schl. Holst. Lauenburgischen Urkundensammlung" findet, 1 Bd., wird „parochia Haddeby" genannt (im Gegensatze zu „ipsa civitas Slesvicensis"), in einem andern von 1291 heisst es „infra medias aquas inter ipsam civitatem et inter Haddeboth profluentes", und in dem sehr wichtigen vom 28sten Mai 1285 wird „Haddebooth" zwischen anderen Ortsnamen genannt und ebenfalls in dem folgenden abgesondert von der Stadt Schleswig; und wenn endlich die sogenannte „chronicon Erici regis", welche ungefähr gegen 1288 endet, eine Begebenheit in einer frühen Zeit nach „Hadeboth" hinführt, so ist das, wenn auch das Factum an und für sich unrichtig ist, doch ein Beweis, dass der Ort nicht nur älter ist, sondern dass man sogar annahm, er sei sehr alt.*) Und

---

*) Um das Jahr 828 lässt diese Chronik Ansgar eine Kirche in „Hadeboth" bauen (so wechseln „both" und „by" in der Zeit nicht selten); ohne Zweifel ist diese Stelle, in Verbindung

während Haddeby dergestalt zur Genüge als etwas für sich Bestehendes bezeichnet wird, ist dasselbe zur selbigen Zeit in noch höherem Grade mit Hedeby der Fall, welches durch wenige Beispiele dargethan werden kann. Ein schleswigscher Geistlicher fügt, 1378, in einem Dokumente seinem Namen „de Heydebu" (Westph. mon. ined. 2, 267) hinzu; in einem Testamente von 1307 werden Gaben der „ecclesia St. Petri in Hethæby" geschenkt, (Pontoppidans Annales ecclesiae danicae, 2, 95); ein Königsbrief, erlassen in „Hetheby" 1283, gab den Bürgern Kiels einige Freiheiten in Schonen (in der genannten Urkundensammlung 1.); der Bischof von Hetheby war mit bei der Berathung, welche der Bestätigung des Haderslebener Stadtrechts 1282 vorausging (cfr. die Einleitung desselben) und ebenfalls war der Bischof in „Hethæby" gegenwärtig bei der Erlassung des Jütischen Lov 1241, woran er sogar Theil hatte, (cfr. ebenfalls die Einleitung desselben); das Erdbuch Waldemars 2. (in Scriptt. rerum dan. Tom. 7) von 1231, was dessen älteste Bestandtheile betrifft, nennt „tres partes de Hethæby" unter „Kununglef" (und diese tres partes werden in dem angeführten Diplom von 1285 „tres partes civitatis Sleswicensis" genannt - es ist die Rede von einer Auseinandersetzung zwischen dem Könige und dem Herzog - somit werden „Hethæby" und „Slæswich" im Erdbuche keineswegs einander entgegengesetzt, wenn gleich der verschiedene Name an verschiedenen Stellen genannt wird); „Hethbyenses" angeführt von Saxo (ed. Müller. p. 676) als Anhänger König Svends um die Mitte des 12ten Jahrhunderts, können nur Einwohner der Stadt sein, mit

---

mit der Namenverwechslung, der eigentliche Keim all der folgenden Rede in dieser Richtung, wenigstens ungefähr von 1500, - indem diese Chronik, vielleicht weil man meinte, dass sie von einem König Erich herrührte, eine viel benutzte und angesehene Quelle der Geschichte bis Hvitfeldt und dadurch auch später wurde. Sie stammt ohne Zweifel vom Ry („Rythe") Kloster (dem jetzigen Glücksburg) her und da sie die erste dänische, ɔ: zugleich dänisch geschriebene, historische Quellenschrift ist, so hat ein schleswigsches Kloster die Ehre dies hervorgebracht zu haben, - was kaum jemals hervorgehoben sein mag.

welcher dieser König viel zu thun hatte und der er später ein Stadtgericht gab, - und von etwas Geringerem kann dieser Name nicht gebraucht sein. Es ist somit unmöglich, dass Hedeby und Haddeby in dieser hier besprochenen, oder in der zunächst folgenden und der zunächst vorhergehenden Zeit, ein und dasselbe gewesen sind, wogegen es sich jedoch von selbst versteht, und dafür bedarf es keiner Beweise, dass das, was oben beispielsweise als auf Hedeby sich beziehend genannt ist, als entweder den Staat und die Kirche oder das private Leben betreffend, oft in königlichen, kirchlichen und privaten Dokumenten und in allen Arten historischer Quellen, den kleinsten wie den grössten, den älteren und jüngeren, auf Schleswig bezogen wird, welcher Name sich nach und nach vordrängte und allgemein wurde, wenn auch Hedeby sich neben ihm sehr lange erhielt, obwohl nicht in öffentlichen Dokumenten, ja wenigstens bis in das 17te Jahrhundert. — *) Nimmt man demnächst Rücksicht auf die Meinung, dass Haddeby wohl verschieden von Hedeby und Schleswig weit hinein im 12ten Jahrhundert etc. ist, allein dass das Ganze doch in der Hauptsache auf jener Stelle im Süden der

*) Eine interessante und sichre Mittheilung über den Gebrauch des Namens Hedeby für Schleswig eben vor 1600 ist von Heinr. Rantzau gegeben (das Factum ist ein wenig früher, 1583, ebenfalls vom Kanzler Thraziger, der in der Stadt Schleswig wohnte, berichtet) in seiner Descriptio chersonesi cimbricae von 1597, welche in Westph. mon. ined. Tom. 1. eingeführt ist. Es wird nämlich dort erzählt, cfr. pag. 49, dass ein dänischer oder frisischer Bauer, der nicht deutsch konnte, wenn er nach Schleswig ging oder daher kam, gefragt: wohin er wolle oder woher er komme, stets antworte von oder nach Hedeby nicht aber Schleswig, — und Rantzau fügt bei dieser Gelegenheit „ex vetusto codice“ folgenden Vers hinzu: „Urbs magna et priscis fuit Heideba dicta sub annis, At nunc Sleswigam patria lingua vocat“. Möglicherweise ist noch nicht einmal die Erinnerung an den Namen Hedeby ganz beim Volke verschwunden, gleichwie, merkwürdig genug, wenigstens an einigen Stellen in Angeln, die Stadt Schleswig fast genau so wie grade in den ältesten historischen Quellen genannt wird; man sagt nämlich dort bis auf den heutigen Tag „Sljasvig“, cfr. E. H. Hagerups „Bemærkninger om Sprogforholdene i Angel samt nogle Sprogprøver“ S. 22, 1855.

Schlei sogar bis nach 1066 gewesen ist und dass Schleswig zu der Zeit noch einmal auf und davon gewandert und verlegt sei, (und zwar mit dem Namen Hedeby als einen Ueberrest - obwohl die Wurzel im Worte Hedeby eine ganz andere als die in Haddeby ist - noch des alten Ortes), endlich zu der jetzigen Stelle, eine Ansicht, die besonders von N. Outzen in der Schrift Untersuchungen über die denkwürdigsten Alterthümer Schleswigs (ɔ: der Stadt) und des Dannewerks, 1826, ausgesprochen und weitläuftig entwickelt ist, so ist die Begründung derselben wohl scheinbar blendend, allein sie ist doch ganz unhaltbar, da sie jedes festen Punktes ermangelt und in Wirklichkeit fällt sie sich selbst durch ihre eigne Schwere, insofern sie c. 1066 (zum Theil 1155) als die Zeit des behaupteten Vorganges annehmen muss. Dass dies ebenso wenig gegen Schluss des 11ten als gegen die Mitte des 12ten Jahrhunderts stattgefunden haben kann, ist durch einfache Schlussfolgerungen der obengenannten Data entschieden, gleichwie auch gewichtvolle Gründe von der Beschaffenheit verschiedener Lokalitäten geholt werden können. Es fehlen doch keineswegs weiter zurückgehende bestimmte historische Beweise. Die grosse Schlacht gegen die Wenden 1043 setzt Adam von Bremen, ganz in Uebereinstimmung mit anderen Quellen, „in campestribus Heidibae" ɔ: auf die Felder gegen Hedeby hin, und der Ausdruck „in campestribus Heidibae" wird auch von den ältesten dänischen Annalen, die von einer Zeit sind, wo ein so wichtiger Ort nicht unbekannt sein konnte, wiederholt; es ist eine abgemachte Sache, dass diese Schlacht bei Lürschau (Lyrskov) etwas nordwestlich von Schleswig stattfand (nun zum St. Michaelis Kirchsprengel gehörend), aber keineswegs weit hinum auf der südlichen Seite der Schlei. — Die Stadt Schleswig hat ferner beständig zur Struxdorf-Harde gehört und dadurch stets zu Angeln; allein dies würde nicht der Fall gewesen sein, nicht nur, wenn sie auf der Südseite der Schlei gelegen hätte, sondern auch nicht wenn sie nur ein wenig südlicher belegen gewesen wäre. Die alte Grenze zwischen der Struxdorf-Harde und der Arens-Harde (worunter nicht blos Haddeby gehört, sondern auch bis 1695

Lollfuss und Friedrichsberg) geht nämlich durch die nun combinirte Stadt Schleswig und es ist hinreichend bekannt, wie ursprünglich und uralt die Hardeseintheilung ist und wie sie von den allerältesten Landesverhältnissen herrührend, vom Heidenthum überkommen ist und die Grundlage namentlich für die folgende kirchliche Ordnung bildete. Uebereinstimmend mit dem dergestalt an und für sich durchaus Sicheren und Natürlichen, bezeichnet auch ein englischer Schriftsteller*), Ethelward, Zeitgenosse Adams von Bremen, sehr richtig die Stadt Schleswig als in Angeln liegend, indem er sagt „Anglia vetus sita est inter Saxones et Giotos habens oppidum capitale, quod sermone Saxonico Slesuuic nuncupatur, secundum vero Danos Haithaby", (in Savile's Scriptt. rer. angl. herausg. 1596, S. 474, b.). — Endlich wird die alte Königsburg und der Bischofssitz mit der dazu gehörenden Kirche zu erwähnen sein. Als König Niels getödtet wurde, lag die Burg nahe bei „aedes Petri" ɔ: die Domkirche; der König flüchtete nämlich, als der Auflauf gegen

---

*) Da die Sache gewiss durch sich selbst ist, wird diese Stelle nur angeführt, weil es ein bestimmter Ausspruch ist, und zwar früher als man ihn sonst hat. Freilich muss man vorsichtig sein, wenn man alte Schriftsteller, die ferner stehen, mit Rücksicht auf das Einzelne der Lokalitäten benutzen will, allein sie können natürlich doch, mit Vorsicht gebraucht, mitunter eine erwünschte Aufklärung geben. So weiss man es nur aus einem Berichte von Knud Lavards Leben und Tod von einem Zeitgenossen, der Robertus episcopus Elgensis (in Schottland) genannt wird, — welche Schrift leider wohl in der späteren Zeit verloren gegangen ist, — dass die Heide, welche sich bis nach Hedeby erstreckte und wohl der Stadt den Namen gab, zu der Zeit den Namen Aslaksheide führte (Scriptt. rer. dan. 4, 258). Da die Stadt so wohl bekannt war, und so Viele Veranlassung hatten dorthin zu kommen, so hat die nächstliegende Gegend, welche etwas Auffallendes hatte, auch die Aufmerksamkeit auf sich gezogen. Ihr Aussehn ist übrigens gewiss erst in der neuesten Zeit wesentlich verändert worden, cfr. das recht gute kleine Buch „Nic. Helduaders Chronik der Stadt Schleswig vom Jahre 1603 bis zum Jahre 1822 fortgeführt von J. C. Jürgensen" S. 26—27, wo der Verf. berichtet, was er selbst erlebt und in dieser Beziehung in seiner Jugend gesehen hat (ɔ: ungefähr 1760).

ihn stattfand, eher nach der Burg als nach der Kirche, um diese nicht zu besudeln und um lieber „paterno in lare“ zu sterben. Dieser Ausdruck Saxos verräth wenigstens die Zeit Svend Estridsöns, wahrscheinlich wird doch dadurch nicht grade seines Vaters, sondern eher seiner Väter Burg bezeichnet, wenn man bedenkt, wie wichtig dieser Ort damals bereits Jahrhunderte hindurch für die Könige gewesen war und wie viel man daselbst gewirkt und gewaltet hatte. Die Domkirche war indess in jedem Falle älter als aus der Zeit König Svends und rührt, wenigstens was ihre erste Anlegung - gewiss vor 1027 - betrifft, von Knud dem Grossen her, der grade zu der Zeit das Bisthum nach seinem Verfalle gegen Ende des 10ten Jahrhunderts wiederherstellte. Damals, ungefähr ums Jahr 1000, hatten die letzten Verfolgungen stattgefunden, und merkwürdig genug hat man die Klagen des damaligen Bischofs, Ekkehard, darüber von einem Zeitgenossen aufgezeichnet, indem derselbe sich zu dem Bischofe von Hildesheim begab.*) Allein die Kirche, welche Ekkehard bei seinem Bischofssitze in Schleswig hatte, war eine Marienkirche, und was an und für sich wahrscheinlich war - da der Bischofssitz, der damals nur 50 Jahre bestanden hatte und die vorhergehende Zeit seit den Tagen Ansgars Bedrängnisse für die beginnende Lehre mit sich geführt hatte, - dass nämlich die damalige Kirche noch die des Ansgars war, wird durch diese Aeusserung vollkommen gewiss. Die von Ansgar gebaute Kirche war grade der Maria geweiht, was Rembert ausdrücklich anführt (vita Ansgarii, Cap. 21); es gab niemals eine andre Marienkirche in Schleswig; die Kirche in Haddeby (welche übrigens ursprünglich - sehr im Widerstreit mit jenen dreisten Vermuthungen - auf dem Kirchenberge östlich vom Selker Noer gestanden haben mag) war dem St. Ansgarius geweiht. Die vom Ansgar gegründete Marienkirche, die älteste Kirche im Lande, kann somit keine andre als die Marienkirche in Schleswig sein**), ebensowenig als

*) In Tangmars vita Bernwardi episcopi Hildesheimensis, eingeführt in Leibnitii Scriptt. Brunswic. I, 451.

**) Bekanntlich existirt sie nun nicht mehr, — sie wurde in einem

die Stadt Schleswig oder Hedeby (mit dem Hafen in „Sle“'s Vig) - die Handelstadt aus alter Zeit mit dem Bischofssitze - jemals an einer andern Stelle als auf dem Platze gesucht werden kann, wo namentlich der alte Theil der Stadt noch gefunden wird.

Es war nothwendig eine Uebersicht, wenn auch nur in gedrängter Darstellung, über die ältesten und älteren Verhältnisse der Stadt Schleswig zu geben, ehe das Stadtrecht näher besprochen werden konnte. Es versteht sich natürlich von selbst, dass man mit Rücksicht auf dasselbe erst dann einen festen Boden, worauf man stehen kann, wird haben können, wenn man gewiss weiss, welche Bewandtniss es eigentlich mit der Stadt hatte, wie die ursprünglichen Verhältnisse der Stadt gewesen seien, wo sie lag, wie sie genannt wurde, welche Umstände sie zunächst hervorgerufen hatten und unter welchen sie im Laufe der Zeit sich entwickelte, bis ihre communalen Verhältnisse so wurden, dass sie theils sich selbst zu einem eignen Rechte bildeten und theils dazu gebildet wurden. Von besonderem Einflusse in dieser Beziehung wurde die Lage der Stadt auf einer Stelle, welche viel Anlass zum Verkehr und zum Zusammentreffen mit den Nachbarn gegen Süden gab. Hierbei wird nicht grade an die so sehr bestrittene und viel besprochene sogenannte Markgrafschaft gedacht. Allerdings scheint es das Wahrscheinlichste zu sein, dass diese wirklich einige Zeit existirt hat, allein sie war jedenfalls eine Sache von vorübergehender Natur*) und höchstens ist es der Fall gewesen, dass die Grenzbestimmung, welche beweislich seit 811 bestanden hatte, dadurch zum Theil eine faktische, übrigens unbestimmbare,

sehr verfallenen Zustande ungefähr 1571 abgebrochen. Nur der Kirchhof „Holmer Kirchhof“ ist noch übrig, allein es findet sich kein äusseres Zeichen, wodurch der Platz, wo die ehrwürdige Kirche stand, als derjenige erkannt werden kann, der eine ganz besondere Bedeutung und Merkwürdigkeit hat.

*) Cfr. auch G. Zimmermann, das wahre Rechtsverhältniss der Herzogthümer Schleswig und Holstein zu einander, zu Deutschland und zu Dänemark, S. 4, 1854.

Beschränkung im Zeitraume ca. 931-1027 erhalten. Adam von Bremen ist, jedenfalls in zweiter Reihe, Gewährsmann dafür, und selbst nach seiner beinahe zweifelnden Aussage, 1, 59, welche von keiner deutschen Quelle, sondern von dem Berichte eines dänischen Bischofs herrührte, ist es dennoch in hohem Grade zweifelhaft, ob die Stadt Schleswig darunter begriffen gewesen ist. Sicherlich nicht, weder mit Rücksicht auf eben die Worte bei Adam (1, 59, 2, 2 und 2, 54 mit den dazu gehörenden Scholia) als auf die Dannevirke und die Art und Weise, wie die dänischen Könige, auch in der Zeit, ihre Macht ausübten, - gleich wie es auch ein Missverständniss ist, dass bereits Godfred von einer zerstörten Stadt Kaufleute nach Schleswig hin versetzte. Allein allerdings mochten sich fremde, neue Bewohner um eine „Markgrafenburg" sammeln und wohl musste eine solche so beschaffen sein, dass man glaubt noch ihren Platz aufzeigen zu können (im Haddebyer Holze?) und dass daselbst vermeintlich noch Ueberreste von der Burg, oder jener vorübergehenden Colonie, von welcher man annimmt, dass sie sich um dieselbe gebildet habe, gefunden werden; und zuverlässig wurde es eine bestimmte Folge dieser fremden Einwirkung, dass der Anfang eine sächsische Bevölkerung einzuführen, gemacht wurde, und diese Folge war nicht bloss vorübergehend. — Das bestimmte Hervortreten des Gränzverhältnisses machte eine besondere Bewachung nothwendig, gleichwie es eine besondere Befestigung hervorgerufen hatte. Bereits sehr früh wird ein „custos limitis danici" genannt, und wenigstens seit dem elften Jahrhundert war das ein wirklicher Heerführer. Vollkommen entwickelt hatte sich dies spätestens um den Anfang des 12. Jahrhunderts, indem Knud Lavard, der Sohn Erik Eiegods, diesen Gränzposten bekleidend, (nachdem bereits früher ein Königssohn - allein auf eine weniger ehrenvolle Weise - diese Stelle gehabt hatte) war und genannt wurde „ducatu totius Daniae præditus", „Dux Daniae" etc. und ebenfalls, in gleicher Meinung, „Dux Slesvicensis". Die Kraft und der Erfolg, womit er seine Stellung behauptete und die Gränze gegen stattfindende und drohende Angriffe vertheidigte, wurde, auch

in der Zeit, in mehrfacher Beziehung von grosser und dauernder Bedeutung, sowohl für das Reich im Ganzen als für die Stadt, von wo aus diese Vertheidigung geführt wurde. Für ihren Handel und ihre Wohlfahrt sorgte er ohnedies auch durch besondere Maassregeln. Ueberhaupt scheint es beinahe - welchen Grund dies von Anfang an auch gehabt haben möge - dass König Erik Eiegod und seine Nachkommen, welche die Krone beständig behielten, eine gewisse Vorliebe für die Stadt Schleswig und ihr Gebiet gehabt haben, und dass dieselben dafürhielten als stünden sie in einer näheren (persönlichen) Beziehung zu ihr, wenn auch verschieden in den verschiedenen Zeiten. Schon Erik Eiegod selbst scheint, sogar nachdem er das Land verlassen hatte, († 1103) Pläne gehabt zu haben, welche auf das Wohl der Stadt abzielten, - cfr. das alte schleswigsche Stadtrecht § 31; möglicherweise war es nicht ohne Rücksicht darauf und auf seinen Wunsch, dass sein Bruder, König Niels, seinen (Eriks) Sohn Knud Lavard als „Dux Danorum“ auf den schleswigschen Posten stellte, auf welchem dieser sich, wenigstens später, den Ehrennamen „Dux Juciae“ erwarb; Knud Lavard hatte seinen Wohnsitz in der Stadt Schleswig, und als Aeltermann der sehr bedeutenden König-Knudsgilde nahm er an den Angelegenheiten der ansehnlichen Stadt Theil; sein Sohn Waldemar, welcher später König und Stammvater einer neuen berühmten Linie der Dynastie wurde, ist ohne Zweifel daselbst geboren; des Vaters Titel „dux Juciae“ wurde auf ihn übertragen; als er dritter Mitkönig wurde suchte er bei der Landestheilung die Halbinsel als seinen Antheil zu bekommen und als König gab er dem Stifte Schleswig die Hälfte seines „patrimonii“ (vermuthlich dasjenige in der Stadt Schleswig und um dieselbe - cfr. Westph. mon. ined. 4, 3113-14). Als König Knud Lavard getödtet war, 1131, stand Erik Emun, sein Bruder, in naher Beziehung zur Stadt und als er, nachdem Schleswigs Bürger ihren Gildebruder und königlichen Vertheidiger durch die Tödtung des Königs Niels gerächt hatten, König geworden war, soll er ihnen Privilegien verliehen haben. Dieses Verhältniss ging auf seinen Sohn König Svend über, obwohl Schleswig nicht eigentlich

in seinem Theile vom Reiche lag, und um deswillen wurde die Stadt ein paar Mal während der Streitigkeiten mit seinem Mitkönige belagert. Saxo nennt bei dieser Gelegenheit, sogar im Gegensatze zu den „Juti", bloss „Hethbyenses" als Anhänger Svends, und ebensowenig als damit die Bewohner eines kleinen geringen Platzes gemeint sein können, cfr. oben p. 13 ebensowenig kann damit die ganze Landschaft Schleswig gemeint sein. „Hedeby" wurde keineswegs in dem Umfange gebraucht und „Schleswig" erst in einer spätern Zeit, ausschliesslich nicht vor dem 15. Jahrhundert.

Es trifft sich so, dass dieses grade unter Anderem durch zwei Diplome, welche im Original noch im schleswigschen Stadtarchive aufbewahrt werden, von denen das eine von „Ghert hertoghe tho Jutlande" 1390, und das andere von „Gherardus dux sleswicensis" 1395 ausgestellt ist, erläutert werden kann; neben dieser letzten, wenn man sich der lateinischen Sprache bediente, ältesten und leichtesten, Benennung, gebrauchte man doch zugleich noch, namentlich in deutschen Actstücken, den sehr korrekten Ausdruck „Dat hertichrike to Sleswyk", so z. B. in einem Diplom von 1393 (in der genannten Urkundensammlung Bd. 2) wodurch Herzog Erich von Sachsen auf dem Landesthinge zu Urnehöved, mit Beobachtung der Herkommen desselben, seine schleswigschen Ansprüche abtrat (schötete) „in der jeghenwardicheit des drosten des hertichrikes to Sleswyk und der menen Sünderjüten, de darsülves to der tid do weren".

Es wurde von grosser bleibender Bedeutung für die Stadt Schleswig, dass der genannte König Svend, aus dem Süden kommend, durch ausländische Hülfe mit Gewalt, wohl um das Jahr 1155, seine verlorenen Besitzungen wieder zu erlangen suchte. Wärend einer kurzen Belagerung litt sie auf mehrfache Weise sehr. Saxos Ausdruck darüber: „Illic (Slesvici) Sveno peregrinam classem praedatus direptas Rutenorum merces stipendii loco militibus erogavit, quo facto non solum advenarum in posterum frequentiam deturbavit, sed etiam splendidam mercimoniis urbem ad tenuem angustumque vicum redegit" (ed. Müller pag. 713), obwohl sie

an und für sich nicht gelinde genannt werden können, sind doch, weil sie stark klangen, denen sehr willkommen gewesen, welche in späteren Zeiten (cfr. S. 7-8.) auf eine durchaus übertriebene Weise den Umfang und Handel der Stadt geschildert haben. Es ist gewiss genug, dass die Stadt weder früher so gross oder nach der Zeit so herabgekommen war, als man hat lehren wollen. Dass sie nicht zu der Zeit ein „tenuis angustusque vicus" wurde geht bereits deutlich aus einem Königsbriefe (in Scriptt. rer. dan. 7, 323) von 1196 hervor, worin angeführt wird, dass dort in der Stadt, „in ciuitate", damals sieben Kirchen mit dazugehörenden Sprengeln, nämlich St. Olaui, St. Petri, St. Clementis, St. Mariae, St. Jacobi, St. Trinitatis, St. Nicolai daselbst waren, (somit rechnete man damals nicht einmal St. Michaelis mit zu der Stadt)*). Dasselbe zeigt zur Genüge das alte schles-

*) Die Lage der Stadt Schleswig ist im Ganzen unter den wechselnden Verhältnissen so interressant, ihre Geschichte so inhaltsreich, wenn sie auch in der ältern Zeit bis zum 13. Jahrhundert am wichtigsten ist, dass es sehr wünschenswerth sein dürfte, wenn sie eine neue Bearbeitung erhielte, welche sowohl critisch wäre, als auch eine passende Wahl mit Rücksicht auf die Umständlichkeit der Behandlung der einzelnen Lokalitäten und Gegenstände träfe. Bis jetzt hat man nur das kleine, Seite 16 genannte, Buch von Jürgensen und Schröders Geschichte und Beschreibung der Stadt Schleswig, 1827. Ausser den allgemeinen historischen Quellen, die hier für die ältere Zeit vorzugsweise in Betracht kommen und mit Rücksicht darauf, wie das oben Abgehandelte zum Theil darlegt, einer sorgfältigen Sichtung und neuen Behandlung bedürfen, hat man vorzügliche noch nicht benutzte Materialien, namentlich im Archive der Stadt und in Ulrich Petersens hinterlassenen Manuscripten. Auf das Archiv, wo sich noch sogar über zwanzig Pergamentsdiplome älter als 1400 (cfr. Noodts Beyträge I. 163 usf.) finden, ist die Aufmerksamkeit bereits durch den in Falcks Staatsbürg. Magazin Bd. 7. 1827 mitgetheilten Auszug aus alten Rathsprotocollen hingelenkt, und ein umfassenderer Gebrauch dieser und vieles anderen wird sich lohnen. Ulr. Petersens grosse Sammlungen in Betreff der Stadt Schleswig, die in langer Zeit mit vielem Fleiss zusammengebracht sind, hat man – sonderbar genug – für verloren gehalten, allein sie finden sich doch wohlbehalten im hiesigen geheimen Archive. Sie wurden nämlich einem am 6. März 1761 ausgestellten Do-

wigsche Stadtrecht, welches doch erst reichlich ein Menschenalter nach 1155 erlassen wurde, also zu einer Zeit als jener

---

kumente zufolge (welches im Archive des schleswigschen Ministeriums aufbewahrt wird) dem Könige von der Wittwe des Rektors Hojer in Schleswig gegen eine lebenslängliche Pensionserhöhung überlassen, als sie ihr als Erbschaft vom Ulr. Petersen, ihrem Vaterbruder, der den 6. Apr. 1735 in seinem 79. Jahre starb, zugefallen waren. Sie bestehen aus 3 grossen Bänden und 12 grossen Kapseln mit losen Blättern und Heften, und dennoch findet sich Verschiedenes dieser Sammlungen im Stadtarchive Schleswigs, welches sich möglicherweise nicht so in der Hauptsammlung findet. Bei dieser findet man nun auch hier eine, wie es scheint, vollständig ausgeführte Ausarbeitung des eigentlichen Werkes, welches aus den genannten Materialien gebildet werden sollte; sie ist doch wohl erst in der letztern Zeit hinzugekommen. Dieselbe umfasst über neunhundert Seiten fol. und besteht aus 128 Kapiteln, allein da z. B. das 99. von der Königswiese und das letzte von der „Loh-heyde“ handelt, so stimmt sie wenigstens in Betreff der Eintheilung nicht ganz mit der „Sciagraphia“, welche bereits in Westph. mon. ined. 3, 326 - 30. über Ulr. Petersens Arbeit geliefert wurde. Um dieselbe Zeit wurden auch in der Dänischen Bibliothek Bd. 6 seine Anmerkungen zu Helvaderus über Schleswig, welche sich abgesondert beim Manuscripte finden, und womit das Ganze angefangen zu sein scheint, mitgetheilt. Das vollständige Werk wollte der Rector Hojer in Schleswig herausgeben und mit Anmerkungen versehen und er meldete dieses sein Vorhaben in einem Schulprogramme von 1743, das zugleich als Probe die Verstopfung der Schleimündung abhandelte, an. Eine neue Probe seiner Bearbeitung gab er wieder in seinem Programm von 1744 und sprach die Erwartung aus, das Ganze bald fertig liefern zu können. Es erschien jedoch nichts bei seinen Lebzeiten († 1752), ebenso wenig als nachher, obgleich sowohl Magnaten als Gelehrte vielen Werth auf diese hinterlassene Arbeit Ulr. Petersens gelegt und sich viel davon versprochen zu haben scheinen. Nachher ist man ebenfalls fortgefahren, von daher Aufklärung über alles Dasjenige zu erwarten, was man wünschte und dessen man bedurfte, und zwar um so viel mehr, nachdem man glaubte, zugleich ihren Verlust zu beklagen zu haben. Natürlich sind daher die Erwartungen übertrieben gewesen. Wie wenig Ulr. Petersen die Fähigkeit besass, die Geschichte der ältesten und älteren Zeit zu untersuchen, kann man schon allein aus den wenigen Briefen abnehmen, welche 1698 zwischen ihm und Joh. Moller darüber gewechselt wurden und

vermeintlich grosse Rückschritt recht Wurzel gefasst haben musste. Darin ist kein Zeichen eines Verfalles, vielmehr sogar, was den Handel betrifft, Zeichen seiner Blüthe und seines bedeutenden Umfanges, sowie dass bedeutender Fremdenverkehr daselbst stattfand. Er wurde mit Beziehung auf das Ausland auf die nördlichen Länder und die Ostsee getrieben, - es kann ja nämlich, wie oben gesagt ist, wirklich nicht die Rede davon sein, dass in der ersten Hälfte des Mittelalters ein

die im Staatsb. Mag. 5, 745 usf. mitgetheilt sind. Allein deshalb hat man gleichwohl von ihm eine sehr wichtige, wenn auch zum Theil rohe, Materialiensammlung für die späteren Jahrhunderte und kann man nur wünschen, dass dieselbe gebraucht und gut benutzt werde, da man nunmehr erfahren hat, wo sie gesucht werden muss. — Der Grund weshalb man die Sammlung für verloren gehalten hat, muss wohl in einem Missverständnisse einer in Lorcks Nachrichten etc. 3. Bd. S. 80, 1757, gegebenen Mittheilung gesucht werden, dass sie sich damals in der Holstein-Ledreborgschen Bibliothek „befände", welches Veranlassung zu dem Glauben gegeben hat, dass sie dorthingehörte; - und bekanntlich hat man viele Male bis auf die neueste Zeit gesagt, dass diese Bibliothek ganz und gar zu Grunde gegangen sei, bis vor wenigen Jahren die Manuscriptensammlung derselben wohl bewahrt und unvermindert wenige Meilen von hier auf Ledreborg, dem ursprünglichen Platze, vorgefunden wurde. Dort findet man nun Ulr. Petersens specielle grosse Beschreibung der Dannevirke (welche man doch auch sonst besitzt), und wohl ist ein kleinerer Auszug davon in „Noodts Beyträgen" 2. Bd. und ein grösserer in Suhms „Danmarks Historie" 7. Bd., 670-95 geliefert, allein sie ist doch gleichwohl noch von Wichtigkeit. (Dort findet sich auch noch ein anderes viel besprochenes wichtiges schleswigsches Werk, nämlich F. A. Reinboths sehr ausführliche geschlossene Sammlungen zu einer neuen Ausgabe von Cypraei Ann. episc. Slesv., cfr. Bibliotheca Reinbothi, 1751, Mss. fol. Nr. 4-5; ebenfalls findet man dort - und die Kunde davon zu verbreiten wird die Gelegenheit hier benutzt, da dies noch kaum sonderlich bekannt sein mag - in sehr gutem Stande die namentlich bei den neuesten Arbeiten über die Geschichte der Hansa und das Lübische Recht so sehr vermissten 3 Membran-Codices: des Jus Lubecense, des eigentlichen Recessus Hansae m. m. und einen Codex, betreffend das Stift Lübeck, besonders mit Rücksicht auf 1299-1300, wovon übrigens nähere Nachricht in T. A. Beckers Verzeichniss der Ledreborgschen Manuscripte im „historisk Museum", S. 7-14, 1848 gegeben ist).

allgemeiner Weg für den Welthandel vom Westen über die Schlei ging, obwohl doch diese Meinung noch ohne Weiteres in Schriften der allerneuesten Zeit, ausgesprochen wird, (z. B. in Redslobs „Thule," S. 14, 22, 1855), allein allerdings ohne andere Begründung als die Outzensche. Es kann wohl sein, dass namentlich „Ruteni", welche Saxo nennt - welche „Graecia" entsprechen müssen, das Adam von Bremen als eine Stelle anführt, worauf von Schleswig aus Handel getrieben wurde - etwas eingeschüchtert worden sind, allein ohne Zweifel sind Saxo's Worte darüber, gleichwie über die schnell eintretende Verkleinerung der Stadt, viel zu stark. Im § 30 des Stadtrechts wird nämlich mit Nachdruck Gutia (ɔ: Gottland) als eine Stelle genannt, womit die schleswigschen Kaufleute viel verkehrten, allein es gab bekanntlich dort einen Hauptstapelplatz für den Handel auf der Ostsee und mit „Graecia". Auch kann es gewiss nur über „Graecia" und als Folge einer langen Verbindung mit demselben geschehen sein, dass der Name der Stadt Schleswig bis zu den arabischen Geographen gedrungen ist, selbst zu einem solchen Schriftsteller vom 13ten Jahrhundert. Die rechte Ursache der andern Richtung, welche der Handel, der über die Stadt Schleswig und von derselben aus getrieben war, nahm, liegt wohl besonders in dem Aufblühen und der Macht der deutschen Hansa, namentlich Lübecks, gleichwie ohnedies der Verfall des Handels Schleswigs ohne Zweifel wesentlich durch die natürlichen Hindernisse herbeigeführt wurde, welche die Beschaffenheit des Fahrwassers in der Schlei und dem Holmer Noer (das früher weit in die Stadt hineinging) und die verwüstenden, langwierigen inneren Streitigkeiten nach der Mitte des 13ten Jahrhunderts leider reichlich darboten. Ueberhaupt ist es bemerkenswerth, dass bei der Behandlung der Geschichte der Stadt Schleswig in den letzten paar Jahrhunderten so viel Gewicht auf die vermeintliche Wirkung der Begebenheiten des Jahres 1155, vor denen in der Mitte des vorhergehenden Jahrhunderts, welche von Harald Haardraade und den Wenden herrührten, gelegt wurde, obwohl der ausserordentlich verheerende Charakter derselben hinreichend durch Zeitgenossen und Augenzeugen bekannt ist.

Man hat, wie es oft geschieht, die näheren natürlichen, allein unangenehmen Ursachen übersehen, indem man damals allerdings auch das alte Stadtrecht nicht kannte, und zugleich eines Stützpunctes für die Ansichten bedurfte, welche man sich in Betreff der Verhältnisse und der Lage der Stadt gebildet hatte. Dass das Böse, welches die Stadt bei der Belagerung um König Svends willen von seinen fremden Helfern erduldete, sie höchstens, da Solches sich nicht vermeiden liess, mit seinem Wissen aber gegen seinen Willen traf, folgt gradezu aus seinem und seiner Familie, kaum jemals verläugneten, früheren Verhältnisse zur Stadt, wie aus dem Vielen, welches er für sie in der kurzen Zeit seines noch übrigen Lebens, ehe er (1157) auf der Grathe-Haide fiel, nach welcher man ihm später einen Beinamen gab, gethan hat. Das alte Stadtrecht sagt ausdrücklich, dass er der Stadt „libertates et remedia" gab und nennt ihn allein unter mehreren älteren Königen, welche etwas für die Stadt Schleswig gethan hatten. Mehrere solche „remedia", namentlich das Münzrecht, werden im § 31 genannt; ein bedeutendes Geschenk war „pratum regium", welche Wiese im § 74 besprochen wird, und die Erlaubniss zur freien Ausübung der Fischerei in der Schlei, cfr. § 71 (und § 68 „flumen regis est"). Sowohl das Schleiprivilegium, wie es später genannt ist, als die grosse Wiese, welche noch die Königswiese genannt wird, sind der Stadt von grossem Nutzen gewesen, ja sind es bis auf den heutigen Tag. Dass das Schleiprivilegium, welches älter als das Stadtrecht ist, vom König Svend herrührt, dürfte kaum bewiesen werden können, allein man nimmt es dennoch mit gutem Grunde an; dagegen besitzt man seine Schenkungsurkunde in Betreff der Königswiese. Dieselbe ist früher nicht gedruckt gewesen, findet sich jedoch in dieser Ausgabe mitgetheilt, S. 21-22, nach einer Abschrift davon in Ulr. Petersens ausgearbeiteter Beschreibung Schleswigs Cap. 99, da das Original, welches vermuthlich damals vorhanden war, nun nirgends hat gefunden werden können, weder unter den Dokumenten*) des Stadtarchivs

*) Wenn es in Schröders Geschichte und Beschr. S. 72, heisst, dass dies Diplom „das älteste vorhandene Dokument" ist,

noch in den ältesten nun vorhandenen Registranten über dasselbe, und auch nicht in dem alten gottorpischen Archive, (welches sich jetzt im Geheimen Archive befindet). Es ist den 30sten Nov., wenig Tage nach Einnahme der Stadt, 1155 ausgestellt - Suhm hat in seiner „Danm. Hist. 6. 221-24 es wohl weniger richtig zum $^{5}/_{12}$ 1156 hinführen wollen - es gehört dergestalt zu den ältesten bekannten dänischen Diplomen, und es kann in dieser Beziehung keine Bedeutung haben, dass die noch nicht recht angenommene Benennung „Slavorum rex" hier benutzt wird, da dieselbe doch beständig von Knud des 6ten Zeit gebraucht ist und Knud Lavard bereits vor Svends Zeit „König der Obotriten" genannt wurde, welches der erste Anfang dazu war. Von Wichtigkeit mit Rücksicht auf die Kriegsbegebenheiten, welche stattgefunden hatten, und den Schaden, welche sie für die Stadt mit sich führten, ist es, dass im Dokumente ausdrücklich gesagt wird, dass das Geschenk „dilectis nostris civibus in oppido Sliesvic degentibus ob magnum dampnum et violentias sibi in nupero bello a sociis nostris illatas" verliehen wurde; und indem die Lage dieses geschenkten Landstückes genau zugleich durch die Worte „extra fossam huius civitatis ad alvum Sle versus occidentem longius extensum", - was sowohl an und für sich deutlich ist als mit der gegenwärtigen wohlbekannten Wirklichkeit übereinstimmt -, angegeben ist, wird auch, sogar auf eine anschauliche Weise, der eigne Platz der Stadt angegeben, und zwar durchaus demjenigen gemäss, was hier in dieser Untersuchung darüber ausge-

---

so ist das doch minder genau, insofern es auch damals nicht vorhanden war und die Sache nur nach älteren Aussprüchen berichtet ist. — Im Laufe der Zeit ist das Schleiprivilegium sehr angefochten gewesen, da Manche Lust hatten Theil daran zu bekommen. In ungünstigen Zeiten war die Wiese ebenfalls der Stadt abhanden gekommen, nämlich nach einer Aeusserung von Cypraeus (Ann. episc. slesv. 1634, S. 174) „pratum regium - quo tamen cives hodie non fruuntur"; dasselbe war der Fall in Ulr. Petersens Zeit und bis 1768, wo sie wieder gegen eine jährliche Abgabe, welche nun über 200 Rth. R. M. beträgt, an die Stadt zurückkam, allein die Wiese ist gleichwohl ein bedeutender Besitz für die Stadt.

sprochen ist. Dass diese Privilegien als „remedia“ wohlgewählt und von bleibender Wirkung waren, hat die Zeit gelehrt; von eingreifender Wirkung für die eigentliche Verfassung und den Rechtszustand der Stadt wurde die vom König Svend ebenfalls gegebene „libertas“, cfr. die Einleitung zum Stadtrechte, dass die Stadt, wenn sie auch noch nicht ihr besonderes geschriebenes und bestätigtes Stadtrecht erhielt, und dies war erst einem andern des Geschlechts etwas später vorbehalten, nun (davon befreit wurde unter das Burgrecht zu gehören und) ihr eignes Thing erhielt. Dadurch wurde sie erst eigentlich als Stadt anerkannt, und ihre hurtige Entwicklung, etwas in gleicher Weise wie die fremder Städte, auch mit Beziehung auf eine fest geordnete Rechtsverfassung und ordentlich geschriebenes Gesetz ermöglicht und gefördert, was also in jedem Falle König Svend Grathe zu verdanken ist.

Alle älteren Schriftsteller berichten, dass das Stadtrecht 1155 vom König Svend gegeben ist. Es können dazu keine anderen Gründe gewesen sein, als dass man auf die Weise theils die historischen Berichte über die der Stadt Schleswig von diesem Könige verliehenen Begnadigungen, theils die Einleitungsworte zum neueren Stadtrechte (von welchen man doch damals nicht wissen konnte, dass sie gradezu eine Wiederholung derjenigen in dem älteren sind, das noch unbekannt war, und welche man dann höchstens als eine ziemlich alte Ueberlieferung betrachten könnte) und theils endlich - nachdem ein Manuscript von 1386 des älteren lateinischen Textes vom Flensburger Stadtrecht in Tom. 3. von Westphalens mon. ined. 1743 hervorgezogen war - die darin gegebene Nachricht, dass dieser Text oft Wort für Wort mit dem in („legibus) Slesvicensibus, quas Sveno Grateheide conscribi fecit in Latino codice“, aufgefasst hat. Dies ist jedoch nicht hinreichend, um zu begründen, dass das Stadtrecht bereits 1155 erlassen sei, und wenn, sogar nachdem neue Untersuchungen in Betreff dieser Frage angestellt sind, diese Zeit ohne Weiteres angegeben wird, z. B. in Esmarchs Handbuch des Erbrechts im Herzogthum Schleswig, noch in der 2ten Ausgabe 1852, so ist das sonderbar.

Es ist gewiss, dass das Stadtrecht Schleswigs, obwohl man es jetzt in der älteren Gestalt kennt und diese zum Gegenstande der Verhandlung hat machen können, nicht 1155 oder um die Zeit erlassen sein kann. Der Grund ist doch nicht der, dass ein solches Stadtrecht ein schlechter Ersatz für die Verwüstung eines Krieges sein würde, oder der, dass Saxo dieser Gesetzgebung zu der Zeit nicht erwähnt, oder der, dass die Bestimmungen des Stadtrechts in Betreff des Eides nicht damit harmoniren, dass König Svend, Saxo zufolge, den Eid etc. abschaffte. Ein Stadtrecht war nämlich wirklich etwas Bedeutendes, wie es sich bereits an mehreren Oertern im Auslande zeigte, und dauernd sowohl „libertas" als „remedium"; was Saxo's Schweigen betrifft, so erwähnt er ebenfalls nicht der grösseren oder allgemeineren Gesetzesmaassregeln unter Waldemar 1., über dessen Zeitalter er doch sehr ausführlich berichtete und vortreffliche Nachrichten hatte, - und ein Unterschied zwischen dem Stadtrechte Schleswigs und demjenigen, was König Svend sonst verordnete, konnte sehr wohl darin begründet sein, dass ersteres nur in einer einzelnen Stadt galt. Der Grund, dass 1155 nicht als die Zeit gesetzt werden darf, ist gradezu der, dass König Svend und seine Maassregeln so besprochen werden, dass es deutlich ist, dass einige Zeit darnach verflossen war, ehe das Stadtrecht erlassen wurde. Indem man gesucht hat den vermeintlich richtigen Zeitpunkt ausfindig zu machen, der von Wichtigkeit ist, auch nicht bloss mit Rücksicht auf das, was dies zunächst betrifft, so sind übrigens alle in der neuesten Zeit einig gewesen, Mai 1200-Nov. 1202 als die Zeit anzunehmen. Diese Ansicht ist wohl zuerst vom Advokaten A. F. Forchhammer in „Geschichte des Schleswiger Stadtrechtes" im 3. Bd. des Staatsb. Mag. 1821 ausgesprochen; sie erhielt neue Stärke als C. Paulsen ihr beitrat, der in seiner ausführlichen Untersuchung der alten schleswigschen Stadtrechte im Staatsb. Mag. 5tem Bd. sogar die Zeit zwischen Mai 1200 und September 1201, obwohl zum Theil unter anderen Voraussetzungen als Forchhammers, ansetzen zu können glaubte. Indem Forchhammer nämlich annahm, dass man

die Zeit zwischen Mai 1200 und Knud des 6ten Tod 1202 annehmen müsse, weil es seiner Meinung nach keine andre Zeit gegeben hätte, in welcher es einen „Dux" in der Stadt Schleswig gegeben habe und Rendsburg eine dänische Stadt gewesen sei, welches beides stattfand als das Stadtrecht erlassen wurde, so bemerkte Paulsen hiergegen mit Recht, dass dies Verhältniss keineswegs auf die kurze Zeit beschränkt gewesen sei, sondern sich auch zwischen 1218-1225, 1226-50 gefunden habe. Da er es indess mit Rücksicht auf die Beschaffenheit des Stadtrechts für nothwendig hielt - und ebenfalls mit Recht - die Zeit seiner Erlassung so zeitig wie möglich, bevor das „jütische Lov" gegeben wurde, anzunehmen, so entschied er sich auch für die Zeit nach dem Mai 1200, als Waldemar 2. noch „Dux" war, und er glaubte sogar als Zeitgrenze den September 1201, als Holstein von Waldemar erobert wurde, ansetzen zu können. Gegen das andere Kennzeichen, die Zeit als Rendsburg dänisch war, erhob er keinen Einspruch und ist also bei dem Berichte von der Abtretung der angefangenen Burg Rendsburg 1200, ohne zu bedenken, wie es sich früher mit diesem Platze verhalten habe, stehen geblieben. Es kann doch nicht fehlen, dass man auch in Betreff dieses Punktes - gleichwie des in Betreff des „Dux" - nicht auf die sehr kurze Zeit nach 1200 beschränkt ist. Der Name Rendsburg wurde nur aufs neue 1200 aufgenommen und ist ja unwiderleglich viel älter auf dieser Stelle, und die Herrschaft, worunter es auch früher gehörte, kann ebenfalls nicht zweifelhaft sein; das, welches im Mai 1200 abgetreten wurde, war nur das neue Burggebäude, welches grade den Winter vorher von der andern Seite während eines sehr vorübergehenden Besitzes angefangen war, und man musste von der Seite, nach wie vor, sich ausdrücklich mit seinem Eigenen begnügen, gleichwie Knud der 6. 1199 zu seinem „in loco qui Reinoldesburg dicitur" kam. Die vorsichtigen und wohlgewählten Aeusserungen darüber bei dem gleichzeitigen Arnoldus Lubecensis (VI, 11-12) stimmen ganz und gar mit dem, was man sonst weiss, oder was sicher geschlossen werden kann, überein. Es war früher unter König Knuds Regierung keine Veränderung in dieser

Beziehung geschehen, allein es verhielt sich damit, wie unter Svend Estridsön und weit länger in der Zeit zurück. Da es, auch von der in dieser Frage am meisten widerstrebenden Seite, ohne Weiteres eingeräumt wird, dass das Stadtrecht keine Reihe neuer Bestimmungen sei, sondern eine Feststellung der bereits geltenden, und dass der verschiedene Zoll in „Regnaldsburgh" und „trans Eghdoram" dergestalt, wenn auch das Stadtrecht 1200 erlassen ist, älter sein muss, - da es wirklich auch durchaus nicht anzunehmen ist, dass Rendsburg, wenn es erst im Mai 1200 unter dänische Herrschaft gekommen wäre, dann sofort im selben Jahre, in das Stadtrecht sollte aufgenommen sein, als es geschehen ist, (gleichwie auch, dass Holstein auf dieselbe Weise nach dem September 1201 darin aufgenommen sein würde,) indem dies den Verhältnissen der alten Zeit ganz und gar widerstritte, ganz zu geschweigen von dem bestimmten Unterscheiden des Stadtrechtes selbst, grade im Cap. 30 wo Rendsburgs erwähnt wird, zwischen „Frysones de lege danica" und „Frysones de lege Frysonica", welche letztere, als nicht unter lex danica stehend, gleich dem betrachtet wurden, welches, nachdem man „Reghnaldsburg" passirt hatte, „trans Eghdoram" war, - da endlich durchaus an keinen andern Grenzort genannt „Reghnaldsburg" an einer andern Stelle gedacht werden kann - worauf man auch nur als auf einen verzweifelten Ausweg verfallen ist - als an den, der von 1199-1200 bekannt ist, so fehlt hier ohne Zweifel im Grunde nichts zur historischen Gewissheit in dieser Beziehung, und es wird nicht bloss möglich wenigstens etwas im 12ten Jahrhundert zurückgehen zu können, sondern nothwendig, es zu thun, um die rechte Zeit der Erlassung des Stadtrechtes, welche wohl ungefähr ausfindig gemacht werden kann, zu suchen. Waldemar der 2. wurde 1188 „Dux" noch in des Wortes alter Bedeutung, in welcher es auch nur die zweimal, welche es im Stadtrechte vorkommt, gebraucht wurde, während sonst immer nur die Rede von „Rex" ist. Er wurde also damals seines Bruders, des Königs, „Mann und Diener", wie Hvitfeld sich bezeichnend ausdrückt, auf dem Platze, welchen die Väter vor ihm gehabt hatten und

er blieb dies, bis er König wurde. Auf die Zeit von 1188-1202 wird also wohl Schleswigs altes Stadtrecht zurückzuführen sein, da wohl kaum hinreichend Veranlassung ist, weiter zurück in der Zeit zu suchen und wohl auch kein Zeitpunct aufgewiesen werden kann, der in jeder Beziehung so gut passt. Es wird, wenn man versuchen will die Zeit der Erlassung genauer zu bestimmen, gewiss nicht richtig sein, an die Jahre 1199-1202 zu denken, als an der Gränze so viel Kriegsunruhe stattfand; andererseits darf man auch nicht grade an die ersten Jahre nach 1188 denken. Damals war nämlich Waldemar noch so ganz jung; allein da er augenscheinlich vielen Werth auf seinen schleswigschen Wirkungskreis legte, und er nachher als „Gesetzführer" so bekannt wurde, bis auf den heutigen Tag, wird gewiss nichts Unrichtiges in der Annahme sein, dass die Erlassung des Stadtrechts, welche durch die beiden Enkel Knud Lavards geschah, doch besonders Waldemar zu verdanken ist, und dass er dergestalt damit seine gesetzgeberische Thätigkeit begonnen habe. Natürlich wird es dann sein mit Rücksicht auf das Stadtrecht an c. 1195 zu denken, welches mitten in die Zeit 1188-1200 fällt. Ein paar Zeugnisse über sein Wirken in der Zeit sind uns noch aufbewahrt. Ein kleiner wichtiger Brief von ihm, von vor 1195 (vielleicht von 1192, nun aufgenommen in die öfter genannte Urkundensammlung 1. Bd. 495) an den Herzog Heinrich den Löwen, zeigt so sowohl, wie er als „Dei gratia Daciae Dux" auftrat, als auch welche Wirksamkeit ihm vom Könige eingeräumt wurde, - und das vorhin genannte Diplom (cfr. S. 22) von 1196, welches soviele Aufklärungen in Betreff der Stadt Schleswig enthält und sie nahe angeht, ist vom Könige „presente Valdemaro fratre nostro duce" erlassen.

Ein „Magister Olauus Capellanus ducis" wird als bei dieser Gelegenheit gegenwärtig genannt, und vermuthlich ist ein solcher Mann von Waldemar zur Abfassung des Stadtrechts benutzt worden. Die Quellen dazu waren, ausser dem was im Allgemeinen jütisches Gesetz war, besonders die eignen Rechtsgewohnheiten und Rechtsbestimmungen der Stadt, die Herkommen der Gilden und königliche Privilegien

und Begnadigungen, welche allmählich entstanden waren. Indem es sich so glücklich trifft, dass grade eine dieser letzteren - die der Schenkung der Königswiese - noch in der ursprünglichen Form eines Königsbriefes (cfr. S. 26-27 oben) bewahrt ist und dieser, mit Beibehaltung des von Anbeginn darin Festgesetzten, zur Abfassung des § 74 des Stadtrechtes benutzt wurde, so erhält man einen ziemlich deutlichen Einblick in die Art und Weise, wie die Redaction beschafft ist. Inwiefern übrigens die in Betreff der Stadt besonderen Quellen geschrieben gewesen sind oder nicht, kann natürlich nicht näher bestimmt werden. Doch ist es wohl möglich, dass nicht blos die eigentlichen Diplome geschrieben gewesen sind, ohne dass man deshalb anzunehmen braucht, dass mit Genehmigung des Stadtthinges sogleich ein kürzeres geschriebenes Stadtrecht von Svend Grathe gegeben sei, so wie Ancher dies annimmt, indem er auf die Weise die früher allgemeine Meinung, dass das Stadtrecht von diesem Könige erlassen sei, beschränkt. Es ist bei diesen besonderen Quellen von der Stadt selbst zu bemerken, mögen sie nun schriftlich oder mündlich aufbewahrt gewesen sein, dass sie augenscheinlich in dänischer Sprache vorhanden gewesen sind, als sie zur Abfassung des Stadtrechtes benutzt wurden. In diesem, welches nicht abgeleitet ist, finden sich nämlich, obwohl es lateinisch ist, viele dänische Wörter und Ausdrücke, zum Theil, z. B. akkerhaald und hyalmerwol, in sehr alten Formen, - hyalmerwol im § 71 kommt sonst kaum im Dänischen vor, aber beide Wörter gehören der alten nordischen Schriftsprache an. Der Grund kann in nichts Anderem als in der angegebenen Beschaffenheit der ursprünglichen Quellen gesucht werden, was keine neue Entdeckung ist, da Langebek, Ancher und früher, und zwar allein mit Rücksicht auf das neuere Stadtrecht, Westphalen es bereits ausgesprochen haben. Und, seltsam genug, ist es nicht einmal der Fall, dass eigene dänische Wörter in dem Grade etwas Gewöhnliches, selbst in andern sogar viel jüngeren lateinischen Stadtrechten sind, so z. B. nicht in dem Riber alten Stadtrechte von 1269, welches doch sonst des Rufes der Eigenthümlichkeit geniesst. Es ist indess nichts Auffal-

lendes in jenem Umstande, wenn man bedenkt, dass keine wesentliche Veränderung mit Rücksicht auf die Sprache seit den Tagen Svend Estridsöns vorgegangen sein konnte, und es ist bekannt, dass dieser König 1061, ohne sich an den hamburgischen „pontifex" zu kehren, einen Dänen zum Bischofe in Schleswig einsetzte, „docens - heisst es in Betreff des Königs in Scriptt. ren. dan 1. 270 - incolas male instrui religione ab iis, qui ab Hamburgensi mitterentur, lingvæ patriæ et danicæ rudibus." Hiermit stimmt ganz Adam von Bremens gleichzeitige Aeusserung „Dani, quos Juddas appellant, usque ad Sliam" (4, 13). Natürlich gab es bereits damals dort nicht-dänischredende Leute, allein es ist erst viel später, dass diese die Mehrzahl bildeten, und es ist in dieser Rücksicht wirklich auffallend, dass noch das neuere Stadtrecht, gleich dem alten, in nicht vermindertem Grade viele dänische bezeichnende Ausdrücke enthält; keineswegs blos dieselben, die sich in letzterem finden. Da diese - und sonst andre ähnliche - dergestalt fortfahren sich so weit hin in der Zeit vorzudrängen, und es auch nicht an sachkundigen damit übereinstimmenden Aeusserungen mit Rücksicht darauf vom Orte selbst von verschiedenen Zeiten*) fehlt, und da endlich Schleswig ɔ: die alte Stadt „als die Hauptstadt" - nach dem Ausdrucke im „Danske Atlas" 7. (1781) S. 501 - der Landschaft Angeln betrachtet wird, in welcher sie belegen ist, so wird man an das erinnert, was ein einfach beobachtender deutscher Schriftsteller**), welcher sich mehrere Jahre in Dänemark aufgehalten hatte,

*) Ulr. Petersen, der in dieser Beziehung ganz gewiss nicht übertreibt, spricht sich in der ausgearbeiteten Beschreibung von Schleswig so aus: „Die dritte allhie sehr übliche Sprache ist die Angeldänische Sprache, welcher sich die Bürger in dem Norderquartier dieser Stadt, als am pferdemarckt und in der Michaelis gassen, wie auch das gesinde mit den Leuten aus Angeln zu Kauffschlagen, vielfältig bedienen. Massen die Dänische Sprache in diesem Herzogthum gleich anfänget binnen dem grossen wall Dennewerck" etc (in Cap. 86, S. 704). — Cfr. im Uebrigen Schröders Gesch. u. Beschreib. 1827 S. 17 und 70.

**) In Okens Isis 1824, I. S. 49-50.

„Wurzeldänisch in Angeln" nannte*); er meinte zu erkennen, dass die Schlei noch die Scheide sei und fand, wie es scheint, diese bezeichnende Benennung, die er gebrauchte, vor.

Das alte schleswigsche Stadtrecht war bis 1770 unbekannt. Da man nirgends das Geringste von einer Handschrift desselben wusste, konnte man früher nur von dem neueren schleswigschen Stadtrechte und dem flensburgischen in lateinischer Sprache auf sein Dasein schliessen, indem man, cfr. S. 28, eine bestimmte Kunde seiner Uebereinstimmung mit dem lateinischen schleswigschen hatte, welches man seiner Zeit besass. Glücklicherweise kam es das genannte Jahr durch die Archivuntersuchungen wieder zum Vorschein, welche Langebek ringsum im Lande vornehmen liess, und sehr unerwartet in der Stadt Ebeltoft, (Danske Atlas 7, 588). In Ebeltoft hatte, wie man nun erfuhr, dies Stadtrecht auch gegolten und es war dieser Stadt von Horsens mitgetheilt worden. Es war dies grade das schöne Exemplar auf Pergament, das seiner Zeit letztgenannte Stadt jener hatte zustellen lassen, welches nun zum Vorschein kam. Horsens hatte vermuthlich auf dieselbe Weise das Stadtrecht von Schleswig selbst erhalten. Man kann nicht im Geringsten Furcht hegen, dass es, also nach andern Städten hingebracht und daselbst verwahrt, verändert sein sollte, da es durchaus deutlich ist, dass es, wie es ist, doch gleichwohl einzig und allein Schleswig angehört. Nur ist es vielleicht wahrscheinlich, dass der Einleitungsgruss, welcher sich nun findet, nebst dem Siegel der Stadt Horsens an die Stelle des ursprünglichen königlichen Grusses und Sigills getreten ist, der von Anfang an bei der Erlassung gewiss nicht gefehlt hat. Gleich 1776 wurde das Stadt-

*) Durch das Hervorziehen dieses soll keine Ansicht in Betreff der Sprache bei den alten Angeln im frühen Mittelalter ausgesprochen werden. Es dürfte wohl sein, dass man am ehesten einen kleinen Ueberrest derselben in der vielbesprochenen Goldhorn-Inschrift besitzt; was dagegen ihre historische Verbindung und Stellung auf der Halbinsel betrifft, so liegt gewiss den Anfangsworten Saxos – Dan & Angul „a quibus Danorum coepit origo" waren Brüder – wirklich etwas Wahres zum Grunde.

recht von Ancher in dem Anhange zum 2. Tome seiner „Lovhistorie“ herausgegeben, jedoch ohne nähere Beschreibung des Codex und ohne Angabe der Auflösung der Abkürzungen. An diese Ausgabe, und einen Abdruck derselben, hat man bisher sich allein zu halten gehabt, da der Codex bereits vor 30 Jahren sich nicht im Archive Ebeltofts befand, und auch jetzt hat er sich, zufolge gütiger Mittheilung von dort, trotz einer mit Sorgfalt angestellten Untersuchung, nicht finden lassen.

Indess hat doch die gegenwärtige Ausgabe etwas weiter als Anchers gebracht werden können. Es war mir von der „Bibliotheka Langebekiana“, 1777, bekannt, dass unter ihren Manuscripten unter Nro. 300, fol. aufgeführt war „Leges civitatis Evæltoft ex codice autentico membr.“, und ich nahm daher an, dass es wohl möglich wäre, obwohl es nirgends erwähnt gefunden war, dass dies Manuscript noch vorhanden sei. Es war dies auch glücklicherweise der Fall, da es noch unter den von Suhm herrührenden Manuscripten in der grossen königl. Bibliothek, nun in der neuen Mss. Sammlung Nro. 417, fol. gefunden wird. Diese Abschrift, welche eigenhändig von Langebek genommen ist und somit natürlich sehr gut ist, wenn sie auch, indem sie im Allgemeinen auch die Abkürzungen nicht angiebt, mit Rücksicht auf strenge Genauigkeit etwas zu wünschen übrig lässt, ist allein durch ihr Dasein von Wichtigkeit, um eine grössere und anschauliche Sicherheit zu geben, da sie nun an die Stelle des Codex treten muss. Durch dieselbe ist man indess auch im Stande nicht wenig den bis dahin vorhanden gewesenen Text zu verändern und zu verbessern, und ihr ist daher in dieser Ausgabe gefolgt worden; in Anmerkungen unter der Seite sind verschiedene Bemerkungen gemacht, wozu von verschiedener Seite Veranlassung war, - einige derselben, namentlich vom Inhalte geholt, waren bereits von C. Paulsen angedeutet. Der 1770 gefundene Codex war, nach dem was Langebek in der Abschrift angezeichnet hat, in kleinem Octavformate, bestand aus 9 Blättern, hatte §en Zeichen - in der Abschrift wenigstens überall - allein keine Zahlen, und, indem er ihn „Codex

autenticus" nennt, äussert er „scriptus est ut videtur ante annum 1300". Ancher führte ihn ebenfalls auf das 13te Jahrhundert zurück und hebt, sehr richtig, als „conspicua antiquitatis indicia" verschiedenes in der Schreibart z. B. honere (für onere), nichil für nihil, etc. hervor. Unzweifelhaft war der Codex auch ungefähr von 1300, doch bin ich, weil die Schrift augenscheinlich jünger ist als die in den ältesten dänischen Gesetz-Codices und wegen der Form einiger dänischer Wörter (z. B. waaldtecht, puund), geneigt zu glauben, dass er nicht grade vom 13ten Jahrhundert ist, sondern dagegen – was auch mit der Angabe stimmt, dass Ebeltoft 1310 Stadtgerechtsame erhielt – von der Zeit 1300-1325, von welcher Zeit das ganze Aussehn und die Beschaffenheit der Schriftform zeugt. Wir können noch selbstständig darüber urtheilen, da Ancher zu seiner Ausgabe eine kleine Abbildung hatte stechen lassen, welche auch in dieser Ausgabe als das erste Facsimile wiedergegeben gefunden wird.

Es wäre sehr zu wünschen, dass dies Stadtrecht, welches so früh an einem Orte ins Leben trat, wo auf eine eigenthümliche Weise der Handel und die Kirche und das Grenzverhältniss einwirkte, welches so ehrwürdig ist durch das ungetrübt darüber ruhende Gepräge einer alten Zeit, welches so vielen Einfluss hatte und dabei so viel Licht auf diese ganze Seite der schleswigschen Rechtsverfassung verbreitet, in unseren Tagen einen umständlichen historischen und juristischen Kommentar erhalten möchte. Besondere Beiträge dazu finden sich – ausser in C. Paulsens obengenannter mit Rücksicht auf die schleswigschen Stadtrechte im Ganzen so wichtigen Untersuchung im Staatsb. Magazin 5. Bd. und in Forchhammers ebenfalls obengenannter Abhandlung – von I. E. Larsen in Ørsteds „juridisk Tidsskrift" 13. Bd., 270 usf. und 14, 1 usf. (1827-28), von Falck in n. st. Mag. 4, 833, in Anchers „Lovhistorie" Tom. 2, 319-35 und 392-405 und in Suhms „Danmarks Hist". 6, 58-77 beim Jahre 1150; Westphalen hat in den Mon. ined. Tom. 3. præf. p. 55 ufs. sich darüber verbreitet, namentlich pag. 78-81 über seine vermeintliche Aehnlichkeit mit alten englischen Gesetzen.

Das neuere schleswigsche Stadtrecht hat seine Bedeutung besonders durch das alte, das es, indem wohl Verschiedenes ausgelassen wird, doch in der Hauptsache, wenn auch keineswegs grade mit Sorgfalt oder Genauigkeit weder mit Rücksicht auf die Sprache noch den Gesetzesinhalt, aus dem Lateinischen ins Plattdeutsche übersetzt, wiedergiebt. Doch ist auch nicht wenig hinzugekommen, so dass das neue nicht wenig Artikel mehr aufweist als das alte. Neue Bestimmungen mussten sich natürlich im Laufe der Zeit bilden, und so viel mehr vielleicht in der Stadt Schleswig, nachdem seine Obrigkeit zu einem Rathe geworden war und diesem eine grosse Gewalt vom Sohne Waldemar des 2. König Erich eingeräumt worden zu sein scheint. Man hat nämlich von ihm einen ca. 1242 erlassenen Brief - welcher sich noch im Archive der Stadt als dessen ältestes Original findet - worin die Bürger aufgemuntert werden, sich nach den Anordnungen der Stadtobrigkeit zu richten, indem es im Briefe, gerichtet vom Könige an „dilectis sibi omnibus suis Slesvicensibus," heisst: „mandamus vobis omnibus et singulis, quatenus quicquid consules ciuitatis vestrae ad vtilitatem omnium vestrum ordinauerint et statuendum duxerint, diligenter obseruare curetis et facere secundum quod ab ipsis consulibus fueritis requisiti, sicut gratiam diligitis inoffensam". Wird hiermit auch nicht grade „antiquitas juris statutarii Slesvicensis" bewiesen, wie man, Nachdruck auf „statuendum" legend, hat behaupten wollen und was sogar stark in den Worten ausgesprochen ist, womit man das gedruckte Stadtrecht hat anfangen lassen, so kann es doch kaum fehlen, dass dadurch der Grund dazu gelegt ist beständig Veränderungen in dem alten Rechte vorzunehmen. Es ist bemerkenswerth, wie bereits oben gesagt ist, dass auch das neue schleswigsche Stadtrecht, obwohl in einem Codex von höchstens 1400 aufgezeichnet, in den hinzugekommenen Artikeln noch viele gute dänische Wörter hat - z. B. im Cap. 60 „Bopenning", als etwas augenscheinlich Ueberliefertes, wofür man keine andre Bezeichnung hatte, und in Cap. 91 den schönen und für unser Land so natürlichen Ausdruck „Dalegang" vom Un-

tergange der Sonne, welcher doch, gleich vielen andern in verschiedenen südlichen Gegenden von Schleswig noch gebräuchlichen guten Wörtern, kaum in die Schriftsprache aufgenommen gewesen ist. Gesetzes-Wörter wie die genannten können ohne Zweifel nur ihre Entstehung Bestimmungen verdanken, welche in dänischer Sprache später als das alte Stadtrecht abgefasst sind. Das neue Stadtrecht ist gewiss auf privatem Wege veranstaltet, möglicherweise jedoch von der Stadt selbst, weil man einer Sammlung desjenigen, welches damals ihr Recht bildete, und zwar in der Sprache, welche nach und nach die herrschende geworden war, bedurfte.*) Soviel man weiss, giebt es keine besondere Confirmationen desjenigen, was dergestalt das neue schleswigsche Stadtrecht genannt worden ist, allein eine unausbleibliche Folge davon ist es gewesen, dass demselben von Anfang an etwas Ungewisses angehangen hat. Es wurde seine Gültigkeit aufs neue dadurch bekräftigt, dass es als Stadtrecht am 7ten Sept. 1711 auf die combinirte Stadt ausgedehnt wurde, nachdem der Lollfuss und der Friedrichsberg, welche früher nicht zu seinem Gebiete gehörten, in dieselbe einverleibt worden waren. — Der **Codex**, worin es aufbewahrt wird, gehört der Stadt und wird auf dem Rathhause aufge-

*) Ein ohne Zweifel wichtiger Beitrag zur Kenntniss der Sprache in der Stadt Schleswig und der Umgegend ist leider sicher zu Grunde gegangen. I. Fr. Noodt, der nebst ein paar Zeitgenossen sich um die schleswigsche Geschichte verdient gemacht hat namentlich durch das Hervorziehen guter Quellen, und in der Stadt Schleswig geboren war, auch daselbst so gut wie sein ganzes Leben zubrachte († 1756), hinterliess (zufolge Lorcks fortgesetzten Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften in den Königl. Dän. Reichen und Landen, 2. Bd., S. 91, 1760) ein vollständig ausgearbeitetes druckreifes „Idioticon Slesvicense.“ Mit seiner Büchersammlung, worüber ein Verzeichniss „Bibliotheca Noodtii“ 1757 herausgegeben wurde, scheint es nicht verkauft worden zu sein, – gleichwie man nach Ulrich Petersens Tode seiner Zeit auch nicht seine hinterlassenen Manuscripte verkauft hatte, – aber im Uebrigen ist keine Spur davon zu entdecken gewesen. Sollte es gleichwohl noch irgendwo verborgen liegen, so wäre es sehr wünschenswerth, wenn es bekannt würde.

hoben. Er ist, allen Anzeichen nach, ungefähr von 1400, gewiss in jedem Falle nicht viel jünger, und besteht aus 14 Blättern, 4to. Im Ganzen ist er mit Sorgfalt geschrieben, doch finden sich nicht wenig kleine Verbesserungen über den Zeilen oder am Rande hinzugeschrieben, und ebenfalls Ausradirungen. Die Schrift, welche für ihre Zeit zierlich und deutlich ist, hat die Eigenthümlichkeit, dass oft auf und an den Buchstaben feine Strichlein angebracht sind, von denen es oft ungewiss ist, ob sie irgendwelche Bedeutung haben. Eine solche ist hier angenommen, wo es nur einigermaassen thunlich erschien, und so ist u, wenn das geringste darüber angebracht war, hier immer durch ü selbst in Wörtern, wo man nicht annehmen konnte, dass ein ü dort an seinem Platze sei, da man einen solchen Gebrauch des ü auch sonst in Manuscripten jener Zeit kennt und die erste Ausgabe auch eine Eigenthümlichkeit bei diesem Buchstaben aufzeigt, wiedergegeben. Als das 2. Facsimile ist hier eine Abbildung des 3. Blattes 1. Seite hinzugefügt, doch sind die Ueberschriften im Codex roth und dadurch allein werden die Capitel ohne Anwendung von § oder Zahlen bezeichnet. Man muss darauf Acht geben, dass am Rande ausserhalb der Worte „Ok de ene borge*n*" im Cap. 32 hinzugefüg ist – und gewiss nicht mit der ursprünglichen Hand – „Non latinu*m*", was eine noch fortgesetzte Bekanntschaft mit dem lateinischen Texte anzudeuten scheint. In dieser gegenwärtigen Ausgabe ist der Codex so genau als möglich wiedergegeben; dass es oft nicht hat entschieden werden können, ob die Buchstaben gross oder klein genannt werden sollten, ist nicht von Belang, allein die Auflösung der Abkürzungen ist mit Cursivschrift angedeutet, gleichwie alles beobachtet oder in Anmerkungen besprochen ist, welches mitkommen konnte. Real-Varianten sind von der ersten Ausgabe von 1534 des Stadtrechts hinzugefügt, welche als solche von Wichtigkeit ist. Diese ist mit Sorgfalt besorgt und schliesst sich, was den Text betrifft, im Ganzen dem Codex an, wenn es auch nicht dieser gewesen ist, den man vor Augen hatte; hinter dem Stadtrechte ist eingeführt „de boleuinge der Eede Enes Ersamen Rades

sampt der gantzen Gemeine to Sleszwick,“ von 1504, aber sonst keine besonderen Beilagen. Der Titel ist: „Der Stadt Sleszwick Stadrecht angesettet vnd bofestigeth dorch den Grothmechtigesten Herren Herren Swen tho Dennemarcken etc. Könninck,“ und das Reichswappen ist angebracht auf dem Titelblatte selbst und überdies auf der Rückseite des letzten Blattes.

Das Buch, welches ein kleines Quartformat hat und nun in hohem Grade eine Seltenheit ist, ist in Schleswig gedruckt - wo man schon 1486 prachtvoll drucken konnte - hübsch und gut (mit wenigen Druckfehlern und auf eine Weise, welche an die ältesten Erzeugnisse der Buchdruckerkunst erinnert) bei Wolther Brenner, der zugleich die Herausgabe besorgte. In einem Vorwort „Tho dem leser“ drückt er sich folgendermaassen aus: „Dewile my ethlicke Frame Börgers angelangeth vnd gebeden, ick eer Stadrecht an den dach geuen vnnd drucken wolde, Angeseen des groth mangel vnd gebreck were, dar dorch sick ein ider thorichten wuste, hebbe ick den (vmme des gemenen nuttes willen -) dyth nicht könen weygeren noch vor seggen, Worumme ick ethlycke dessuluigen Stadrechtes böke, dorchgelesen vnd vp flitigeste, wo ick hebbe mögen, gecorrigereth.“ etc. Es erschien auf's Neue eine Auflage „nahgedrucket“ 1603 in Schleswig, welche so viel wie möglich das hübsche Aussehn der 1. Ausgabe wiedergab, und endlich wieder 1733 ein unschöner Abdruck. — Bereits gegen den Schluss des 16ten Jahrhunderts ungefähr erhielt dies Stadtrecht einen sogenannten Commentar von einem schleswigschen Juristen P. Cypraeus, welcher aber doch nicht gedruckt wurde, ehe Ancher sich der Arbeit unterzog ihn in den 2. Tome seiner „Lovhistorie“ einzuführen. Man kann nicht umhin, dem Urtheile Falcks über diesen Commentar beizutreten: „er erläutert sonst Manches, nur das Stadtrecht nicht.“ „Einige Anmerckungen über das 103. Cap.“, welche Rector Hojer 1744 (als Programm) herausgab, gehen zwar nicht so um die Sache herum, ziehen aber doch vieles nicht Dahingehörende hinein und wenigstens wird das Resultat unklar, um nicht zu sagen unrichtig. Dagegen werden verschiedene gute Bemerkungen mitgetheilt, namentlich in Ver-

anlassung einiger unbefugten Angriffe, in J. C. H. Dreyers Beyträgen zur Litteratur etc. 1783, S. 184-88. Eine zu des Cypraeus Arbeit gehörende lateinische Uebersetzung liess Kolderup-Rosenvinge neben dem Texte aufs neue 1827 abdrucken, und eine hochdeutsche Uebersetzung von Hojer wurde auf gleiche Weise in das Corpus statutt. Slesvic. 2. Bd. 1795 eingeführt. Zuverlässigkeit und Bestimmtheit characterisiren diese Uebersetzungen nicht (cfr. z. B. oben S. 12), gleichwie ihnen auch keinerlei Autorität zugeschrieben wird; sie gehören daher höchstens zum Apparate, gehen aber den Gesetzestext nichts an.

2) Nachdem Adam von Bremen in der seinem kirchenhistorischen Werke angehängten Beschreibung über die nördlichen Länder mit der Aeusserung „Daniam a nostris Nordalbingis flumen Egdore dirimit“ angefangen hat, fährt er (IV, 1.) ferner folgendermaassen fort: „prima quidem pars Daniae, quae Iudlant dicitur, ab Egdore in boream longitudine protenditur‘„ und, indem „Iudlant“ näher besprochen wird, heisst es: „- ubi - brachia maris occurrunt, ibi civitates habet maximas“. *) Unter diesen „civitates“ war ohne Zweifel auch **Flensburg** in seinem Anfange, obwohl es nicht genannt wird. Man hat sogar geglaubt eine bestimmte historische Aussage in Betreff des Daseins der Stadt schon eine Zeitlang früher aufzeigen zu können (cfr. in Seelens memorab. Flensb. p 18 und von da an anderer Stelle), aber es beruht das doch auf einem vollkommenen Missverständnisse, da jene Aussage, recht betrachtet, nur vom 15. Jahrhundert ist. Es ist jedoch gewiss genug nur Zufall, dass es nicht eher als in Veranlassung sowohl der Knudsgilde als eines Klosters, welches sich daselbst fand, ausdrücklich genannt wird. Die Entwickelung Flensburgs ist sehr von der Schleswigs verschieden gewesen und unter ganz anderen Voraussetzungen vorsichgegangen, und sie

*) Die hier gebrauchte Ausgabe ist Adami gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum ex recensione Lappenbergii; ex monumentis Germaniae historicis recudi fecit G. H. Pertz, 1846, 8vo.

hat wohl sogar besonders stattgefunden, als Schleswig im Laufe des 13. Jahrhunderts, namentlich dessen letzter Hälfte, abnahm. Wohl ungefähr von 1250 war Flensburg ein „Axelkøping" (villa forensis) ɔ: von den Harden ausgeschieden, worin es ursprünglich lag, da es als gewiss angenommen werden muss, dass eine den Verhältnissen angepasste Umarbeitung des alten schleswigschen Stadtrechts - nicht wie in den Städten in Nordjütland das unverändert übergeführte, cfr. S. 35 - galt und wenigstens ungefähr ein Menschenalter, ehe die Stadt ihr eignes, in dänischer Sprache abgefasstes, Stadtrecht 1284*) erhielt, gebraucht wurde.

Die Quellen selbst bieten ohne Zweifel keine Unklarheit mit Rücksicht auf die Zeit dieses Stadtrechts, seine Er-

*) Obwohl Flensburg so lange eine ansehnliche Stadt mit bedeutender Wirksamkeit gewesen ist, hat man doch, was zu beklagen ist, keine historische Beschreibung davon. Beiträge, die im Ganzen gut sind, finden sich namentlich in Seelens memorabilia Flensburgensia, 1752, und in Clädens monumenta Flensburgensia 1765-68, und zum Theil in Rivesells Versuch einer Beschreibung der Stadt Flensburg, I. Bd. 1817. Die ältere Geschichte, welche hier am meisten interessirt, ist - wie bei allen hier besprochenen Städten - nur sehr unvollkommen behandelt. Eine Untersuchung in Betreff eines einzelnen Punktes, nämlich ob man annehmen darf, dass die Stadt ihre Entstehung von einer Burg ableitet, hat man aus der neueren Zeit von H. N. A. Jensen („Einige Bemerkungen über die Entstehung und älteste Geschichte Flensburgs" im n. staatsb. Magaz. 2. Bd., S. 786 usf. 1834) die, wie Alles, was von diesem Schriftsteller herrührt, wohl gut, aber doch nicht streng genug im Gebrauche der Quellen ist, und doch hat er nachher keine der dort aufgestellten Ansichten verändert. Unter den vielen sonderbaren Vorstellungen vom Ursprunge des Namens zeichnet sich Danckwerths durch grosse Willkühr aus; das einfache Wahre ist, dass „Flen" ein alter dänischer Mannsname ist. — Vorzügliche Materialien zur Geschichte der Stadt finden sich in ihrem Archive und in der der Stadt gehörenden „Feddersenschen Sammlung". Die originalen Pergamentsdiplome fangen bereits mit 1282 an und werden mit einer ansehnlichen Reihe fortgesetzt, welche somit (gleich denen in der südlichen Nachbarstadt) schöne Beiträge zu einem Diplomatarium für Schleswig werden liefern können, das

lassung und sein Verhältniss zu dem früher gebrauchten lateinischen Texte dar, aber gleichwohl leidet die Darstellung derselben bis jetzt ganz gewiss an wesentlichen Unvollkommenheiten. Das Stadtrecht („Skra" nennt es eigentlich sich selbst) ist in einem Codex aufbewahrt, welcher nach 1295, aber vor 1321 geschrieben ist, und damit anfängt zu berichten, dass 1284 „a fyrmer wor frugh aftæn" (ɔ: 14ten August) die Aelterleute und Rathmänner und alle Bürger dieses Stadtrecht schreiben liessen, welches Herzog Waldemar von Jütland ihnen gab und bestätigte, „weil sie früher kein festes (bestätigtes) Skraa hatten." Das Confirmationsdocument ist in lateinischer Sprache 1284 „in die quinto post nativitatem domini" erlassen, cfr. diese Ausgabe S. 119-20. Diese Zeitbestimmung kann an und für sich gut 1283 d. 29. December (minder richtig wohl d. 30.) sein, in sofern man mitunter damals und viel später den Jahresanfang vom Weihnachtstage rechnete, aber es ist durchaus ungereimt mit den „Regesta danica" Tom. 1. 1847 diese

---

sehr vermisst wird und worüber bereits Lüders – zunächst mit Rücksicht auf Flensburg – mit Wärme sich 1765 in der Vorrede zur Ausgabe des Stadtrechts aussprach. Im Ganzen ist das Archiv fortlaufend und sehr reichhaltig für Kunde der Verhältnisse und Verfassung der Stadt in jeder Beziehung. — Die Sammlung von Flensburgensien, welche der nun verstorbene Bürgermeister Feddersen in der Absicht anlegte, um Alles darin zu sammeln, was an Manuscripten, kleinen Schriften und Blättern etc. in Betreff des Detailliirtesten, was die Stadt und ihre angeseheneren Einwohner beträfe, vorkäme, ist sehr werthvoll und ein ehrenvolles Zeugniss davon, was ein einzelner Mann auf die Weise zuwege bringen kann. Unter den Manuscripten sind viele grosse und wichtige von Cläden und im Ganzen findet man hier wohl vor, was man noch von Männern übrig hatte, die früher in der Richtung gearbeitet hatten. Die Sammlung wurde mit vieler Umsicht c. 1843 von der Stadt erworben und sie hat nun einen guten Platz in einem Zimmer der Marienkirche. Hoffentlich wird sie auch für die Folge vervollständigt und fortgesetzt werden, und wäre es sehr zu wünschen, dass jede Stadt diesem Beispiel folgte, und sich bemühte solche Sammlungen zu stiften, welche ebenso nützlich als angenehm sind, allein nicht anderswo in der Ausdehnung angelegt werden können.

letztgenannte Zeit 1283 anzunehmen und sogar noch wie dort geschehen ist, das „Jus municipale Flensburgense vetus“ auf den August 1284 zurückzuführen, was ja mit andern Worten sagen will, dass das abgeleitete (ɔ: das von Waldemar confirmirte) älter sei als die vermeintliche Quelle (ɔ: „jus vetus“). Dagegen liesse es sich doch hören, dass 1283 die rechte Zeit sei, wenn es sich im Ganzen so verhielte, dass der Stadtrechtstext, welcher damals confirmirt wurde, lateinisch gewesen sei (welcher dann namentlich der oder ungefähr der gewesen sein würde, welcher mit dieser Ausgabe als „statutum Apenradense“ gedruckt ist, worüber das Nähere unten mitgetheilt werden wird). Es ist bis jetzt die herrschende Meinung sowohl bei Falck (Privatrecht 1. Bd. 1825, S. 377-78, wo die Darstellung in ungewöhnlichem Maasse verfehlt ist, namentlich mit Rücksicht auf das, was darüber gesagt wird „dass bei dem dänischen Texte - des Flensb. Stadtrechts - das apenrader Statut ist benutzt worden,“ welches doch auch Falck selbst nachher in seinem „Archiv“, 4. Jahrg. S. 554 usf. 1845 verändert hat), - als bei Kolderup-Rosenvinge (in der Vorrede zum 5. Bd. der „gamle danske Love“ S. 46-47, 1827) - und auch bei C. Paulsen (in dem letztgenannten „Archiv“; 5. Jahrgang 129 usf.) 1847.

Sie nehmen, ohne irgend ein entweder altes oder neues historisches Zeugniss, an, dass das Stadtrecht, welches von Flensburgs Bürgern dem Herzoge zur Bestätigung vorgelegt wurde, lateinisch gewesen sei, einzig und allein, weil das Confirmationsdiplom in dieser Sprache abgefasst ist, sowie auch wegen der vermeintlich zu dem obengenannten am frühsten in Flensburg gebrauchten Gesetzestexte (dem sogenannten Flotowschen) gehörenden Zeitbestimmung (cfr. diese Ausgabe S. 123 und 141.) Allein, dass jenes bestätigende Diplom, worin zugleich 3 Artikel näher besprochen werden, lateinisch war, kann unmöglich etwas mit Rücksicht auf die Sprache beweisen, in welcher das zur Annahme vorgelegte Stadtrecht abgefasst war, da es hinreichend bekannt ist, dass Verordnungen und ähnliche Erlasse in der Zeit fast immer lateinisch waren. Auch hat man, indem man Solches an-

nahm, sich nicht hinreichend ins Gedächtniss zurückgerufen, dass die „Skraa", welche Herzog Waldemar 1295 gab, „und der andern Skraa in Flensburg anzufügen gebot", und die Skraa, welche Herzog Erich 1321 gab und ebenfalls „der andern Skraa in Flensburg anzufügen gebot" (cfr. diese Ausg. S. 112 mit dazu gehörenden Anmerkungen,) gesammelt nur aus dem Codex des Stadtrechts, wo sich beide in dänischer Sprache gleich all dem Uebrigen vorfinden (die von 1321 sogar als eine Beilage und gewiss ziemlich unmittelbar eingeführt,) bekannt sind - gleichwie das confirmirte Stadtrecht niemals in einer andern als der dänischen Sprache bekannt gewesen ist. Auch muss man erinnern, dass die auf's neue 1314 und 1325 in Veranlassung des Herzogswechsels erlassenen (nicht wortgetreuen) ferneren Bestätigungsdiplome, welche noch beide im Originale vorhanden sind, cfr. diese Ausg. 119-20, in der Folge wie vorher lateinisch sind, obgleich sie von einer Zeit stammen, wo das Stadtrecht, welches sie bestätigten, beweislich von ungefähr 1300 in dänischer Sprache aufgezeichnet war, und zwar in dem Codex, den man noch besitzt und welchen die Stadt auf ihrem Rathhause aufbewahrt hat, ohne dass irgend ein anderer oder ähnlicher bekannt oder erwähnt ist und welcher daher wahrscheinlich sogar dasselbe Exemplar der „anderen Skraa" in Flensburg ist, worauf in der Verordnung von 1321 verwiesen wird. — Was demnächst die angegebene Zeitbestimmung betrifft, so ist dieselbe keineswegs im Stande das behauptete Verhältniss zu beweisen, ja kann nicht einmal als ein Zeugniss dafür gelten. Es ist nämlich ganz dieselbe Zeit, welche der dänische Text des Stadtrechts als die der Erlassung bezeichnet, und ist es daher klar, dass sie entweder vom dänischen auf den lateinischen (Flotowschen) oder umgekehrt übergeführt sein muss. Es kann durchaus nicht bezweifelt werden, dass das erste der Fall ist. Ganz davon zu geschweigen, dass man den sogenannten Flotowschen Text nur in neuen Abschriften hat und dass man daher nicht wissen kann, welche Bewandtniss es mit der hinzugefügten Zeitbestimmung in paläographischer Beziehung hat und dass er höchstens, wenn

auch Alles seine Richtigkeit hat, erst von 1386 ist, - also nachdem das dänische Stadtrecht geltend gewesen und ein halbes Jahrhundert angewandt worden war, - so verliert er all die Kraft, welche man ihm beilegen will, dadurch dass in die Zeitbestimmung auch dort aufgenommen ist, dass die Stadt früher kein festes geschriebenes Gesetz gehabt habe. Darauf hat bereits Ancher flüchtig in der „Lovhist." 2,328 als auf etwas, „was an unrechter Stelle stehe", aufmerksam gemacht. So natürlich dies nämlich in dem confirmirten dänischen Texte ist, ebenso unrichtig ist es in dem besprochenen lateinischen, wo es gar nicht hingehört und sogar ein Widerspruch ist, da das höchste, wozu man diesen hat machen können, ist, dass er ein vorläufiger Entwurf ist; niemand hat behauptet, dass er jemals als bestätigtes Gesetz gegolten habe, das müsste ja aber mit demselben der Fall gewesen sein, wenn er sich wirklich selbst als solcher ankündigte. Noch kann zum Ueberflusse bemerkt werden, dass, wenn Gewicht auf die lateinische Zeitbestimmung gelegt werden soll, alsdann auch dasselbe mit gleich gutem Grunde in Betreff der lateinischen Nachschrift verlangt werden kann (cfr. dieses Buches S. 141-42.) Und was ist diese? Nur gradezu eine Uebersetzung der in das dänische Stadtrecht einverleibten Verordnung von 1295. Grade auf dieselbe Weise als in dieser neueren Aufzeichnung des älteren vorläufigen lateinischen Rechts ist die Zeitbestimmung für das Flensburgische Stadtrecht ohne Weiteres - etwas das im Ganzen so allgemein in neuen Abschriften vorkommt, da man den Zeitzusammenhang nicht genau kannte und darum die Hauptjahreszahl aufnahm - auf das Apenrader Stadtrecht übertragen, welches vom flensburgischen abgeleitet ist, recht als ob das Apenrader Stadtrecht als solches auch 1284 gegeben wäre, was keineswegs der Fall ist. — Noch wird das Confirmationsdiplom näher und besonders zu besprechen sein. Als ich im vorigen Sommer die Archive der betreffenden Städte untersuchte, fand sich dies Diplom nicht auf seinem Platze im Flensburgischen Archiv (Nro. 2 unter den ältesten Sachen) und hat auch nachher nicht zuwegegebracht werden können. Das ist sehr schade. Wohl ist

es öfters gedruckt, aber leider nirgends übereinstimmend. Ich bin dem Lüdersschen Abdrucke gefolgt, da dieser für Kolderup-Rosenvinge conferirt und bis auf eine Unbedeutenheit „genau“ gefunden wurde, und dieser war der einzigste, von welchem es ausdrücklich angegeben ist, dass er nach dem Originale gedruckt sei. Ein offenbarer Fehler („habetur“ für „hæreth“, welches mitunter abgekürzt auf fast gleiche Weise geschrieben wurde und dergestalt leicht verwechselt werden konnte, wenn man nicht an den Sinn denkt) ist im gegenwärtigen Abdrucke S. 119-20 nebst mehreren geringeren Ungenauigkeiten hervorgehoben. Wie ich später bemerkt habe, findet sich jener Fehler nicht in Westphalens zwei Abdrücken in Mon. ined. 3. præf. p. 90 und 4, 1949-51 und in diesen findet sich ebenfalls anstatt des wohl etwas sonderbaren, aber doch nicht störenden, und darum hier nicht veränderten „inquam“ - an letztgenannter Stelle „in quantum“ und an ersterer „inter eos“. Durch diese Unsicherheit liess Falck sich im Widerspruch mit seiner früheren Ansicht verleiten anzunehmen, dass „superexcepimus“, welches im Diplom mit Rücksicht auf 3 Artikel in dem vorgelegten Entwurfe gebraucht wird, nicht bedeuten sollte, dass diese 3 ausgenommen seien, sondern grade, dass man ihre Aufnahme verlangt habe. Er hat dies im Staatsb. Magazin 9,236 usf. 1829 entwickelt. Gleichwie jedoch diese Erklärung den Worten zuwiderläuft, also zeugt auch ohne Zweifel der Inhalt der genannten Artikel dagegen, und man würde sie mit Bestimmtheit abweisen können, eben weil diese Artikel grade nirgends aufgenommen gefunden sind und namentlich weil die ferneren Confirmationsdiplome von 1314 und 1325 den Ausdruck „Verumptamen excipimus hos tres articulos prius exceptos“ haben, - auch wenn Falck nicht selbst l. c. S. 547 diese Behauptung zurückgenommen hätte, nachdem er das Originaldiplom gesehen hatte. Sein Irrthum hat so dazu gedient zu zeigen, wie wichtig es ist, dass mindestens zweifelhafte Abkürzungen als aufgelös'te bezeichnet werden, und wie viele Verwirrung solche scheinbar minder bedeutende Ungenauigkeit verursachen kann. Um so viel auffallender ist es, dass es nicht einmal in der

Schl. Holst. Lauenb. Urkundensammlung 1. Bd. dazu gebracht ist, dass man bestimmt sehen kann, ob das Original dort gebraucht ist, ob alles deutlich ist oder nicht, ebensowenig als jenes unrichtige „inquam" (was auch die richtige Lesart sein möge) dort verschwunden ist, wobei denn noch mehrere Zweifel übrig bleiben, z. B., ob man wirklich „Flensaabwrgh" liest, etc. — Wenn man also das Gekünstelte nicht dem Natürlichen vorziehen, sich nicht in grosse Widersprüche verwickeln, und sich nicht an lose Aeusserungen in neuen Handschriften vor den paläographisch documentirten halten will, dann kann nicht die Rede von einer Confirmation von $^{29}/_{12}$ 1283 sein, auch nicht davon, dass der kürzere sogenannte Flotowsche Text ein Entwurf zum Stadtrechte ist oder davon, dass dieser in der, S. 45 berührten, längeren (und neueren) lateinischen Abfassung (mit Abzug jener 3 Artikel) zu suchen sei, vielmehr ist das dänische Stadtrecht, welches wir haben, auf dem Grunde des früher benutzten Flotowschen Textes, und mit den Veränderungen und Zulagen, welche als nöthig und zweckmässig betrachtet wurden den 14. Aug. 1284 von der Stadt Flensburg angenommen worden um zur Bestätigung vorgelegt zu werden, welche auch durch das Diplom vom $^{29}/_{12}$ 1284, nur mit Ausnahme der 3 darin genannten und nur von dorther bekannten Artikel, erfolgt ist. Das vorgelegte Stadtrecht konnte, eben weil diese ausfallen sollten, nicht gebraucht werden, sondern musste umgeschrieben werden. Der Codex, den wir haben, enthält diese daher nicht, und er ist wohl nicht grade 1285, aber doch 1295 oder kurz darauf geschrieben.

Das flensburgische Stadtrecht hat man in einer plattdeutschen Uebersetzung, welche hier, so weit es möglich war, Seite für Seite neben dem Original gedruckt ist. Diese Uebersetzung ist doch keineswegs gleichzeitig mit dem dänischen Texte von 1284 angefertigt, was gewöhnlich, so namentlich von Esmarch, gesagt worden ist, sondern der Codex, welcher hier herausgegeben wird, der einzigste jetzt bekannte, ist erst von 1492. Es ist mit Rücksicht auf die Anwendung desselben wichtig sich dies ins Gedächtniss zurückzurufen, gleichwie auch, dass dieser Text,

soviel man weiss, keineswegs für sich allein confirmirt ist weder sogleich oder später. Dass er benutzt ist, ist somit nur der Praxis und den vorhandenen Verhältnissen zu verdanken. Der eigentliche Gesetzestext ist der dänische, der auf gleiche Art wie der alte Text des jütischen Low niemals aufgehört hat derjenige zu sein, zu welchem man seine Zuflucht nehmen musste, wenn man seiner bedurfte, auch ehe die förmliche Bekanntmachung in Betreff des Gebrauchs des dänischen Textes des jütischen Lows den 31. Jan. dieses Jahres (cfr. juristische Wochenschrift für das Herzogthum Schleswig Nro. 15, 1855) erlassen wurde. Das plattdeutsche flensburgische Stadtrecht ist dergestalt gleich dem neueren schleswigschen nur ein Privatunternehmen, aber allerdings wahrscheinlich genug von der Stadt selbst ausgegangen, welche auch den Codex besitzt, worin es aufbewahrt ist. Dass verschiedene Veränderungen, welche stattgefunden haben, theils aufgenommen, theils angemerkt sind, ist gewiss genug mit Beziehung auf eine Erlaubniss vom Herzog Erich von 1321 in einem Diplome geschehen, dessen Original sich noch im Archive der Stadt vorfindet, und worin es heisst: „omnia statuta et leges, quae Consules pro commoditate et utilitate - civium imposuerint et imponent, ac etiam causas, quae vulgariter wilkoor appellantur, quas de consensu et voluntate prudentium civium statuerint et decreverint publicare, firmiter teneri ab omnibus praecipimus“ etc. Ausser der Unsicherheit, welche diesem wie jedem Stadtrecht anhängt, das auf die genannte Weise zum Vorschein gekommen ist, muss es auch als Uebersetzung nachlässig und oft fehlerhaft genannt werden. Ein Beispiel giebt Cap. 1 in dieser Beziehung ab, wo „spiyt“ durch „pert“ wiedergegeben ist, - Esmarch spricht in seiner „Sammlung“ zu Schleswigs bürgerlichem Rechte, 1846, ziemlich flüchtig über diesen Fehler u. a. m. im selben Cap. 1, allein er giebt nicht an, was das richtige ist und wo man es suchen soll; ein Exempel anderer Art ist „helüe“ im Cap. 122 (das Komma nach helüe ist in dieser Ausgabe nicht mitgekommen), welches Wort vermuthlich unrichtig anstatt „stelle oder stehle“ steht. — Bei Westphalen wird in den Mon.

ined. 3, praef. p. 91 nur dieser Membrancodex von 1492 genannt, dagegen wird in Tom. 4, wo dies Stadtrecht von ihm mit kleinen Glossen von Bl. Ekenberger herausgegeben ist, von ihm angegeben, dass es nach dem „Codex Achterupianus“, welchen der Rath 1431 für die Herzöge Adolf und Gerhard soll haben verfertigen lassen, gedruckt ist. Er bietet, als eine Uebersetzung von einer andern Zeit und von einem Andern, natürlich manche Verschiedenheiten dar, allein dieser Codex ist gänzlich verschwunden, und er wird auch nicht näher beschrieben, gleichwie man nicht recht wissen kann, auf welche Weise der Text desselben im Einzelnen in der Westphalenschen Ausgabe behandelt ist.

Man nimmt mit gutem Grunde an, dass **das am frühsten gebrauchte vorläufige Stadtrecht Flensburgs** in dem lateinischen Texte, welcher bis jetzt der Flotowsche genannt worden, bewahrt ist. Es war nämlich unbekannt, bis Westphalen 1743 in Mon. ined. tom. 3. praef. p. 91-96 es zum Theil herausgab, und folgende Nachricht darüber gab, l. c. praef. p. 58-59, „Henningus Flotow A. 1386 Codicem legum Flensburgensium ex membranis descripsit, in cuius vestibulo adnotavit: Conveniunt hae leges Flensburgenses saepe de verbo ad verbum cum Slesvicensibus, quas Sveno Grateheide conscribi fecit in latino codice.“ Das ist Alles was wir von diesem Codex wissen, und die einzigste Aussage in Betreff der eigentlichen Bestimmung dieses Textes. Leider ist der Codex verschwunden*), ohne dass er eine Spur hinterlassen hat, und ohne dass man das Geringste über seine nähere Beschaffenheit, nicht einmal mit Rücksicht auf die in den vorstehenden Worten gegebene Mittheilung über ihn und von ihm, besitzt. Es ist doch kein Grund vorhanden an der angegebenen Zeit etc. zu zwei-

*) Es ist sonderbar, dass sowohl dieser als der genannte Codex Achterupianus bald ganz verschwunden zu sein scheint, und dass das im Ganzen mit Vielem der Fall gewesen, welches Westphalen († 1759) gebraucht hat. Es ist kaum etwas Näheres hierüber bekannt, sollte aber Jemand Etwas zur Aufklärung zu sagen wissen, so wäre es sehr zu wünschen, wenn es mitgetheilt würde.

feln und also auch nicht daran, dass ein gesetzkundiger Mann, 1386, mit Recht diesen Gesetzestext, aus älteren Quellen geschöpft, als „leges Flensburgenses" und als in naher Beziehung zum alten schleswigschen Stadtrecht stehend, angesehen hat, - so viel weniger nachdem diese letzte Beziehung durch das Hervorziehen desselben, cfr. S. 35, sich als durchaus richtig erwies. Es ist eine Selbstfolge, dass es keine andre Zeit gegeben haben kann, wo diese „leges" in Flensburg gebraucht wurden, als jene, wo die Stadt sich wohl gehoben hatte, aber ihr noch kein eignes Stadtrecht ertheilt worden war. Westphalen spricht etwas unklar darüber, l. c. pag. 89-91, allein der Gesetzestext, wie er vorliegt, kann wenigstens nicht vor c. 1250 für Flensburg abgeändert und eingerichtet sein. „Dux" in der neueren Bedeutung eines „Herzogs" ist nämlich hier die herrschende Vorstellung - im Gegensatze zu dem alten schleswigschen Stadtrechte, und ebenfalls sind solche Ausdrücke in dem letztgenannten als z. B. im § 56 „alicubi in regno Dacie extra ciuitatem Slæswicensem" in der flensburgischen Bearbeitung verschwunden. Der Ursprung der letzteren ist natürlich ungewiss, aber es ist sehr wahrscheinlich, dass Flensburg in einer Uebergangszeit nicht ohne eine Art Stadtrecht sein konnte, dass dieses gestattet worden ist und dass man dies Recht von dem schleswigschen holte, indem etwas darin verändert wurde. Dergestalt konnte es nicht anders sein, als dass die Bearbeitung nicht die Festigkeit und das eigenthümliche Gepräge des Originals bewahren konnte, - ein Beispiel dessen unter vielen ist der § 91 jenes verglichen mit dem §. 82 dieses. — Westphalen gab nicht vollständig den Flotowschen Text heraus, den er vorfand, sondern nur eine Anzahl Artikel, welche doch die meisten waren, und nichts kam zu näherer Erläuterung vor, bevor man auch in dieser Rücksicht in der neusten Zeit glücklicher gewesen ist. 1824 gab nämlich C. Paulsen im Staatsb. Mag. 4. Bd. 702 usf. Nachrichten von einem bis dahin unbekannten Manuscript, dem Bürgermeister Feddersen gehörend, (jetzt in dessen Sammlung in Flensburg), welches 77 Artikel dieses Gesetztextes im Zusammenhange enthielt.

Hiedurch war damals viel gewonnen, da das, welches an Umfang fehlte, (der letzte Artikel bei Westphalen war als der 95. bezeichnet), dadurch ersetzt wurde, dass das, welches hier gegeben wurde, vollständig war, gleichwie es sich auch zeigte, dass es eine etwas verschiedene Textform sei und dass diese der Quelle, dem alten schleswigschen Stadtrechte, näher sei, als der von Westphalen herausgegebene Text. Eine umständliche Conferirung mit dem letztgenannten ergab das Nähere dabei. Endlich wurde Kolderup-Rosenvinge in den Stand gesetzt (1827) „Flensburgs altes Stadtrecht“, welches er den Flotowschen Text nannte, vollständig nach einem Manuscripte herausgeben zu können, welches sich ebenfalls in Flensburg fand und dem jetzigen Etatsrath J. Jensen in Kiel gehörte und fügte seiner Ausgabe die von C. Paulsen bekanntgemachten Varianten hinzu. Bis jetzt ist kein anderes vollständiges Manuscript bekannt, und da ich zu der Zeit als dieser Abschnitt gedruckt wurde, nicht wusste, wo die Jensensche Handschrift gesucht werden sollte, so konnte ich mich nur an Kold.-Rosenvinges Ausgabe halten. Später habe ich Nachricht von der Handschrift bekommen, und habe sie nun durch das Wohlwollen des Besitzers zur Benutzung gehabt, und bestätigt gefunden, dass sie wirklich werthvoll war und ebenfalls in der genannten Ausgabe gut wiedergegeben sei. Man hat derselben sogar Unrecht gethan, wenn ihr im Cap. 1. 19 und 88 ein kleiner Fehler zugeschrieben ist, da das Manuscript an den genannten Stellen wirklich „ciues, patre, si“ hat, aber dagegen hat es freilich eine nicht unbedeutende Menge kleiner Fehler ähnlicher Art, worüber nichts vermuthet werden konnte und worüber also auch nichts angemerkt ist; nur zwei Dinge von Belang habe ich sonst vorgefunden - im Cap. 29 am Schlusse soll nämlich nach regnum hinzugefügt werden „(alias regem)“ und in 91 ist „in potestatem“ später auf einer offnen Stelle hinzugefügt. Ich hatte unterlassen auf die Paulsenschen Varianten Rücksicht zu nehmen, in der Meinung, dass die Feddersensche Handschrift nun keine Bedeutung mehr habe und es zeigte sich auch nun sicher, dass selbige nur eine nachlässige und un-

vollständige Abschrift der Jensenschen ist; aber Kolderup-Rosenvinge hatte Ursache der Feddersenschen noch neben dieser einen besonderen Werth beizulegen, da Paulsens Conferirung ziemlich ungenau war. — In dieser Ausgabe wird man eine ausführliche Angabe aller Verschiedenheiten, welche der Westphalensche Text enthielt, finden, und zwar so, dass sie, um leichter übersehen werden zu können, auf einige Blätter für sich gesammelt sind; dabei ist zugleich dafür gesorgt, dass man im Texte hier sogleich sehen kann, welche Kapitel die Westphalensche Ausgabe hat und welche ausgelassen sind und ebenfalls inwiefern die Zahlenbezeichnung in ihr abweichend ist. Eine bis jetzt unbenutzte Handschrift von Wichtigkeit ist ferner hier ans Licht gebracht worden. Sie findet sich in der grossen königl. Bibliothek in den Uldalschen Manuscripten unter Nro. 7 fol. und ist c. 1663 geschrieben (die Jensensche ist von c. 1562) also lange vor Westphalens Ausgabe vorhanden gewesen. Da sie den Flotowschen Gesetzestext etwas verschieden sowohl von Westphalens als Jensens Handschrift enthält, und, ohne sich der einen oder der andern anzuschliessen, ungefähr mitten zwischen ihnen steht (obgleich sie sich wohl dem erstgenannten am meisten nähert,) so ist auch eine vollständige Conferirung derselben für sich hier mitgetheilt. Dazu war so viel mehr Grund vorhanden, als diese Handschrift, soweit sie geht, (sie hat nun 1-69 Art.), viele Artikel enthält, welche man bei Westphalen vermisst, welche dergestalt nicht mehr in dem Jensenschen Manuscripte alleinstehend sind, sondern nun zugleich aus einer von dieser verschiedenen Quelle gekannt werden können. Die Haupthandschrift hat an Zuverlässigkeit und Werth nur dadurch gewonnen und indem sie durch die Uldalsche gestützt wurde, ist der Text im Ganzen gestützt und sicherer geworden. Sowohl das Jensensche Manuscript - früher O. H. Mollers (unter seinen Mss. Nro. 92. 4to.), und von ihm Lüders mitgetheilt - als auch das Uldalsche tragen beide deutliche Spuren einer Abschrift nach anderen ziemlich alten, vielleicht sogar Codices, da Abkürzungen, wie man sie in solchen vornahm, in beiden vielfach vorkommen; was jedoch

Sorgfalt und Genauigkeit betrifft, so verdient das Uldalsche den Vorzug. Dieses ist vermuthlich lange in Kopenhagen gewesen; ich bin geneigt zu glauben, dass dies Manuscript das Original der Nr. 218, 4to, unter den Mollerschen ist, welches wohl nun nicht weiter bekannt sein mag, aber in der Bibl. Molleri „jus municipale Flensb. ex Ms. Hafniensi latino germanico descriptum" genannt ist. Das Uldalsche weis't grade eine hochdeutsche Uebersetzung daneben gedruckt auf und man kennt hier sonst keine andere solche Handschrift, die ohne Zweifel in Mollers Zeit zu Abschriften benutzt worden ist. Unzweifelhaft ist dergestalt Nro. 204 fol. unter den Ledreborgschen Mss. eben nach diesem abgeschrieben, da es auch grade 69 Artikel hat; eine gleiche Anzahl findet sich ebenfalls in einer der gelehrten Schule in Odense gehörenden Handschrift, welche mir gütigst zum Gebrauche überlassen worden ist. Varianten von letztgenannter anzuführen, wie man es früher gethan hat, habe ich nicht für richtig gehalten, da diese Handschrift kaum etwas Eigenthümliches aufzuweisen hat und es wohl sogar der Fall sein mag, dass es keine blosse Abschrift ist, sondern dass zugleich Verschiedenes von verschiedenen Stellen darin aufgenommen worden ist, wodurch sie etwas unsicher scheint. Mitunter wird auf andere Exemplare sowohl in diesem als in dem Uldalschen Manuscripte verwiesen, und mehrere solche sind also gewiss vor nicht langer Zeit verschwunden. Dass die Zahl der Artikel 69 ist, ist vermuthlich bloss eine Zufälligkeit in dem Uldalschen Manuscripte, (gleichwie das Feddersensche, obwohl eine Abschrift des Jensenschen, nur 77 hat) welches sich von dort weiter verpflanzt hat, aber gewiss übrigens ohne Bedeutung ist. — Ich habe hier, wie man bis jetzt zu thun pflegte, um der Deutlichkeit willen das am frühsten in Flensburg benutzte Stadtrecht nach Flotow, dem man die erste bekannte Aufzeichnung desselben verdankt, benannt. Da diese indess nun nicht mehr die einzigste ist, sondern nur eine Textform neben den andern jetzt bekannten, welche ebenso grosse oder zum Theil grössere Bedeutung haben, so ist kein Grund vorhanden, auch ferner die Benennung „Flotowscher Text" als gleich-

bedeutend mit dem ältesten vorläufigen Stadtrechte zu gebrauchen. Indem also jene Benennung verschwinden muss, geschieht dies doch nur weil das Stadtrecht selbst sicherer und besser begründet ist. — Die längere lateinische Abfassung, welcher C. Paulsen als ursprünglich Gewicht beilegen wollte, obwohl er sich nicht verbergen konnte wie misslich das sei, ist nur eine neuere private und insofern zufällige Arbeit und nichts anders und kann nichts anders werden als eine Uebersetzung, freilich nicht vom dänischen Stadtrechttexte - doch nicht ohne Rücksicht darauf, sondern vom plattdeutschen (nur nicht eben nach dem von 1492) und man hat zu dieser neueren lateinischen Uebersetzung auch, was die einzelnen darin vorkommenden alten Bestandtheile betrifft, den Text des älteren vorläufigen Stadtrechts, das nach dem vorhin Angeführten, wie man annehmen muss, zu keiner Zeit früher unbekannt gewesen ist, benutzt. Westphalen gab diese neuere lateinische Uebersetzung gemeinsam mit dem plattdeutschen Texte heraus (cfr. übrigens unten bei Stat. Apenrad.)

In gegenwärtiger Ausgabe sind natürlich die 2 Codices, der dänische und der deutsche, so genau als möglich behandelt und wiedergegeben worden; sie finden sich jeder für sich auf dem 3. und 4. Facsimile abgebildet, wobei bloss zu erinnern ist, dass die Ueberschriften und Anfangsbuchstaben in beiden Codicibus roth sind, (die letzteren doch in dem plattdeutschen abwechselnd roth und blau.) Mit Beziehung auf den so besonders schön und fest geschriebenen dänischen Codex soll hier nur noch bemerkt werden, dass er einzig und allein aus Vorsicht oben stets auf 1295 oder etwas später hingeführt ist, um nämlich nicht mehr zu sagen, als ganz gewiss ist, es ist aber im Grunde nichts im Wege anzunehmen, dass er sogleich c. 1285 geschrieben sein kann. Der Anhang von 1295 ist wohl von derselben Hand, von welcher alles Vorhergehende ist, er kann ja aber, als er hinzukam, sehr gut von demselben hinzugeschrieben sein, der gleich nach der Bestätigung den ganzen Codex geschrieben hatte. Die Sprache in demselben hat nicht wenig vom Dialekte und ist nicht so

ausgebildet als die in dem Flensb. Codex des jütischen Low, aber es finden sich herrliche Sachen darin, z. B. im Cap. 98 „then logh thær wor by ær byghd mæth", welches so recht aus einer tiefen nordischen Wurzel ist. Lüders bemerkt mit Recht in seiner Vorrede S. 24-25, dass die Bürger Flensburgs natürlich das Stadtrecht in der Sprache, deren sie sich bedienten, haben schreiben lassen. Derselben Sprache bediente sich die Obrigkeit dort noch als Geschäftssprache Jahrhunderte später; so hat man einen treuen, in dänischer Sprache geschriebenen Brief vom Bürgermeister und den Rathmännern in Flensburg an den König Christian den 2. (auch von ihm finden sich mehrere dänische Briefe im Archive Flensburgs) vom $^{19}/_{8}$ 1523 und jetzt in Allens Sammlung zur Geschichte dieses Königs 1. Bd. 1854 gedruckt. Sie schreiben darin dem Könige: „Wii willæ staa hoss ethers nade mett liffue oc gotzs. Og skall ethers nade inthett anneth findhe vthen trooskaff" etc. — Dass der plattdeutsche Codex unter dem des neueren schleswigschen Stadtrechts, beides mit Rücksicht auf die Schrift als die Sprache, steht, zeigt schon das Facsimile. Die Ordnung der Kapitel weicht in diesem etwas von dem dänischen Codex ab, aber, da dieser das Original ist, so ist die Ordnung desselben natürlich beibehalten, und wo ein Umsetzen um deswillen nöthig gewesen ist, da ist dafür Sorge getragen, dass sie hinreichend deutlich gemacht ist; dasselbe ist bei der Zahlenangabe beobachtet, wobei darauf Rücksicht genommen ist, dass der plattdeutsche Text am frühesten (aber doch erst in der neueren Zeit) mit Zahlen eingetheilt worden ist. Eine Ausgabe des Stadtrechts nach beiden Codicibus hat man von 1765, 4to, vom Stadtsecretair U. A. Lüders, der sie mit vieler Sorgfalt und einem unbefangenen Blicke auf die betreffenden Verhältnisse beschaffte.

3. Das **Apenrade** (Aabenraa) Betreffende kann nicht näher abgehandelt werden, bevor der Name der Stadt hinreichend erklärt ist, da der nun gebräuchliche wenigstens dem Aussehen nach so verschieden von dem ursprünglichen ist, dass er gar nicht derselbe zu sein scheint. Es möchte kaum möglich sein den Zusammenhang zu entwirren, da

es sicherlich an weit genug zurückgehenden originalen Diplomen fehlt, wenn man nicht noch die 1335 geschriebene Skraa der Stadt hätte. In dieser, welche ausschliesslich für die Stadt und ohne Zweifel daselbst geschrieben ist, wird die Stadt, die drei Male, wo die Stadt genannt wird, „Opneraa“ (nicht Opnraa), mit „er“ als Abkürzung, geschrieben, cfr. diese Ausgabe S. 154, 162 und 172. Von diesem festen Punkte muss man daher die Untersuchung anfangen und nicht von einer vorgefassten Vorstellung von „Aaben Vraa“ oder dergl., welche man bei solchen Fragen zufolge falschen Etymologisirens bei der Hand hat. Die Skraa erwähnt zugleich des Dorfes „gamel Opner“ bei der Gelegenheit als König Waldemar (der 2.) der Stadt die Weide von den Ländereien dieses und sechs andrer genannter Dörfer schenkte. Dieses Geschenk wurde der Stadt 1203, nach dem was Jensen in seiner kirchlichen Statistik anführt, gemacht, und es ist wohl zu glauben, dass es gleich mehreren anderen ähnlichen Schenkungen und Bestätigungen aus der ersten Regierungszeit dieses Königs herrührt; ich habe indess nirgends eine zuverlässige Nachricht darüber gefunden und irgend ein Dokument darüber ist schwerlich vorhanden. Dass eine gewisse Beziehung zwischen „gamel Opner“ und „Opneraa“ stattfindet, drängt sich sogleich unwillkürlich dadurch auf, dass sie in der Skraa zusammengestellt sind, allein man würde doch ein nothwendiges verbindendes Mittelglied vermissen, wenn nicht in dem sogenannten Erdbuche des genannten Königs, in dem ältesten Bestandtheile desselben von 1231 (aufbewahrt in einem Codex welcher c. 1265 geschrieben ist), Opnør - ɔ: Opn-ør - unter der „Risæ“ Harde wegen einer Abgabe von dort, welche Kununglef ɔ: Kroneigenthum war, aufgeführt wäre. Es würde zu kühn sein ohne Weiteres zu sagen, dass Opnør Aabenraa sei, aber eine anfangende Vermuthung ist doch schon befugt, da man genöthigt ist, eine Stadt oder ein Axelkøping zu der Zeit in der „Risæ“ Harde zu suchen, und zwar wegen eines daselbst, Waldemars Jordbuch zufolge, ebenfalls als Kununglef fälligen Zolls, - gleichwie auch die angeführte alte und sichre Quelle ohne Zweifel auf dieselbe

Weise auf Hadersleben und Flensburg deutet, obwohl sie nicht ausdrücklich genannt werden, indem auch dort Zoll von der Haderslebener Harde, und von der Husby und der „Wiz“ Harde, (in welchen beiden Flensburg ursprünglich lag) aufgeführt ist. Der Grund, weshalb Zoll für diese 4 Harden aufgeführt ist, wird sicherlich der sein, dass ihre Grenzen Apenrade, Hadersleben und Flensburg einschlossen, welcher Städte Dasein sogar zum Theil viel weiter in der Zeit zurückgeht; was Apenrade betrifft, so fängt ja die Skraa damit an, zu erkennen zu geben, dass sie in Beziehung darauf wie die Dinge in König Waldemars (des 2.) Zeit waren, gegeben wurde, und 1259 wird die Stadt*) als „villa forensis“ genannt, also als eine solche, die ihr eignes Thing hatte (cfr. oben S. 43). Was jedoch um „Opnør's“ willen allein, wie gesagt, zu kühn sein würde, obwohl nach dem bereits Angeführten doch ziemlich wahrscheinlich, das wird dagegen gut begründet, wenn alle die hier genannten Verhältnisse und Benennungen - die sich sämmtlich auf zuverlässige alte und lokale Quellen stützen - zusammengestellt und gesammelt erwogen werden, alsdann aber wird kaum Zweifel übrig bleiben, dass in Opnør Aabenraa (Apenrade) in der Hauptsache versteckt liegt und nach und nach also verwandelt wurde. — Der Zusammenhang wird ungefähr wie folgt sein. Der offne Strand des Meerbusens, welcher ebenso heiter als anmuthig ist, dabei dem Erwerbe auf dem Lande und dem Wasser Vorschub leistend, hat zur Bebauung eingeladen, und ist es dann natürlich, dass diese „opnæ øræ“, da sie gleichsam die Landschaft beherrschte, von Anfang an der Name der aufgeführten Wohnungen geworden ist und dass

---

*) Einem Diplome zufolge, dessen Inhalt Langebek angiebt, das aber sonst nicht bekannt ist und nur von ihm nach einer Abschrift besprochen sein kann, - gleichwie es zu erinnern ist, dass der Königsbrief von 1257, worin die Stadt genannt wird, nur nach einer Abschrift gedruckt ist, was ausdrücklich in der Urkundensammlung Bd. I bemerkt wird, und bereits aus der Form hervorgeht, welche der Name dort erhalten hat. Ueberhaupt kann man in solchen Fällen nur sich auf Originale verlassen.

solches dann beibehalten ist, als eine kleine Stadt daraus wurde. Die dänische Sprache hat nämlich für einen solchen offnen Strand die alte Benennung „øræ", welche sich daher noch in so manchen Ortsnamen vorfindet, z. B. in Arnkielsøre auf der Westseite von Alsen, in Helsingør, in Gjedsør auf Falster (früher Gjedsør und Gjedsøre), gleichwie in Opnør, welches also bereits c. 1265 eine etwas jüngere abgekürzte Form des ursprünglichen Namens ist. Das, was König Waldemar (1203) verschenkte, war das Land des „gamel Opner", - das älteste was wir von diesem Orte zu sagen wissen, - welcher Name eine jüngere Stadt auf gleiche Weise benannt, voraussetzt, die daher natürlich in dem Opnør des Erdbuches von Waldemar des 2. späterer Zeit gesucht werden muss. Opnør wuchs also, während „gamel Opner" abnahm. Indem nun das letztgenannte sich vermuthlich vom Strande weiter in's Land hinein ausgedehnt hat, wurde es nach und nach der Fall, dass das neu hinzugekommene wichtiger wurde als das ursprüngliche und den Namen behielt. Der ursprüngliche Platz ist dann zur Unterscheidung „gamel Opner" genannt worden, analog der Landgemeinde Althadersleben (Gammel-Haderslev) und der Stadt Hadersleben. Dass das dergestalt aus „gamel Opner" gewordene Opnør eins ist mit der Stadt gleichen, obgleich unsicher angegebenen, Namens, die 1259 als villa forensis genannt wird, kann kaum bezweifelt werden, - grade der Umstand, dass sie etwas selbstständiges und für sich abgesondertes war, stimmt damit, dass königlicher Zoll daselbst erlegt wurde. In der Zeit von c. 1265 - 1335 ist darnach mit Rücksicht auf die Benennung Opnør das Bewusstsein der Bedeutung der letzten Silbe verloren gegangen, und es ist dann „Aa" (Au) an den Namen gehängt, indem die Skraa wie gesagt die Stadt Opneraa nennt. Dies Anhängsel muss, wie anzunehmen ist, von der Au herrühren, die sich dort findet, an welcher zum Theil gebaut worden ist, gleichwie Au auf gleiche Weise durch ähnliche Gründe sonst in Ortsnamen verflochten (und „Vig" und „Fjord" zur Bildung der Namen der südlicheren Städte angewendet ist.) Man braucht deshalb nicht zu dem schwedischen Städtenamen Borgaa etc. zu gehen, sondern Langaa

ist z. B. ein Kirchspielsname, und es kann wohl sein, dass eben auch die Nachbarstadt Flensburg grade eigentlich „Aa" in ihrem Namen hat, indem derselbe 1284 Flensaabwrgh (oder jedenfalls Flensabwrgh) geschrieben wird. Opneraa, wie die Stadt unwiderleglich 1335 von den Einwohnern selbst genannt wurde, ist also als Name so beschaffen, dass das r zur zweiten Silbe des Wortes, nicht aber zur dritten gehört. Das ist das ganze Geheimniss mit Beziehung auf die neueren unrichtigen Vorstellungen, und wenn man es kennt, so kann man nicht umhin damit zu erkennen, dass die gegenwärtig vorkommenden Etymologien aus der Luft gegriffen sind. Allein Opneraa ist mit einer solchen Silbenvertheilung schwer bestimmt auszusprechen und musste es daher geschehen, jemehr die Stadt wuchs und ihr Name von vielen ausgesprochen werden sollte, dass der Name ein wenig abgeschliffen wurde. Durch Opn'raa verschwand, wie man annehmen kann, die Vorstellung seiner eigentlichen Bestandtheile und bereits im 14ten Jahrhundert wurde Openraa das herrschende, als das welches beim Aussprechen am natürlichsten fiel. Nach der Zeit kommen in dänischen und plattdeutschen Diplomen und Actenstücken unter etwas wechselnden Formen z. B. „Oppenraa und Oppenra" in der plattdeutschen Uebersetzung der Skraa vor, die von etwas nach 1400 ist, „Openraa (Obenraa) und Openra" c. 1410-20, „Apenraa" und „Apenra" in Christian des I. Confirmation der Skraa 1474 (in welchen Formen des Namens A an der Spitze und a am Ende sicherlich von Anfang an gebraucht ist um den Laut zu bezeichnen, wozu sonst in andern der genannten Formen O und aa gebraucht wurde, - gleichwie noch Christian 4. in seinen Briefen vielfach Gard für Gaard schreibt, - bis der erste Theil des Namens hier, wie im Dänischen im Ganzen, „Aaben" geschrieben wurde und die Stadt dergestalt den Namen Aabenraa erhielt, der also nun seit lange ein alter Gebrauch ist.

Nach dieser Darstellung, die allein auf solche alte und gleichzeitige Quellen gegründet ist, welche grösstentheils in der Stadt aufbewahrt sind und ihr noch gehören, wird es hoffentlich deutlich sein, dass die Benennung Aabenraa na-

türlich ist und sich gleichsam von selbst unter dem Gange der Sprache und der Aussprache gebildet hat. Dagegen ist die jetzige, erst in neueren Zeiten gebrauchte, deutsche Form „Apenrade“ nur eine willkührliche Erweiterung der bereits etwas verdorbenen Form „Apenra“, indem man dadurch dem Schlusse des Namens grössere Rundung und grösseren Klang hat geben wollen. Apenra kommt allgemein im liber censualis episc. Slesv. vor, das aus dem Ende des 15. Jahrhunderts herrührt, wenigstens in der Gestalt, worin es bis jetzt näher gekannt ist (in Scriptt. rer. dan. Tom. 7.); Apenraa wird die Stadt jedoch 1490 in der Confirmation ihrer Privilegien, Freiheiten, Gerechtsame, alten Herkommen und gesetzlichen Gewohnheiten“ vom Könige Hans genannt, und ebenfalls noch in Friedrich des 1sten von 1527 (beide in plattdeutscher Sprache*); weiter hin im 16ten Jahrhundert kommt dagegen plötzlich Apenrade vor, vermuthlich nicht ohne Einwirkung des Hochdeutschen, welcher Name nach und nach die allgemeine deutsche Benennung wurde, - nach und nach, nicht sogleich, noch 1597 nennt Heinr. Rantzau (cfr. oben S. 14 in den Anm.) die Stadt Aapenroa und Apenroa, und weiss, dass die erste Hälfte des Namens von Aaben kommt. — Wohl hat man auch mit Rücksicht auf die Benennung Apenrade sich in weit hergeholten Etymologien versucht, als ob solche in Wirklichkeit gegeben werden könnten, sie müssen aber natürlich zu nichte werden, da das, was sie betreffen, keinen wahren und wirklichen Grund hat.

---

*) Beinahe die ganze Reihe der Confirmationsdokumente seit Christians des I. hat die Stadt bewahrt, gleichwie auch die Skraa, aber ferner nichts aus älterer Zeit. Das, was man besonders über die Stadt gedruckt hat, ist leider sehr wenig. Die von Jensen (in kirchl. Statistik S. 244-45) mitgetheilte Nachricht, dass die jetzige Kirche auf einem damals ausserhalb der Stadt belegenen Hügel erbaut ist und daher ursprünglich mit einem besonderen Walle umgeben war, ist durchaus in Uebereinstimmung mit dem oben angenommenen Gange der Entwicklung der Stadt, und es stimmt damit ebenfalls die Lage der früheren St. Knuds-Kirche (und des Kapell-Berges im Süden der Stadt.)

Die Apenrader (Aabenraa) Skraa, wie wir nach dem Angeführten also sagen müssen, obwohl sie sich selbst Opneraa Skraa nennt, ist in lateinischer Sprache erlassen und von Herzog Waldemar den 1. Mai 1335 bestätigt, und unzweifelhaft ist sie in der Stadt selbst zu der Zeit geschrieben und ist nicht, soviel man weiss, in Veranlassung der Bestätigung irgend einer Veränderung unterworfen worden. Es geht aus der Einleitung deutlich hervor, dass sie nicht früher in dieser bestimmten und vollständigen Form verfasst gewesen ist, aber zugleich, dass sie von den „Consules“ und Bürgern der Stadt der Hauptsache nach wie sie bereits zu König Waldemars (des 2ten) Zeit gewesen war, verfasst ist. Hier, wie beinahe überall in der dänischen Gesetzgebung, ist er also auch derjenige, welcher theils den Grund gelegt, theils geordnet, theils vervollständigt hat; vermuthlich sind die Verhältnisse dieser Stadt (wie oben angedeutet ist) in seiner Zeit geordnet worden, indem sie sich von dem verschwindenden Dorfe, woraus sie sicherlich hervorging und dessen Namen sie ursprünglich behielt, absonderte, - anfing eine Stadt zu werden, einige Gerechtsame als solche erhielt und in dieser Veranlassung Erwähnung fand. Es musste auch eine ziemlich lange Zeit hingehen, ehe sich in einer so kleinen Stadtgemeinde so viele besondere Rechtsgewohnheiten und Bestimmungen bilden konnten (die in der Confirmation 1335 bereits als alte bezeichnet werden), dass sie zu einer eigenen Skraa wurden. Bemerkenswerth und wichtig ist nämlich bei dieser Skraa, dass sie nicht von anderswoher geholt ist, sondern im Wesentlichen gleichsam unwillkührlich am Orte selbst entstand, und zwar in ähnlicher Weise wie das alte Stadtrecht Schleswigs. Die Quellen der Skraa sind natürlich ähnlich als die jenes Stadtrechts beschaffen, nur in geringerem Umfange, da die Stadt jünger und kleiner war und auf einem Platze lag, der sich weniger durch reges Leben auszeichnete, - und im § 17 unter Berufung auf das jütische Low als „liber legalis“, indem dieses 1241 förmlich erlassen worden war. In dieser Skraa finden sich, gleichwie in den Stadtrechten Schleswigs, viele dänische Wörter, natürlich aus demselben Grunde; in demjenigen

was in dieser Veranlassung von Schleswig gesagt ist, wird man - wenn das übrigens noch nöthig ist - durch die ganz ähnliche Beschaffenheit der Skraa in dieser Beziehung bestärkt. Die Skraa ist nicht wie sonst in einem Codex aufbewahrt, sondern auf einem sehr grossen, ursprünglich gewiss mit einem Sigill versehenen grossen Pergamentblatte, welches 1 Elle und 2 Zoll breit und halb so hoch ist. Weil man es also hat zusammenfalten müssen, so ist es, zum Theil aus diesem Grunde, nun in einem ziemlich runzelichen und schlechten Zustande und nicht ohne kleine Löcher; die Schrift ist zugleich sehr gebleicht und stark abgekürzt; dennoch aber ist es möglich gewesen fast Alles mit Sicherheit zu lesen. Das 5. Facsimile giebt eine Abbildung des ersten Drittels der ersten 19 Zeilen, da es wegen der ausserordentlichen Länge derselben unmöglich war ganze zu nehmen. — Man hat die Skraa in einer plattdeutschen Uebersetzung, welche gleich dem Originale auf einem einzigsten Pergamentblatte (ungefähr von gleicher Grösse) geschrieben und ebenfalls wie diese im Archive der Stadt aufbewahrt ist. Diese Uebersetzung rührt sicherlich aus der Zeit etwas ins 15te Jahrhundert hinein her, man weiss jedoch nicht, durch wen und unter welchen Verhältnissen sie zu Stande gekommen ist; dennoch ist soviel unzweifelhaft gewiss, - theils wegen ihrer Beschaffenheit, da sie ohne Sigill oder irgend ein Zeichen desselben ist, theils wegen des hier sogleich weiter unten Angeführten - dass sie aller öffentlichen Gewähr ermangelte, bis sie 1474 confirmirt wurde. Das Confirmationsdiplom, das Donnerstag in den Weihnachten auf Gottorp erlassen ist, hat eine solche Beschaffenheit, dass es nicht bloss in allgemeinen Ausdrücken confirmirt, sondern den plattdeutschen Text der ganzen Skraa, der somit dadurch bestätigt wurde, aufgenommen hat; dabei ist es ebenfalls auf ein einzigstes grosses Pergamentblatt geschrieben, das jetzt ohne Sigill ist. Der aufgenommene Text ist Wort für Wort der der obengenannten älteren Uebersetzung, nur ist, wie es zu geschehen pflegte, die Sprachform etwas verändert, was mit Rücksicht auf die Benennung der Stadt bereits erwähnt ist.

In der Einleitung sagt König „Cristiern“, dass die Bürger mit einem versiegelten Briefe bei ihm gewesen seien, „dar inne ere statrecht geheten de skraa gescreuen stot van vnsen zeligen vorfaren Hertogen to Sunder Jutlant gegeuen vnde van vnserem zeligen lenen ohme Hertogen Alf fue bestediget,“ und um dessen Confirmation gebeten hätten, dass der Brief in jeder Weise unbeschädigt und unverfälscht befunden sei, und bekräftigt worden mit „Waldemars Hertogen to Jutland anhangenden Ingesegell, dat etliker mate to broken vnde dar etlike dele affgefallen waren,“ und dass es nun von ihm bestätigt werde „van worden to worden,“ worauf die Skraa vollständig folgt. Das Jahr vorher, $^{21}/_{12}$ 1473, hatte der König in Sonderburg die Freiheiten, Gerechtsame, alten Gewohnheiten und Privilegien der Stadt im Allgemeinen confirmirt, und es ist dieses Dokument, welches 1490, 1527 und, wie es scheint, in der ganzen folgenden Zeit confirmirt worden ist, bis es auch hier auf eine neue Weise durch Christian des 6ten Confirmation vom $^{5}/_{12}$ 1740 genommen wurde. Diese, um welche man bei Friedrich dem 4ten bereits 1723 gesucht hatte, ohne dass sie jedoch erfolgt war, wurde so gegeben, dass die Skraa vollständig zuerst in lateinischer Sprache und darauf vollständig in plattdeutscher Sprache nach dem Dokumente Christians 1. und dem Texte von 1474 eingeführt wurde, und dass man Christians 3. Confirmation der Privilegien von 1533 im Allgemeinen (doch vielleicht wohl mit einer hier besonderen Zusicherung der alten „Weyde“ der Stadt) nebst einigen neueren herzoglichen Bestimmungen hinzufügte, und dass der König sich, wie fortwährend nachher, zu verändern und aufzuheben vorbehielt. Der also 1740 confirmirte Text, auf welche Confirmation in den folgenden – der einen nach der andern – verwiesen ist, ist daher der, an welchen man, wenn die Originale verloren gingen oder unbrauchbar würden, sich halten musste, obwohl er keineswegs genau oder frei von fehlerhaften Lesungen ist; im Corp. Statutt. Slesv. 2. Bd. findet er sich gedruckt.

Ausser der Skraa hat die Stadt auch ein Stadtrecht, das jedoch nur eine Umänderung des Flens-

burgischen ist. C. Paulsen nahm der Vorstellung zufolge, welche er sich davon machte, an, dass das letztgenannte eigentlich lateinisch abgefasst sei, dass dieser vermeintlich lateinische Text auf Apenrade übertragen sei, und zwar, wie er äusserte, „sehr bald," da sonst das Flensburgische dänische angenommen sein würde. Da indess diese ganze Lehre von der Erlassung des Flensburgischen Stadtrechts in lateinischer Sprache, wie oben näher abgehandelt worden, gänzlich unhaltbar ist, so kann selbstverständlich durchaus keine Rede von einem solchen von dort für Apenrade ausgegangenen Stadtrechttexte sein, (und auch nicht wegen des sogenannten Statutum Apenradense, welches eben die plattdeutsche Form des Stadtrechts voraussetzt.) Es kann sich überhaupt erst in einer verhältnissmässig späten Zeit Raum für dieses Stadtrecht „Apenrader Stadtrecht," wie es genannt wird, finden. Zu dieser Meinung ist auch Falck nach und nach mit Bestimmtheit gekommen, und C. Paulsen war auch damit einverstanden, indem er zugleich einräumte, dass die vom flensburgischen behaltene Zeitbestimmung - auf welche er früher in Veranlassung des lateinischen Textes so starkes Gewicht legte - nur „aufgenommen" sei. Um so viel sonderbarer ist es daher, dass man fortfährt zu sagen, dass das Apenrader Stadtrecht 1284 erlassen ist; es ist nicht im Entferntesten der Fall, so dass man sogar kaum davon sagen kann, dass es jemals erlassen ist, weil es eben nur von der plattdeutschen Uebersetzung des flensburgischen, wie bekannt 1284 in dänischer Sprache erlassenen, Stadtrechts hergeholt ist. Esmarch hat jedoch beständig jenes gedankenlose 1284 und ebenfalls auch Jensen, welcher sogar so ungeschickt ist die Skraa und das Stadtrecht für ein- und dasselbe zu halten, indem er in Kirchl. Statistik S. 242 schreibt: „Besondere Statuten (eine Skraa, welche 1284 aufgeschrieben und bestätigt wurde, 1335 wieder bestätigt,) hatte der Ort schon zu Waldemar 2. Zeiten." Allein, wenn man auch, wie man genöthigt ist, dieses Stadtrecht einer späten Zeit zuschreibt, so wird es Einem doch schwer, eine bestimmte Zeit angeben zu können. Aus der Skraa, wie sie 1474 confirmirt wurde, geht hervor, dass es damals

kein besonderes „Stadtrecht“ gab, und es kann auch wohl vernünftigerweise nicht angenommen werden, dass sie unter die allgemeinen Confirmationen der Freiheiten und Privilegien der Stadt begriffen sein sollte; als endlich 1740 bloss die Skraa ausdrücklich confirmirt wurde und, wie angeführt, sogar mit der vollständigen Aufnahme der Texte beider, so ist man beinahe anzunehmen genöthigt, dass es allein diese ist (in Verbindung mit verschiedenen besonderen Begnadigungen und Freiheiten), welche man dauernd als das eigentliche Recht der Stadt betrachtet, und daher beständig zur Confirmation vorgeschlagen hat und dass das Stadtrecht nur durch den Gebrauch anerkannt und in der Praxis angenommen, dass es nur, wie man sagt, „recipirt“ sei. Man würde sicherlich dazu genöthigt sein, wenn man nicht eben das, der Stadt Apenrade gehörende, Manuscript des hier herausgegebenen Stadtrechts hätte, das von „Clawes Essmarck - mit egener handt Anno 1607“ geschrieben ist. Er hatte damals Sitz im Rathe und wurde im folgenden Jahre seiner eigenen hier eingeführten Angabe zufolge Bürgermeister. Mit Rücksicht auf die Familie, welcher er angehörte*), und seine Art und Weise zu schreiben, sowie

*) Er starb 1610 und hatte ein tragisches Ende, indem sein gewaltsamer Tod durch seine Schwiegereltern hervorgerufen wurde, - die Schwiegermutter war eine Tochter des gottorpischen Superintendenten P. Eitzen. Ein Epitaphium über ihm, 1623 errichtet, fand sich noch im vorigen Jahrhundert in der Kirche zu Apenrade, allein es ist nun, wie gewöhnlich wenn man so etwas sucht, - verschwunden. Wenn aber die Stadt in Wahrheit Werth auf ihr Stadtrecht legte, so hätte er wohl verdient, dass sie dies Denkmal für ihn bewahrt hätte. Er gehörte wohl wahrscheinlich zu der früher in Schleswig ausgebreiteten Predigerfamilie, welche aus dem Dorfe Esmark im Kirchspiele Satrup in Angeln, nach dem man den Namen annahm, herstammt; unter anderen Oertern waren so in Klixbüll 3 Männer dieses Namens von 1612-99 nach einander Prediger, von denen der letzte Marcus E. ein „Scriptum de scandalis circa vocationes ministrorum ecclesiae illegitimas in Cimbria regia a Doctore Steph. Klotzio Superintendente commissis,“ (cfr. E. Pontoppidan „om det danske Sprogs Skiæbne i Sønder-Jylland“ in den Schriften der Kopenhagener Ge-

auf sichere Aufzeichnungen in Betreff seiner von Zeitgenossen, ist er ein recht aufgeklärter, von Begierde zu nützen beseelter Mann gewesen, von dem man auch wohl annehmen kann, dass er vermöge seiner Stellung genau das Recht seiner Stadt kannte, wovon grade seine sorgfältige Aufzeichnung ein redendes Zeugniss ablegt. Dieser solchergestalt gewiss wohlunterrichtete, sowohl orts- als sachkundige Mann hat grade am Schlusse des Stadtrechts eigenhändig (cfr. diese Ausgabe S. 211) die Bestätigung der Stadtprivilegien durch König Christian den 2. eingeführt. Das Stadtrecht wird nicht ausdrücklich genannt, allein es kann nicht fehlen, dass Bürgermeister Esmarck es als darin begriffen betrachtet hat, und es waren ja auch damals nicht mehr als reichlich 70 Jahre verflossen, so dass man es bestimmt wissen, ja sogar noch erinnern konnte. Es wurde in hohem Grade dadurch bestätigt, dass er auf dem ersten Blatte im Manuscripte, eben bevor das Stadtrecht angefangen wird, ebenfalls eigenhändig einen Bericht von der Vertreibung Christians des 2ten von Dänemark durch Herzog Friedrich und des Reiches Rath 1522 (soll sein 1523) eingeführt hat, der beides als ein Nachklang der allgemeinen Anhänglichkeit des Bürgerstandes für diesen König, und einer besonderen Dankbarkeit, auch was diese Stadt betrifft, klingt. Nachdem es in diesem Berichte erzählt ist, dass fremde Kriegsleute gleich nach Ostern im genannten Jahre „tho Apenra“ kamen und wie grausam sie hauseten, fährt er fort: „Do worden die Stadt Boke, Register und allent, dar Se sick na richten scholden, thoreten, thobraken und vorkamen. Etlike tidt darna hefft sick dat volck wedder uorsammelt und hebben sick getröstet erer Stadt Recht und Privilegien, de en uan Herren und Fürsten genedigliken ge-

---

sellschaft Tom. 1, S. 72-78, 1745.) hinterliess, welches sich noch fand unter den Mss. Nro. 376. 4to. in der obgenannten an schleswigschen Handschriften so reichen Büchersammlung, welche vom Rector O. H. Møller in Flensburg zuwegegebracht war, aber nach seinem Tode öffentlich 1797 verkauft und dadurch zerstreut und zum Theil verloren wurde. —

geuen und gegonnet is." — Es würde sicherlich eine Verkennung aller dieser Umstände sein, wenn man nicht ein bestimmtes Verhältniss zwischen dem Stadtrechte und der angeführten Begnadigung Christians 2. von 1514 annehmen wollte, allein, wenn man nicht dafürhalten will, dass eine solche Bestätigung dieses Königs nachher nicht geachtet worden ist, wegen des Wechsels der Dynastie und weil Apenrade gegen Friedrich 1. war, so bleibt es sicherlich das Wahrscheinlichste, dass 1514 grade keine förmliche Bestätigung des Stadtrechts erlassen ist, dass dagegen seine Benutzung erlaubt und autorisirt worden ist, wovon auch die allgemeinen Ausdrücke im Actenstücke an und für sich am nächsten zu zeugen scheinen. Es bleibt doch noch hiebei zu erinnern, dass man auch ein Manuscript des Flensb. Stadtrechts mit derselben gleichlautenden Confirmation von 1514, cfr. Westph. mon. ined. 3. praef. p. 91 & 93, kennt. Hat es in jeder Beziehung damit seine Richtigkeit, so kann es doch nichts in dem verändern, was hier mit Rücksicht auf Apenrade im Hinblick auf das durchaus unverwerfliche Zeugniss von 1607 vorgetragen worden ist, und zwar um so weniger, da auf Törning Ende Nov. 1514 für jede der Städte besonders ein Privilegium erlassen zu sein scheint (über das für Flensburg vom 22. Nov., welches im Archive der Stadt aufbewahrt ist, cfr. Westph. mon. ined. 4. 1944-45.) König Christian der 2. hat also damals während seines Aufenthalts auf dem schleswigschen Schlosse Törning, wo er vermuthlich früher nicht als König gewesen war, und wo er auch an denselben Tagen andre noch bekannte Briefe erliess, seine Städte Flensburg und Apenrade auf verschiedene Weise bedacht.

Es ist somit klar, dass das Apenrader Stadtrecht vom Flensburger Stadtrecht geholt ist, allein obwohl diese Uebertragung auf 1514 hinzuführen sein wird, so versteht es sich doch von selbst, da auch in dieser neuen Gestalt der reelle Inhalt des Flensburgischen bewahrt ist, dass sich dort ältere Rechtsbestimmungen finden als z. B. die in der Skraa von 1335, aus dem Grunde also, weil das 1514 auf Apenrade übertragene wesentlich das von 1284 für Flensburg festge-

setzte ist. Wenn aber Apenrades Stadtrecht solchergestalt keineswegs selbstständig und nur subsidiair neben der Skraa ist, zum Theil sogar neben dem jütischen Low (in Erbschaftssachen), so ist es doch keineswegs der Fall, dass es wortgetreu dem Flensburgischen nachgeschrieben ist, wie man zu sagen pflegt. Die Eintheilung und die Ueberschriften sind anders; das was ganz speciell flensburgisch war, ist weggelassen (nur ist sicherlich Brunsnis im Cap. 90 irrthümlich stehen geblieben); es ist auch sonst sowohl etwas weggelassen als hinzugefügt; verschiedene Fehler hat man vermieden, z. B. findet sich hier im Cap. 3 richtig „Speedt" und zufällig so geschrieben, dass es deutlich wird, wie schnell und leicht hier „Perdt" gelesen werden konnte und ebenfalls ohne Zweifel richtig im Cap. 122 „stelle," - und im Ganzen scheint eine recht sorgfältige und verständige Redaction vorgenommen zu sein. Was nun die Sprache betrifft, so ist es wohl nicht so leicht über Plattdeutsch zu urtheilen, allein es kann doch kaum fehlen, dass die Formen und Beugungen hier in einem ziemlich aufgelös'ten Zustande sind, gleichwie sich auch keins der interessanten Wörter findet, bei denen man mitunter in Zweifel ist, zu welcher Seite man sie hinführen soll. Doch ist es nicht ohne Wichtigkeit, dass man hierin ein grösseres Stück in der Sprache von einer bestimmten Zeit und einem bekannten Manne hat. Diese Ausgabe ist natürlich nach der Esmarckschen Handschrift, die sich sowohl durch innere als äussere Gründe empfiehlt, besorgt worden. Man ist ihr, wie immer, genau gefolgt, nur ist es nothwendig gewesen an einigen Stellen Etwas in Klammern zu setzen, was zu fehlen oder nicht weggelassen werden zu können schien, und an einzelnen Stellen Etwas mit Fragezeichen anzubringen, beide Theile nicht ohne Rücksicht auf den in Corp. statutt. slesv. aufgenommenen, übrigens im Wesentlichen übereinstimmenden Text. Es war dagegen kein Grund vorhanden speciell Varianten davon aufzunehmen, da ich die Handschrift, nach welcher man dort gedruckt hat, kenne; sie findet sich nämlich nun hier in dem Archive der vorigen Gottorpischen Regierung und ist augenscheinlich bloss eine

neue und ganz vulgäre Abschrift, welche ohnedies zum Gebrauche für die Ausgabe ganz willkürlich behandelt ist. Ebenso wenig war Grund vorhanden, in dieser Beziehung Rücksicht auf die nicht wenigen ähnlichen Abschriften zu nehmen, welche an mehreren Stellen gefunden werden, da sie entweder neu und unbedeutend, oder doch, soweit mir dies bekannt ist, durchaus keine Eigenschaften haben, wodurch sie einigermaassen Cl. Esmarcks an die Seite gestellt werden könnten, welche dadurch Autorität besitzt, dass sie beides, verhältnissmässig alt ist, und, wie man annehmen muss, vor jeder anderen die Zuverlässigkeit voraus hat.

Das Stadtrecht hat man in lateinischer Sprache unter der Benennung „Statutum Apenradense". Wo in dem Vorhergehenden Veranlassung gewesen ist desselben zu erwähnen, habe ich es das „sogenannte" genannt, da es meine Ueberzeugung ist, dass es nicht eigentlich hierher gehört, sogar noch weniger als die lateinische Uebersetzung des Flensb. Stadtrechts, welche doch sicher keiner hier aufgenommen zu sehen verlangen würde. Es gehört sogar noch weniger hierher, da es gradezu diese neuere lateinische flensburgische ist, die nach dem Apenrader Stadtrecht umgeändert ist, um es auch auf Lateinisch zu haben, und zwar mit bestimmter Beziehung auf dessen besondere redigirte Form und Eintheilung, aber doch mit nachlässigem, sclavischem Beibehalten der in jenem flensburgischen häufig vorkommenden dänischen Wörter, (und grade wie sie in den oft verdorbenen Formen neuerer Handschriften gefunden werden), welche Wörter in dem flensburgischen natürlich und am rechten Orte sind, dagegen aber sich sonderbar ausnehmen, wenn nur ein entsprechender plattdeutscher Text vorhanden ist, welcher sogar nicht einmal diese Wörter hat. Die Zeit für die Herstelligmachung des lateinischen kann man einigermaassen wissen, da der plattdeutsche Stadtrechtstext nothwendig seine Voraussetzung ist, und wenn gleichwohl „Statutum Apenradense, cum interpr. german." in den Regestis danicis Tom. 1 auf 1284 hingeführt wird, so ist nur Das wahr darin, dass dieses Statut aus dem Flensburgischen Stadtrecht (welches bekanntlich 1284 erlassen wurde) her-

vorgegangen ist, aber allerdings erst aus dritter Hand. Dass gleichwohl in dem Stat. Apenr. Sachen von altem Ausdruck vorkommen, ist nicht zu verwundern, wenn man bedenkt, dass seine Quellen zum Theil auf dem am frühesten benutzten vorläufigen Flensburgischen (und dadurch mittelbar auf dem alten schleswigschen Stadtrecht) ruhten. Ein Einwand gegen diese ganze Betrachtung kann sicherlich von dem Umstande geholt werden, dass was im Cap. 1 durch „praeter terras" ausgedrückt ist und welches sich nicht im Stadtrecht findet, nun eine geltende Regel ist. Dies kann indess gerne erst in den späteren Jahrhunderten aufgekommen sein, wo die Magistrate oft eine Ehre darin setzten, lateinische Gesetztexte zu haben und anzuwenden. Ist es nicht der Fall, sondern wirklich alt in der Stadt, dann muss man annehmen, dass es entweder eine ursprüngliche Rechtsgewohnheit auch dort, (gleichwie in Schleswig) ist, oder aber als solche (wie zuvor in Flensburg) aufgenommen ist. Es muss nämlich bestimmt festgehalten werden, dass man wenn sich das Stat. Apenradense gedruckt im Corp. statutt. slesv. (1795) nicht fand, wenigstens nach Allem, was ich habe in Erfahrung bringen können, nichts darüber zu sagen wissen würde. Man muss damals diesen lateinischen Text vorgefunden haben, allein es ist mir nicht möglich gewesen, irgendwo eine Handschrift zu entdecken, welches doch höchst sonderbar wäre, sofern die Sache wirklich einige Realität haben sollte. Das habe ich wenigstens nicht annehmen können, da sie so ganz ohne Zeugniss ist, und das Statut. Apenradense ist daher wohl in diese Ausgabe aufgenommen, aber doch nur mit kleinerer Schrift und ganz wie es in Corp. statutt. sich findet, da dies die Gewähr, und die einzigste, zugleich wenig bedeutende, Quelle dafür ist.

Eine specielle Untersuchung der Rechtsquellen Apenrades hat man von Falck in seinem Archiv 4. Jahrg. 1845 und von C. Paulsen (dagegen) im selben Archive 5. Jahrgang 1847. — Sowohl einen Text zum Stadtrechte als zu der plattdeutschen Skraa führte J. C. H. Dreyer in seine „Vermischten Abhandlungen" 3. Bd. 1763 ein, indem es angegeben wird, dass die Skraa „ex autographo" 1335

ist; — allein es ist doch dort, wie gesagt, nur die plattdeutsche Uebersetzung, welche ja erst vom 15ten Jahrhundert ist, mitgetheilt, und obgleich die Stadt in dieser z. B. im Cap. 21 Oppenraa benannt wird, kommt sie doch bei Dreyer dort usf. zu dem Namen Apenrade. Auf die Weise würde es leicht sein, alte Beweise für neue Dinge zu schaffen und „ex autographo" herauszugeben.

4. **Hadersleben** ist eine alte Stadt, wenn es auch nicht grade rathsam sein mag, ihren Ursprung in die Zeit der Sagen zu versetzen, wie Saxo will. Es kann nämlich nicht fehlen, dass er diese Stadt meint, wenn er im 7. Buche, ed. 1514, fol. 73, einer Begebenheit, die er auf Harald Hildetand (im 8ten Jahrhundert) hinführt, folgendermaassen erwähnt: „Hatherum apud Jutiam oppugnatum extinxit cuius occasum perpes oppidi vocabulum indicat." Soviel ist doch bestimmt davon festzuhalten, dass die Stadt nach einem Mannsnamen in Verbindung mit einer gewöhnlichen Ortsnamen-Endung benannt worden ist und dass sie sogar viel älter ist — gleichwie im Allgemeinen die hiesigen Städte — als die ausdrücklichen Zeugnisse in Betreff ihrer Existenz vermuthen lassen. Man darf sehr gut mit Falck annehmen, dass das Cap. 8 im Stadtrechte ein Beschluss der Stadt von 1169 in Veranlassung der Eroberung von Rügen durch „den König" (ɔ: Waldemar 1.) den 15. Juni, da die Wenden beständig bis zu der Zeit schlimme Gäste waren und im genannten Jahre wohl sogar selbst diese Stadt bedrohten, ist. Dass sie wenigstens ungefähr 1200 eine ganz entwickelte Stadt war, kann man mit Sicherheit wissen, allein die Aussage der Diplome betrifft erst eine spätere Zeit. In dem oben S. 12. besprochenen wichtigen Dokument von 1285, welches man hier noch im Original besitzt, wird „gambla Hatharslöf" genannt, von dem also die Stadt Hadersleben sich damals ausgeschieden hatte. Es ist hier ungefähr wie bei Apenrade gegangen; die Stadt, welche sich nach und nach von der Stelle aus entwickelte, wo die Bebauung ursprünglich begonnen war, hat dadurch gleichsam die kleine Stadt verlassen, aus welcher sie hervorging, und den Namen mit dem Zusatze „gammel" hinterlassen. Das

ist sicherlich gradezu als Folge der natürlichen Entwicklung geschehen, wenn auch mitunter wohl der Glaube, dass es nicht gut sei zu bauen, wo es gebrannt habe, im Kleinen gewirkt haben kann, aber keineswegs als Ursache z. B. der grossen Verlegungen Schleswigs, was man bis jetzt allgemein angenommen hat, angeführt werden darf.

Ihr förmlich erlassenes Stadtrecht erhielt die Stadt 1292 und es ist mit dem wie mit der Apenrader Skraa der Fall, dass es von keiner anderen geholt ist, sondern im eigentlichen Sinne der Stadt selbst angehört und auf dem Boden des jütischen Lows und dessen Voraussetzungen und desjenigen, was sich an Rechtsgewohnheiten und Beschlüssen vorfand, vielleicht auch mit Aufnahme einzelner Sachen vom Riber Rechte, entstanden und gebildet ist. Wenn man nicht grade - unter Anderem aus Rücksicht auf das Flensburger dän. Stadtrecht - mit Falck (Archiv, 4. Jahrg. 987-89) ein älteres eigentlich abgefasstes Stadtrecht annehmen kann, so ist es doch, wie angeführt, gewiss unzweifelhaft, dass man im Cap. 8 einen Stadt-Beschluss hat, welcher 1292 über 100 Jahr alt war. Von solchen, bebezeichneten „Byræt" und „Stadtrecht", hat man überhaupt mehrere in diesen Stadtrechten, welches sehr wichtig zu bedenken ist. Leider hat man dies Stadtrecht nicht, wie die anderen hier abgehandelten, in einem Codex oder einer andern alten Ausfertigung, sondern nur in einer der Stadt Hadersleben gehörenden und mit ihrem Sigill versehenen Abschrift desselben, wie sie von König Christian dem 4. den 15. Mai 1639 confirmirt wurde, und damals waren ganz kurz zuvor, wie ausdrücklich bemerkt wurde, die Dokumente der Stadt aus älterer Zeit in der Kriegszeit durch Brand vernichtet worden. Diese insofern von der Stadt autorisirte Abschrift enthält, als zur Confirmation von 1639 gehörig, zugleich Christians 1. von 1460 (cfr. Westph. 4, 1985), Herzog Friedrichs (des 1.) von 1496 und Christians des 3. von 1533, sämmtlich, obgleich sonst nicht ganz gleich, lautend auf Privilegia, Skraa, Freiheiten, Gerechtsame und gesetzliche Gewohnheiten der Stadt, und ohnedies des Herzogs Hans' von 1548, welche kürzer ist, und

ein besonderes Privilegium von 1499 nebst ein paar jüngeren. Diese Abschrift fand ich glücklicherweise im Archive der Stadt in einer dort aufbewahrten Sammlung vor, welche Haderslebiensia benannt ist, Tom. 1-5, fol. und welche im Manuscript viele verschiedene Dinge - besonders in Betreff des Rechtswesens der Stadt - namentlig vom 17. Jahrhundert und ins 18te hinein enthält.*) Diese Abschrift ist die einzigste bekannte, welche einige wirkliche Autorität mit Rücksicht auf das Stadtrecht hat, indem man bis jetzt nicht wusste, woher es für das Corp. statutt. slesv. geholt war (und früher hatte man nur eine hochdeutsche Uebersetzung, 1639 verfertigt, worin nicht blos Vieles ganz missverstanden, sondern Verschiedenes sogar - als unverstanden - ganz ausgelassen war, welche, gedruckt bei Westphalen 4, 1977 usf. zum Theil noch sehr unrichtig als Haderslebens Stadtrecht benutzt und so genannt wird.) Doch war vor ungefähr 30 Jahren eine wichtige Handschrift entdeckt worden, welche nun der Kieler Bibliothek gehört (Nr. 527, fol.) und die mir, nebst mehreren andern, zur Benutzung gütigst mitgetheilt worden ist. Die Resultate einer Conferirung dieser Handschrift, welche Kolderup-Rosenvinge anstellte, führte er in Verbindung mit einer Beschreibung des übrigen die Stadt betreffenden Inhalts ins Staatsb. Magazin, 8 Bd. 1828 ein, und durch diese Varianten wurde der schlechte vorige Text in einen erträglichen, guten Zustand gebracht. Ich habe, dadurch dass ich hier im Archive der früheren Gottorpischen Regierung die Handschrift vorfand, wonach man im Corp. statt. gedruckt hat, die genaueste Kunde davon erlangen können, in wie hohem und unglaublichem Grade der Text dort willkührlich mishandelt ist, gleichwie ich auch mit Hülfe der haderslebenschen Haupthandschrift, welche die sicherste und wichtigste ist,

---

*) Das Archiv der Stadt hat sonst durchaus keine älteren Sachen, nur - ungefähr vom dreissigjährigen Kriege, in welchem also wohl das ältere zu Grunde gegangen ist - was sich gewöhnlich vorfindet. Speciell über die Stadt hat man nur einige Kleinigkeiten gedruckt, welche verschiedene Nachrichten enthalten. In der öfter erwähnten Mollerschen Manuscriptensammlung fand sich auch Verschiedenes über Hadersleben.

den Text im Ganzen habe weiter bringen können. Mit Hülfe dieser und der kielschen Handschrift hat der Text nun durch eine sorgfältige Behandlung ohne Künstelei, von Ungereimtheiten gereinigt, lesbar und verständlich werden können, und haben sie auch beide dazu gebraucht werden müssen, was hier – im Gegensatze zu dem, was mir Grundsatz ist, wo man wirkliche Codices vor sich hat – nicht anders als zulässig erscheinen konnte, dennoch aber ist nichts, weder mit Rücksicht auf Wörter noch auf Formen aufgenommen, das nicht durch diese zwei Handschriften Gewähr fände. Oft war es nur ziemlich versteckt, sie enthielten das wirkliche oder deuteten es an und wenn es auch, indem Sicherheit und Vorsicht beobachtet werden sollte, nicht leicht war, so war es doch eine interessante Arbeit, so weit als möglich eine wahre Gestalt wiederherzustellen, und dadurch ist unter Anderem ganz gewiss Verschiedenes wieder gewonnen, was in den uns sonst gebliebenen Sprachdenkmälern nicht gefunden wird.

Bei einem Rückblick auf die vorstehende Entwicklung, wird das angenommene Verhältniss mit Rücksicht auf das Wesen und den Zusammenhang dieser Stadtrechte unter einander, in Kürze, wie folgt, anzugeben sein. Schleswigs altes Stadtrecht, welches lateinisch gegen das Ende des 12ten Jahrhunderts, c. 1195, geschrieben ist, hat vor allen den andern durch sein Alter und seine Ursprünglichkeit Bedeutung. Aus demselben ging im Laufe der Zeit nicht allein das neuere plattdeutsche schleswigsche Stadtrecht, c. 1400, hervor, sondern es wurde, etwas verändert, bereits c. 1250 gradezu die Quelle des Flensburgischen lateinischen am frühsten gebrauchten vorläufigen Rechts. Nicht lange darauf erhielt doch Flensburg auf dieser Grundlage sein eignes in dänischer Sprache ausgefertigtes Stadtrecht 1284, welches das eigentliche und beständig noch geltende ist, da die plattdeutsche Uebersetzung desselben, die man von 1492 hat, gewissermaassen zufällig und nicht autorisirt ist. Die lateinische Form, worin die letztgenannte, vermuthlich ziemlich früh, mit Benutzung der Ausdrücke des vorläufigen Stadtrechts, gebracht ist, hat

mit dem Gesetztexte durchaus nichts zu thun. In Apenrade hatte sich zwar frühzeitig ein eigenes Recht ausgebildet, das in lateinischer Sprache als „Skraa" 1335 mit Beziehung auf das, was bereits zu König Waldemars (des 2.) Tagen galt, abgefasst wurde, und nachdem dieses etwas in's 15te Jahrhundert hinein in's Plattdeutsche übersetzt war, (es ist ungewiss aus welchem Grunde), wurde diese Uebersetzung zugleich 1474 bestätigt, aber die Stadt nahm doch vermuthlich ungefähr um dieselbe Zeit und wegen der Unzulänglichkeit der Skraa, das Flensb. Stadtrecht zum Gebrauche an, welches 1514 bestätigt wurde, und das Apenrader Stadtrecht wurde darauf in eine etwas selbstständig redigirte plattdeutsche Form gebracht, die man fortgefahren hat zu gebrauchen. Die lateinische Gestalt, worin auch dies Stadtrecht später vorgefunden ist, hat mit Rücksicht auf Apenrade sicherlich keine Realität, sondern ist nur nach der flensburgischen gleicher Art umgeändert und sie hat kaum etwas mit dem Gesetztexte zu thun. In Hadersleben bildete sich auch früh ein eigenes selbstständiges Recht - doch wohl nicht ganz ohne dass etwas von aussen aufgenommen wurde - von welchem, wie sonst an anderen Oertern, Stadtbeschlüsse einen wesentlichen Theil bildeten; ein einzelner solcher Beschluss von c. 1169 dürfte aufgewiesen werden können, aber erlassen wurde das Stadtrecht erst 1292, in dänischer Sprache. Dies findet sich jetzt nur - eine neue hochdeutsche Uebersetzung, welche man besitzt, ist in jeder Beziehung ohne Bedeutung - in Abschriften jünger als 1639, doch hat ihm hier ein fester und sicherer Text gegeben werden können.

Diese Darstellung weicht von dem bisher Angenommenen, namentlich von C. Paulsens darüber etwas wechselnden Meinungen ab, weniger von Falcks - so weit er in der letzteren Zeit seine Ansichten ausgesprochen hat. Ich hoffe doch, dass sie Anerkennung finden wird, je strenger sie sowohl rechtshistorisch als mit Rücksicht auf die Beschaffenheit der Quellen geprüft wird, allein dann wird es auch nothwendig sein, dass der Zusammenhang dieser Stadtrechte unter einander und die Ordnung, in welcher sie hier mit

Rücksicht darauf herausgegeben sind, bei ihrer juristischen und geschichtlichen Benutzung, der Folge worin sie angeführt werden und dem Gewicht, welches darauf gelegt wird, beachtet werde.

Gesammelt bilden sie ein geschlossenes Ganze auf dem Gebiete des dänischen Rechtes*). C. Paulsen, der so früh starb († 28/12 1854), hat sich deshalb auch durch seine bis jetzt alleinstehende vortreffliche systematische Darstellung ihres Inhaltes, die unter dem Titel „Beitrag zu der Geschichte der Südjütischen Stadtrechte, und Versuch einer Darstellung des Geistes derselben" in's Staatsb. Mag. 5. Bd., S. 54-198, 1826 eingeführt ist, verdient gemacht; eine einzelne Materie - über die Güterverhältnisse von Ehegatten - hatte er früher behandelt l. c. 2. Bd. (mit Nachträgen dazu in 3. Bd.) 1822-23. Einige kleinere Bemerkungen von Falck mit Rücksicht auf verschiedene Dinge und Stellen in den Stadtrechten, welche zu nennen es bis jetzt an Gelegenheit gebrach, finden sich - damit nichts in dieser Beziehung fehlen möge - im Staatsb. Mag. 9. Bd. 1829 und im Archiv, herausg. von Asmussen etc., 5. Bd. 1843. — Eine Sammlung dieser Stadtrechte ist früher im „Corpus Statutorum Slesvicensium", 2. Bd. 1795 herausgegeben, ebenfalls in Kolderup-Rosenvinges „Samling af gamle danske Love" 5. Bd. 1827, doch an keiner dieser Stellen ganz vollständig; der erstere, der eigentlich einen bloss praktischen Zweck hatte und daher Vieles von Werth mit Rücksicht auf die neuere Gesetzgebung mitgetheilt hat,

*) Dessen giebt es theils so viele geschichtliche Zeugnisse, bei verschiedenen wichtigen Gelegenheiten abgegeben, (1424 gab so der Erzbischof - um ein bestimmtes Beispiel anzuführen - folgende Erklärung: „regnum Dacie habet sua jura et consuetudines et constituciones per ipsos regnicolas facta et factas quibus incole et habitantes - terre Sunderjutland vtuntur et secundum que se regunt sicut in Norjutland", Scriptt. rer. dan. 7. 400), theils ist es rechtshistorisch so einleuchtend, dass es sonderbar ist, dass alle diese 4 Stadtrechte noch aufgenommen sind in Genglers „deutsche Stadtrechte des Mittelalters" 1852; in Gaupps Werk über denselben Gegenstand, aber nach Familien, wovon 1-2. Bd. 1851-52 herausgekommen sind, wird man daher vermuthlich diese Familie nicht finden.

hat das alte Schleswigsche und das am frühesten gebrauchte Flensburgische ausgelassen; der letztere hat das Apenrader Stadtrecht ausgelassen, weil keine Handschrift zu bekommen war und dasselbe vermeintlich mit dem Flensb. Stadtrechte ganz übereinstimmte. In Esmarchs Sammlung der Statute, Verordnungen etc., welche das bürgerliche Recht des Herzogthums Schleswig betreffen, 1846, sind sie in der vulgairen Form mit Auslassung desjenigen, was nicht gilt („cessat"), aufgenommen. — Ich hoffe, dass man erkennen wird, dass in gegenwärtiger Ausgabe, möge sie nun leicht gebraucht oder genau geprüft werden, Fortschritte gemacht sind und dass diese Stadtrechte, sowohl mit Rücksicht auf das Ganze als das Einzelne, durch sie weitergebracht sind.

Als **Anhang** zu dieser Ausgabe finden sich die sogenannten Thord Degns Artikel und die Skraa für die St. Knuds Gilde in Flensburg mitgetheilt. Jene sind zunächst hier als Anhang zum Jütischen Low, herausgegeben 1853, zu betrachten, da sie damals nicht mitkommen konnten, und die Gilde-Skraa als Anhang zu den Stadtrechten. Es wird sicherlich zweckmässig gefunden werden, dass diese beiden Sachen, wenn auch nur auf die Weise, wie es geschehen ist, mitgenommen sind, da bekanntlich Thord Degns Sammlung viele Urtheile und andre Bestimmungen enthält, die das Gesetz ergänzen, und die Gilden mit ihren Herkommen so tief in die Einrichtungen und die Verwaltung der Städte eingreifen. Ich habe indess, was diese Nachträge betrifft, nicht wie bei den Stadtrechten weitläuftige Untersuchungen mit Rücksicht auf das Material und den Zusammenhang vornehmen können oder sollen, sondern habe - wider meinen Wunsch und meine Gewohnheit - mich in der Hauptsache an das gehalten, was bis jetzt in dieser Beziehung zuwegegebracht oder untersucht ist. So viele Unklarheit und Unsicherheit mit Rücksicht auf die Stadtrechte geherrscht hat, so klar sind die eigentlichen Thord Degns Artikel abgehandelt und beurtheilt von J. E. Larsen in der „Juridisk Tidsskrift" 15. Bd, S. 20 usf. 1828, und mit Rücksicht auf die Herausgabe hat Kold.-Rosenvinge im 3

Bd. der „gamle danske Love" (1837) vielen Fleiss bewiesen; über die dänischen Gilden hat man Anchers Schrift von 1780. — In aller Kürze soll es daher hier nur gesagt werden, dass die Sammlung, welche von Thord Degn herrührt (Degn ist ein Familienname, der sicherlich eher auf das alte Þegn als auf Diaconus zurückzuführen ist, und es trifft sich seltsam genug so, dass es zur selbigen Zeit ungefähr einen Ingewalder Diækn Underlagman in Dalarne in Schweden gab,) aus der Mitte des 15ten Jahrhunderts ist, was ihre eigentlichen Bestandtheile betrifft; dass er „Legifer" beim Wiborger Landesthing war; dass die Sammlung, welche zuerst privat war, soviel man weiss 1354 autorisirt wurde, und als solche das Gebiet des jütischen Low umfasste, aber später viele Zusätze von unbekanntem Ursprunge erhielt. Es wird angenommen, dass man sie auf eine kürzere dänische, eine längere dänische und eine lateinische Abfassung zurückführen muss. Diese drei sind hier jede für sich herausgegeben, nämlich die erste nach der Arnamagnæanschen Handschrift in der Universitätsbibliothek Nro 9, 8vo, die zweite nach der sogenannten Odenseischen Handschrift (der kgl. dänischen Gesellschaft gehörend), welche sich nun in der grossen kgl. Bibliothek unter No. 1312. b. 4to in der neuen Mss. Sammlung befindet, (die Seiten-Ueberschrift in diesem Ms. ist bloss „Tordo"), und die dritte nach der Arnamagn. Hdschrift 443, 12. Zwei dieser Handschriften geben selbst ihr Alter an und keine von ihnen ist älter, als vom 15ten Jahrhundert, so dass sie also viel zu wünschen übrig lassen. Indem sie genauer durchgegangen sind, hat hier doch nicht wenig mit Rücksicht auf manche Einzelheiten verbessert werden können, besonders in den zwei dänischen Texten; da die Mss. indess verhältnissmässig so neu sind, so ist Cursiv-Schrift nicht wie sonst zu den aufgelösten Abkürzungen gebraucht (nur S. 273 ist der Sicherheit willen eine Ausnahme gemacht). Ich bin geneigt zu glauben, dass Kold.-Rosenvinge zu viel aufgenommen hat, aber ich habe doch hier nicht unterlassen wollen, mit Rücksicht auf das Resultat, zu welchem er gekommen war, sowohl das S. 275 Eingeführte (wo es nicht bemerkt ist, dass 55. von „Lovhævd", 56. über „Orbodemaal" handelt)

als den ganzen Anhang zu den Artikeln aufzunehmen. Man muss sich nämlich dafür in Acht nehmen, dass man nicht, bei dem Bestreben, herauszufinden, was Thord Degns ist, von dem Vielen irregeleitet wird, welches viele Menschenalter hindurch als solches aufgezeichnet worden ist und welches ganz zu entwirren nicht blos schwierig, sondern wohl jetzt überhaupt unmöglich ist.

Die St. Knuds-Gilde in Flensburg war eine der vielen, welche sich früher hier im Lande zu Ehren des Königs Knud fanden. Eine solche, welche viel Macht und Ansehn hatte, fand sich bereits vor 1130 in der Stadt Schleswig, cfr. oben S. 20; Apenrade hatte auch eine Knudsgilde, cfr. S. 62, und ebenfalls Hadersleben, cfr. des Stadtrechts 38. Cap. Im Ganzen war wohl des einheimischen Heiligen St. Knuds Gilde vorzugsweise diejenige, welcher die Stadtrechte oft unter der Benennung „summum convivium" etc. erwähnen. Die Gildeskraaen finden sich nun nicht mehr vollständig, aber Flensburg ist in diesem Falle auch die Stadt, welche am besten aufbewahrt hat. Die Skraa der dortigen Gilde, welche gewissermaassen nun für alle dienen muss, ist in einem kleinen, hübschen und mit gemalten rothen Anfangsbuchstaben und anderen Zierathen ausgestatteten Pergaments-Codex, welcher noch auf dem Rathhause sich vorfindet, aufbewahrt. Dieser Codex enthält die Skraa auf 8 Blättern in kl. 4to, ist deutlich geschrieben, aber doch, wenn man recht zusieht, wie er hier vorgefunden wird, nicht vor der letzten Hälfte des 15ten Jahrhunderts geschrieben. Die Sprache ist nämlich dort, wie überall in dem Dänisch jener Zeit, mit Rücksicht auf die alte, ziemlich aufgelös't – welche aber doch auf mancherlei Weise zum Vorschein kommt – dabei ohne Festigkeit und im Kampfe mit Neuem, das sich vordrängte. Aber einzelne Dinge in der Sprachform, wie sie doch gleichwohl hier ist, gleichwie auch verschiedene der Bestimmungen der Skraa, z. B. die sehr bemerkenswerthen im Cap 18. und 20, deuten weit in die Zeit zurück. Diesen Skraatext hat Lüders bereits in seine Ausgabe des Flensb. Stadtrechts aufgenommen und die dort angebrachten Capitel-

zahlen sind hier beibehalten. Hier ist der Text natürlich wie gewöhnlich behandelt, nur sind (wie bei Thord Degn) die wenigen Abkürzungen nicht als solche angedeutet, und ebenfalls nicht, was auspunktirt („udpunkteret") oder am Rande oder oben über geschrieben ist, etc. Es ist nämlich theils nur wenig, theils von keiner Bedeutung; das einzigste Beachtenswerthe möchte sein, dass „en eth" im Cap. 15 oben über hinzugeschrieben ist, aber sicherlich ursprünglich, und das „gaggæ" eine Verbesserung ist, aber wohl auch ursprünglich. Dass keine Bemerkung in Betreff der verdorbenen Formen, worin z. B. „nithæng" vorkommt, gemacht ist, hat seinen Grund darin, dass auch diese nicht unerläuternd sind. Hinten im Codex steht mit viel neuerer Hand Verschiedenes von den Besitzthümern und Zinsen der Gilde (cfr. das Haderslebener Stadtrecht im Cap. 38) in plattdeutscher Sprache hinzugeschrieben, woraus man unter Anderem sieht, dass das St. Knuds „Stenhus", wie es doch auch dort genannt wird, im Nikolai Kirchspiele belegen war. Endlich ist zuletzt ein grösseres Blatt eingesetzt, worauf einige flensburgische Bürgerschaftsbeschlüsse angeführt sind. — Es ist merkwürdig, dass diese Gilde mit Bewahrung des Namens, aber selbsverständlich in einer veränderten Gestalt, noch sowohl in Schleswig als in Flensburg besteht, (obwohl zwar nicht an einem dieser Oerter in dem grossem Stil und mit den Feierlichkeiten, wie noch bis auf den heutigen Tag in der früheren dänisch-schonischen Stadt Malmö,) und wenigstens in Flensburg mit Beibehaltung vieler alten Ordensstatuten. Man wird daraus abnehmen, wie bedeutend und einflussreich die Gilden früher gewesen sind und zugleich im Kleinen beispielsweise, wie das Gegenwärtige aus dem Vergangenen hervorgegangen ist.*)

Kopenhagen, den 14. Juni 1855.

Der Herausgeber.

---

*) Die Uebersetzung nach dem dänischen Manuscripte des Verfassers von E. Lobedanz.

SLESVIGS GAMLE STADSRET.

(Uniuersis Cristi fidelibus presens scriptum inspecturis ciues de Horsnes Salutem in domino. Notum facimus vniuersis, quod nos dilectis nobis ciuibus in Evæltoft exemplar legis nostre per illustres Reges Danorum confirmate concessimus, in hec verba.)*)

Predecessorum nostrorum decreuit auctoritas in ciuitate Slæswicensi legem condere, conditam conseruare et immutabilem relinquere posteris conseruandam. Cuius auctor principaliter exstitit Sueno Rex Danorum. Qui inter ceteras ciuitatis**) libertates et remedia instituit et concessit,

vt si ciuis Slæswicensis incausaretur a Rege vel a Duce vel ab alio Principe, nulla ei inferretur violentia, antequam ei locus prefigeretur et dies libere respondendi, nec ad alium locum esset compellendus causa purgandi se vel respondendi, nisi infra menia ciuitatis, licet causa opposita fuisset lese maiestatis.

§ 2. Si quis etiam ciuium mulierem oppresserit et conuictus super hoc fuerit testimonio uicinorum, vel sponte confessus, Regi satisfaciat in quadraginta marcis et in totidem defensoribus mulieris, vel si negauerit nec super hoc

---

*) Universis—verba *ere satte med mindre Skrift og i Klammer, fordi de kun vedrøre Slesvigs Stadsret som meddelt i Nörre-Jylland fra Byen Horsens til Byen Ebeltoft.*

**) *Langebeks Afskrift „ex Codice autentico membran.“ af Stadsretten, og ligeledes Anchers Udgave, har* ciuitates *her; men Slesvig er den første danske Stad der fik slige Friheder, og derfor synes her at burde læses* ciuitatis.

legaliter conuinci poterit, xii. viris sibi adiunctis de summo conuiuio se purgabit.

§ 3. Item si quis ciuis in ciuitate hominem sine culpa occiderit, Regi satisfaciat in tribus marcis, cognatis uero interfecti, Regni consuetudine conseruata, thrinnæ (at)tan*) mark, cum marca auri que gørsum Danice dicitur, emendabit. Si uero occisor probare poterit et duobus testibus ydoneis confirmare, quod defendendo se inuitus illum occiderit, vel prius ab illo vulneratus vel verberatus fuerit et sic sibi ab illo mortem metuerit, Tunc Rex carebit tribus marcis, que dicuntur cadere in sepulchrum interfecti, Ciuitati nichilominus tres marcas emendabit et cognatis interfecti sicut prediximus, Regni consuetudine conseruata. Si uero vulnus non letale fuerit, vulnus suum in placito debet ostendere et in tercio placito rei**) causam imponere. Qui si negauerit tunc summo conuiuio se purgabit. Si in purgatione defecerit, Regi satisfaciat in tribus marcis et leso secundum qualitatem***) vulneris. Si uero purgari poterit, vulneratus Regi satisfaciat in tribus marcis. Qualitas autem vulneris sic distinguitur. Pro uulnere capitis euidenti reddende sunt sex marce. Pro non euidenti tres marce. Pro manus vero vel pedis truncatione dimidia emenda hominis interfecti. Pro solo pollice quarta pars emende hominis interfecti. Pro indice vel dimidio minus. Reliqui uero digiti secundum positionem semi minorem sortiuntur emendationem. Pro uulnere in carne tantum tres marce. Si est penetrabile quod bollsaar†) dicitur, erunt

---

*) *Efter Lgb. Afskr. have de to første Bogstaver været utydelige eller slet ikke at se.*

**) rei *har Lgb. Afskr. og ligeledes Udg.; mulig vilde* reo *være tydeligere.*

***) *Lgb. Afskr. har dette Ord, Udg. derimod* qvantitatem.

†) *Lgb. Afskr. har dette Ord, Udg. derimod* hollsaar.

in emenda vi. marce. Pro oculo eruto dimidia hominis emenda. Si ledatur os, emendabit vi. marcas, pro quolibet osse in libra ponderato et dimidia marca sit emenda per totum.

§ 4. Mulier adulterata, a marito coram iudice accusata, si negauerit, maioris conuiuii duodecimo iuramento conuiuarum debet purgari, et conuicta pro adultera reputabitur, purgata uero tam a marito quam ab aliis innocens criminis iudicabitur.

§ 5. Item si quis mulierem alliciens cum ea concubuerit, accusatus pro tali enormitate si negauerit, duodecima manu se purgabit. Si defecerit, in nouem marcis propinquis emendabit.

§ 6. Item mulier non maritata eligat sibi defensorem quem vult et quamdiu vult. Si defensore nolente nubere voluerit, abneget defensorem et licite nubat cui vult.

§ 7.*) Item Mul*ie*r que nubere uult. ſ*e*c*un*d*u*m legem Sleſwícenſíum. moꝛiente marito. ín díuíſíone hereditatis. dímídium poſſeſſío*n*iſ accípíat. Inſup*er* etia*m* treſ m*a*rcas p*ro* dote. et lectum íntegrum. Sí habet líberoſ. lícíte exigant p*at*rimoniu*m*. q*uan*d*o* uolunt. Sí u*ero* pat*er* ſup*er*uíxerít. vxoꝛe moꝛtua: nulla lege. fílíí a patre matrimonium**) exígant. don*ec* pat*er* aliam duxerít ín uxoꝛem.

§ 8. Vnícuiq*ue* tam*en* filior*um*. pat*er* exponere tene*tur* .iii. marcaſ. et scutum. et gladiu*m*. et lanceam. ſí ſit facultaſ exponendí.

§ 9. Si vero pater alteram duxerit, ante nuptias vel in nuptiis separet a se filios cum illorum matrimonio, vel

---

*) *Denne og følgende § haves faksimilerede, og de have derfor kunnet gives her med opløste Forkortelser osv. ganske efter Codex.*

**) patrimonium *har Cod. her, (som Faksimilet udviser og ligeledes Lgb. Afskr. og Udg.) men det er en Fejl.*

nominet sub testimonio sufficienti, quanta portio eis conueniat, et illa portio eis sit sub patris custodia donec ipsi velint. Si autem pater hoc neglexerit, in diuisione hereditatis quicquid cum vxore illa habuerit cum sua portione et liberorum equali distributione in duas partes diuidetur, et dimidia pars tocius boni debetur pueris, dimidiam uero partem pater accipiat et nouerca. Si uero illa liberos de altero marito prius habuerit, vtatur iure simili sicut prius dictum est.

§ 10. Item expense nuptiarum de sola portione patris computande sunt, licet expense exequiarum de sola portione puerorum fiant, non diuisa etiam substantia inter patrem et filios, et si uel*) augmentate uel diminute fuerint, equaliter participent augmentum vel defectum.

§ 11. Item si quis deprehensus fuerit cum muliere que prius scortum non fecerit**) nec infamis fuerit, frater vel cognatus vel defensor proximus mulieris emendam nouem marcarum ab eo extorqueat vel uindictam in illum exerceat.

§ 12. Item qui ausu temerario legittimam alicuius uel filiam uel sororem uel desponsatam violenter oppresserit, emendare tenetur quadraginta marcas, Si assint testes ydonei clamorem oppresse audientes. Si uero testes desint, legibus procedatur.

§ 13. Item filia uel soror uel neptis alicuius recedens cum iuuene expers erit uiuentibus parentibus capitali portione, et iuuenis seducens eam tenebitur ad emendam nouem marcarum. Sed si occulte eam cognouerit, satisfaciat parentibus nouem marcas vel se legibus defendat.

---

*) *Lgb. Afskr. har dette Ord., Udg. derimod res.*

**) *Mulig er dette Ord, som flere i Texten, fremkaldt ved en ligefrem Gjengivelse af det til Grund liggende; jfr. f. E. i § 6, § 13.*

§ 14. Si quis deprehenderit furem suum, manibus a tergo ligatis adducat ad placitum et suspendat eum, alioquin Regi emendabit quadraginta marcas. Si uero deprehensum furem ante placitum dimiserit, similiter Regi quadraginta marcas emendabit, vel iurabit manu duodecima se nec furem deprehendisse nec ligasse.

§ 15. Item Si quis alicui ciuium furtum imposuerit, impetitus se purgabit cum quinque vicinis sumptis tribus a manu dextera et duobus a sinistra. Si vnus vel duo ipsum defendere noluerint, iuret super sanctas Reliquias ipsos causa liuoris et inuidie se nolle defendere et non intuitu veritatis, et tunc alios duos acquirat ad se purgandum. Si plures quam duo defecerint, sit conuictus. Si vicinos habere non poterit, reliquos sex acquirat aliunde. Sed si defecerit in hoc, Regi debetur capitalis eius portio et furtum restituet tripliciter impetenti.

§ 16. Si uero hospes ciui vel ciuis hospiti aut ciui domum propriam non habenti furtum imposuerit, iuramento simplici duodecim hominum se purgabit, hoc tamen addito vt hospes in numero pro hospite iuret.

§ 17. Item fur ligatus in placito, si quantitas furti exegerit, suspendatur et a nemine condempnetur.

§ 18. Item si quis rem sibi furtiue ablatam recognouerit, sub fideiussione ponat usque ad placitum, postea duobus testibus productis iuret manu duodecima, rem illam sibi furtiue fuisse ablatam et ibi eam primitus cognouisse. Defensor uero illius rei de furto se excusans, duobus testibus productis iuret sexta manu, se forensi emptione rem illam emisse nec se furem cognouisse nec furti conscium exstitisse. Deinde eadem manu sexta iuret pro quanto emerit et de precio dimidium accipiat.

§ 19. Vir deprehensus cum alteriüs vxore legittima

in loco suspecto, adhibitis duobus testibus vicinis, quicquid lesionis habuerit ibidem coactus sustineat, et si testes defuerint, procedant secundum leges terre, neque exactor neque quisquam alius se intromittat de turpitudine alicuius legittime, donec eam maritus non accusat.

§ 20. Item Si mulier conuicta fuerit de adulterio, capitalis eius portio debetur soli marito.

§ 21. Item Si quis a domino domus petierit, vt exploret in domo eius de furto, negante hospite, non presente exactore, iii. marcas in limine ponat et domum intret. Si assit exactor, nichil ponat, et si ingressus domum furtum non inuenerit, pecuniam in limine positam amittat. Si autem furtum sub serata custodia inuenerit, hospes pro fure reputabitur et ipsius capitalis portio erit Regis excepta terra. Quia terra Sleswicensi ciui vel suis heredibus auferri non potest, nisi ipse pro aliquo crimine fuerit fugitiuus uel proscriptus vel regnum presumpserit impugnare. Requisitor etiam furti suum tripliciter rehabebit.

§ 22. Maritus vel vxor de furto accusati, si furtum extra domum inuentum fuerit, vxor criminis nescia iudicatur. Si uero infra domum repertum fuerit, mulier cum hospite rea criminis iudicatur.

§ 23. Item pro euitanda suspitione sinistra nullus in foro emat equum uel equam vel formatum pannum vel fabrefactum aurum uel lanceam uel securim cum*) manubrio aut gladium**) cingulatum, aut bouem aut uaccam aut cetera animalia ante festum sancti Martini, nisi habeat fideiussorem, quia hec omnia et hiis similia supradicta lege reputantur, post festum vero sancti Martini non est opus

*) *Lgb. Afskr. og Udg. have* sine *i Stedet, hvilket Cod. ganske vist har haft ved en Fejl.*

**) *Ligeledes kan det ej være andet end en Fejl med* non, *som her findes begge Steder.*

fideiussore pro pecoribus, nisi pro securi et lancea et eis similibus. Quia furtum inde impositum manu duodecima excusatur.

§ 24. Item Ciuis a ruricola citatus ad placitum sequenti die respondeat in placito. Si non responderit est conuictus. Si est de pecunia, exactor cum ciuibus in illo Reækning*) manentibus ruricole extorqueat satisfactionem a conciue.

§ 25. Item Si ruricola furem suum in ciuitate susceperit, suspendat eum in loco furibus deputato. Si uero eum ultra terminum ciuitatis duxerit, Regi reddat quadraginta marcas.

§ 26. Item Si ruricola ligauerit aliquem in ciuitate absque euidenti furto, emendabit Regi quadraginta marcas.

§ 27. Item Quicquid habent discordie ciuis et ruricola, purgent se mutuo duodeno iuramento. Et si est causa de manhælegth, ciuis frater coniuratus purgabit se de conuiuio coniuratorum. Ruralis uero purget se cum suis cognatis.

§ 28. Item Ruricola, qui rapinam fecerit in rebus ciuium, deprehensus rapinam restituat et Regi satisfaciat in tribus marcis. Satisfaciat etiam passo iniuriam et ciuitati. Non deprehensus excusabitur ad propriam ecclesiam duodecimo iuramento. Prius tamen fideiussione posita quod sint legittimi et domestici purgatores. Pro reo ciuis fideiubeat, et si conuictus fuerit reus, ciuis pro reo respondebit.

§ 29. Item Si ciuis, non reddens debitum Regis quod dicitur Arnægyald et citatus, in primo placito non responderit, debitor erit trium marcarum. Sic in secundo placito trium marcarum, in tertio uero placito si responderit, ex-

---

*) *Lgb. Afskr. og Udg. have dette Ord ens skrevet. (Den nyere slesv. Stadsret har* fiarthing *i Stedet, jfr. Cap. 36.)*

cusari poterit tam de debito quam de satisfactione duodecimo iuramento. Si autem in tertio placito non responderit, reus erit et debiti et nouem marcarum. Sciendum est autem, quod Rex habet quoddam speciale debitum Slæswik quod dicitur Laghkøp, quo redimitur ibi hereditas morientium, non tamen omnium sed quorundam, quia nulli viri non*) vxorati emunt illam emunitatem, sed tantummodo ciues vxorati et omnes hospites de Ducatu Saxonie, de Frysia, de Hyslandia, de Burgundeholm et aliunde. Huiusmodi hospites nisi redemerint hereditatem suam predicto precio uel debito quod est Laghkøp, dum libram viui**) tenere possunt, Regem habebunt heredem. Nullius defuncti substantia ponenda est sub fideiussione per annum et diem, nisi illius tantum qui emerat Lagh***), et quamvis possessor in vita sua emerat Lagh, tamen non inuentis heredibus infra diem et annum portio eius erit Regis.

§ 30. Item Mercatores ituri in Gutiam vel alias extra regnum Datie pro teloneo soluant Slesmynne xii. denarios et in Castello vi. denarios et pro capite viii. denarios. Slaui autem pro capite xii. denarios soluant, pro quinque agnis vnum denarium, pro duobus porcis vnum denarium, pro vacca vel equa iiii^or denarios, pro boue vel equo vi. denarios. Intrantes in Slyam theloneum Slesmynnæ, exeuntes soluant Slæswyyk, Pro quolibet plaustro eunte Huhelstath quatuor denarios, eunte uero Regnaldzburgh vi. denarios, Si vero transierit Eghdoram xii. denarios. Qui fraudulenter vltra Rævall detulerit the-

---

*) non *findes ikke i Lgb. Afskr. og har manglet i Cod.; det er imidlertid nødvendigt og er tilföjet derfor i Udg.*

**) viui *har Lgb. Afskr., Udg.* viri.

***) *Udg. har* Lægh *her, og ligeledes* Læghköp *første Sted dette forekommer; det kunde bestemt antages for urigtigt, Lgb. Afskr. har som her er trykt.*

loneum, reddat nouies. Transeuntes Slyam si vltra mediam aquam theloneum tulerint, reddant novies. Frysones de lege Frysonica pro læst salis xii. denarios. De lege Danica pro læst salis vi. denarios.

§ 31. Sciendum est preterea, Dominum Suenonem Regem ad petitionem attaui ipsius bone memorie Regis Erici gratis concessisse octoginta marcas huiusmodi et quatuor petitiones Sleswicensium admisisse. Quarum prima hec est vt mardurinam pellem Regi non reddant. Secunda est vt argentum ciuitatis in Sleswicensium sit potestate et arbitrio, quale debeat esse, hoc tamen pacto vt plus solido cupri de vna marca nequeat comburi. Tercia est cum Rex nouam monetam iusserit fieri, ciues tantum debent Regi offerre quantum confert monetarius, postea ipsi fieri faciant monetam secundum velle Regis, et sint prouidi inspectores ne aliqua*) falsitas in nummis fiat. Quarta peticio est vt ciues potestatem semel recipiendi vel secum ducendi Sleswyk habeant quoslibet mercatores. Postea uero consulto domino Rege, Si nolit eis pacem concedere, Redeant tamen in eadem pace qua venerunt, et denuo non veniant absque licentia et pace Regia.

§ 32. Seniores iiii[or] de ciuitate tenentur habere duas marcas denariorum de noua moneta, Sutores tenentur Regi quolibet anno iii. marcas denariorum, Pellifices uero vnam marcam denariorum, vel Regi, cum tenuerit curiam in ciuitate, tenentur mille pelles. Nullus pistor exerceat artem pistoricam, nisi dederit exactori dimidiam marcam argenti. Omnes pistores simul dabunt in festo sancti Iohannis baptiste tria pund farine et ter in anno qualibet vice vi. horas denariorum.

---

*) aliqva, *som Udg. har, er formodentlig en Rettelse der, da Lgb. Afskr. har* aliquis.

§ 33. Item si pistor vilem panem fecerit, reddat nouem solidos ciuitati. Senior quoque pistor, si hoc corrigere neglexerit, reddat Regi iii. marcas.

§ 34. Item carnifex macellum non introeat nisi antea dederit Regi ii. horas. Si ante festum sancti Martini carnifex pecus emerit, ante nonam sit acceptum Regi.*)

§ 35. Item carnifex quilibet pro redemptione agnorum in festo pentecostes soluat solidum argenti et in festo sancti Martini ii^os solidos pro macello.

§ 36. Item Mulier tabernaria vel vinitor habens mensuram iniustam frangat ęam et Regi ix. solidos et ciuitati reddat ix. solidos.

§ 37. Item Si domus arserit et flamma euidenter apparuerit, inhabitator domus reddat Regi iii. marcas vel iuret manu duodecima non ex sua negligentia sed hostili impositione incendium contigisse.

§ 38. Item Postquam condictum fuerit in placito et ab omnibus approbatum, vt excubie nocturne fiant in ciuitate, Qui debet inchoare et omiserit, reddat Regi ix. solidos. Postquam uero incepte fuerint, si alicubi defecerint ad ciues pertinet corrigendum.

§ 39. Item Nullius vxor ignorante marito impignorare potest vel uendere rem aliquam ultra duodecim denarios, vel etiam ad maius pro totidem fideiubebit. Si uero aliquis ausu temerario ultra pretaxata prestiterit et pignus a muliere receperit, sine aliqua redemptione pignus marito restituat. Quod si non fecerit sed occultauerit, reputabitur quasi furtum.

§ 40. Item Ciuis ducens ruricolam in vxorem, equaliter diuidant terram in ciuitate et in rure.

---

*) *Disse 5 sidste, som det synes noget utydelige, Ord findes ens i Lgb. Afskr. og Udg.*

§ 41. Item Qui pontem suum non refecerit infra quintum diem post iudicium placiti ix. solidos reddat Regi et ...*) ciuitati. Si occupauerit plateam Regis positione domus sue, reddat iii. marcas. Qui uero penitus obstruxerit plateam Regis sepe vel alio obstaculo, structuram diruat et in tribus marcis satisfaciat exactori.

§ 42. Item Si quis auidus domo vel sepe terram alterius occupauerit et super hoc fuerit impetitus, Si fuerat in qvieta possessione per diem et annum, terram sibi vendicet cum duodecim**) ciuibus terram ibidem habentibus.

§ 43. Item Si quis inuadiauerit terram vel rem aliquam, si non vult redimere, cum creditor sua repetit, mittat ad eum vi. homines qui offerant ei redemptionem uadii infra quintum diem, si non redemerit infra illum terminum, creditor proximo placito productis***) vi. predictis nunciis in testimonium iudicio placiti vendicet sibi predictam terram. Si uero aliud uadium quam terra fuerit, et creditor illud amiserit, manu duodecima confirmabit se vadium illud cum rebus propriis amisisse.

§ 44. Item Si quisquam legis ignarus pecuniam sibi commissam se recepisse negauerit, excusari poterit duodecimo iuramento. Si dixerit se totum reddidisse, confirmet hoc duobus testibus et postea eisdem testibus diligenter examinatis expurget se duodecimo iuramento. Si uero dixerit se partem reddidisse, exponat residuum confirmans hoc etiam duodecimo iuramento.

§ 45. Item Si aliquis solus soli †) commiserit pecuniam conseruandam, si solus impetitur, per se solum de-

*) *Her har været en lille Lakune i Cod., hvilket udtrykkelig bemærkes i Lgb. Afskr., ej i Udg.*

**) duobus, *som Lgb. Afskr. og Udg. have, er vistnok en Fejl i Cod.*

***) productis, *som Udg. ikke har, tilföjes her i Lgb. Afskr.*

†) sibi *i Lgb. Afskr. og Udg. er uden Tvivl en Fejl i Cod.*

fendat, si commissa est cum testibus, cum testibus se purgabit et illis tamen examinatis.

§ 46. Item Commune preceptum est omnibus, vt quilibet seruet res alienas tamquam proprias.

§ 47. Item Si quis requisierit portionem hereditariam, si negauerit impetitus, excusari poterit duobus testibus et duodecimo iuramento ciuium legittimorum.

§ 48. Notandum etiam quod u*bi**) plura sunt duodena iuramenta, inter vnumquodque eorum quinque dierum h*abet**) fieri interuallum.

§ 49. Item Si quis inuaserit domum alicuius hostiliter, emendabit hospiti quadraginta marcas et pro dampno in domo**) perpetrato secundum qualitatem et quantitatem facti emendabit. Si uero in domo uel uerberatus fuerit uel uulneratus emendationis nichil accipiet, et si interemptus fuerit et heredes emendationem quesierint, reddant ipsi Regi quadraginta marcas, et hospes erit excusatus. Si autem predictus inuasor euaserit et nullum dampnum in domo fecerit, emendet iii. marcas vel iuret manu duodecima, quod hostiliter non intrauit.

§ 50. Item Si institores de aliis terris commercium fecerint, emptor panni diligenter prospiciat quid emere debeat. Quia postquam pannum cum corda traxerit, non licet ei reiicere nisi tinea demolitum uel putredine uiolatum.

§ 51. Item Si emptor in signum emptionis dederit quicquam in manu vendentis et postea nolit emisse, habeat gratis venditor quod accepit et insuper vi. solidos.

§ 52. Item Si biberint in signum emptionis nichil dato ad manus, reddat potum commercii violator.

---

*) *Disse to Ord findes i* **Lgb. Afskr.** *undtagelsesvis skrevne med Forkortelser som i* Cod., *i det Opløsningen har været betragtet som lidt uvis.*

) in domo, *der ej findes i Udg., tilföjes i* **Lgb. Afskr.

§ 53. Item Si quis conduxerit nauem et in potu testes adhibuerit, si in nauim res suas attulerit et postea ire noluerit, reddat naulum integrum. Si nichil intulerit, reddat dimidium *).

§ 54. Item Naute quicquid satisfecerint gubernatori pro quauis offensa dum sunt in via, nichil pertinet ad exactorem.

§ 55. Item Quicunque infra Slyam nauem fregerit, libere bona sua possideat quicquid de rebus suis saluare poterit.

§ 56. Item Quicunque ciuis coram Rege vel aliquo Principe alicubi in regno Dacie extra ciuitatem Slæswicensem super conciue suo querimoniam mouerit, quam prius in ciuitate de eo non exposuit, ciuitati emendabit tres marcas et illi de quo mouit querimoniam omne dampnum, quod inde sustinuit, recompenset.

§ 57. Item Nauta qui pro potu vel alia negligentia nauem suam in portu dimiserit, tenentur naute eum expectare per diem et noctem. Si tunc non venerit, flante vento, recedant naute et ad quodlibet akkerhaald reddat**) ix. solidos. Quicquid uero in uilla derelictum fuerit de rebus, vel quod maius est delictum, super homicidio uel waaldtecht debent sex veredici in propria uilla diffinire.

§ 58. Item Si pyrate ad nauem uenerint et ibi aliquem leserint vel lapidem in nauem proiecerint, absens ille gubernator de bonis suis penitus nil habebit.

§ 59. Item Cum nauis extra portum fuerit et ad anchoram iuxta litus quieuerit, nullus ausu temerario de naui

---

*) dampnum, *der findes i Lgb. Afskr. og Udg., er uden Tvivl en Fejl i Cod.*

**) reddant, *der ligeledes læses begge Steder, kan vistnok ligeledes ikke være andet end en Fejl i Cod.*

ad terram redeat sine communi nautarum licentia, si direptionem bonorum suorum uoluerit euitare.

§ 60. Item Quicunque furtum in naui fecerit, in insulam inhabitatam ponatur cum cibariis trium dierum cum ferro quoque igneo et cauterio ɔ: tunder et ældiarn.

§ 61. Item Cum redierit nauis ad portum, nullus presumat res suas de naui deferre sine licentia nautarum et gubernatoris.

§ 62. Item Naute, cum ad portum peruenerint ab aliquibus impetiti, tenentur cum nautis iuxta nauem respondere.

§ 63. Item Quicunque siue miles fuerit siue baro et infra menia ciuitatis habitare uoluerit, omni legi ciuitatis subiacebit in omni honere et grauamine ciuitatis.

§ 64. Item Si quis aliquem violenter proiecerit in aquam, reddat xii. marcas. Si nolens fecerit, iuret manu duodecima se ignoranter fecisse et emendet sex marcas.

§ 65. Item Si quis percusserit alium, non tamen fratrem coniuratum, baculo vel malleo securis vel capulo ensis, emendet vi. marcas. Si pugno percusserit uel capillis traxerit vel indecenter tractauerit vel in terram deiecerit vel laniauerit vestem eius vel fuderit potum super eum, emendet iii. marcas. Si uero negauerit, excusabit se duodeno iuramento.

§ 66. Item Dum ciuis non uxoratus fuerit, in emendatione recipienda par erit fratri coniurato. Cum autem vxoratus fuerit, semi inferior erit in omni iure.

§ 67. Item Filius putatiuus a patre cognitus, par erit in hereditate sorori legittime. In aliis vero hereditatibus equaliter cum ceteris recipiat.

§ 68. Item Si quis posuerit edificium suum in aquam vel super aquam sine licentia exactoris, emendet

iii. marcas et auferat edificium, quia flumen Regis est.

§ 69. Item Si quis expellere vult colonum de terra sua, non vi sed lege tractet eum, et finito termino mittat ad eum ter binos viros, qui nuntient ei, vt infra quintum diem recedat a terra. Si nolit recedere, habeat possessor predictos sex testes in placito et secundum eorum testimonium iudicet placitum infra quinque dies recessum coloni. Si amplius sederit, reddat possessori iii. marcas. Si dixerit terminum non dum venisse, licet ei hoc scire, vno anno tantum, duodecimo iuramento.

§ 70. Item Si quis colonus habet propriam domum in terra alterius, nulli vendat domum nisi prius eam obtulerit domino territorii venalem. Quia si alius eam emerit, querat precium suum vbi uult. domus enim eius est cuius est terra. Si uero possessor non uult domum oblatam emere, licite potest alteri uendi uel auferri. Si quis vero fregerit hostium uel asserem de domo conciuis et eo nolente, valente autem dampno*) dimidiam marcam, emendet tres marcas vel neget duodecima manu.

§ 71. Item piscatores libere habent piscari per totam Slyam et in campo possunt extendere funes sagenarum ad siccandum sagenas, quantum potest prohici clauus gubernaculi de naui, hoc est hyalmerwol, et non presumant piscari cum crokwoth ante pentecosten.

§ 72. Item Carpentarii ciuitatis debent operari cum uillico, Rege ueniente, per biduum et villicus pascat eos.

§ 73. Item Custodes cymbarum et nauicularum transuehent gratis homines Regis. Item portam ciuitatis versus aquilonem debet construere villicus Regis et alteram portam villicus Ducis.

---

*) domo, *som findes her i Lgb. Afskr. og Udg., kan vel ikke betragtes anderledes end som en Urigtighed i Cod.*

§ 74. Item Pratum quod dicitur Regis posuit Rex Sueno ad vsum ciuium.*) Sed ante aduentum Regis per dimidium mensem debet esse in bona custodia propter equos Regis. Post discessum Regis priori cedat vsui.

§ 75. Item Quicunque Regnum Datie eques exierit, dabit ad theloneum vi. denarios, et si equos in manu duxerit dabit pro quolibet vi. denarios. Clericus uero uel peregrinus pro equo cui insidet non dabit theloneum.

§ 76. Item Si quis ciuis Slæswicensis sal in Vtlandia apud tabernas emerit, vbi sal coquitur, per se vel per suos a theloneo sit immunis. Si uero alicubi in via emerit, theloneum integraliter persoluat. Sal uero si minus fuerit duobus puund, sit exactoris.

§ 77. Item Vir de longinquo veniens, ciuis effectus, si ad diem et annum moram fecerit, postea ab aliquo impetitus quod servus fuerit et furtim recesserit, duodeno iuramento ciuium se purgabit.

§ 78. Item Si seruus alicuius necauerit hominem, tradatur seruus pro eo in emendatione nouem marcarum. Si seruus fugerit, iuret dominus xii. sibi adiunctis, se non consuluisse necem interfecti. Iuret etiam cum totidem, seruum sine suo consilio aufugisse, et emendabit nouem marcas.

§ 79. Item Aliquis in placito pro debito impetitus, si confitetur, reddat infra vque dies. Si tunc non persoluerit, prefigantur**) ei alii v. dies sub pena duarum horarum. Et si tunc renuerit, iterum prefigantur**) ei v. dies sub simili pena. Si post contumax fuerit, exactor cum ciuibus licite pecuniam predictam in domo conquerenti restituat cum predicta satisfactione et sumat sibi tres marcas. Si adhuc

*) *Jfr. S. 21-22.*

**) prefigantur, *som Udg. har, er vistnok en Rettelse der, da Lgb. Afskr. har* prefigatur *begge Gange.*

debitor contumax introitum negauerit, exactori et ciuibus quadraginta marcas persoluat.

§ 80. Item Si exactor uel pueri eius contra iura ciuitatis deliquerint et coram ciuibus satisfacere noluerint, ciues habeant potestatem super eos coram Principe conquerendi.

§ 81. Item Si quis domare uoluerit bestiam crudelem leonem scil. vel ursum vel symiam uel huiusmodi, et bestia hominem occiderit, possessor bestie plenarie emendabit.

§ 82. Item Si aper cuiuspiam vel taurus vel equus vel canis aut huiusmodi animalia leserint hominem, possessor non tradat ledentem in possessionem lesi, sed dabit medium precium pro medela uulneris et duas horas duntaxat emendabit. Si uero lesus mortuus fuerit, tunc tradat ledentem cum emenda nouem marcarum.

§ 83. Item Si eleuentur domus alicuius, et aliquis a tigno vel a trabe vel a pinnaculo percutiatur ad mortem, lignum percutiens heredibus defuncti exponatur et dominus domus pro mortuo ix. marcas emendabit. Si uero lignum, de quo percussus est mortuus, sub tecto locatur, etiam ipsam domum totaliter emendabit.

§ 84. Item Si vxor viuente marito post patrem vel fratrem vel quemcunque alium iure hereditario aliquid perceperit, medietas cedet ad partem viri. Et idem erit de viro si aliquid hereditauerit, medietas cedet vxori. In diuisione etiam bonorum post alterum mortuum, superstes nichil recipiet forlotæs. Omnia enim equaliter diuidentur vt supra dictum est. Nichil enim de hereditate forlotes exibit. Et de indiuiso soluetur omne debitum.

§ 85. Item Si quis foderit terram alterius, emendet possessori iii. marcas.

§ 86. Item Si quis viam publicam foderit vel stagnum, cum ponte infra v. dies tegat vel emendet tres mar-

cas. Si quis in transitu publico obstaculum posuerit, reddat iii. marcas.

§ 87. Item pro quolibet delicto omnia Witægyald debentur ciuibus et exactori, exceptis excubiis et collecta que Skoot dicitur. Exactor per se non*) accipiet wytæ sed cum ciuibus.

§ 88. Item Ruralis impetitus ab exactore ciuitatis in ciuitate tenebitur respondere.

§ 89. Item Quicunque notorius de periurio infamis exstiterit, de cetero nec iudicet nec testis erit in placito nec quemquam subleuare poterit iurando in numero duodeno, donec publicam egerit penitentiam de commisso.

§ 90. Item Rusticus a rustico impetitus pro furto vel rapina vel alio criminali in rure commisso exactori fideiussorem ponat et ad placitum proprium causam discutiant, iuxta legem. Si uero sunt extra Sysæl, in ciuitate tenentur vt hospites respondere.

§ 91. Item Si quis ausu temerario de munitione ciuitatis distraxerit plankas vel crates vel lapides, reddat tres marcas.

[Vt autem huic scripto firma fides adhibeatur, ipsum contulimus Ciuibus de Eveltoft Sigilli nostri munimine roboratum.] **)

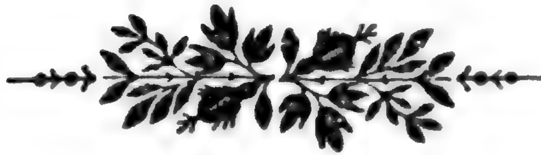
*) *Lgb. Afskr. har* si *i Stedet for* non; non *behøres imidlertid her og er optaget uden videre i Udg.*

**) *Slutningsordene - der fuldkommen berettige til at kalde Codex, med Langebek, „autenticus“ - sættes kun i Klammer af samme Grund, som foranledigede det ved Begyndelsesordene, jfr. Anm. til disse — Langebek bemærker ved Slutningen af Afskriften:* Sigillum, quod a tergo appensum fuerat, abest.

Til nærmere Oplysning af § 74, som omtaler „Pratum quod dicitur Regis“, meddeles her det hidtil utrykte Dokument, hvorved Kong Svend gav Byen Konge-Engen, der endnu er i sammes Besiddelse og endnu bestandig bærer dette Navn; Gavebrevet (af 30. Nov. 1155) er selvfølgelig med Hensyn til Tid og Omstændigheder af megen Vigtighed for Stadsretten i det hele. Det lyder som følger:

S. Dei gratia Danorum Slavorumque Rex omnibus et singulis præsentem chartam inspecturis salutem in perpetuum. — Ut ea, qvæ labilis memoria in posteros conservari iubet, a nobis ipsis conserventur, providendum esse duximus illa præsenti litterarum testimonio roborari. Hinc est quod notum esse volumus tam præsentibus quam futuris publice protestantes, qvod nos dilectis nostris civibus in oppido Sliesvic degentibus ob magnum dampnum et violentias sibi in nupero bello a sociis nostris illatas contulimus et concessimus, conferimus et concedimus iisdem etiam per præsentes pratum quoddam extra fossam huius civitatis ad alvum Sle versus occidentem longius extensum, perpetuis temporibus utendum, tali tamen conditione, quotiens contigerit Nos vel advocatos nostros ad comitia vel alia regni negocia huc accedere, ut extunc nostro nostrorumqve adventu ante dimidiatum mensem commodo recrescendi spacio indicto Nobis liberum sit nostros nostrique comitatus eqvos ibidem pabulatum deducere et tempore commorationis nostræ eiusdem prati pascua percipere. Post nostrum autem nostrorumque discessum ususfructus prædicti prati vestræ civitati totus erit concessus et addictus. — Ut autem donatio hæc

rata maneat et omni tempore firma, sub optentu gratiæ nostræ districtius prohibemus, ne quis advocatorum seu officialium nostrorum vel quisquam alius dictos cives super prædicto prato in nostra absentia aliquatenus molestare præsumat aut infestare. Quod qui fecerit nostram non effugiet ultionem. In cuius rei evidens testimonium præsentem chartam conscribi et sigilli nostri appensione fecimus communiri. Datum et actum Sliesvic feria quarta post dominicam 1. Adventus. Anno Domini M° C° LV°.

DAS NEUERE STADTRECHT SCHLESWIGS.

(1. Bl.) UNser vorvarn*) macht is to Rade wurden to settende eyn recht in der Stad Sleszwiigk vnde dat to holdende vnde vnvorbrekeliken den nakomelingen vort laten to bewarende. Des hefft ersten eyn ansetter gewesen koningk Swen der denen koningk, de manck anderen vrigheiden der Steede vnde bote hefft gesettet vnde ghegeuen.

1. De borger scolen nemande antworden buten der Stad.

Oft eyn borger to Sleszwiigk geschuldiget würde van deme koninge, van deme hartogen edder van eyneme andern vorsten, deme scolde men nene walt dön, eer men ome vorsette tiid vnde stede vrig to antwordende, vnde dwingen one ok to nener andern stede syner zake siick to entledigende edder to vorantwordende behaluen bynnen Sleszwiigk, vnde were ok de zake al in de koningliken walt.

2. Van borgeren dede nödtogen vrouwen.

Welck borger nodtoget eynnen vroüwen vnde wert der zake vorwünnen myt der nabüre tuchnisse edder bekant des suluen, de schal beteren deme koninge veertich mark vnde ok so vele der vroüwen vormünderen edder oren beschermern. Isset dat he des vorsaket edder myt rechte nicht kan vorwünnen werden, so schal he sick entledighen myt twelüen vthe deme hogesten gilde laghe.

*) *Die erste Ausgabe 1534 hat, statt* UNser vorvarn, Eynes Ersamen Rades der stadt Sleszewick, *und, statt* der, ehrer.

3. Van dötslaghe bynnen der Stad.

Welk borger in der Stad enen mynschen sünder schult dödet, de vorbrikt syn hoüet vnde vorlüst al zyn güd, Edder he vordreghe sick myt deme hartogen vnde deme Rade na oren gnaden.

4. Van wundinghe myt wapen.

We den anderen wündet myt messede, Swerde, poke, spere edder myt anderen wopene, dar men mede wunden mach, deme scal men de hant afhoüwen edder sniden, Ifte he mach beteren na gnaden.

5. Van slande ane wapen alse kulen etc.

We den anderen sleyt myt knüppelen*), myt külen edder stenen vnde also wundet, de betere deme honen**) iii. mark, deme hartogen iii. mark vnde ok so vele der Stad.

6. Van härtogen vnde backen sleghen.

We den anderen tüd***) bii den haren edder sleyt bii de wangen vnde doch nicht blötwundet, de betere deme kleghere iii. mark vnde der Stad ok so vele, dar scal de voghet nicht af hebben, wente he dre laghedage nympt iii. mark, dar de Rad nicht aff hefft.

7. Van nödtogen myt walt vroüwen.

We myt drister sulffwalt eynes anderen echte wiff edder dochter edder süster edder de (2. Bl.) vortrüwet is myt walt nödtoghet, de heft synen kopp vorbraken, Isset dat där nochaftige tüghe synt de der vroüwen ropent gehoret

---

*) *1534 hat* mit knüppelen *nicht.*

**) *Im Membran-Codex der Stadt Schleswig steht deutlich* honen, *vielleicht statt* houenen; *1534 hat* höuetmanne.

***) *1534:* tught.

hebbe*n*, men syn dar nene tüghe, so ga it vort na rechte.

8. Eyn eebrekersche angeclaget va*n* oreme Man*n*e.

Eyn vroüwe va*n* orem*e* man*n*e vorclaget also ey*n* eebrekersche, vorsaket zee, de scal zick entledigen myt twelff eede*n* vthe dem*e* hogesten gilde laghe. Wert zee vorwun*nen*, me*n* holde zee vor eyne eebrekersschen. Wert zee reyne entledighet, men holde zee der zake vnschüldich beyde vor orem*e* man*n*e vn*de* ok vor andern lüden.

9. Van vrouwen vormü*n*deren.

Eyn vrouwe ane man de mach kesen eyne*n* vormü*n*der wen se wil, wil zee eyne*n* man neme*n*, ifte ore vormü*n*der des nicht enwille, Se mach one vorkese*n* vnd*e* neme*n* ene*n* man.

10. Van erfdeli*n*ge der jenne*n* de sick vora*n*dere*n*.

Eyn frouwe de zick*) vortruwet na dem*e* rechte to Sleszwiigk, Steruet de man, in der erffdeli*n*ge scal zee de helfte des gantze*n* gudes hebbe*n*, Dar baue*n* ok dre m*a*rk vor de morge*n* gaüe vnd*e* ey*n* gansz bedde. Heft he kindere, de moghe*n* esschen ere vaderlike erue wan zee wille*n*. Leuet ok de vad*er* na der moder döde, de kindere moge*n* myt neneme rechte va*n* deme vadere esschen der moder erüe, so lange went de vadere ey*n* ander wyff ny*m*pt. Doch eynem*e* isliken zone is he plichtich to geue*n*de dree m*a*rk, eyne*n* schilt, eyne gleuien**) vn*de* ey*n* swert, Isset dat dat gud dar is to geüe*n*de. Wan aüer de vader ey*n*

*) *Im Cod. sind hier einige Buchstaben ausgestrichen, die gewiss aber durch einen Fehler geschrieben waren.*

**) *1534 hat* gleuing.

ander hüsfroüwe*n* ny*m*pt, so scal he eer der hochtiid van sick deelen, edder in der hochtiid, de kindere myt erer moder erüe, edder nome*n* dat vth myth nochafftiger tüchnisse wo veele om to boret*), vn*de* dat sil in des vaders bewari*n*ge, so la*n*ghe also de kindere wille*n*. Isset dat he dosse erfdeli*n*ge vorsümet, al wat he hefft myt der hüsfrouw*en*, myt syneme vn*de* der kinder*e* deele, scal me*n* deelen in twe like deele, vnd*e* de helfte des gantze*n* güdes boret*) den kindere*n* vn*de* de helffte ny*m*pt de vader vn*de* de steffmome. Heft zee ok kindere va*n* oreme andere*n* manne, de bruke*n* ok des sülue*n* rechtes so vör gesecht is.

11. Va*n* koste der biigraft vn*de* brutlachte.

Koste vn*de* teringhe der brutlachte schal me*n* rekenen va*n* des vader deele vn*de* de koste der biigrafft va*n* der kinder deele alleyne.

12. Va*n* meri*n*ge vn*de* my*n*ri*n*ge der erfgudere er der deeli*n*ge.

Alle de wile dat gut twissche*n* deme vadere vn*de* den kindere*n* is, id mere sick ifte id mynre sick, so scole*n* zee dat to liker deele neme*n* myt vromen ifte scaden.

13. Wo de oldere*n* erue*n* ore kindere.

(3. Bl.) Isset dat de moder döt is vn*de* dat kint na sterüet, so beholt de vader alle erfgüd, al were ok dat kint afgedeelet, noch volget dat dem*e* vader*e*, des geliken isset myt der moder, were dat de vader storüe.

14. Van erfdeli*n*ge brodere vn*de* Süstere.

Negest dem*e* vader*e* vn*de* der moder*e* in der erfdelinge

*) *Cod. hat hier und unten deutlich* boret, *1534* behöreth.

so neme de broder de helfte, de süster dat drüdde deel, men na des broders edder der süster erfdelinge, so scolen broder vnde süster to liker deele nemen.

15. We scal scheden sulfwalt vnde afhouwinge der leede.

Van sülfwalt an vroüwen vnde van afhowinghe eynes leedes vnde van eyneme doden mynschen scholen dree Radlüde vthe deme gantzen Rade, myt eyneme lothe gekorn, de sake vorvarn, vnde vppe der drier eed de stücke beschermen edder pynighen.

16. Van schedinghe des argen gescheen, dat in deme Stadvelde schüt.

Alle arch dat dar schut an der Stad velde, dat där geheten is wickbelde, scholen der Stad Sandmanne de sake vorvaren vnde dar vp richten.

17. Van schedinge des argen gescheen twisschen refhale vnde haddeboth etc.

Vortmer alle arch dat dar schuet twisschen refhale vnde haddeboth sund, vnde allent wat dar schuet twisschen hetheby sand vnde haddeboth sunde*) vnde ok vppe der Sleszwijker veltmarke, scolen der Stad Sandmanne de sake vorvaren vnde dar vp richten.

18. We scal scheden erfdelinge, twidracht der eerde.**)

Van erfdelinge, van twidracht der erde, van vaderlosen vnde moderlosen scal dat dingk to Sleszwijgk tüchnisse

*) *1534 hat noch diese Namen ganz wie hier.*

**) *1534 fügt hier hinzu* van vaderlosen vnd moderlosen.

dön, wente alle dosse stücke scholen scheen vppe deme dinghe vnde anders nergen, anders is dat machtlosz vnde nicht.

19. Van erfdelinge der iennen de sick hebben erfkoft vnde steruen bynnen der Stad ifte veltmarke der Stad.*)

Steruet we to Sleszwiigk edder an der Stad veltmarke, dat meenliken heth wickbelde, vnde is erfkofft, heft he nene eruen, so scal de rad des doden gudere in ere bewaringe nemen iär vnde dach, vnde komen vnder der tiit nene erüen de id myt rechte vorderen, so neme de here van deme lande de helfte der nalatenen gudere vnde de Rad de andern helfte to der Stad nütticheit.

20. Van vörmunderen der vaderlosen vnde moderlosen kinderen.

Steruet we to Sleszwiigk vnde leth kindere na, de vrunt hebben vppe deme lande, de vrunt mogen des dodes kindere edder ore güd nicht entfangen in ore bewaringe, id en sii, dat se nochaftige vorwaringe setten in der Stad vnde nicht vppe deme lande.

21. We scal bewaren der vaderloszen vnde moderloszen**) kindere güt.

Is de vader döt vnde der kindere moder der kindere güt vnnütliken to bringet vnde hebbet de kindere nene vrunt***), So scal de Rad to Sleszwiigk der kindere güd in ore bewaringe entfangen (4. Bl.), so lange went de

---

*) *Statt* bynnen der—der Stad *hat 1534* binnen edder buten.
**) *1534 hat* vnde moderlosen *nicht hier.*
***) *1534 hat* vörmündere.

kindere to oren rechten iaren komen vnde konnen ore gudere bewaren vnde vordegedingen. Wat gesecht is van der moder, dat scal men ok vorstan van deme vadere.

22. Wart eyn deff begrepen vnde bunden.

De begript eyn synen deff, de bringhe one myt den henden vppe deme rügge gebünden vor dat dingk vnde henghe ene, anders betere he deme koninghe XL. mark, leth he ok den deff vor deme dinghe loesz de gevangen was, de betere deme koninghe veertich mark, Edder swere sulfftwelffte dat he den deff slichtes nicht gevangen hebbe noch gebunden.

23. Wo sick eyn scal weren to lechter deuerie vnde is eyn borger.

Oft we eyneme borgere deuerie to lecht vnde dar mede beteghen wart, de scal sick reynighen myt viüen syner naburen, dree genomen to der vorderen hant vnde twe to der luchteren. Isset dat eyn ifte twe ene nicht willen beschermen, so swere he vppe dat hillighedöm, dat zee ome afstän vmme hates willen vnde nicht vmme der warheit willen, so mach he vordan van naburen twe andere nemen sick to reynigen. Isset dat ome ok entbreken meer den twee, so sii he vorwünnen. Isset dat he syne nabure nicht mach hebben, so soke he de anderen sosse anders war, vnde isset dat ome där anne breket, so betere he deme koninge in losinge synen hals*) vnde gelde deme klegere wedder de deuerie dreüolt.

---

*) *1534 hat hier* vthloesinge synes halses.

24. Wo sick ey*n* were der deuerie de neyn egen husz heft.

Isset dat gast eneme borgere edder de borg*er* eneme gaste edder eneme ander*n* borgere, de ney*n* eghen hüsz heft, deuerie to lecht, de scal sick reynigen*) myt eynem*e* slichte*n* eede, myt tweluen my*n*sche*n*, ok also dat de gast i*n* deme talle vor eyn*neme* gast schal**) swere*n*.

25. Warvm*m*e*n* mach men***) eyne*n* def hengen.

Eyn deff gebü*n*de*n* an deme dinghe, dricht de deuerie vppe eyne halue m*a*rk, so werde he gehe*n*get vn*de* va*n* nema*n*de vordomet.

26. Va*n* besathe deuerie war men de vint.

We syn stolene gud beken*n*et dar id ome entbracht is, de besette dat myt borge*n* we*n*te to dinghe, dar na bri*n*ge he twe tüghe, vn*de* swere sülftwelfte där dat dat güt ome deefike*n* genome*n* sii vn*de* dat he dat där erst gevü*n*de*n* edder beka*n*t hebbe, vn*de* de beschermer des güdes, de siick der deuerie entledighe*n* wil, de bri*n*ghe twe tüghe, vn*de* swere sülfsoste dat he dat güt to markede köpliken gekofft hebbe, vn*de* he de*n* deff nicht wete, noch mede schüldich zii, dar na swere he sülffsoste wo düre he dat gekoft hebbe, vnde scal dar to synes lones entberen.

27. Van huszsoki*n*ge vm*m*e deuerie.

Oft dar we de*n* huszhere*n* biddet, dat he moghe in

---

*) *1534 hat* entleggen *statt* reynigen *und stellt dieses Wort erst nach* mynschen.

**) schal *ist im Cod. zugefügt in margine.*

***) *Im Cod. ist nur geschrieben* me.

deme hüsze*) zoken vm*me* deüerie, (5. Bl.) vnde de wert des wegeret vn*de* de voghet där nicht bii en is, so legghe he iii. m*a*rk an den sül, vn*de* ga in dat husz, is de voghet dar bii, so legghe he nicht an de*n* sül, geit he an dat husz vn*de* vind nicht, so scal he dat gelt an de*n* sül gelecht vorlore*n* hebbe*n*, vint he ok de deüerie i*n* hemeliker beslatenen hüde, de wert sii vor eyne*n* deeff gerekent vn*de* syn hoüet gül sii des koni*n*ges, behalue*n* eerde vn*de* gru*n*de, we*n*te de mach men eyneme borger to Sleszwiigk edder syne*n* erue*n* nicht nemen, id en sii dat he vm*me* bösheid wille*n* sii vorvlüchtich worde*n* edder vorüestet edder dat land anvechte*n* wille.

28. Wat ey*n***) scal weder hebbe*n* va*n* stole*n* güde.

De zoker synes stolene*n* gudes schal dat zyn dreuöldich wed*er* hebbe*n*.

29. Ey*n* angeclaget vm*me* deüerie, bin*ne*n ifte büte*n* huszes, we der schüldich zii.

Ey*n* hüszhere edd*er* huszvroüwe, beclaget van deüerie, wart de deuerie gevü*n*de*n* buten deme hüsze, de vroüwe wart des lasters vnschüldich gerichtet, vn*de* wert dat byn*ne*n huszes gevü*n*den, beyde weert vn*de* ok dat wiff werde*n* schuldich gerichtet.

30. Wan ey*n* bute*n* man vint synen deff in der Stad.

Isset dat ey*n* vroüwe va*n* dem*e* dorpe ifte ey*n* bürynne oren deeff kricht in der Stad, ze henghe one in de

*) *Nach diesem Worte ist im Cod. wieder* moghe *geschrieben.*
**) *Im Cod. steht* eyn *in marg. (statt* de *im Texte.)*

steede de de*n* deue*n* dar to getekent is, men isset dat ze*) de*n* deff bri*n*get ifte leydet bute*n* der Stad ende edder tobehoringe, de betale deme koni*n*ge XL. m*a*rk.

31. We de*n* andere*n* bindet vm*m*e deuerie i*n* der Stad.

Isset dat ey*n* den anderen in der Stad bindet ane apenbare schyn der deüerie, de betere deme koni*n*ge XL. m*a*rk vn*de* deme, den**) he bant, XL. m*ark* vn*de* der Stad ok so vele.

32. Ey*n* bur angrepe*n* vm*m*e roff der borger.

Eyn bür dede roff deit an der borger güde, wert he begrepe*n*, he geue den roff wedder vn*de* betere dem*e* koni*n*ghe iii. m*a*rk vn*de* ok iii. m*ark* dem*e* beschedegede*n* vn*de* ok so vele***) der Stad. Wert he nicht begrepe*n*, he scal siick ensculdige*n* byn*ne*n der Stad to Sleszwiigk myt twelff eede*n* vn*de* sette*n* erste*n* borge*n* byn*ne*n der Stad, vn*de* de ome helpe*n* myt eede*n* scole*n* alle zyn borger*e* hüszsittende†) ifte hüszhere*n*, Ok de ene borge*n* schole*n* syn norhaftich vn*de* wonaftich bynnen der Stad††), wert he auerwün*ne*n, so schole*n* de borge*n* vor ome betere*n*.

33. Van eneme man*n*e begrepe*n* myt eynes echte*n* wiues i*n* quade*n* stede*n*.

Eyn man de begrepe*n* wart myt eynes anderen man*n*es echte wiue in eyner beruchtede*n* stede, vn*de* synt dar

---

*) *Es ist hier im Cod. nicht ganz deutlich, ob* he *oder* ze *ursprünglich geschrieben ist.*

**) den *ist im Cod. in marg. zugefügt.*

***) *Einige Buchstaben sind hier im Cod. ausgestrichen.*

†) *Im Cod. findet sich* n *in diesem Worte hier nicht.*

††) Stad *ist im Cod. hier eingeschaltet nach* der.

twe nabüre to tughe bii, wat schade *) dar scheyn is scal he bedwu*n*ge*n* liide*n*. Synt dar nene tughe, ze gan vort na deme lantrechte **), vnde noch voghet noch neyn andere*r* man scal ziik bewere*n* myt der (6. Bl.) bösheit der vrouwe*n* to gelecht, so la*n*ghe also ore man se nicht en beclaget.

34. Wo eyn eebrekersche vorlüst ore deel gudes.

Wert ey*n* vrouwe vorwun*nen* myt ouerspele der eebrekinghe, dat deel ores houëtgudes behoret nema*n*de to den oreme manne.

35. Van twidracht eynes borgers vn*de* eynes büres.

Wat twidracht ey*n* borger vn*de* ey*n* bür to same*n*de hebbe*n*, de schole*n* siick vnderla*n*ges reyne make*n* myt twelff eede*n*, is dat de zake is manlick, vn*de* is de borgher ey*n* sware*n* lachbroder, so scal he sick were*n* va*n* deme laghe der swarne*n* broderscüp, vn*de* de bür myt syne*n* na bärne*n* vru*n*den. ***)

36. Van eyneme borgere to dinghe lade*n* va*n* eyneme büre.

Wart de borger va*n* deme büre to dinghe lade*n*, des drudden daghes scal he antworden to dinghe. Antwordet he nicht, so is he vorwun*nen*, is dat va*n* penni*n*ghen so scal de voghet myt andere*n* medeborgere*n*, wan se in den fiarthing bliue*n*, mane*n* va*n* deme borghere dat deme büre nochafticheit beschee.

---

*) *1534 hat* schande.

**) *Über* lantrechte *ist hier im Cod., ohne Zweifel ursprünglich, geschrieben* looboke. *1534 hat bloss* lanthrechte.

***) *In 1534 steht* naberen vn*de* vrunden; *Cod. hat* ä *in* bärnen *nicht ganz deutlich.*

37. Wo ey*n* bute*n* man mach kope*n* syn erue v*nde* is ney*n* borg*er*.

Is it to wete*n*de dat̃ de koni*n*gk hefft etlike zu*n*derghe plicht by*nnen* Sleszwiigk vnd*e* is geheten erfkiop, dar mede koft men de erüe der ienne*n* de dar sterue*n* by*nnen* Sleszwiigk. So scolen dön alle de nene borgere en synt, vn*de* alle gheste de vthe deme hartichrike*) vth sassenlande, vth vreeslande, vth islande, va*n* barnholm edder anders war here, Id en sii dat se in deme leüe*n*de vrig kope*n* ore erue myt iiii. schilli*n*gen nyger penni*n*ghe vn*de* twen lüb*schen* pe*n*ni*n*gen, in sü*n*theit wan se noch mogen holde*n* ey*n* meyne pü*n*d, anders horet ore erue deme koni*n*ghe.

38. Van eynes doden gude to borge*n* dönde.

Nenes doden güt scal me*n* setten vppe borge*n* iär vn*de* dach, behalue*n* des ienne*n* de sick heft erfkoft vn*de* wol dat he sick in deme leue*n*de heft erfkoft, doch synt där nene leue*n*dighe erue*n* bynne*n* iär vn*de* dach, syn deel behoret deme koni*n*ghe.

39. Wat de nene borgere syn scole*n* betalen.

Alle de nene borghere synt wone*n*de by*nnen* deme Sleszwiiker rechte, de scolen betalen in su*n*te andreas aüe*n*de achte**) geue pe*nn*i*n*ghe to arnegelde***), de dat nicht betale*n* de geue*n* deme koni*n*ghe iii. m*a*rk.

40. Dat men nene borgere mach lade*n* vthe der Stad.

Alle borgere vnd*e* ander lude de dar wone*n* bynne*n*

---

*) „de Ducatu Saxonie" *ist hier (und ebenfalls in 1534) sehr schlecht gegeben.*

**) *1534 hat hier* xviii.

***) *Durch* arffgelde *in 1534 ist vielleicht doch das richtige gemeint, (cfr.* erffkop *im 37. Cap.)*

deme Sleszwiiker rechte, de scholen geuen deme Bisscoppe twe geue penninghe in lichtmissen aüende bii dren mark broke, vnde dar vmme mach de Bisscop noch de Prauest se nicht cyteren edder steüen laden buten der Stad porten.

41. Van tollen vromder koplude.

Alle koplüde de nene borgere zynt, alze vreesen edder ander lüde de dar zeghelen (7. Bl.) van der Stad, de betalen den tollen van oreme güde, Islick de syn eghene bröt eth achteyn penninghe. De vresen dede solt bringen geuen vor de tunnen ii. penninghe, vor den ossen vnde perd vi. penninge, vor de koo vnde vor dat moderperd iiii. penninge, vor dat scap ii. penninge, vor dat swyn ii. penninge, Eyn islick wage de dar geyt na hügholfft iiii. penninge, De dar geit na rendesborgh vi. penninge, vnde auer geit na der Eyder xii. penninge.

42. Van tollen entforinge.

We myt droghene synen tolne enforet auer reueshale, de scal one negenvolt geüen, We auer den Sliig varen*) vnde kümpt he auer de helfte weder*) des waters, de betale one negenvolt. — We myt kopware kümpt an den Sliig, wan he en wech wil, so betale he xviii. penninge to tollen.

43. Van den beckeren.

Neyn becker scal backen he en geue der Stad eyne halue mark suluers.

44. Wan se backen quät bröt.

Oft eyn becker snode bröt backet de geue der Stad

*) *Im Cod. sind nach* varen *einige Buchstaben ausgestrichen;* weder *ist in marg. geschrieben. (1534 hat* weder *nicht.)*

ix. schillinge, vorsümet de olderman dat dat he dat nicht straffet, de betale der Stad iii. *mark*.

45. Van Schomakeren vnde pelseren de quät werck maken.

Schomakere vnde pilsere de valsck werck maken de beteren dat myt deme klegere vnde geuen der Stad iii. *mark*.

46. Van den knakenhoüweren.

De knakenhouwere ga*) nicht in de scrangen he en geue erst der Stad ii. ör vnde vor schemelie**) iii. ör, To paschen iii. ör vnde sunte Michael iii. ör.

47. Van härtogen der vrouwen.

Vrouwen de sick härtagen vnde to samende slän, de dregen der Stad Stene vnde wiken alzo vthe der Stad, synt dat tughe to, edder se vordregen sick myt deme Rade.

48. Van Quaden worden loszer boüen.

Vortmer gerüde volck, dat is loisz volck, edder büflick volck vnde andere schelke dede Erbaren mannen vnde Erliken froüwen smelike, hönlike***) ifte lasterlike wort geüen, dar tughe to syn, den scal men dat vel afteen vnde driuen se vthe der Stad, edder se vordregen sick myt deme Rade.

49. Van haueren to methen.

Hauer dede kumpt van deme dorpe vnde twisschen Sleszmynne den scal men in de mathe eyns stoten, men de van buten kümpt scal men meten ane stotent.

---

*) *1534 hat* gan.
**) *1534 hat nach* schemelie *nicht* iii. ör.
***) hönlike *hat 1534 nicht*.

50. Van wyn mathe vn*de* beer mathe.

Eyn wiff de ey*n* krogerssche is edder ey*n* wyntapper de vnrechte mathe hefft, de scal he breke*n* vn*de* geue*n* deme kony*n*ghe ix. schilli*n*ge vn*de* der Stad ok so vele betalen. *)

51. Van valscher mathe.

(s. Bl.) De wart begrepe*n* myt vnrechter mathe, also scip, scepel, vnrechter eelen vn*de* vnrechter wachte, de entbere des hoüedes vn*de* al synes güdes.

52. Van scepelen vn*de* sceppen to likene*n*.

Alle scepele ifte scip dreghe men vor den Räd vnd*e* late ze likene*n* vnd*e* berne*n* myt der Stad iseren.

53. Van honighe to methen.

Wan honinch to der Stad ku*m*pt to kope, dat scal men meten myt eyner köppere*n* mathe, behalue*n* de vullen tun*n*en.

54. Van voerkope.

We deme andere*n* vorkop deit de betale der Stad iii. m*a*rk.

55. Van kopenscup der knake*n*houwere*n*.

Oft ey*n* knakenhouwer qweck kope*n* wille, vn*de* ey*n* borger dar bii sii dem*e* des behoff is, de geue deme knake*n*houwer vor syn arbeyt i. *schilling* vn*de* neme dat rint to sick, vor dat swyn vi. *penninge* vn*de* vor dat scap vi. pen*ninge*.

---

*) *Cod. hat nu* betale.

56. Van betalinge, huszhure vn erthure.

Alle dede sitten in eynes anderen husz ifte erden, de betalen oren*) tyns ifte hure to rechten tiiden edder he*) betalen ok iii. *mark*.

57. Van vüer apenbaringe.

Wert eyn husz bernende vn*de* dat vüer buten vthsleyt vn*de***) büten sick apenbaret an***) der want vn*de* deme dake, de inwoner des hüszes geue deme koninghe iii. *mark* vn*de* der Stad ok so vele, Edder he swere myt twelff handen, dat dat vür nicht van syner vorsümenisse men vientliker hant insettinge sy gekomen.

58. Van nacht waken.

Wan id gebaden is vppe deme dinghe vn*de* is dar van allen vülbordet, dat men des†) nachtes wake in der Stad, we där brokaftich inne wart de betale der Stad ix. *schillinge*.

59. Van vrouwen lofte vn*de* pande settinge.

Nenes mannes husfroüwe ane ores mannes wetenheit mach vorpanden ifte vorkopen eyn dinck nicht hogher den vppe xii. *schillinge*, Ok nicht hogher vor weme laüen dan xii. *schillinge*. Were ok we so dümköne van synne, ifte

---

*) synen *steht hier ursprünglich im Cod.*; he *ist da korrigirt, 1534 hat* se.

**) *Die 3 voranstehenden Wörter finden sich nicht in 1534; im Cod. scheint* vthsleyt vn*de*, *wie es steht am Ausgange der Seite, wenn auch mit derselben Hand, doch nicht ursprünglich geschrieben.*

***) an *steht nicht im Cod., das Wort ist wohl aber hier nöthig und steht auch in 1534.*

†) des *ist im Cod. eingeschaltet nach* men.

quäd vorsatich*), baüen de vorscreuen summe**) neme ifte entfenge van eyner vroüwen, so mach der vroüwen echte man dat***) pand ifte güt†) ane losinghe ienigerleie wedder nemen, We dat nicht deyt sunder helet dat pand, dat werde gerekent gelick deüerie.

60. Van erfdelinge eyns borgers vnde bürinnen imme echte.

Welck borger nympt ene burinnen edder de bür nympt eyne huszvroüwen in der Stad, de scholen dat lant edder erden in der Stad vnde vppe deme dorpe like deelen, wente dat het vppe densch bopenning.

(9. Bl.) 61. Van behinderinge der Stad Straten.

We dar bekummert der stad straten myt hüszsettinge edder tünen, de breke dat büwete aff vnde gelde der Stad iii. mark.

62. Van behinderinge eynes anderen erde.

We des anderen eerde bekummert myt huszsettinghe edder myt tünen vnde wert dar vmme angeverdiget, heft he dat vredesamigen beseten iar vnde dach, he wynne de eerden myt tweluen de ok erde hebbet.

63. Van pande settinge edder gudere beuelinge.

We deme anderen eyn pant seth edder beüeld wat††) to bewarende, vorbrant dat ifte wart id eme gestolen myt

---

*) vorsatich *hat Cod. ganz deutlich, 1534 hat* vorsichtigh.
**) *Das Wort* Summe *hat 1534 hier nicht.*
***) *Ursprünglich ist hier im Cod.* syn *geschrieben.*
†) *Im Cod. ist* ifte güt *in marg. hinzugefügt, in 1534 fehlen sie ganz.*
††) wat *ist im Cod. in marg. geschrieben.*

syne*n* eghenen güdere*n*, deme dat is gesath*) ifte vorpa*n*-det, de ander scal nicht wedder hebbe*n*, ifte he enschüldige sick myt xii. hande*n*.

64. Van bewari*n*ge vromder gudere.

Eyn islick beware**) vromed gud gelick syne*n* eghene*n* gude*ren*.

65. Van walt in eynes andere*n* hüsze.

We de vyentlike*n* an geit eynes a*n*dere*n* hüsz, de betere dem*e* werde XL. m*a*rk vn*de* betere de*n* schade*n* in dem*e* husze gedän, na wodane vn*de* na grote der daet, wert he in deme husze geslage*n* edder gewu*n*det he entfa*n*ge nene beteri*n*ghe, blift he döt, de där vp saket***) de ghelde deme ko*nn*i*n*ghe XL. m*a*rk, deyt he ok i*n* deme hüsze nene*n* schade*n*, he ghelde iii. m*a*rk edder swere myt twelüe*n* dat he vppe veyde nicht ginck in dat hüsz.

66. Van wa*n*t kopende.

Komet vromde koplüde myt wande, de koper see to wat he kope, wan id myt deme repe is gemeten, so mach me*n* id nicht wedder vp werpe*n*, Id en sii dat de worm dar inne sii edder vorrotet vn*de* vorvület sii.

67. Van kope*n*scup bii godesgelde vn*de* wy*n*kopp*e*.

Gift de koper deme vorkoper wat in de hende in ey*n* teken der kope*n*scüp vp de*me* kop vn*de* wil den kop nicht holden, de vorkoper beholde vorgheues wat he entfanget

---

*) *Im Cod. steht eigentlich hier* gasath, *das zweite* a *ist nicht ganz deutlich.*

**) *Nach diesem Worte sind im Cod. einige Buchstaben ausgestrichen.*

***) *Ursprünglich ist in diesem Worte in Cod. etwas korrigirt. In der letzten Zeile hat 1534* arch *statt* veyde.

heft vn*de* dar to vi. schilli*n*ge*), dri*n*ket se ok in ey*n* teken der kope*n*scüp eynen wynkop, nicht gegeüe*n* in de hende, de id brickt de ghelde den wynkop, secht he neyn to dem*e* kope, so bescherme he sick myt den wynkopes lüde*n* dat he nicht gekoft hebbe, myt syneme vn*de* der ande*re*n eede, - heft he ok**) myt dem*e* ande*re*n alleyne kopslaget vn*de* des na vorsaket, so bescherme he sick myt synem*e* eede alleyne.

68. Van schepe to huren.

Is dat we, ey*n* scip hüret, vn*de* dar wynkopes lude aüer heft, vn*de* bri*n*get syn güt in dat scip vn*de* dar na wil nicht varen, (10. Bl.) so betale he de gantzen vracht heft he ok nicht in dat scip gebracht, so betale he de halue*n* vracht.

69. Van bröke der Sciplüde.

Sciplude wat de breke*n* ieghe*n* den scipper wan se noch syn en buten an dem*e* wege, dar behoret deme vaghede nicht aff.

70. Van Scipbroke an deme Slije.

We an deme Slye scipbrokich wart, de beholde syn güd vrig allent wes he redde*n* kan.

71. We syn schep vorlath to rügge.

Eyn scipper de va*n* dra*n*kes wegen ifte vorsümenisse vorlat syn scip i*n* der hauene, de sciplüde scole*n*

*) *Hier ist ein Schwanken im Schreiben augenscheinlich im Cod.; das richtige* schillinge *ist doch zuletzt da geblieben.*

**) alleyne *findet sich auch hier im Cod. geschrieben, obgleich es folgt nach* anderen.

beyden na ome dach vnde nacht, komet he dan nicht, so mogen de sciplude enwech varen, vnde he betale to allen akkerhald ix. *schillinge*, komet de vitallighen to deme scepe vnde dön deme scepe schaden edder werpen dar stene in edder zerigen wene, so scal de afweser de so na bleff nicht hebben van synen guderen.

72. Van den schepen buten der hauenen.

Wanner dat scip is buten der haüene, war bii eyneme oüer, nement zii so drister edder dümköne vnde ga*) vthe deme scepe to lande ane orleff der sciplude bii vorlüst syner güdere.**)

73. Van deuerye in deme schepe.

We dar stilt in deme scepe edder deuerie bedrifft in deme scepe, den scal men setten vppe eyn wüste werder***) myt spise drier daghe vnde myt tünder vnde myt eyneme gloyendighen iseren.

74. Van den Schepen in der haüene.

Wan dat scip komet in de haüene, nemant neme syn güt vth ane willen der sciplude vnde des scippers.

75. Van scipluden dede werden angeklaget in der haüene.

Wan de sciplude komen an de haüen vnde werden van weme angeklaget, so scolen zee myt den sciplüden antworden bii deme scepe.

---

*) gat *ist im Cod. hier ursprünglich geschrieben.*
**) *1534 fügt hier* de he ym schepe hefft *zu.*
***) warder *hat 1534.*

76. We de*n* andere*n* werpet in dat water.

We den andere*n* myt walt werpet in dat water de ghelde xii. m*a*rk, heft he dat vnwilli*n*ges gedän, he swere myt twelüe*n* dat he vnwari*n*ges dat dede vn*de* betere dan*) vi. m*a*rk.

77. Van borgere*n* de eyne klaget auer den andere*n* bute*n* der Stad.

Welck borger syne*n* medeborger*e* bute*n* der Stad Slesz-wiigk vorklaget iege*n* den fürsten, war de is, in eyner klaghe der he in der stat**) va*n* ome nicht en ape*n*bar*e*de***), de ghelde der Stad iii. m*a*rk vn*de* deme ienne*n*, där he auer klagede, gelde he wedder allen scade*n*, den he va*n* der weghene heft geleden ifte entfange*n*.

78. Van eyneme gekorn zone.

Eyn gekarn sone, va*n* deme vadere in deme†) dinghe bekant, de werde gelick in deme erue der echte*n* süster, men in andern (11. Bl.) erfdeelen neme he lick den andere*n*.

79. Van büwete to setten in ifte vppe water.

We buwete seth in watere ifte vppe dat water ane der borger wille vn*de* orloff, de gheld*e* iii. m*ark* vn*de* breke dat weder aff.

80. Wan eyn borgere büte*n* güdere vorkope*n* wil.

Is welck††) inwoner de ey*n* eghen hüsz hefft vpp*e*

---

*) dan *ist im Cod. etwas korrigirt.*

**) *Ursprünglich ist im Cod. hier vielleicht ein anderes Wort geschrieben.*

***) *1534 fügt noch hier hinzu* edder antoch.

†) *Das folgende* bekant *ist schon auch hier im Cod. geschrieben.*

††) *1534 hat* Welck borger offte *statt* is welck.

deme lande ifte vrömder ieghene, de vorkope dat nemande, he en beede dat ersten to kope deme heren van deme lande, wil de id nicht kopen, he vorkope id dar he dat meyste gelt hebben mach, wil he dat ok kopen, so neme he dar tho gude werders lude de dat setten.

81. We breken wil synes nabürs dore ifte want.

We dar breket synes medeborgers döre ifte eyn bret van syneme hüsze edder want*), so güt alse eyne halue mark, de ghelde iii. mark ifte were sick myt twelf handen.

82. Van vriigheit des Sliies.

De visscher moghen vrigh visschen auer alle den Sliig vnde setten dat waden reep vppe dat lant, so verne alse men werpen mach vthe deme schepe myt eyneme roder, Vnde de visscher scolen nicht teen vppe krockwath vor pinxten ane orleff des Rades.

83. Van eddelen luden dede wonen in der Stad.

Welck ritter, bannerhere, güdman wil wonen bynnen der Stad planken, de sii plichtich alleme Stad rechte vnderdanich to wesende ok aller bordene vnde beswaringe der Stad.

84. Van eddelen lüden dede den borgeren schuldich zyn.

Welck ritter ifte güdman de eyneme borger schuldich is, de borger heft de macht**) myt deme voghede vnde anderen borgeren, dat he ene mach hinderen so langhe he antwörde to rechte. So scal men ok dön den bünden.

*) *Im Cod. ist* edder want *in marg. geschrieben.*
**) de, *das hier im Cod. folgt, ist wieder ausgestrichen.*

Isset dat ze neyn seggen to der schuldinghe, so scolen ze sick des veften daghes entledigen vnde setten dar ersten wissinghe vör.

85. Van hindernisse twier bür in der Stad.

Eyn bür mach den anderen bür hinderen bynnen der Stad, wo ze nicht en zyn in deme herrede.

86. Van der koninges wisch.

Item de wisch de dar heet des koninghes wisch sette koningk Swen to der borger brukinge, behaluen to des koninges to kümpst scal men zee heghen eyn halffmänte vmme des konninges peerde willen, vnde wan de konningk en wege is, so bruken de borger erer weder.

87. Van perde tollen.

We dar eyn perd voret in syner hant dat he vorkopen wil, de gelde vi. penning to tolne, papen vnde pelegrimen vor sick vnde ore perde, dar ze vppe sitten, geuen nenen tolne.*)

88. Van inkomelingen, dede schüldiget werden dat ze eghen zyn.

Eyn man van verne gekomen vnde is borger worden vnde wonet so iar vnde dach (12. Bl.) vnde wert dar na beschüldet, dat he eghen sii vnde sii deefliken en wech getogen, de reynighe siick myt twelff borger eeden.

89. Van schuldinghe vppe deme dinghe vmme schult.

We dar wart angeclaget vmme scult vnde bekant des

*) *Im Cod. scheinen hier ursprünglich einige Wörter fehlerhaft geschrieben zu seyn, die aber doch auch ursprünglich berichtigt sind.*

vppe deme dinghe, he betale bynnen vif daghen edder he entsculdige sick myt rechte, deyt he des nicht, men volge ome myt dren lagedaghen, där na dwinghe ome de voghet de scült van, dar na scal de rad deme voghede to tekenen van deme vorwunnene mynschen iii. mark.

90. Van auerdadicheit des vaghedes vnde syner kindere.

Isset dat de voghet edder syne kindere breken iegen Stad recht vnde wil nicht vuldon vor den borgeren, de borgere mogen one vorklagen vor deme ffürsten.

91. We dar biddet eyn gast recht.

Wart där we to deme Rade van eyneme gaste vorklaget vnde secht neen to der sake, he entledighe sick nach deme Stad rechte, bekant he vnde vornoghet one nicht, so scal de voghet myt borger tüchnisse des anderen daghes twisschen der Sunnen vpganck vnde daleganck deme klegere recht schicken.

92. Van wilden deeren to temende.

We dar wil temen eyn wilt ifte wreed deer alse louwen, baren, apen vnde der geliken, vnde dodet dat deer eynen mynschen, des deers hebber ifte besitter betale vüllenkomene böte.

93. Van zeringhe tamer deere.

Offt eyn Eüerswyn, osse, perd, hünt edder der gelick serighet eynen mynschen, de hebber des deres gheue nicht dat deer deme zerigheden, men he betale dat arsten lön vnde betale twee ör, blifft de zerighede döt, so geue he dat deer vnde ix. mark to.

94. Wart we geslage*n* in hüszbori*n*ge va*n* balke*n* etc.

Boret men ey*n* hüsz vn*de* wert we slagen va*n* eneme balken edder spare*n* edder holte to döde, de here des hüszes werpe dat slande holt enwech vn*de* betere vor den döden ix. m*ark*, men bruket he des slande*n* holtes, de here des hüszes betere myt deme gantze*n* husze.

95. Van vrömder eerden to graue*n*.

We dar graft eynes andere*n* eerde*n*, de betere deme besittere iii. m*a*rk.

96.*) Van meene*n* wegen**) to grauen.

We dar graft eyne*n* meyne*n* wech, bynne*n* vif daghen decke he dar eyne brügge*n* auer edder he betere iii. m*a*rk.

97.*) Van hinderinge eynes meenen weghes.

We dar behindret ifte bekum*m*ert eyne*n* meynen***) ganck, de ghelde iii. m*ark*.

98.*) We de*n* broke der borger scal vpboren.

Item vor iewelke schült alle broke boret den borgeren vn*de* dem*e* voghede, behalue*n* wacht gelt vn*de* schot.

99. De voghet mach alleyne nene broke neme*n*.

De voghet scal alleyne nene broke nemen ane den borgheren.

---

*) *Die mit 96 u. 97 hier nach dem Cod. bezeichneten Capp. sind in 1534 97. u. 98.; aber 98. hier ist dort 96.*

**) *In der Überschrift ist im Cod.* wegen *hier nicht geschrieben, sondern in marg. zugefügt.*

***) *1534 setzt noch hier hinzu* wechg offte.

100. Van borgheren vnde amptlüden de quät güt vnde valsche mathe hebben.

(13. Bl.) De Schomakere dede valsche scho maken, de beckere de to luttick bröt backen, de krogere vnde de haekere de valsche mate hebben, de visschere dede olde qwade vissche hebben vnde werden hiir auer begrepen, de scholen werden gerichtet van deme Rade.

101. We dötslach vnde wundinghe scheeden scal.

Doetslaghe, wundinghe myt Swerden, myt mesten, myt gleüien*), scholen richten vnde vnderscheden der Stad warzagen ɔ: Santmanne.

102. We walt, roff ifte des gelick scal sceeden.

Huszvrede, walt, roff vnde ander sulffweldige dät, de men klaget vppe deme dinghe, scholen scheden de stocknefend.

103. Wat tuchnisse gan mogen in der Stad.

Neyne tüchnisse synd in der Stad ane dingtüghe**), brütbenke vnde dat vor deme Raede schüt vnde wynkop, de nicht synt myn dan twee lüde, wedder dosse tüchnisse wart dat lantrecht nicht ghebroken.

104. Van walt gedän eyneme sunte kanütes gilde brodere.

Offt eyneme sunte kanütes gilde brodere wart wald to gelecht, is de wald nicht apenbare, he entschuldighe sick myt synen gilde broderen.

---

*) *1534 hat* gleuingen.

**) dingeftüch *steht hier in 1534.*

105. Van dotslage vnde wundinge vppeme Stadvelde.

Dötslachte, wündinghe, afhoüwe, dat där schüt vppe deme Sleszwiiker velde, schal men scheden vppe deme dinghe to Sleszwiigk.

106. Wan de voghet anklaget eynen bür.

Eyn bür angeklaget van der Stad voghede schal antwerden in der Stad.

107. Van ruchtloszen apenbaren meeneeders.

We apenbare rüchtlösz is myt eneme meynen meenen*) eede mach dar na nicht richten ok neyn tüch wesen vppe deme dinghe ok nemande helpen in twelff eeden, so langhe he apenbare böthe hebbe gedän vnde hebbe deme honen allen schaden weder lecht, edder syn hoüetgüed behoret deme koninghe vnde der Stad.

108. Van eyneme büre de den anderen bür in der Stad anklaget vmme deüerye.

Eyn bür van deme anderen büre in der Stad beklaget vppe deüerye ifte roff edder ander laster in deme dorpe bedreuen, de scal deme voghede borghen setten vnde to oreme eghene dinghe scholen ze de sake scheden na deme lantrechte, Isset ok dat de horen büten de Sysel**), so scolen ze antworden in der Stad alse gheste.

109. We myt walt der Stad veste ifte planken brickt.

We myt sülfdristicheit edder van dümkonen synne

---

*) *Das eine oder andere dieser zwei Wörter im Cod. ist vielleicht überflüssig, 1534 hat bloss* menen.

**) *Hier scheint im Cod.* ſoyſel *geschrieben zu seyn, aber doch ist bloss* ſ *in* s *(oder umgekehrt) korrigirt.*

vthe der Stad veste tüth planke*n*, päle ifte steene, de gheüe dre m*a*rk so vake*n* dat schut.

110. Van watmel ifte des gelike*n* to kope*n*de.

Nema*n*t dede bri*n*ghet watmel, ifte want*) deme gelick, vorkope dat anders alse et is, nicht bii elen gedeelet.

111. Van kope*n*scüp vrömder kremer vn*de* koplude.

Alle kremer, koplüde, dat gheste synt, de scholt ore veyle güd*) nicht vthvliggen behalue*n* (14. Bl.) in deme marked**) daghen.

112. Van kope*n*scup blodiger hüde.

Neen köpman mach blodighe hüde kope*n* edder bückvelle vor vesper tiit, de de knakenhoüwer slachte*n*, de se ape*n*bar vthe*n*ge*n*.

113. We dingk klaghe horet auer sick.

Wee vppe dem*e* dinghe klage horet auer sick vn*de* sick des viften daghes nicht entscüldiget, de sii vor wün*n*en.

114. Van vorlenginge des rechtes va*n* deme Rade.

De Räd heft macht alle recht to vortogerende, wo la*n*ghe se willen.

---

*) ifte want *hat 1534 nicht*, — *ebenfalls* güd *nicht*.
**) *Nach* marked *scheint im Cod. etwas, vielleicht* s, *ausgestrichen zu seyn*.

115. We kesen scal den Stad vaghet.

Eynen Stad voghet scal men alle tiit kesen myt räde des rädes.*) **)

---

*) *Hiernach folgt im Cod., nach einem kleinen Zwischenraume, mit derselben Hand geschrieben:* Nullus ferens corimbos vendat per modios diuisim *nisi componat se cum consulibus.*

**) *1534 hat noch diese 3 Capitel:*

116. Nene buwete schal me myt stro decken.

ITem neen hues edder neen buwete schal me decken mit stro, ane van gnaden der herscop vnd des Rades, by xl. marck bröke.

117. Daerne schal me*) myt vleken nicht drögen.

ITem me schal keyne därne myt vleken drögen by xl. marck bröke.

118. Van fryheit vnd reynicheyt der beecke.

DE beeke schal fry vnd reyne weszen by iii. marcken.

---

*) schalme *steht eigentlich hier in 1534.*

FLENSBORGS STADSRET.

FLENSBURGS STADTRECHT.

(1. Bl.) Hær byriæs bymens skra af flænsb*or*gh.

Fra wors hærræ aar thusænd wintær oc tuhundræth fiyrsin tiughæ oc fiyræ wintær, a fyrmer wor frugh aftæn, aldærmen oc rathmen oc ollæ bymæn i flænsborgh lotæ scriuæ thin*n*æ scra, thær hærtugh woldemar af iutland gaf them oc stathfæst mæth sin naath oc wold, for thi at the hafth ey fyr stathæligh skra.

1. Vm arf.

Af husbond døør i by oc husfrugh liuær, i oll arf skift oc af oll arf hun takæ iauæn løt with aruing, thær mest takær. Thær yuær ien full sæng. Af thry par klæthær takæ hun then mæthælst, af tu par then krankær, af ien par faangær hun ekki. — Af hun hauær athælkunæ børnæ, the mugh krauæ theræ fæthærn hwannær the wilæ. Enn liuær fathær oc døør moth*ær*, mæth engi logh børn krauæ theræ mæthærn, tho at fath*ær* takær annæn husfrø. — Fath*ær* scal tho giuæ hwær syn thre mark pen*n*ing, skiold, swørth oc spiyt, af æfn ær til.

2. Vm arf.

Thær fath*ær* takær an*n*æn kunæ, for brollæp ellær brollæps dagh fathær gif ut børn mæthærn ellær næfnæ gwoth witnæ til, (hwr) [1] mykæt hwær barn fææр til siit mæthærn, Oc han gømæ thet e mæth the wilæ. En for glømer

(Anno d*omini* M° cccc° xcii iar am*e* Domedaghe na Dyonisii wart dyt angehaue*n*.) [1]

Dyt ys der borgere recht to flensborch ere Stat recht etc.

(1. Bl.) Na Gades bort dusent twe hündert ver vnde achtentich yar vpp*e* vnser leüe*n* vrowe*n* dach erer hem*m*elvart Borgermesteren vn*de* Ratman*ne*n vn*de* alle meyne*n* borger*e* bynne*n* fflensborch lete*n* scryue*n* dyt recht, Dat en Hartich Woldem*ar* van Jutlande gaff vn*de* bestedigede dat vast myt syner gnade vnde walt, Wente se touore*n* nen bescreue*n* recht en hadden.

1. Vmme erüe.

Steruet de borger vn*de* syn werdynne beholt dat leuent, In aller erfschiftynge vn*de* van allem*e* erüe scal se nemen so vele also de beste erüe. Dar en baue*n* scal se hebben ey*n* vulle*n*kame*n* bedde vnde va*n* dren par cledere*n* scal se hebbe*n* dat myddelste Vnd*e* van twen paren dat ergeeste vnde van eneme par nichtes. Heft se ock echte kindere, de moge*n* esscen eres vaders erüe wen se willen. — Leuet de vader vn*de* steruet de moder, myt nynem*e* rechte esscen de kyndere ere moderlike erue, Neme ok de vader ene andere husfrowe. Jodoch scal de vader geue*n* dre mark pe*n*ninge islikem*e* sone, Schilt, Swert vn*de* pert, is dar so vele to vorne.

2. Vmme erue.

Nympt de vader ey*n* and*er* wiff, vor der brutlacht edder yn der brutlachtes dage geue he vth (2. Bl.) den kindëre*n* ere moderlike erüe Edder do ok güde willicheit, Wo vele ey*n* yslick kynt scal hebbe*n* va*n* synem*e* moder-

han thet, tha skal olt hans gwoz oc thet gwoz, th*ær* han fæk mæth hans kunæ, skiftæs iauænt i tu, oc halft takæ hans bornæ oc halft han mæth theræ stiyp moth*ær*. — Af hun hæuær børn fyr with annæn sin gift man, the nytæ then samæ ræt th*ær* sagh ær. En brollups kost skal af fathærs løt ut gangæ, sum mothærs iorthæ (2. Bl.) færth af ien barn løt.

3. Vm arf.

E mæth arf ær mell fath*ær* oc børn vskift, økæs theræ gooz ellær nøkæs, gaghin oc skathæ wæræ oll thers.

4.

Af byman oc hans husfrø haf børn samæn oc hun døør, all gooz skiftæs i tu, oc fath*ær* takæ halft oc allæ børn halft.

5.

Af ien barn af thissæ børn døør, tha skal fath*ær* æruæ thet barn, oc engi annæn ie mæth fath*ær* liuær.

6. Vm arf.

Af fath*ær* døør eldær moth*ær*, brothær scal takæ tvo løt oc systær thrithing. En æftær broth*ær* eldær syst*ær* døør[2], tha takæ broth*ær* oc syst*ær* iauæn løt.

7. Thiing.

Allæ weriløs børn oc aaldærløs arfskift oc oll iorth, wrthæ the ei sagh a by thing oc i thæ ræth, tha standæ the ei til fullæ.

like erüe, Vn*de* beware dat so lange se dat hebbe*n* wille*n*. Vorsümet he dit, So scal al sy*n* gud vn*de* dat gud, dat he kricht myt synem*e* wyüe, delen eüene entweig, De helfte syne*n* kyndere*n* Vn*de* de ander helfte he mit der kynder steffmoder. Vn*de* heft de vrowe kynde*re* tovore*n* mit erem*e* andere*n* echte*n* man*n*e, De nete*n* des sulue*n* rechtes so dar secht ys. De brutlachtes koste scole*n* gan va*n* des vaders dele, Also der moder graft van eres kyndes dele.

3. Vm*m*e erüe.

Alle de wile dat dar erüe is tusschen vader vn*de* kyndere vngedelet, betert edder my*n*ret sick dat güd, frame vn*de* scade sy erer beider.

4. Vm*m*e erüe.

Heft ey*n* borger vn*de* syn husfrowe kindere to samende vn*de* de moder steruet, Alle Gud delet me in twe, De vader nympt de helfte vn*de* de kinder de helfte.

5. Vm*m*e erue.

Efte ey*n* kint van desse*n* kinderen steruet, De vader eruet dat kint vn*de* anders nema*n*t de wile de vader leüet.

6. Vm*m*e erue.

Steruet de vader edder de moder, de broder nympt (3. Bl.) de twe dele vnd*e* de suster dat drudde*n* dele, men steruet eyn broder edder ey*n* suster, So nympt broder vn*de* suster like vele dele.

7. Olderlose kindere.

Alle olderlose kindere vnde de nen vormu*n*der hebben, ere erfschichtinge vn*de* ertrike, dat dar vngedelet is vn*de* vpp*e* dem*e* dynge nicht vte sprake*n*, dat scal nicht gedelet wesen.

8. Vm arf mell syskæn.

E mæth arf ær mell syskæn, tha skwl samæn frændær, seæx af fæthærn oc sæx af møthærn, delæ oc skift mell thæm, sithæn skwl the swæær for rathmen at the æi kunde iafnær skift.[3]

9. Børn gooz.

Af byman thær athælkunæ børn hauær døør oc han hauær næstæ frændær a land oc ei i by, tha mughæ the frændær ei takæ the børn mæth theræ gooz i theræ gømæ, vtæn the frænd*ær* gøræ full wissæ i by oc ei a land thær the bo.

10. Børn.

Af fath*ær* døør, oc børn moth*ær* forgør theræ gooz, oc børn hauæ ei frændær th*ær* theræ gooz ma gømæ, tha takæ rathmen theræ gooz i theræ gømæ, alt til børn kum*m*æ til lagh aldær. Swa sum sagh ær vm moth*ær*, thet samæ ær gømænd af fath*ær*.

11. Arfkøp.

Hærscop hauær i flænsb*or*gh ien ingiald th*ær* hetær arfkøp, hvo su*m* thet ei giuær oc han hær i by døør, tha (3. Bl.) scal hærscop ham æruæ. En vquæntæ bymen, th*ær* fød ær hær i by, oc quinnæ thyrf them ei arfkøp. En quænæs bymen, oc all gæst ie hvathæn the kummæ, mughæ them arfkøp mæth fiyr ørtigh oc tvo pen*n*igh. En tho at the siykæ æræ oc the mugh tho haldæ mæth ther hand wæghæ scalæ oc mææt, tha mugh the them en tha arfkøp oc frælsæ ther gooz fra hærscop.

8. Vm*me* erue vn*de* gud tusscen brodere vnde sustere.

Dewyle dat dar erüe tussce*n* brodere*n* vn*de* sustere*n* is vngedelet, So scole*n* ere baren fründe, Sosse van dem*e* vade*r* vn*de* soes van der moder side*n*, dele*n* vn*de* schiften tüsscen en. Dar na scolen se vor dem*e* rade swere*n* dat se yd nicht liker konde*n* dele*n*.

9. Kynder gud.

Sterüet ey*n* borger de echte kindere heft vnde de negeste*n* vrunde wanen vp dem*e* lande, De vru*n*de moge*n* nicht nemen de kinder*e* mit ere*n* gudere*n* yn ere egene, Sunder dat se vorwisse*n* erste*n* hir yn d*er* stat vulle*n*kame*n* der kynder gude*r*, vn*de* nicht vpp dem*e* lande dar se wane*n*.

10. Kinder gud.

Efte de vader vorsterueth, vn*de* de moder der kinder*e* gud vorbrachte, Vn*de* de kinder*e* (4. Bl.) hadden nene vründe de ere gud mochte*n* vorware*n*, De rat scal neme*n* dat gud to vorware*n*de, so lange se mu*n*dich werde*n*. Vn*de* so dar nu gesecht is van der moder, Scal me*n* id ok holde*n* van deme vadere.

11. Erffkopp.

De herscopp heft yngelt bynnen flensborch, Dat het erfkop. We dat nicht vth gifft vnde steruet hir yn der stat, So eruet ene de herscopp. Ite*m* ey*n* de nen wiff en heft vn*de* is hir baren yn der stat, Edder ene vrowesname, de dorue*n* nene*n* erfkop geue*n*. Ite*m* Eyn borger de ey*n* wiff heft, Vnde alle geste wor se her kamen, de mogen kopen ere*n* erfkopp mit enem*e* schillynge lub*sch* vn*de* ene*me* pe*n*ninck. Is id ok dat se suket edder kranck synt vn*de* moge*n* holde*n* myt ener hant ene wachtscalen to wegende, So moge*n* se noch don eren erfkop vn*de* entfrien ere gud van der herscop.

Hwilt boskup ær.

Quænæs lanzman til by eldær lanzquinnæ giftæs til by oc theræ brollup gøræs i by, olt ther gooz, bothæ hws oc iorth, innæn thin by oc vtæn, scal wæræ boscup oc skiftæs iauænt i tu.

12.

Af man krauær arf af annæn oc hin dyl, tha ma han orsak sik mæth tvo men witnæ oc tølf lagh bymen ieth.

13.

Kennæ syn, th*ær* fath*ær* tok i kyn a thing, han scal takæ likæ lot i fæthærn arf with hans athæl[4] kunæ syst*ær*. En i allæ andræ arf takæ han likæ lot swo sum andræ aruing.

14. Um bysins frælsæ.

Af byman af flænsborgh giuæs nokær saak af hærtugh eld*ær* andræ woldigh men [ældær aaf nokær maan][5], ie for hwilkæ sak th*ær* thet ær, tha skal ham ænict wold a gøræs, fyr en ham næfnæs dagh oc stæth at swaræ for sik. Oc ei maa han nøthæs til annæn stath at orsak sik eldær at swaræ for sik vtæn bywoll, tho at then sak giuæs ham af hærscops wrethæ.

15. Vm vrætæ kæræ.

Af byman kærær a byman vtæn flænsburgh for hærtugh eldær annæn fyrst, oc hæuær ey fyr kærth a ham i by, han bøtæ fiyrtiw*e*[6] mark oc vp rætæ oll scathæ, th*ær* hin annæn fæk then th*ær* han a kærthæ.

16.

Af nokær man kum*m*ær af land oc wrth*ær* byman

Gyft sick eyn lantman edder lantvrowe in de stat vnde maket hir brutlacht, Alle ere gud, beide hus vnde erde, bynnen vnde buten der stat, Scal wesen burscop vnde auer eyn, Vnde (5. Bl.) delent eüene entweyg.

12. Erffgud to esscen.

Efte eyn man esscet erfgud van eneme anderen vnde syn wedderpart secht nen dar vor, de mach sick entledigen mit xii. mans eden besetener borgere Vnde mit twyer mans witlicheit orsaken.

13. Eyn kint to echten.

Eyn vader de sinen vnechten sone mechtich[2] maket vppe deme dynge, De scal nemen like deel sines vaders erue also syn suster de echte is, vnde yn aller ander erüynge nympt he like dele also eyn ander erüe deyt.

14. Van der stat vrigheit.

Wert eyn borger vorclaget van deme hartogen edder van eneme anderen weldigen manne Edder van wat manne id sii, In wat sake id were, Eme scal nen walt sceen, er eme dach vnde stede wert genomet vor sick tho antwardende. Vnde nemant mach eme noden vor sik to swerende vnde to orsakende vorder wan bynnen der stat, Doch dat eme ok de herscop sake geüe van vnwillen wegene.

15. Vmme vnrechte clage.

Efte eyn borger clagede ouer enen anderen buten (6. Bl.) der stat vor deme forsten edder hartogen, vnde hadde nicht tovorne claget auer eme yn der stat, de scal wedden efte braken hebben XL. mark vnde vp richten allen scaden, den de ander krech den he anclagede.

16. Vnvorclaget yar vnde dach.

Efte eyn man queme van deme lande vnde worde

oc ær aar oc dagh v kærth i by, wrth*ær* han æftær (4. Bl.) aar oc dagh kærth at han thræl ær eld*ær* thiyfligh burt foor, weri sik mæth tølf men ieth vtæn han gien prøuæs m*æth* rætskiel.[7]

17. Fræls.

Af ryddær eld*ær* landz man boor i by, hand hald vp oll by ræt oc oll a lagh th*ær* by a leggæs.

18. Byys fræls.

Af foghdæn eldær hans swøn brytæ gien byys ræt oc wil the[8] ei bætær with bymen, tha hauæ bymen wold at kæræ thet for hærscop.

19. Fræls.

For hwær brøtæ (oc) oll witæ scul bymen mæth foghdæn hauæ, Oc foghdæn takæ ei witæ vtæn bymen ær thær with.

20. Vm landz man saak.

Af foghdæn giuær landzman sak i by, landzman skal i by for sik swaræ.

21. Mienieth.

Hwo sum opænbaræ svær men ieth, han ma ei fyr dømæ a thing eldær winnæ bæræ eld*ær* mæth nokær man i tølf men ieth wæræ, fyr en han takær scriftæ oc bætær sin synd.

22. Vm byfiskær.

All byfiskær hauæ orlof at fiskæ i all fiorth til brunznes mæth all hand net.

borger vn*de* bleue yn der stat vnbeclag*et* yar vn*de* dach, wurde he na yare vn*de* dage beclaget dat he quatliken vn*de* deffliken wech gevare*n* were, he were sik mit xii. ma*n* ede*n*, ane dat he wurde vorwun*n*en mit rechter schult.

17. Stat vrigh*eit*.

Efte ey*n* ritter edder ey*n* lantma*n* want yn der stat, So scal he alle borger recht don vn*de* alle sake de der stat an licht.

18. Stat vrygheit.

Efte de vaget edder syn knecht breken tegen der stat recht vn*de* willen nicht betere*n* iege*n* de borgere, De borge*re* hebbe*n* de macht se to vorclage*n*de tege*n* de herscopp.

19. Stat vrygheyt.

Alle broke vn*de* schulde scolen de kem*m*enere mith (7. Bl.) dem*e* vagede hebben, vnde de vaget scal nene*n* broke vp[3] neme*n* Sünder de kem*m*eners synt dar by.

20. Vm*m*e lantlude sake.

Efte de vaget sculdigede ene*n* lantma*n* yn der stat, edder de borg*er* ene*n* lantma*n*, de lantma*n* scal yn der stat antwarde*n*.

21. Vm*m*e mene ede.

Welk man ene*n* mene*n* ape*n*bar eed sweret, he en mach nema*n*de[4] anclage*n* vp dem*e* dynge edder tuge*n* Edd*er* yn nema*n*des xii. ma*n* eden wesen, Er he bichte vn*de* betere syne bote.

22. Vm*m*e vysscerye.

Alle der stat visscer hebbe*n* orloff to vysscende in allen vörden wente to brünsnisse mit allerleie nette vn*de* garne.

23. Um bysins logh.

Um quinnæ wold tak oc vm limmæ afhog oc vm mandrop oc vm ut stungæn oghæn skul atæ san*n*ændmen skilæ.

24.

Vm allæ brotæ th*ær* nu sagh ær, thær skeer innæn bymark, swo sum fra by til brunznes oc af by til marthbæk af ien wæghæn, oc af by til withstagwath synnæn oc af by wæst*ær* til then grift, th*ær* skil flænstoftæ iorth oc byiorth, tha skul oc atæ san*n*ændmen at skilæ.

25.

Hwannær næt worth wær upliyzd oc oll bymen takæ withær, fellær worth at fyrst man, han gif foghæt til witæ thre oræ. En fellær worth æftret wor up takæn, tha scul bymen rætæ yuær them th*ær* thet lat*ær* foll.

26.

Hwo sum ei gør sin bro innæn fæm dagh æft*ær* a thing ær til sagh, giuæ (5. Bl.) til witæ foghæt thre oræ oc rathmen thre oræ penning.

27. Um muk a bro.

Hwo sum leggær sin muk a bro oc latær thet ei burt foræs innæn manæth, giald thre oræ pen*n*ing til witæ.

28.

Hwo sum byggær sin huus a hærscops galæ, bøtæ

23. Vmme santman recht yn der stat.

Umme nottogent ener vrowen vnde vmme afhowete lede efte lemete ok vmme manslacht vnde vtesteken ogen, dat scolen achte santmans sceden to richtende. (Dat kumpt nv an den rat.)[5]

24. Der stat schedynge.

Umme alle de broke de (8. Bl.) nü secht synt, de dar scheen vppe der stat veltmark, Also van der stat wente to brünsnis vnde van der stat wente to morbeke van ener wegen, Vnde van der stat wente to westenwayg suden vnde van der stat westen wente to deme grauen, de dar scedet flenstoft[6] erden vnde der stat erden, dat scolen ok de viii. santman sceden. (Dat is nv de rat.)[7]

25. Wylkör.

Wanner dat dar wes vte secht wert vnde afspraken vnde alle borgere beleüet, welk man dat ersten bryckt, de scal geuen deme vagede dre öre penninge, vnde entvelt eme welk darna id vppe namen is, dar scal de rät auer richten.

26. Van bruggen vnde straten.

We sine bruggen efte straten nicht en maket in viff dagen, also eme wert to gesecht vp deme dynge, de scal deme vagede vnde deme rade geuen dre öre penninge.

27. Vmme mes vppe der straten vnde bruggen.

We synen' mes lecht vppe syner straten vnde let ene nicht wech foren in eneme mante[8], de scal geuen deme vagede iii. öre pennynck.

(9. Bl.) 28. Van hus büwent.

We syn hus buwet vppe der herscop straten, de böte

5*

h*ær*scop thre mark oc by thre mark. Tho mugh men bak sin garth byggæ vt til dryp, so with sum manz toft ær.

29. Vm h*ær*scups gatæ.

Hwo sum mæth ollæ lukær h*ær*scops gaat mæth garth eld*ær* annæn bygæn, brytæ thet burt oc giald h*ær*scop thre mark oc by thre mark.

30. Hws a an*n*æns iorth.

Hwo sum sættær sin hws eldær garth a annæns iorth, oc nokær man kær a ham æftret, En hafthæ han then iorth aar oc dagh v illæth[9] oc v kærth, han weri sik then iorth til mæth tølf bymenz ieth th*ær* iorh haf i by.

31. Wæth iorth.

Hwo sum wæth sætt*ær* iorth eld*ær* annæt gooz oc wil ei løsæ thet wæth, tha scal han th*ær* pen*n*ing vt læthæ sændæ til ham sex men oc sigh ham, at han løsæ hans wæth innæn fæm dagh, oc wil han ei tha løsæ thet wæth in*n*æn fæm dagh, tha a then næst thing scul the sex men bæræ witnæ mæth ham oc bymen th*ær* tha a thing æræ dømæ ham iorth til. En ær thet wæth an*n*æt en iorth oc han th*ær* thet hafthæ tapæth thet, gif tølf men ieth, at han tapæth thet wæth mæth[10] sin eghæn gooz.

32. Pennin*g*.

Af byman eld*ær* nokær man løghthæ[11] uwissæ the pen*n*ing eld*ær* gooz th*ær* ham wor at gømæ fangæt, oc nøt*ær* sik at hauæ thet fangæt, orsakæ sik mæth tølf men at han thet ei fæk. - En sighær han sik thet olt hauæ gul-dæt, hauæ th*ær* til tvo men witnæ oc æftær (6. Bl.) ther witnæ ær hørth orsak sik mæth tølf men ieth. - En sighær

der herscop dre mark, der stat iii. *mark*, achter tome haüewert mach he büwe*n* so wyt syn druppefal wesen mach, nach der wide syner toft.

29. Vm*m*e der herscop strate*n*.

We beslüt der herscop strate*n* mit tüne*n* edder mit andere*n* büwete, de breke id vp vnde gelde der herscop dre mark vn*de* der stat dre mark.

30. Büwet dar wol vpp*e* enes andere*n* erden.

We syn hus edder tün settet vpp*e* enes andere*n* erden vn*de* heft de erden yar vn*de* dach vnbeclaget vn*de* wert dar na der tit vpp*e* claget, So beswer*e* he sik der erden to mit xii. borge*re* de egene erde*n* hebben.

31. Vm*m*e erde vn*de* ander gud to vorpandende.

Wol erde vorsettet edder ander gud vn*de* wil dat nicht wedd*er* losen, So scal de ienne de dat gelt vthlede to em*e* sende*n* vi. ma*n*s vn*de* late*n* em*e* segge*n*, dat he lose syn wedde, welker he vorsettet heft, in viff dage*n*, So scolen de vi. man*n*e des negeste*n* dinkdages tuge*n* mit em*e* vn*de* de rät vp dem*e* dinge vyndet em*e* de erde*n* to. Is dat wedde anders we*n* erde (10. Bl.) vn*de* de id hadde heft id vorlaren, He geue xii. man eede, dat he dat wedde efte pande vorlaren heft mit synem*e* egen gude.

32. Gelt to vorwaren dön.

Efte ey*n* borger edder ien*n*ich ma*n* enen ander schuldiget dat he eme pen*n*i*n*ge hadde to bewaren dän edder gud, dat he dar neen to secht, He entschuldige sik mit xii. man eden dat he id nicht entfange*n* heft. Vn*de* secht he dat he id altomale betalt heft, dar neme he to sick ii. mans witlicheit Vn*de* na erer tuchnisse scal he sik entleddige*n* noch mit xii. ma*n*s eden, vn*de* secht he dat id eyndels betalt ys

han at sumt ær guldæn oc ei alt, lat vt thet th*ær* han with gaar oc gif a tølf men ieth.

33. Gooz.

Af ien man fæær annæn gooz at gømæ vtæn witnæ, dyl han th*ær* hin an*n*æn krauær, gif ham sin ien ieth. En ær witn with, oc dyl han, orsak sik mæth the witnæ. - Tho scal hwær man gømæ annæns manz gooz sum siit eghæt.

34.

Af man fæst*ær* for sik sænz fleræ logh en ien, gietær han ei oll fyrstæ laghdagh giuæt, tha hauæ sik rum til annæn lagh dagh at giuæ the and*ær* logh oc wæræ th*ær* mæth orsak, Vtæn ær tha hælik dagh, tha hauæ halfmanæth rum the logh at giuæ.

35. Klæth.

Af køpmen af and*ær* landæ før klæthæ til by at sælæ, then th*ær* klæthæ wil køpæ see sin køp fyr oc drægh thet klæth mæth reep, for thy at man ma ei klæth kast æftær gien, vtæn thet ær mal ætæt eld*ær* mæth nokær smit gørth fult.

36. Um klæthæ sal.

Hwilk gæst sæl v scoræt klæth mæth alnæ oc wrth*ær* mæth for wnnæn, bøtæ foghæt thre mark oc by thre mark.

37.

Gæstæ mugh ei humæl mæth landz skip mætæ sælæ oc ei hoor mæth bismær mætæ. Hwo sum worth*ær* for wnnæn th*ær* for, bøtæ swo sum sagh ær.

vnd*e* nicht alle, he legge wes he bekent vn*de* geue xii. ma*n* ede.

33. Gud to vorwarende.

Efte ien*n*ich man deit wene syn gud to vorwarende dar nema*n*t by is, vn*de* secht de ien*n*e nen, he were sick mit syneme egen eede, vn*de* is dar tuch by, vn*de* secht den*n*e dar nen to, he orszake sick mit de*m* sulue*n* tugen. Doch ey*n* islick ma*n* scal enes andere*n* mans gude beware*n* also syn egen.

34. Mer eede dan ene.

Efte ien*n*ich man vestede mer ede dan en*e*, kan he se nicht tom*e* ersten rechtdage alle don, So heft he rüm wente tom*e* andere*n* rechtdage dat ander recht to donde (11. Bl.) vnde wese darmede orsaket, Sunder yd sy denne billich dach, So heft he rüm xiiii. dage syn recht to donde.

35. Vm*m*e want.

Efte ey*n* kopman va*n* vremmede*n* lande*n* voret want to vorköpe*n* yn de stat, de dat cleit koft de besee syne*n* kop to vore*n* vn*dė* mete*n* dat want mit elen. Wente he en mach dat want nicht wedder vp werpe*n*, Sund*er* id sy worm etich edder mit ien*n*ig*en* smitte vor dorue*n*.

36. Vm*m*e want to vorköpe*n*.

Welk gast de vngescaren wand vorkoft by élen tal vn*de* werd darmede vorwun*n*e*n*, de scal betere*n* iii. m*ark* der herscopp vn*de* dre mark der stat.

37. Hoppe to vorkopen.

Geste mogen nicht meten hoppe*n* by lantschippe*n* vn*de* vorkope*n* vnde ok neen was[9] by besemere*n* to wegende, de dar aue vorwun*n*en wert de betere de broke vorscr*euen*.

38. Køp.

Hwo sum køpær nokæt oc giuær fæstæ pen*n*ing a oc wil ei hald køp, han hauæ for skot the pen*n*ing oc giuæ hin th*æ*r sald two øræ pen*n*ing. En drik the lith køp oc giuæs ei fæst pen*n*ing a, hwo sum køp with*æ*r sighær, han giald thet lith køp, Oc dyl han thet han ei sald eld*æ*r køpt, weri sik mæth the mænz ieth, thær (7. Bl.) lith køp drukkæ. En wor ei witn with, weri sik mæth sin ien ieth.

39. Tørigh ørtigh.

Hwo sum fær vtæn by frith oc gialdær ei tørigh ørtigh, giald foght til witæ fyrst thre øræ, sithæn for hwær bymark, th*æ*r han yuær foor, oc thre øræ, af han wær gripæn. En giuæs ham saak for tørigh ørtigh æft*æ*r thet, oc han wær ei gripæn, dyl han, weri sik mæth tølf men ieth eld*æ*r bøtæ thre mark, af han follær at loghæ.

40. Um landbo.

Hwo sum wil delæ landbo af sin iorth, han scal ei gøræ ham wold, num logh, oc a rætæ stæuæn dagh thrysæ tvo men sændæ, oc the skul sigh ham, at han rym*m*æ hans iorth innæn fæm dagh. En wil han ei tha rym*m*æ, the sæx men scul kum*m*æ til thing, oc æft*æ*r theræ witn scul thing men dømæ ham at rym*m*æ innæn fæm dagh. En rym*m*ær han ei tha, tha bøtæ han thre mark then th*æ*r iorth aa. En sighær han at stæuæn dagh ær ei[12] en tha, gif a logh mæth tølf men, tho ei meræ a ient aar.

38. Gelt vppen kopp.

Wol dar wes kopet vn*de* gift dar gelt vpp vn*de* wyl nicht holden de*n* kop, de heft vorscatet dat gelt vn*de* geue em*e*, de id vorkoft heft, ii. ore pen*n*i*n*ge, vn*de* drinke*n* se wynkop vn*de* gift dar neen gelt vp, we des nicht holden wil, de betale de*n* wynkop, vnd*e* secht he nen dat he id nicht (12. Bl.) vorkofte edder kofte, de were sick mit xii. mans eden, de de*n* wynkop drunke*n*, vn*de* was dar nemant by, so were he sik mit synem*e* egen eede.

39. Torchörtich.

We dar faret vpp*e* der Stat vrigheit vn*de* gift he syn torchörtich nicht, de gelde dem*e* vagede de broke, erste*n* iii. öre, na der tith vor islick veltmark, dar he aue*r*varet, ok iii. öre, Efte he wurde grepe*n*, vn*de* schuldiget he eme dar na vor torchörtich, vn*de* wer*e* he nicht grepe*n* vn*de* secht dar nen to, he wer*e* sik mit xii. ma*n* ede, vn*de* vullen*n*brinkt he des nicht, So betere he iii. mark.

40. De dar wanet vp enes andere*n* ma*n*s erde, dic*tus* lantbo.

Wol dar wil delen ene*n* lantbo va*n* syner erde*n*, de en scal eme nynen walt dön, men recht, vn*de* scal em*e* drie aüer senden bade*n* vpp*e* rechte steue*n*dage twe man*n*e, de scole*n* em*e* segge*n*, dat he rüme syne erde bynne*n* vi. dage. Vnde wil he den*n*e nicht rümen, de vi. man*n*e scolen kame*n* to dynge, vn*de* na erer tuchnisse scolen de lude vp dem*e* dynge domen, dat he rüme in v. dage*n*, vn*de* rumet he nicht, So böte he deme, de erde horet, iii. mark. (13. Bl.) Secht he dat de steue*n*dage noch nicht vm*m*e kame*n* syn, So geue he em*e* xii. man ede, vn*de* kan nicht vorder swere*n* me*n* vp ey*n* iar.

41. Vm landbo.

Hwilk landbo hæuær eghæt hws a annæns iorth, han maa ei annæn man thet hws sælæ, fyr en han biyth*ær* ham thet falt then th*ær* iorth aa, for thy at køpær an*n*æn man thet hws, han th*ær* hws sald letæ at sint wærth hwor han wil, for thi at then aa hws th*ær* iorth aa. En af han th*ær* iorth aa wil ei hws køpæ, tha ma landbo tho ei vtæn orlof hws burt sælæ eldær føræ.

42. Vm salt pund.

Af salt pund wægh*ær* half thrithi liispund minnæ, thet ær halft tøykt, oc fogæth takæ thet. En ær thet thry full liispund minnæ, tha ær thet olt tøykt.

43. Byræt. (=44. i den plattydske.)

Hwo sum tæmmær løu eld*ær* biørn eld*ær* epin eld*ær* thylik (8. Bl.) diyr, oc thet dræpær man, then th*ær* diyr a skal bøtæ full manz bøtær.

44. (=45.) By ræt.

Af nokær manz bassi, thiyr, hæst, hwnd eld*ær* thylik gør nokær man saar, husbond giald læki giald oc bøtæ tvo øræ pen*n*ing* oc scal ei leg thet diyr vt. En wurthær hin døth af saar th*ær* diyr gørth, tha leg han diyr vt oc bøt a ni mark.

45. (=46.) Byræt.

Af hws uplyftæs oc spar, biælk eld*ær* cambær eld*ær* ant tymbær fellær oc dræpær nokær man, husbond th*ær* thet hws a leg vt thet træ, th*ær* scath gørth, oc bøtæ

41. Egen hus vp and*er* ma*n*s erde, di*ctus* lantbo.

Welk lantbo heft ey*n* ege*n* hus vp enes anderen ma*n*s erde*n*, he mach nene*n* andere*n* ma*n* dat hus vorkope*n*, er he id eme bůt to kope deme de erde to hört. Weret dat ey*n* and*er* ma*n* dat hus kofte, de dat hus vorkoft, de soke na dem*e* gelde wor he kan, we*n*te dem*e* de erde horet ys de negeste to kopende, vn*de* weret dat dem*e* de erde hort dat hus nicht wolde kopen, so mach de lantbo nicht sunder syn orloff syn hus vorkopen edder wech voren.

42. Vm*m*e pünt solt.

Efte eyn punt soltes, ɔ: *tunne*, wecht ii¡ lispunt[10] my*n*, dat is halff tocht, dat scal de vaget hebben, vnde ys id iii. lispu*n*t my*n*, So is id altomale techt.

Stat recht. (14. Bl.) 44. Wilde beeste.

Wol dar tem*m*et loüwen edder bare*n* efte ape*n* edd*er* sulke wilde dere*n*, vn*de* id ene*n* ma*n* dodet, dem*e* dat deer hort scal de*n* ma*n* betere*n* vulle*n*kame*n*.

45. Bulle, hunde, perde.

Efte ien*n*ich ma*n* van ener bulle*n*, hunt edder perde edd*er* sulkerlick wert geseriget, De wert scal gelde*n* dat arste lön vn*de* geue*n* ii. öre pen*n*i*n*ge vn*de* beholde*n* dat derte. Steruet de my*n*sche va*n* dem*e* sere, So geue he aüer dat derte vn*de* betere dar to nege*n* mark vor de*n* doden man.

46. Hüs borent.

Efte me*n* ey*n* hus vpborede vn*de* ey*n* spare, balke edder ander tym*m*er ville vn*de* dodede ienige*n* mynscen, de wert dem*e* dat hus horet legge dat holt wech, dat den

a ni mark for manzæns døth. En bygg*ær* han thet træ i hws th*ær* hin man drap, han scal oc bøtæ alt thet hws.

46. (=47.) Byræt.

Hwo sum grauær annæn manz iorth, bøtæ ham th*ær* iorth a thre mark.

47. (=48.)

Hwo sum grauær gatæ oc lukær ei at gienst, han bøtæ thre mark.

48. (=49.)

Hwo sum i by gatæ leggær nokær mien th*ær* hindær folk[13] fram at faræ, bøtæ thre mark.

49. (=43.) Vm salt wæghæls.

Af byman af flænsburgh køpær salt i vtland at salt bothæ oc latær thet føræ til flænsborgh, tha thet wæghæs oc bryst*ær* th*ær* i, tha ma thet ei worth tøycht, En køpær byman salt a wægh, hauæ han then[14] logh th*ær* gæst hauæ.

50. Um idræts men, Oc fyrst af bakær.

Ænnigh bakær ma ithæ bakær gærning i flænsb*or*gh fyr en han giuær foghæt ien mark pen*n*ing oc thre skip hwætæ a litlæ hælighn aftæn, oc by ien mark pen*n*ing oc ei miøl til sin igift.[15]

51. Kiøtmang*ær*.

Kiøtmangær scul ei gangæ i kiøtscamæl fyr the giuæ foghæt til igift toræ[16] pen*n*ing, (9. Bl.) oc by oc so mykæt.

Um kiøtmangær.

All kiøt mangær ien tim i hwært aar scul giuæ foghdæn attan øræ pen*n*i*n*g.

scaden dede, vnde bote dar tho ix. mark vor den doden man, vnde büwet he dat holt yn dat hus dat den man dodede, he scal beteren dat gantze hüs.

47. Erden grauent.

De dar enes anderen mans erden greft, de betere deme, de erde hort, iii. mark.

48. Straten grauent.

We dar de straten greft vnde maket des nicht wedder to van stunden an, de breckt iii. mark.

49. Vp straten leggent.

De dar vppe der stat straten lecht dat dar hinderen mach, de böte dar vor iii. mark.

(d. 13. Bl.) 43. Vmme solt wegent.

Efte eyn borger koft solt yn vthlande, ɔ: freslant, to den solt boden vnde let id foren to flensborch, wen id wegen wert vnde breckt dar wes ynne, so mach id nicht töit wesen, vnde koft eyn borger solt vp deme wege, de nete des suluen rechtes also de geste.

(14. Bl.) 50. Vmme de beckere.

(15. Bl.) Nen becker mach yn dat becker ampt kamen er he geue deme vagede ene mark penninge vnde iii. scip weiten vp sunte tomes aüende, vnde der stat ene mark *penninge* vnde nen mele to yngange.

51. Knakenhower.

De knakenhouwer scolen nicht gan yn de scrangen er se geuen twe[11] ore penninge to yngange deme vagede, vnde der stat allike vele. — Item Alle knakenhoüwer to ener tit imme iare scolen geuen deme vagede xviii. öre penninge.

52.

Hwær sutær scal giuæ foghdæn til igift ien halfmark pen*n*ing oc by so mykæt.

53. (=54.)

Hwær ølkun oc wiin man th*æ*r hauær v rætæ maat, bøtæ foghæt thre øræ oc by thre øræ penning.

54. (=55.) Vm ølkunæ.

Af ølkun sæl ølmatæ dyrær en a thing ær løght, bøtæ foghæt thre oræ oc by thre øræ. Thet sam ær vm skiep.

55. (=53.)

Thær foghæt til[17] kum*m*ær, tha scul all tymbær men timbær mæth ham two dagh vtæn løn, oc han scal haldæ theræ cost.

56. Vm brand.

Af hws brennær oc loghæ wrth*æ*r siynt yuær hws, husbond bøtæ h*æ*rscop thre mark oc by ok so mykæt, Eld*æ*r gif a logh mæth tølf men at then brand kam af morthbr*a*nd oc ei af hans won gømæ.

57. Thyrræ molt.

Hwo sum thyrrær molt vtæn harklæth, giald foghdæn thre øræ oc by thre oræ penning.

58. Vm husbrøt m*æth* wold.

Hwo sum woldbrytær annæn manz hws oc wær takæn mæth færskæ gærning, bøtæ h*æ*rscop fyrtiygh mark

52. Scomakere.

Eyn islik scomaker scal geue*n* dem*e* vagede to yngange ene halue mark *penninge* vn*de* der stat ok so vele.

54. Krogerssche.

Eyn islick crogerssce edder wy*n*tepper de dar hebben vnrechte mate, de betere*n* dem*e* vagede iii. ore pen*n*i*n*ge vn*de* der stat iii. ore *penninge.*

55. Vm*m*e beer tappersscen.

Efte ey*n* beer tapperssce vorsellede beer mate dürer wen vp deme dynge settet ys, de betere deme vagede iii. ore vn*de* der stat iii. öre. Dit sulue ys ok[12] vm*m*e schipmate.

53. Tymmerlude.

Alse ey*n* vaget to kümpt, so scole*n* alle tym*m*erlude tym*m*ere*n* mit em*e* ii. dage sunder lon, vn*de* he scal holde*n* ere kost.

56. Vm*m*e brant.

Efte ey*n* hus brande vn*de* de logene worde beseen baue*n* dat (16. Bl.) hüs, de wert betere der herscop iii. mark vn*de* der stat ok so vele, Edder do syn recht mit xii. ma*n* dat de brant quam va*n* mortbra*n*de vn*de* nicht va*n* syner vorsümenisse.

57. Molt to drögen.

De dar droge*n* molt sunder harenkleit, de gelde dem*e* vagede iii. öre vn*de* der stat iii. öre *penninge.*

58. Hüsbrekent mit walt.

De dar mit walt enes andere*n* mans hus breckt vn*de* wert begrepe*n* mit versscher daet, de böte der herscop XL.

oc by oc so mykæt, oc husbond thær hws aa so mykæt. En wær han ei gripæn with *gær*ning oc giuæs ham saak æftær thet, tha ma han weri sik mæth atæ bymen, *thær* næst then brotæn hws sitæ, fiyrgh a hwær hand.

59. Husfrith.

Hwo sum vfrithlik fær i annæn manz hws, han botæ h*ær*scop fyrtiygh mark, by oc so mykæt, oc husbond th*ær* hws aa oc so mykæt. Oc th*ær* yuær scal han bætær oll skathæ th*ær* han i thet hws gorth, hwr mykæt then skathæ wor oc hwilk lund han war gorth. En faangær han saar thæræ (10. Bl.) innæ eldær hug, han fangær ei boot th*ær* for. — En wrth*ær* han dræpæn i thet hws, oc krauær nokær man boot for ham, han botæ h*ær*scup fyrtiugh mark. En worth*ær* ei scaath gorth i thet hws, han th*ær* in giek scal botæ thre mark, eld*ær* weri sik mæth tolf men ieth at han ei in giek at vfrith maal.

60. Husfrith.

Af man fær til annæn manz hws mæth rathæth rath oc wæpnæth hand oc brytær hws oc gor husbond eldær husfro eld*ær* hion eld*ær* gæstæ saar eld*ær* dræpær, oc worth*ær* gripæn mæth færsk gærning, ee swo manigh sum the æræ hauæ for gorth hals oc gooz. En dylæ the thet, weri sik mæth atæ naabur, fiyghær a hwær hand, iorth eghær men. Tho ma han wrækæ thre af thissæ, sweræend a hæligh doom at the ær hans vwin, oc tha scul andær thre men næfnæs i theræ stæth.

61. Vm laghsokæls.

Af landz man stæfnær byman til thing, an*n*æn næst

mark vn*de* der stat ok so vele, vn*de* dem*e* werde dem*e* dat hüs hort ok so vele. Wert he nicht begrepe*n* mit der daet vn*de* de wert schuldiget eme dar na, so mach he sick were*n* mit viii. borgere*n*, de negest dem*e* braken huse wane*n*, veer vp islike side.

59. Husfrede.

We dar vnvredelike*n* kümpt yn enes andere*n* mans hus, de betere der herscop XL. mark vn*de* der stat ock so vele, Dar en bauen schal he betere*n* alle*n* scade*n* de he yn dem*e* huse dede, wo vele des scade*n* ys vn*de* in wat mate he dän ys. Kricht he dar yn*n*e wu*n*de*n* edder slege, dar kricht he nene bote vore. Vn*de* worde he döt geslage*n* yn dem*e* huse, vn*de* esscede dar ien*n*ich böte vore, de scal geue*n* der herscop (17. Bl.) XL. mark, vn*de* wurde dar nenen scaden daen yn dem*e* huse, De dar yn gink scal betere*n* iii. mark, Edder were*n* sick mit xii. man ede dat he nicht vnvredeliken yn gynck.

60. Husfrede.

Efte ien*n*ich man geit to enes andere*n* mans hus mit enem*e* beraden mode mit wapender hant vn*de* breckt dat hus vn*de* deit dem*e* werde edder werdynnen edder denste edd*er* geste*n* wünden efte sleit döt, vn*de* wert he grepe*n* mit versscer daet, vn*de* so vele also erer were*n* hebbe*n* vorlare*n* hals vn*de* gud. Segge*n* se nen, So were*n* se sick mit viii. naberen, erffsetene borgere, iiii. vpp*e* islike syde. So mach he dre man*n*e va*n* desse*n* wrake*n*, vn*de* swere*n* yn de*n* hilgen dat se syn syne vnfrunde, vn*de* so scal me*n* and*er* dre mans nomen yn de stede.

61. Lachsokent.

Efte ey*n* lantma*n* let ene*n* borger to dynge, des an-

dagh scal byman ham swaræ. En wil han ei swaræ, tha ær han laghsot. En ær then sak af pennings giald, fughæt oc two bymen scul landzman vt wirth full rææt af bymanz gooz.

62. (=63.)

Af nokær man wær sæctæth af annæn man i by, oc louær byman for ham, oc wær æftær thet logh fæld for then saak, byman scal for ham swaræ.

63. (=64.)

Af byman gialdær ei arngiald oc sæctær foghæt ham a næst thing æftær mitsomær, han betæ thre øræ pen*n*ing oc swo a ant thing. En kummær han ei a thrithi thing, bøtæ thre mark, en tho at han ær ei hiem, tha ær han ei orsak for thy. — Oc thet samæ ær vm toft giald.

64. (=65.) Vm giald.

Af byman kærær a annæn a thing (II. Bl.) for giald, gæær han with, ham leggæs for ien syntær dagh, gialdær han ei tha, annæn tiim leggæs ham for annæn laghdagh vndær two øræ pen*n*ing witæ. Enn gialdær han ei tha, thrithi tim leggæs ham oc for thrithi laghdagh oc vndær two øræ pen*n*ings witæ. En wil han hwerki tha giald eld*ær* a fiærth thing, tha scal foghæt mæth bymen gang i hans hws oc wirth af hans gooz hin annæns giald mæth full rææt oc foghæt thre mark. — En wil han, th*ær* gialdæ scal, foghæt oc bymen ei in i hws latæ, tha bøtæ han them fiyrtiugh mark. — En hauær han ei til at gialdæ, tha ær han laghsot, oc th*ær* æftær ma han af ham næmæ a then windigh thær vt slæær oc ei in. — En finnæs han vtæn siit

der*en* negesten dages scal de borg*er* em*e* antward*en*. Antwardet he nicht, So is he ym*me* rechte vorwün*nen*, vn*de* is de sake vm*me* pen*ninc*k schult, de vaget vn*de* ii. borgere scolen deme lantman vth werder*en* vullenkamen recht va*n* des borgers gude.

(18. Bl.) 63. Vm*me* vorloefte.

Ift ien*n*ich ma*n* wert schuldiget va*n* enem*e* anderen man*ne* yn der stat, vn*de* lauet ey*n* borg*er* vor ème, vn*de* wert he nedderfellich yn de sake, de vor em*e* lauede scal vor em*e* antwarde*n*.

64. Arngelde, toftgelde.

Eft ey*n* borger nicht gift syn arngelde vn*de*[13] wert mant va*n* deme vagede des negeste*n* dinges na midsamer, de bote iii. öre pen*ni*nge vn*de* ok so vele tom*e* anderen dynge, Vn*de* ku*m*pt he nicht tom*e* drudde*n* dinge, so breckt he iii. m*ark*. Al wer*e* he ok nicht to hus, he en werd nicht entschuldiget, vn*de* dat sulüe is ok vm*m*e toft gelt.

65. Vm*me* schult.

Efte ey*n* borger claget den ander*en* an vpp dem*e* dynge vor gelt, steit he to, me*n* legge em*e* achte dage vor, betalt he des den*n*e nicht, tor anderen tit legge men eme vor de andere*n* lagedage by twe*n* ore *penninge* broke. Vn*de* wyl he den*ne* des nicht gelde*n*, to deme drudde*n* dinge lecht me*n* vor de drudde*n* lachdage by twe*n* öre *penninge* broke, Vn*de* wil he den*n*e des noch nicht gelde*n*[14] vp deme verde*n* dy*n*ge, so scal de vaget mit twe*n* borgeren gan in des mans hus vnde (19. Bl.) werdere*n* so vele va*n* des mans gude in syn gelt, also em*e* boret mit allem*e* rechte, vn*de* de vaget scal hebben iii. mark, vn*de* wyl he de*n* vaget vn*de* borgere*n* nicht in syn hus stede*n*, de dar schuldich ys, So

hws mæth gooz, tho at thet hør bymen til the th*ær* thing søøk, oc ei gæstæ gooz, tha ma han thet fra ham næmæ ien sinnæ oc ei mieræ.

65. (=62.) Husæ laghsot[18] man.

Hwo sum laghsot man husær oc hærbærighær, giald foghæt thre mark.

66. Um mandrap.

Af byman dræpær byman i by oc wær frithløs sworn af atæ san*n*ind men, tha scal han bøtæ landz h*ær*ræ fyrtiugh mark oc by fyrtiugh mark oc døthæns frændær thrinnæ atan mark, oc ien mark gulz th*ær* hietær gærsum, swo su*m* i all danmark riki ær woon. — Vtæn fæst*ær* han boot fyr en sannind men kum*m*ær til, tha bøtæ h*ær*-scop tølf mark til theghæn giald.

67. Drap.

Af landz man dræpær i by landz man eldær byman oc wær fæld mæth aat san*n*ind men eld*ær* gripæn with færskæ g*ær*ning, bøtæ landz h*ær*ræ fyrtiugh mark, oc by oc døzæns arui*n*g swo sum fyr ær sagh.

68. Ættæ saal.

Engi landz man maa delæ ættæsaal af byman (12. Bl.) oc ei byman af landz man.

69. Vm saar.

Hwilk byman særær byman eld*ær* slæær til blooth, then th*ær* saar wær scal siit saar eld*ær* blothigh klæthæ

böte he en XL. mark, vnde heft he nicht to betalende, So ys he lachsocht, vn*de* dar na mach he em*e* neme*n* va*n* dem*e* vinster dat tor strate*n*wert vth sleit vn*de* nicht yn wert, Vn*de* vynt he em*e* bute*n* synem*e* hüse mit gude, Al horet dat borgere*n* to de dar dynge soken, vn*de* nyn geste gud is, dat mach he ens va*n* em*e* nemen vn*de* nicht mere.

(d. 17-18. Bl.) 62. De lachsocht ys.

De dar huset edder herberget ene*n* lachsocht ma*n*, de gelde dem*e* vagede iii. mark.

(19. Bl.) 66. Vm*m*e dotslacht.

Sleit ey*n* borger ene*n* andere*n* borger dot yn der stat vn*de* wert vredelos sware*n* va*n* viii. santmans, so scal he bote*n* dem*e* landeshere*n* XL. mark vn*de* der stat XL. mark vn*de* des dode*n* vrunde*n* drie xviii. mark, vn*de* ene mark goldes de het görtzem, Also id yn alle den*n*emarke*n* ene wonheit is. Sunder vestet he bote er de santmans dar to kame*n*, So betere he der herscop xii. mark to sonegelde.

67. Vm*m*e dotslach.

Eft ey*n* lantma*n* sleit dot in der stat ene*n* lantma*n* edder borger vn*de* wert vorwun*n*e*n* mit viii. santman*n*e edder grepe*n* mit versscer (20. Bl.) dact, he bote dem*e* landes here*n* XL. mark, vn*de* der stat vn*de* des doden erue*n* so vor ys geseccht.

68. Attesael.

Neyn lantma*n* mach veyden ene*n* borger vn*de* ey*n* borger nyne*n* lantma*n* vm*m*e dotslach, Sünder he sy de houetsake.

69. Vm*m*e seere*n*.

Welk borger wu*n*det ene*n* borg*er* edder sleit blodich, we wundet wert schal clagen syne wunden tom*e* erste*n*

a thing tee, oc gif ham saak th*ær* thet gørthæ, oc kummær han th*ær* for saak ær ei til fyrst thing eld*ær* ant eldær thrithi, wæræ skyldigh for then saak oc mugh ei logh for sik giuæ oc botæ h*ær*scop thre mark. En kummær han til thing oc netær, weri sik mæth logh af sin giild th*ær* han ær i. Oc ær han ei i giild, gif tølf men ieth for sik.

70.

Thit ær saar bøtær, for saar i huuæth th*ær* ei ma hylæs mæth haar eld*ær* huuæ botæs sex mark, for thet saar th*ær* hylæs ma thre mark.

71.

For af hoggæn hand eld*ær* foot half boot th*ær* botæs for dræpæn man.

72.

For thum*m*æl fingær fiærthing manz boot.

73.

For hwær an*n*æn fingær half mindær.

74.

For kiøt saar thre mark, for hool saar sæx mark, For ygh vt stungæn half mans botær, For bien stungæn saar sæx mark, For hwært bien th*ær* vt af saar gæær bøtæs thre mark for.

75. Vm slaghæn hog.

Hwo sum slæær annæn, er[19] thet ieen sin sworn broth*ær*, mæth staang eldær sworz kloot eld*ær* ox hamb*ær*

dynge, vn*de* sculdige*n* ene de dat dede, kümpt he nicht deme de sake to lecht wert tom*e* ersten, tom*e* anderen edder tom*e* drudden dynge, de ys der sake schuldich vn*de* mach sik nicht were*n* mit rechte, So geue he der herscop iii. mark, vn*de* kümpt he to dinge vn*de* secht nen, he were sick mit sine*n* gilde brodere*n* dar he yn*n*e is, vn*de* is he yn nyneme gilde, So geue he xii. man eede vor sick.

70. Vor houet wu*n*de*n*.

Vor wu*n*de*n* yn dat houet slage*n* dat me*n* nicht mit hüven edder mit hare bedecke*n* kan, de scal boten vi. mark, vor dat seer dat me*n* huden kan iii. mark.

71. Hant edder voet.

Vor ey*n* afhouwene hant edder voet scal me*n* betere*n* also me*n* vor ene*n* halue*n* dode*n* ma*n*.

72. Düme*n*.

Vor de*n* düme*n* scal me*n* boten ey*n* verde*n* del enes dode*n* mans bote.

73. Vynger.

Vor islik ander (21. Bl.) vynger de helfte my*n*.

74. Vlesck.

Vor wu*n*de*n* yn dat vlesck iii. mark, Vor dorsteke*n* wu*n*de*n* vi mark, Vor oge*n* vthsteke*n*t enes halue*n* mans bote, Vor knaken wundent vi. mark, vn*de* vor islik knake*n* de dar vth der wünden kümpt iii. mark.

75. Vm*m*e Slege.

We de*n* andere*n* sleit, wol sy id syn sware*n* ege*n* broder, mit staken edder mit swerdesklote, exen hamere*n*

eld*ær* sin neuæ, botæ sæx mark. — En drægh*ær* han hans haar eld*ær* værlik hanlær eld*ær* til iorth kastær eld*ær* hans klæthæ riuær eldær giytær ool a ham, botæ thre mark. En dyl han, weri sik mæth tolf men ieth.

76.

Hwo sum kast*ær* annæn mæth wold oc wili i watn, botæ ham tolf mark. En gor han thet ei[20] mæth wili, weri sik mæth tolf men ieth oc wær orsak.

77. Vm qu*i*nnæ woltæct.

Af man sæctæs for wold tæct, oc sæt*ær* with qui*n*næ weri, fyr en san*n*ind men ku*m*mær til, botæ (13. Bl.) h*ær*-scop fyrtiugh mark oc by swo mykæt. En netær han, tha scul atæ san*n*ind men skilæ th*ær* vm mæth theræ ieth.

78. Vm hoor.

Af byman sæcthær sin lagh theghæn kunæ for domær for hoor, af hun dyl, gif logh mæth tolf gild broth*ær* af hoghæst gild, wrth*ær* hun fæld at logh, hetæ sik horkunæ. En wrth*ær* hun worth mæth logh, wær orsak for then saak af sin husbond oc oll men.

79. Quinnæ lokkæls.

Af vng swæn lokkær burt manz dott*ær*, systær eld*ær* syst*ær* dottær oc lopær burt mæth hinnæ, hun scal mistæ sin houæthlot, ee men fath*ær* liuær.

80.

Af man wær gripæn mæth andær manz gift kunæ i the stath thær ma wintæs vdygh i, fæær han scaath af

edder mit siner vüst, de betere vi. mark, vnde tüt he eme vth syne hare edder vnerliken handelt Edder werpet eme tor erden Edder to rit sine cleder edder begut eme mit bere, de böte iii. mark. Secht he nen, so were he sik mit xii. man ede.

76. Int water.

We den anderen werpt mit walt efte willen int water, de betere dar xii. mark vor, vnde deit he dat nicht mit willen, he were sick mit xii. man ede vnde wese orsaket.

77. Nottagent.

Eft eyn man scüldiget wert vmme nottagent vnde vorliket sick mit der vrowen vormunder, er de santmanne dar to kamen, de böte de herscop xl. mark vnde der stat xl. mark, vnde secht he nen, so scolen viii. santman sceden mit eren eden.

78. Vmme horen.

Schuldiget eyn borger syn echte (22. Bl.) wiff vor deme richte vor ene hore, secht se nen, geue se er recht mit xii. gilde broderen van deme hogesten gilde, Wert se vellet ymme rechte, So het se eyn hore, vnde wert se gewert mit rechte, So wese se entsculdiget vor de sake van ereme werde vnde van allen mannen.

79. De ene vroüwesname vorlocket.

Vorlocket iennich knecht enes mans dochter, suster edder susterdochter vnde lopt wech mit er, Se scal missen ere houetdeel, de wile de vader leüet.

80. Echte mans wyff.

Werd eyn man begrepen mit enes anderen mans echte wiff yn der stede, dar men sik mach vormoden vntemelike

husbond tha oc two næstæ grannæ ær witnæ til, han hauær hemæl scathæ. Oc ær ei witn til, then th*ær* scaath fæk delæ thet mæth landz logh.

81. Vm hoor.

Engi foghæt oc engi prouæst oc engi annæn man ma sæctæ for hoor manz lagh thcghæn kunæ, vtæn hin husbond sæctær hin fyrræ. Oc ær hin gærning i opænbar wonfrægh, tha mugh rathmen hin sæctæ, tho at husbond thighær.

82.

Af kunæ for winnæs mæth logh for hoor, hinnæ husbond scal hauæ hinnæ houæth løt oc ei annæn man. — En wær hun gripæn i horsæng, h*ær*scop scal hauæ hinnæ houæth løt.

83. Hwat husfrø ma sælæ.

Ænigh manz husfrø, husbond vwitænd, sælæ eld*ær* wæth sættæ nokæt gooz høghræ en for tølf ørtigh pennigh eld*ær* louæ for mieræ. — En wæth køpær eld*ær* full køpær nokær man af annæn manz kunæ mier en sagh ær, han scal giuæ æft*ær* gien hinnæ husbond thet gooz oc hauæ for scot the penning (14. Bl.) th*ær* han vt gaf. En dyl han thet th*ær* han fæk af hinnæ, tha ma thet kallæs thiyfnæth.

84. Vm skip legh oc skipmen logh.

Hwo sum leghær skip oc mæth witn drikkær lith køp a oc før siit gooz i skip oc sithæn ei fær, giald all skip legh. En før han ei gooz i skip, han giald half skip legh.

dynk to donde, Kricht he den*n*e scade*n* va*n* dem*e* werde vn*de* twe*n* syner negeste*n* nabere*n* wer*en* dit witlik, He hebbe sulue*n* de*n* scade*n*. Is dar nyne witlicheit by, de den scade*n* krech dele desset mit dem*e* lantrechte.

81. Vm*m*e horen.

Nyn vaget, nyn praüest vn*de* nyn man mach schuldige*n* ene mans echte wiff vor ene hore*n*, Sunder ere wert hebbe se to vorne schuldiget, vn*de* is se ape*n*bar beruchtet, so mach se de rat allikewol schuldige*n*, wo wol (23. Bl.) de wert stille swycht.

82. Vm*me* rechte.

Wert ene vrowe vorwun*n*e*n* mit rechte vor ene hore*n*, er wert schal hebben er houetlot vnd*e* nemant anders, vnd*e* wert se grepe*n* in hore*n* bedde, de herscop scal hebbe*n* er hoüetlot.

83. Wat ene husfrowe mach vorkopen.

Nynes man*n*es hüsfrowe vnwetende eres werdes scal vorkope*n* edder vorpande*n* ien*n*ich güd hoger wen xii. ortich pen*n*i*n*ge (glosa xii. *schillinge*)[15] edder laue*n* vor mer, vnd*e* we vorpandet edd*er* vulle*n* kop maket mit enes and*er* ma*n*s wyue mer we*n* nü secht ys, he scal wedder geue*n* erem*e* werde dat gud vn*de* hebben vorlare*n* dat gelt dat he vth gaff, vn*de* secht he dat he id nicht va*n* er krech, So mach he id hete*n* deuerye.

84. Vm*m*e Sciphüre vnde sciprecht.

We dar huret cy*n* scip vn*de* mit witlicheit drinket de*n* wynkop vn*de* voret sin gud int scip vn*de* den*n*e wedder vth, De scal geue*n* de vulle*n* vracht, vn*de* scepet he nyn güd int scip, So betale he de halue*n* vracht.

85.

Hwilk byman eld*ær* kopman sighlær af hauæn swo langt, at aaz ma ei sees a boorth, oc gaf ei toln, han tapæ olt thet gooz thær han sculd toln for giuæ. — Hwo sum fær burt land wægh vtæn toln, giald sum sagh ær.

86. Toln for skip.

Hwilk byman hauær thet skip thær sæx læst ma bæræ, han giald toln for fæm læst, oc for thet skip th*ær* bær tolf læst scal tolnæs for ti læst oc ei mieræ.

87. Vm brotæ i skip.

All brotæ th*ær* skipmen bætær for styræ man vt a theræ færth, th*ær* ma foghæt ei a kall, th*ær* the kummæ heem.

88. Skipbrot.

Hwo sum brytær sit skip innæn brunznees, han scal hauæ olt thet gooz frælst thær han ma biærigh.

89. Skipmens ræt.

Hwilk skip man for dryk eld*ær* sin forgloms i hauæn forlatær skip, tha scul skipmen bithæ ham ien dyghæn. En kum*m*ær han ei tha, tha mugh the burt faræ, oc han gialdæ til witæ at hwært akkærhald ni ortigh pen*n*ing. — En kummæ skip rouær til skip oc skathæ nokær skip man eld*ær* kastær steen i skip, han th*ær* burt ær mistæ olt hans gooz thær i skip ær mæth them.

90. Skipmens ræt.

Af skip liggær vtæn hauæn hwos klif, ænik skipman

85. Tollen.

Welk borger edder copman segelt vth der haüene, so verne dat men der ra nicht zeen mach vp der bort, vnde gift nynen tollen, he vorlust al dat gud dar he den tollen (24. Bl.) vorgeuen scolde. We dar wech varet to landewert sunder tollen, de gelde also nu secht ys.

86. Tollen vor eyn schypp.

Welk borger heft eyn scip dat dar drecht vi. leste, de gelde tollen vor v. leste, welk borger heft eyn scip van xii. lesten, de scal tollen vor x. leste vnde ock nicht mer.

87. Vmme scepes broke.

Alle broke den de scipman beteren, wen se vth varen, vor deme sturmanne, dar mach de vaget nicht vmme spreken, wen se to hus kamen vp erer reyse.

88. Schypp broke.

Wes syn scip vor geit bynnen brünsniis, de scal al syn gud vrig hebben dat he bergen kan.

89. Kopmans recht.

Welk scipman van vorsümenisse edder van drunkenscop let syn scip liggen in der hauene, syn scipman scolen eme beiden dach vnde nacht, kümpt he denne nicht, So mogen se wech varen, So scal he wedden vor islick ancker settent ix. ortich penninge, vnde kamet dar sciprouere tome scepe vnde deit scaden iennigen scipman edder werpet stene ynt scip, de dar wech ys, de misse al syn gud dat he ymme scepe hadde.

90. Scipmans recht.

Eft eyn scip licht buten der hauene by ener klippen

diæruæs at gangæ til land vtæn skipmenz orlof, af han wil ei mistæ olt hans gooz th*ær* i thet skip ær.

91. Skipthiuf.

Hwo sum stæl i skip, skipmen scul ham sættæ i ient vbygd øland mæth tundær oc eldiærn oc thrigi dagh cost.

92. Skip i hauæn.

(15. B1) Hwannær skip kum*m*ær i hafn, ænik skipman ma føræ sint gooz af skip vtæn styræman oc skipmenz orlof.

93. Skipær ieth.

Hwannær skiper kum*m*æ til hafn oc giuæs ennæn theræ nokær saak, tha scal han th*ær* saak giuæs weri sik mæth siin skipær hwos skip.

[21] Toln for liuænd waræ.

For hæst scul men tolnæ ien ørtigh pen*n*ing, for ien hors moth*ær* ien ørtigh, for folæ sæx pen*n*in*g*, for uxæ ien half øræ, for iet swiin tvo pen*n*in*g*, for iet swins flæsk tvo pen*n*ing, for iet faar eld*ær* lamb eld*ær* buk eld*ær* giet ien pen*n*in*g*.

Toln for kost.

For læst quorn scul men tolnæ ien øræ, for pund quorn thre pen*n*ing oc for miøl oc swo, for tynnæ hunigh eld*ær* smør eld*ær* iistær eld*ær* tæligh eld*ær* ææert eld*ær* bøøn eld*ær* nytær thre pen*n*ing, for nøtæ krop thre pen*n*ing. — For læst sild i tynnæ eldær mees half fæmt ørtigh, for læst thørsk half fæmt ørtigh, for hundrith skaghfisk sæx pen*n*ing, for hundrith stofisk thre pen*n*in*g*, for thusind hwitling ien ørtigh, for kip hwitling dygh*ær* eld*ær*

(23. Bl.) edder vorlant, nyn scipman sy so driste dat he ga to lande buten der scipman orlaue, So verne he nicht wyl missen al syn gud dat he yn deme scepe heft.

91. Vmme eyn Schypp deff.

De dar stelt in deme scepe, de scipmanne scolen eme setten vppe eyn vnbebüwet ölant mit tünder vnde mit vurtuge vnde iii. dage kost.

92. Eyn scip yn der hauene.

Wen eyn scip kümpt yn ene hauene, nyn scipman mach voren syn gud van deme scepe buten des sturmans vnde scipmans orlaüe.

93. Scipmans ede.

Wenner de sciphere kümpt yn de haüene vnde wert iemant schuldiget vmme sake, de schuldiget wert scal sik weren mit syneme scipheren vnde mit synen scip kynderen.

litæl sæx pen*ning*, for læst salt scul gæstæ tolnæ fiyrgh ørtigh oc bymen ien øræ, For hwær faat win ien ørtigh. — For læst øøl tolnæs two øør, for tynnæ øl sæx pen*n*ing, før pund humæl ien half øræ, for pors mees thre penning.

Toln.

For pakkæ klæthæ litæl eld*ær* dyghær ien ørtigh, for ien ryll watmæl litæl eld*ær* dygh*ær* ien ørtigh, for lærft oc swo, for hwær skin mees ien ørtigh, for dækær huthæ sæx pen*n*ing, for kip huthæ thre pen*n*ing, for læst høør tvo øræ, for kip høør thre pen*n*ing, for tynn høør ien ørtigh, for hwær tynn grasking ien ørtigh, for hwær tynn mæth krembæri[22] oc so mykit, for tynn pik thre pen*n*ing, for griind quærn sten sæx pe*nning*. — (16. Bl.) For pund wox thre pen*n*ing, for læst bast thraath tvo øræ, for pund thraath sæx penning, for faat staal sæx pen*n*ing, for pund kopær thre pen*n*ing, for hundrith climpiern eld*ær* blekungs iærn eld*ær* kalmars iærn sæx pen*n*ing, for oll køpskøt th*ær* man maa bæræ vndær sin arm til skips sæx pen*n*ing.

Toln.

Hwilk byman i sighling siit gooz flyttær i annæn skip, th*ær* han kum*m*ær hiem gialdæ full toln.

Nær tolnæs scal.

Hwilk gæst eld*ær* byman, th*ær* gæstæ gooz før, sin bunk brytær oc gooz burt 'sæl, fyr en han rethær sik af mæth tolnær, gialdæ ham thre mark eld*ær* weri sik, gæst mæth sin skipær ieth oc byman mæth tølf men ieth. — Engi man scal toln giuæ for toom skip eld*ær* skips boorth eld*ær* nokær hand tymbær eld*ær* tomæ tynn eld*ær* brænd liim eld*ær* liimstien eld*ær* hæstæ eld*ær* nokær liuænd diyr,

(Die Bestimmungen, das Zollwesen betreffend, die hier gegenüber stehen, sind in der plattdeutschen Übersetzung nicht aufgenommen, - wahrscheinlich weil sie damals, c. 1492, schon veraltet waren.)

th*ær* driuæs hær i gømæn by. — E swo mykit gooz sum byman tolnær for vt sighlænd, swo mykit ma han fræls in føræ vtæn toln. — Oc gæstæ tolnæ ee for thet mest th*ær* the føræ.

94. Logh.

Hwilk gæst th*ær* fæstær nokær logh for sik hær i by, ær han sighæl boon, tha ma han annæn dagh i stæth, tho thet tha ær hælict, then logh giuæ. En scal han ei af land faræ, tha ma han then logh giuæ a fæmt dagh, oc tho at hælict ær, Vtæn af tha ær syndagh eld*ær* mærkælik høtith, tha giuæ then logh næst sykæn dagh th*ær* æftær thet hælict kummær.

95. Vm ærfløs goz.

Af nokær døør hær i by oc hauær ey æruing hwos sik eld*ær* i lande, tha gøm*m*æ rathmen sint gooz aar oc dagh, kum*m*er tha ey æruing, tha takær hærskup oc by thæt gooz mæth rathmens rath, so sum ræt ær til.[23]

96. At hindæræ gæst goz.

Ær gæst eld*ær* lanz man byman giald skyldigh, tha mugh men mæth bymen hans gooz hindær, tho at han wil ei sielf kum*m*æ til by, olt til han gialdær eld*ær* giuær logh.

97. Gæstæ barthdagh.

Hwilk gæst th*ær* beriæs i by bøtæ (17. Bl.) h*ær*scup fyrtiug mark oc by so mykæt.

98. Fals goz.

Hwilk gæst før fals goz til by, forwinnæs han th*ær* for, hauæ for gørth hals oc goz, en dyl han thet han ey

94. Vmme recht to donde.

Welk gast hir yn der stat entsecht iennich recht to donde, Is he rede to zegelende, So mach he des anderen dages alto hant, wol dat id hillich ys, syn recht don, vnde scal he allenen vth to landewert faren, So mach he dat recht don in deme veften dage, wo wol id hillich ys, Sunder id sy sundach edder merklick hillich dach, So geue he sin recht des negesten werkeldages na deme (26. Bl.) hilgen daghe.

95. Erffloes gud.

Sterft hir iennich yn de stat vnde heft nyne erüe by sik edder ymme lande, So beware de Rat syn gud yar vnde dach, kūmpt dar denne nyne erüen, So neme de herscop vnde de stat dat gud mit des rades rade, so also dat recht to secht.

96. To hinderen geste gud.

Is eyn gast edder lantman schuldich enen borger gelt, So mach men mit borgen syn gud hynderen, wol dat he suluen nicht kamen wyl tor stat, So lange dat he betale edder geue syn recht.

97. Geste slachtynge.

Welk gast sick hir sleit yn der stat, de betere der herscopp XL. mark vnde XL. mark der stat.

98. Vmme valsck gud.

Welk gast voret valsck gud tor stat, wert he dar vor vorwunnen, he heft vorbraken hals vnde gud, vnde secht

7*

fals wissæ, weri sik mæth then logh th*ær* wor by ær byghd mæth, oc thet fals goz wæræ for scot.

99. Fals gooz.

For winnæs byman for fals goz, hauæ for scot hals oc goz, vtæn han weriær sik af sit høghæst lagh.

100. Bref.

Engi man scal takæ bref yu*ær* byman i flænsb*or*gh fyr enn han kum*m*ær til rathmen oc foghd, for thy at the scul gøræ ham ræt, enn wil han them ei lythæ, hauæ sielf scathæ giald.

101. Fæstæ logh vtæn by.

Engi byman scal fæstæ logh eld*ær* gripæ sik nokær swor til vtæn wor by, enn gær han antigh i næfning eld*ær* sannænd ieth, wæræ skild with by.

102. Købæ huus oc iorth oc laghbiythæ.

Hwær man th*ær* købær huus oc iorth i by mæth sin rethæ pen*n*ing, thet thærf han ei lagh biythæ a thing th*ær* han wil thet sælæ, num æruæ goz, so sum ær hus oc iorth, thet scal a thing them laghbiythæs thær næst ær at købæ.

103. Skøtæ børn goz.

Oll aldærløs børn goz th*ær* sælæs mæth rathmens oc andær gothmens rath oc skøtæs a thingi, thet scal stathik wæræ.

104.

Hwilk byman th*ær* foghdæn kær yuær a thing, skiytær

he nen dat he id nicht valsk en wuste, he wer*e* sik mit dem*e* rechte dar de stat mede begiftiget ys, vn*de* dat valsce gud scal wese*n* vorbrake*n*.

99. Valsk güd.

Wert ey*n* borg*er* vorwun*nen* vm*m*e valsk gud, he heft vorbraken hals vn*de* gud, Sunder he were sick va*n* syneme hogeste*n* lage.

100. Vm*m*e breue.

Nyma*n* scal neme*n* breue ouer borger*e* (27. Bl.) bynne*n* flensborch er he kümpt tom*e* rade vn*de* vagede, dat se em*e* schicke*n* recht, vn*de* wil he em*e* nicht hore*n*, So hebbe he sulue*n* de*n* scade*n*.

101. Vm*m*e ede to veste*n*de bute*n* der Stat.

Neyn borger scal vesten ey*n* eit bute*n* der stat efte neme*n* sik antwart to, vn*de* geit ierge*n* yn neuenin*g*e*n* edder santmans ede, he scal scede*n* wese*n* va*n* der stat rechte.

102. Vm*m*e hüskope*n*t vn*de* erde, wo me*n* id lachbede*n* scal.

Welk ma*n* koft hus edder erde*n* mit syne*n* rede*n* penn*in*ghe*n*, de en dorüe id nicht lachbede*n* vpp*e* dem*e* dynge we*n* he id vorkope*n* wil, Sund*er* erue gud scal men vp dem*e* dynge lachbeden den de negest syn to kopende.

103. Gud to scotende olderlose kinder*e*.

Alle olderlose kinder*e* gud dat dat zellet wert mit des rades vn*de* ander gude lude rade vnde wert scotet vp deme dynge, dat scal vast wese*n*.

104. Borger recht.

Welk borger dar de vaget auer claget, schut he sine

han sin skiæl for tolf rathme*n*, tha ma han ei laghsøkæs, fyr enn the gøræ ham antigh til eldær fra.

105. Vm witnæ.

Hwilk man th*æ*r witnæ wil vm nok*æ*r logh, witnæ fyr oc ei æft*æ*r, eld*æ*r dugh*æ*r then witnæ ek.[24]

106. At thaghæ byman.

Engi foghd ma takæ nok*æ*r man til byman vtæn rathmens wili.

107. Lofning.

Ee hwat th*æ*r louæs oc ændæs for rathmen, thet scal wæræ æm stathigt, su*m* thet gørthæs a thing.

108. Giuæ logh.

Oll logh th*æ*r giuæs skiælligh i flænsb*o*rgh, the scul wæræ stathigh, vtæn rathmen sigh oc finnæ at thet ær openbar mien.

109. Liysning.

Oll the liysning mal th*æ*r atæ sanind men vm skili, the ær ni mark, oc oll the liysning mal th*æ*r sannind men ei vm skili, the ær thre mark.

110. Køpæ huus.

Hwo th*æ*r køpær huus eld*æ*r skip oc thet æftær gien drægh*æ*r, gialdæ thre mark.

111. Huslegh.

Hwilk man th*æ*r huus leghær oc fær i huus, tho at han bithær ey stæuæn dagh, (18. Bl.) giald full hws legh.

sake vor de*n* rat, he en mach em*e* nicht lachsoke*n*, er em*e* de rat aff edder tho vyndet.

105. Vm*me* witlicheit.

Welk ma*n* de dar tuchnisse bringen wil vm*me* ien*n*ich recht, de witlicheit scal he tovore*n* bry*n*ge*n* vn*de* nicht na, anders docht de (28. Bl.) tuchnisse nicht.

106. Ene*n* borge*r* to neme*nde*.

Nyn vaget mach ien*n*ige*n* ma*n* to borge*r* neme*n* bute*n* des rades wille*n*.

107. Vm*me* lofte.

Wat dar laüet vn*de* endiget wert vor dem*e* rade, dat scal stede vn*de* vast wesen efte yd endyget wurde vp dem*e* dynge.

108. Recht to geüende.

Alle eede de dar geue*n* werde*n* redelike*n* bynne*n* flensborch, de scole*n* stede vast wesen, Sunder de rät segge*n* vn*de* vynde*n* dat id is ape*n*bar mene.

109. Vm*me* sake to vragende.

Alle losinge dar viii. santma*n* vm*me* scede*n*, dat ys ix. mark, vn*de* alle losinge stucke dar de sa*n*tma*n* nicht vm*me* sceyden, dat scal wesen iii. mark.

110. Hus kopent vnde schypp.

We dar koft hus edd*er* scip vn*de* tuth dat wedder tho rügge, de gelde iii. mark.

111. Vm*me* hure hüs.

Welk ma*n* ey*n* hus huret vn*de* faret yn dat hus, wol dat he de vullen tit nicht dar yn*n*e syt, he geüe de fullen

En fær han ei i hws, giald half leghæ. Drægh*æ*r oc han sin worth til bakæ th*æ*r hws saald at leegh, giald ham th*æ*r legth half then leegh.

(Tilsvarende findes slet ikke i den danske Text.)

112. (=115.) Um thiufnæth.

Hwo sum gripær sin thiyf, bindæ hendær a baak oc lethæ til thing oc hæng ham vp eld*æ*r bøtæ h*æ*rscop fyrtiugh mark. En gripær man thiyf oc latær burt læp oc lethær ei til thing, bøtæ oc so mykit eld*æ*r gif a logh af høghæst gild, thet han ei thiuf greep oc ei bant.

113. (=116.) Thiufn*æth*.

Giuæs byman saak for thiufnæth, tha scal han th*æ*r for saak ær takæ thre a høghær hand[25] næst ham bo oc tvo a winstær hand th*æ*r næst bo, iorth eghær men, oc the fæm scul ham weri mæth theræ ieth. En af ien eld*æ*r tvo af them wil ham ei weri, tha then th*æ*r for saak ær skal a hælighæn sworæ, at the haf auænd with ham oc æræ hans v win, Oc tha scal han takæ andræ tvo th*æ*r thy næst bo at weri sik. — En brystær af the fæm fleer en tvo, tha ær han laghsot til thiuf. En weri the fæm ham, tha scul tho sæx men af thet høghæst gild, th*æ*r han i ær, oc ham weri for then samæ saak, oc tha ær han full worth oc orsak for then saak. En ær han ei (i)[26] gildæ, tha scul

hure, vn*de* faret he dar nicht yn, so geue he de halue*n* hur*e*, vn*de* tuth he sin word to rugge de dat hus vorhurde, So geue he dem*e* ien*nen* de dat hus hurde de halue*n* hure.

112-13. stehen nach 127.

(29. Bl.) 114. Lent gud.

Lent gud mach me*n* vth pande*n* vor sculde, me*n* vorhuret gud dar me*n* hure affnemet, dat en-mach me*n* nicht vth pande*n* ym*me* rechte.

115. Vm*m*e deuerye.

We sine*n* deeff gript, de bynde em*e* sine hende vp dem*e* rügge vn*de* bringe ene to dinge vn*de* henge eme vp edder he betere der herscop XL. mark. Vn*de* gript ey*n* ma*n* ey*n* deff vn*de* let ene lope*n* vn*de* brinckt ene nicht to dynge, de betere ok so vele Edder geue syn eet mit dem*e* hogeste*n* gilde, dat he nyne*n* deeff grep edder bant.

116. Vm*m*e Deüerye.

Wert eneme borger to gelecht deuerye, So scal he sik weren mit syne*n* negeste*n* nabere*n* iii. vpp*e* der vorder hant vn*de* ii. vpp*e* der luchtere*n* hant, erfsetener lüde, vn*de* de viüe scole*n* ene were*n* mit erem*e* ede. Efte ey*n* edder ii. va*n* desse*n* ene nicht were*n* willen, De dar (30. Bl.) schuldiget wert Scal id yn de*n* hilge*n* swere*n*, dat se hat mit em*e* hebben vn*de* syn sine vnvrünth, vn*de* so scal he neme*n* andere ii. de dar negest wane*n* vn*de* were*n* sick, vn*de* breekt em*e* va*n* de*n* vyüe*n* mer we*n* ii., so ys he lachsocht to deüe, Vn*de* were*n* ene de vyüe, so scolen ok vi. mans vth deme hogeste*n* gilde ene were*n*, dar he yn ys, vor de sulue*n* sake. Is he oüerst an nynem*e* gilde, so scole*n* vi.

sæx bymen, the th*ær* gif arngiald oc toftgiald, mæth theræ ieth ham weri, swo sum the fæm ham fyr warthæ. En af ham brystær this menz ieth, tha takæ h*ær*scup hans houæth løt, oc han giald igiald oc twigiald for thiufnæth hin man th*ær* ham thiuf sak gaf.

114. (=117.) Bundæn thiuf.

Af thiuf kum*m*ær bak bundæn til thing, oc thiufnæth ær swo mykæt thet han scal hængæ, engi scal ham for dømæ.

115. (=118.) Thiuf.

Af byman læær thiuf (19. Bl.) h*ær*bærgh then th*ær* han weet wæræ mæth logh for wnnæn til thiuf, oc wær then thiuf i hans hws gripen, husbond bøtæ h*ær*scop thre mark oc by thre mark. En af foghæt eld*ær* nokær byman sæctær husbond for thinnæ saak, gær han with, bøtæ swo sum sagh ær. En netær han, weri sik mæth tølf men ieth for thæn sak.

116. (=119.)

Hwo sum bethæs af husbond, at han rausaknæ i hans hws æftær sit thiufnæth, oc foghæt ær ei with, netær husbond, han leggæ a dør thørskild thre mark oc gangæ i hws. En ær foghæt with, leggæ ekki a thørskildør. Af han i hans hws gangær oc hittær ei, tha tapær han the thre mark th*ær* han i dør leghæ, en hittær han sit thiufnæth vndær husfrø laaz, husbond hietær thiuf, oc h*ær*scop takæ hans houæth løt, vtæn han sik weriær af sit høghæst lagh. En af hans iorth scal h*ær*scup ei hauæ, for thi at

117. (=120.)

oll iorth i flænsborgh ma ei takæs fra bymen eld*ær*

borger, de dar arnnegelt *vnde* toftgelt geue*n*, mit ereme ede were*n*, Also de v. to vorne dede*n*. Efte em*e* entbreke desser man*n*e eede, So nemet de herscop syn houetlot, vn*de* he gelde egelt vnd*e* twegelt dem*e* man*n*e de ene anclagede.

117. Vm*m*e ene*n* gebünde*n* deff.

Efte ey*n* deff kum*m*et achterbu*n*de*n* to dinge, nema*n*t scal em*e* vordomen.

118. Eynem*e* deüe tor herberge*n*.

Eft ey*n* borger lent enem*e* deüe herberge de*n* he weit mit rechte vorwün*n*e*n* to deüe, vn*de* wert de deff an syne*m*e huse grepe*n*, de wert scal geue*n* der herscop iii. mark vn*de* der stat iii. mark. Schuldiget de vaget edder borg*e*r de*n* wert vor sulke sake, Steit he to, he betere So dar secht is, Secht he nen, he were sik mit xii. man*n*e ede vor de sake.

119. Vm*m*e hussokynge.

We van deme (31. Bl.) werde byddet hussokynge to donde yn syneme huse na syneme gude, weygert em*e* des de wert, he legge vpp*e* den zul iii. mark vn*de* ga ynt hüs, vn*de* is de vaget dar by, so legge he nicht vp de*n* zul. Efte he yn sin hus geit vn*de* vynt dar nicht, So vorlust he de iii. mark de he vp de*n* zul lede, vn*de* vynt he sine deuerie vnder der husfrowe*n* slote, De werth hete ey*n* deff, vn*de* de herscop neme syn houetlot, Sunder he were sick va*n* sinem*e* hogeste*n* lage, vn*de* va*n* siner erde*n* scal de herscop nicht neme*n* vmme[16] des wille*n*.

120. De de stat vor lopt.

Alle erde*n* bynne*n* flensborch mach me*n* nicht neme*n*

theræ aruing, vtæn af byman flyyr af by for høgh saak eldær wrth*ær* frith løs eld*ær* diruæs til at striith a riki.

118. (=121.)

Af husbond oc husfrø wær sæctæth for thiufnæth, wær thiufnæth hit vtæn hws, husfrø ær orsak. En hittæs thiufnæth i hws vtæn husbonds lønlik laaz, weri sik m*æth* sit høghæst lagh.[27]

119. (=122.)

Ænigh scal køpæ hæst eld*ær* hors moth*ær* eld*ær* scapæth klæth eld*ær* ox mæth scaft eld*ær* spiyyt eld*ær* smid gull oc silf eldær sworth mæth scalp eld*ær* vx eld*ær* ant fæ, vtæn han hauær witn til th*ær* man koll witn, for thi at giuæs th*ær* thiuf sak a, tha scal han weri sik mæth tølf men ieth.

120. (=123.)

Af landz man bindær sin thiuf i by, hængæ ham i then stæth th*ær* thiuf ær til gørth. En før han thiuf vtæn by frith, giald (20. Bl.) hærscup fyrtiugh mark.

121. (=124.) Vm thiuf band.

Hwo sum bindær nokær man eld*ær* kunæ i by vtæn mæth sin thiufnæth, bøtæ h*ær*scup fyrtiugh mark oc by so mykit oc ham, thær han bant, oc swo mykæt.

122. (=125.) Roof.

Af landz man røuær bymanz gooz, wrthær han gripæn

van den borgeren edder van eren erüen, Sunder eyn borger vor lopt de stat vor hoge sake edder wert vredelos lecht Edder wolde syn herscop wedderstal don in syneme lande.

121. Deuerye.

Efte de wert vnde de werdynne wert gescüldiget vor deüerye, wert de deüerye vünden buten deme huse, de werdynne is entschuldiget, Vnde wert de deuerye vünden in deme huse büten des werdes hemeliken sloten, he were sik mit syneme hogesten lage.

122. Perde, horsen, sneden cledere, exen spete, smyde swerde, ossen.

(32. Bl.) Nemant scal kopen perde, horsen, sneden cledere, exen mit helüe spete, gemaket goltwerk edder suluerwerk, smide Swerde mit scalpen, ossen edder ander quyck, Sunder he dar hebbe witlicheit edder tuge to de dar nogcaftich syn, wente vmme des willen worde dar deeflike sake vmme geüen edder sproke, So scal he sik weren mit xii. man ceden.

123. Deuerye.

Bynt eyn lantman synen deff yn der stat, he henge eme yn de stede de den deüen beret ys, voret he ene vt der stat vrigheit, he gelde der herscop XL. mark.

124. Vmme deffbant.

De dar bindet iennigen man edder vrowen hir yn der stat sünder syne deuerye, de betere der herscop XL. mark vnde der stat XL. mark vnde denne, den he bant, XL. mark.

125. Röff.

Eft eyn lantman rouet enes borgers gud, wurde he

mæth rof, latæ vt rof oc bøtæ h*ær*scup fyrtiugh mark oc by fyrtiugh mark oc then, th*ær* røfth wrth, swo mykæt. En wær han ei takæn mæth færskæ gærning, weri sik hær i by mæth tølf iorth eghær men. Tho scal han fyr sættæ louæn for sik i by, thet the tølf men scul wæræ lagh husbøndær th*ær* ham scul weri.

123. (=126.) Thiufn*æth*.

Af landz man sæctær landz man i by for thiufnæth eld*ær* roof eld*ær* andær høghæ sakæ, the th*ær* a land skiethæ, han scal sættæ foghæt louæn oc fyligh sin saak a hans hærætz thing.

124. (=127.) Vm rathmen.

Aldær man af knutz gild mæth frammærst rathmenz røth scul rathmen i takæ oc af sættæ, sum them thyk for al menz goghæn, oc engi annæn man.

125. (=112.) Hws.

Af man fær i annæn manz hws vlaghsot oc lætær sik laghsøkæ, tha scal fyrst vt goræs husbond sin hws leghæ, fyr en ant hans gooz vt wirthæs.

126. (=113.) Hws.

Hwilk man sitær i annæn manz hws oc giald*ær* ham ei huslegh rætæ stæuæn dagh, tha ma husbond takæ two nabur oc wirth vt sin huslegh vtæn brotæ.

(Tilsvarende findes ikke

grepen mit deme roüe, he geue aüer den roff vnde bote der herscop xl. mark vnde der stat xl. mark vnde deme, de dar beroüet wart, xl. mark. Vnde wert he nicht begrepen mit versscher daet, So were he sick hir yn der stat mit xii. erfsetene borgere, Doch so scal he borgen (33. Bl.) setten touoren vor sick, dat de xii. borgere scolen wesen besetene borgere de ene weren scolen.

126. Vmme deüerye edder roff.

Schuldiget eyn lantman enen lantman yn der stat vor deuerye edder roff edder ander hoge sake, de vp deme lande scheen synth, de scal setten deme vagede borgen vnde volgen syner sake vppe deme herdesdynge.

127. Vmme enen Ratmanne.

Oldermanne van Knütes gylde mit der oldesten ratmans wille vnde rade Scolen ratmanne yn nemen vnde afsetten, also eme dunket vor dat meyne beste, ock nemant anders.

(d. 28-29. Bl.) 112. Hus hurent. (S. 105.)

Eft eyn man faret yn eyn ander mans hüs vnlachsocht vnde let sick denne lachsoken, So scal men to voren vth werderen deme werde syne hure, er eneme anderen wert wes vte werdert van sineme gude.

113. Hüre hus.

Welk man syt yn enes anderen mans hus vnde betalet eme syne hure nicht to fechter bescedener tit, So mach de wert nemen ii. nabere vnde werderen vth sine hure sunder broke.

(d. 33. Bl.) 128. Wol wat koft vnde nycht betalt rede.

Wan eyn borger efte ynwonre wes koft vppe der brug-

i den danske Text til dette ligeoverfor.)

---

[28]Um by skiep oc quinnæ bathæls fra karlæ.

Thin skra, thær hær næthæn ær scriuæn, gørth h*ær*tugh woldemar stathik oc bøth at scriuæs til theræ annæn skra i flænsburgh, thet aar fra wors h*ær*ræ aar thusind tv hundrith oc half fæmpt sin tiygh oc fæm[29] wintær, æft*ær* huuæth faast dagh.

At matæ rugh oc biyg, hwætæ, ærtæ, bønæ oc oll harth sææth scul tvo (21. Bl.) strok skiep, th*ær* iauæn dyghær ær with fyrmer skiep i by, th*ær* heldær sæx landz skiep. En at mætæ hauær eld*ær* humæl oc all thylik bløt sææth scal fyrmer byskiep stathik wæræ.

Um bathæn.

Oll mandagh oc thors dagh scul quinnæ bathæ, Oc hwilk karmen mæth quin*n*æ thissæ daghæ bathæs, mistæ tha sin klæthær. — En andær daghæ bathæ karlæ, Oc hwilk quinnæ tha bathæs mæth karl, hun mistæ sin klæthæ. — Thissæ klæthæ scul foghæt oc rathmen hauæ i tvo løtæ mell them iauænt at skiftæ.

Vm brollup.

[30]Thænnæ skra, thær hær næthæn ær skriuæn, gaf hærtogh erik, hærtogh waldemar sun, oc bøth at scriuæs til theræ annæn skra i flensborgh, thæt aar fra wars hærræ aar thusind win-

gen efte vp deme markede edder wor id sy bynnen der Stat, vnde kan efte wil sodans nicht betalen, So scal de vaget de vorkoper vth werderen van der ander kopers redesten gude vor syne betalinge vnde eme vort to antwardende etc.

tær och thry hundreth wint*ær* och en wint*ær* och tiugh, sanctæ pauls dagh æft*ær* iwl.

Vm bothmen til brollup.

Engin byman skal hauæ meræ folk til sint brutlap æn thrediugh diskæ mæth mat, Och hwær disk mæth mat skal vt læggæ sex pænning engels a borthæ for sek. Hwo thæt brytær, bæt*ær* thre mark, them tækæ fogheten haluæ och haluæ rathmæn.

Brullops liys.

Ollæ the lyus til altær offeræs, thæm skal kirki præst hauæ, Hwa thæm burt før, bæt*ær* sum fyrræ ær sauth Och føræ tho the samæ lyus i geen.

Vm both til barnsøl.

Thær barn ær fød ældær thær barn døpæs, tha skal thæræ ængin kost wæræ mæth bothæt (22. Bl.) [31] folk, hwa thæt brytær, bæthær sum fyrre ær sauth. Æn th*ær* kunæ gær i kirki æft*ær* barn, tha ma husbond biuth ti disk mæt mat och æi meræ.

Vm skod af by.

Then tith skod gær af by, tha skal af ænni*n*gh hus, huærkin stenhus ellær træhus, meræ af skydes ens af sæx pund engilsk.

Barsølgang.

Hwilk man æld*ær* swen yuer tolf wint*ær* gamæl til barsøl gær vm nat, bæthær for thre mark.

Iorthfærth.

Thær liik iorthæs, tha skal ængin man kost hauæ meth bothet folk, vten of noker manz særlik winnæ kummæ af land th*ær* han ma æi mistæ, hwa thæt bryt*ær*, bæt*ær* sum fyrræ ær sauth.

Anmærkninger.

(Tallene her svare til de henvisende Tal i Texten.)

1) hwr findes ikke i Codex, men dette (eller et lignende) Ord kan ikke undværes her; Formen hwr forekommer ellers i Cod.

2) door har Cod. tydelig, dog er der en Unöjagtighed i Sætningen, snarest vel enten i door eller i æftær; en Rettelse synes imidlertid ej nødvendig. — Derimod frembyder Begyndelsen af 7. Cap. nogen Vanskelighed, hvilket vel er Grunden til, at der i Cod. er kunstlet noget ved aaldær, som alligevel uden al Tvivl er at læse her (jfr. i 103. Cap.) - I samme 7. Cap. er skrevet ithæræth som et Ord, der naturligst gives ved i thæ ræth, (uden at nogen Fejl behøver at antages.)

3) Hele dette Cap., i alt Fald med Undtagelse af de første 5-6 Ord, ere med en meget nyere Skrift end ellers i Cod., og er den samme, eller omtrent den samme, som sidste Side i Cod. har, (jfr. Anm. 31) - ligesom denne Skrift tillige andensteds (enkelte Gange i det mindste) synes at forekomme i Cod., efterat det oprindelige er udslettet, uden at det just her altid særskilt er bemærket.

4) athæl er skrevet over Linien, oprindelig. (Det er siden stundum Tilfælde, at et eller andet lille Ord eller enkelt Bogstav ligeledes oprindelig er skrevet ovenover, eller at der er anbragt Omsætningstegn, uden at det hvert Sted her bemærkes.)

5) Disse 4 Ord ere tilföjede over Linien og, i Forhold til Codex, i en sildig Tid.

6) Dette Ord er i Cod. tydelig en Rettelse, efterat det tidligere er udslettet, dog vistnok oprindelig. (Mindre Rettelser af den Art forekomme af og til, uden at de just alle anføres.)

7) vtæn-skiel er tilföjet i Randen, mulig ikke fra først af.

8) the er tilsat over Linien, mulig senere.

[9]) En-illæth, dermed forholder det sig, som med det i 6. Anm.; ligeledes er i 27. Cap. oræ skrevet i Cod. som en Rettelse.

[10]) mæn er her skrevet først, som dog er blevet rettet til mæth.

[11]) løghæ er her skrevet oprindelig, med th tilföjet oven over Linien, (i 116. Cap. findes ligeledes løghæ, men uforandret.)

[12]) Efter ei er et lille Ord udslettet; i Begyndelsen af samme Cap. er wil delæ en oprindelig Rettelse.

[13]) I Cod. er her skrevet folf; Fejl af den Art ere sjældne. (Stundum er der dog blevet udpunkteret, i 35. Cap. f. E. fuult til fult, ihvorvel de dobbelte Selvlyd ellers ere meget almindelige.)

[14]) thet findes her kun som en Rettelse, det oprindelige har været enten thet i eller then (jfr. i 62. Cap.)

[15]) Efter igift ere 3 Linier overstregede og udkradsede, formodentlig dog oprindelig.

[16]) toræ penning er skrevet ved Enden af Siden med Henvisning til at indsættes efter foghæt.

[17]) Thet-scul, alle disse Ord ere oprindelig skrevne som en Rettelse af noget tidligere skrevet her.

[18]) I laghsot findes h kun sammenskrevet utydelig med g.

[19]) I Cod. er her skrevet ei.

[20]) ei er her skrevet senere ovenover.

[21]) Ved denne og de følgende Overskrifter, hvorved Cod. egentlig danner ny Kapitler, er her ej sat Tal til, da Afsnittet mangler i den tydske Oversættelse.

[22]) Der er skrevet i Cod. kembæri med r oprindelig tilföjet ovenover.

[23]) Næst foran og efter har her nogen Retten i Cod. fundet Sted, dog vel nok oprindelig. – Det er uvist, om ee allersidst i 93. Cap. er, da der er rettet derved, at læse ee eller or.

[24]) Her læses nu kun ek, dog synes ved Slutningen noget borttaget, mulig et i.

[25]) I Randen er i en meget sildig Tid tilföjet, med Tegn til at indsættes efter hand, som man wt gær (æ med Tegn over a.)

[26]) i mangler her i Cod.

[27]) lagh er skrevet i Randen, mulig ej oprindelig, – nogen Retten har her fundet Sted.

[28]) Thin skra-at skiftæ, der indeholder Bestemmelser fra 1295, er med samme Skrift som hele Codex, og er skrevet aldeles i Flugt med det foran.

[79]) fæmpt er rettet, næppe oprindelig, i Cod. fra sæx; oc fæm er tilföjet i Randen, men fra først af.

[80]) Thænnæ skra-mæth bo-, der indeholder Bestemmelser fra 1321, er med en anden Skrift end den, hvormed Cod. hidtil udelukkende har været skrevet, dog er den endnu, skjönt yngre, gammel og god.

[81]) thæt folk-ær sauth er igjen med en anden, og meget ny, Skrift, - det sidste Blad er nemlig blevet borttaget og dets Indho'd, c. 1500, erstattet ved denne sene Tilskrift.

Anmerkungen.

[1]) Die Nachricht von der Zeit dieser Übersetzung und die allgemeine Überschrift stehen, jene auf der ersten, diese (mit rothen Buchstaben) auf der anderen Seite eines Vorsetzblattes, beide mit der gewöhnlichen Hand des Codex geschrieben.

[2]) Statt mechtich, welches sehr deutlich steht im Cod., wäre dem Texte zufolge echt, oder etwas ähnliches, hier zu erwarten.

[3]) Nach vp ist im Cod. geschrieben hebbe*n*, aber übergestrichen.

[4]) nem*an*de steht im Cod. da ziemlich corrigirt.

[5]) dat-rat ist im Cod. (mit rothen Buchstaben) geschrieben mit der gewöhnlichen Hand.

[6]) Nach flenstoft ist toft noch einmal geschrieben, aber übergestrichen.

[7]) dat-rat ist auch hier geschrieben ganz bestimmt mit der gewöhnlichen Hand des Cod.

[8]) mante ist hier vielleicht eben nicht zu lesen, denn über a stehen zwei kleine Zeichen, beinahe wie über a in rat, wenn es durch rät hier gegeben ist. (Dasselbe ist auch sonst bisweilen benutzt, z. B. über del in 72. Cap., und möglich auch über ber [gegeben hier durch beer] in 55. Cap.)

[9]) was ist geschrieben (mit rothen Buchstaben) mit der gewöhnlichen Hand des Cod.

[10]) Durch t mit einer starken Abbreviation im Cod. ist hier wahrscheinlich tunne gemeint; iii (nach wecht) ist = $2^1/_2$.

[11]) twe ist hier mit einer neueren Schrift.

[12]) Dit-ok ist geschrieben (mit rothen Buchstaben) mit der gewöhnlichen Hand des Cod.

[13]) Nach vn*de* ist etwas (hier unrichtig geschrieben) übergestrichen.

[14]) Hier steht im Cod. eigentlich golde*n*.

[15]) glosa xii ß ist geschrieben im Cod. ganz fortlaufend wie das übrige hier, ohne Parenthese, auch nicht mit rothen Buchstaben.

[16]) Statt vmme steht hier, wahrscheinlich unrichtig, im Cod. ganz deutlich vn*de*.

Flensborgs Stadsret

(men ikke Flensb. Stadtrecht)

fik 29. Dec. 1284 af Hertug Valdemar (Dux Jutiæ) Stadfæstelse ved følgende Dokument:

Waldemarus Dei gratia Dux Iucie Omnibus presens scriptum cernentibus in Domino salutem. Gesta fidelium, ne simul cum tempore labantur, ex scripturarum testimonio immobile trahunt firmamentum. Scire volumus universos, tam posteros quam presentes, quod nos anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo quarto, in quinto die post nat. Domini, Tunderis de consilio meliorum nostri ducatus ordinavimus omnes articulos, in libro legali dilectorum civium nostrorum in Flensaabwrgh depictos, in commodum et legis eorundem confirmationem, quos etiam articulos apud eosdem litteris nostris patentibus statuimus inviolabiliter observandos. Superexcepimus, inquam, hos tres articulos.

Videlicet primo, quod homo non componat pro causa que dicitur loggærwit saach*), licet deprehensus fuit. Quod etiam excipitur in legibus omnium civitatum terre Dacie.

Secundo, si aliquis equm suum vel alias res quascumque, furtive ablatas, in possessione civis sub bono testimonio agnoverit, quas si iuramento suorum compossessorum legaliter evicerit, res sibi sine omni diminutione integraliter restituentur.

Tertio etiam, si bondo rurensis apud ipsos cives pro furto fuerit incausatus, liber abire permittatur, si sit

*) lægherwitæ *i 1314 og 1325. Originalen af Dipl. 1284 haves nu ikke, hvortimod det er Tilfælde med det fra 1314 og det fra 1325.*

sufficiens*), et postea causa sibi imposita per civem in placito suo habetur**), agatur contra bundonem. Sub gratia nostra districtius prohibentes, ne quis nostrorum officialium, bondonum aut militum aut quisquam alius hanc legem apud ipsos cives infringere presumat nec in aliquo violare. Quod si quisquam ausu temerario attemptaverit, nostram non effugiat ultionem. — In huius igitur legis confirmationem eisdem litteras nostras patentes contulimus, Sigilli nostri munimine roboratas. — Dat. die et loco supradictis, presentibus militibus nostris, Dominis Nicholao Knut S., Thoma Muly, Johanne Grubby, Christiarno Troos, Soon Swir S.***), Nicholao Tundering, Tukone dapifero nostro, et aliis quam plurimis fide dignis.

Denne Stadfæstelse bekræftedes igjen, dog med de samme Undtagelser, af Hertug Erik ved hans Tiltrædelse 1314. I Dokumentet derom er det udtrykt som følger:

— „latoribus presentium, civibus nostris in Flensborgh, gratias omnes et libertates eisdem per antecessores nostros indultas dimisimus, privilegia ac iura in libro ipsorum contenta presentibus confirmantes. Verumptamen excipimus hos tres articulos prius exceptos. Primo videlicet quod etc.“

Ligeledes igjen 1325 af Hertug Valdemar ved hans Tiltrædelse.

---

*) *I Afskrifter af* Dipl. *1284 bemærkes, at disse tre Ord have været skrevne ovenover i Originalen; i 1314 findes uden videre* si sufficiens sit, *og ligeledes i 1325.*

**) *I Stedet for* suo habetur *læses i 1314, og ligeledes i 1325,* sui hæreth, *hvilket her synes at være aldeles fornødent.*

***) Swir *og* Troos, *skjönt noget besynderlige, kunne ikke gives anderledes end de findes i Afskrifterne.*

FLENSBORGS

tidligst brugte, foreløbige

STADSRET.

*) 1. Quod si ciuis**) eiusdem civitatis[2] incusaretur a Domino Duce vel ab aliquo principe, nulla debet illi[3] inferri violentia antequam locus et dies[4] libere respondendi ei præfigatur[5], nec ad alium locum erit compellendus[6] causa purgandi se vel respondendi, nisi intra mænia ciuitatis, licet causa opposita fuerit[7] læse maiestatis.

2. Si quis etiam mulierem oppresserit[8], is emendabit domino terræ 40 marchas[9], tot ciuitati, tot etiam***) defensori mulieris.[10] Si negauerit, octo veredici accedant legaliter et[11] iuramento suo decernant[12] veritatem.

3. Si quis ciuium in ciuitate hominem interfecerit[13] et super hoc pace priuatus fuerit per octo veredicos, satisfaciat domino terræ in 40 marchas denariorum, in[14] totidem ciuitati. Cognatis vero interfecti ter decem et octo marchas denariorum cum[15] marcha auri, quæ Gørsum dicitur, emendabit, totius regni in hoc consuetudine obseruata.

4. Item[16] si rurensis[17] interfecerit[18] in ciuitate siue ciuem siue rurensem et super hoc per octo veredicos[19] convictus vel etiam per recens factum detentus[20], emendabit

*) *I Mskr. som Overskrift: Anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo quarto, in crastino assumptionis beatæ virginis, seniores, consules coeterique ciues ciuitatis flensburgh leges ciuiles, scripturæ commendatas, non habentes, hos articulos legum subsequentes composuerunt, gratia Domini Waldemari, illustrisimi ducis Jutiæ, super hoc contenta et concessa. Quorum articulorum primus:* 1) *(Tallene henvise til Varianterne bag efter Texten.)*

**) *I Mskr.* ciues.

***) *I Mskr. tilföjet:* (alias unam).

domino terræ 40 [21] marchas, tot ciuitati et hæredibus interfecti prout prius est expressum.

5. Item [22] si ciuis [23] ciui uulnus intulerit vel ad effusionem sanguinis percusserit, vulneratus vulnus suum vel vestes sanguinolentas in placito debet ostendere*) et reo huius forefacti [24] caussam imponere. Quod si se absentauerit [25], et ad primum placitum non venerit nec ad secundum nec ad tertium, reus huius facti sine omni defensione iudicatur [26] et domino terræ tres marchas [27] emendabit, et si veniens ad placitum negauerit, cum summo conuiuio [28] in quo est se purgabit.

6. Qualitas vulneris sic distinguitur, Pro vulnere capitis [29] euidenti reddendæ sunt sex marchæ. Pro non euidenti tres. [30] Pro manus vel pedis truncatione [31] dimidia emenda hominis interfecti. [32] Pro pollice quarta pars emendæ hominis. [33] Pro indice dimidio minus. [34] Reliqui vero digiti secundum positionem semi **) [35] minorem sortiuntur emendationem. Pro vulnere carnis tres marchæ. Si est penetrabile, quod holsaar dicitur, sex marchæ emendantur. Et pro quolibet ossiculo 3 marchæ. (Westph. 7.) Pro oculo eruto dimidia emenda hominis. Si lædatur os, sex marchæ emendantur. Pro uno osse de uulnere exeunte emendantur 3 marchæ. Quod si plura ossa de eodem vulnere exierint [36], cum dictis tribus marcis sint emendata. [37]

7. (Westph. 8.) Item [38] mulier adultera a marito suo coram iudice accusata, si negauerit, maioris convivii [39] purgari debet iuramento duodeno [40] conuiuarum. Quod si conuicta fuerit per conuiuas, adultera reputetur, purgata

---

*) *I Mskr.* respondere, — ostendere, *som ellers findes, synes nødvendigt.*
**) *I Mskr. kun* se, *vistnok ved en Fejl for* semi *ved en urigtig Opløsning af en Forkortelse.*

vero, tam (a*)[41] marito quam ab aliis innocens criminis[42] habeatur.

8. (Westph. 9.) Mulier nubens in ciuitate, moriente marito, in diuisione hæreditatis accipiat de omni hæreditate, præter terras, tantum, quantum hæres qui plus capiat[43], insuper lectum unum integrum[44], (et si tria paria vestium habeat, recipiat mediocrius**), si duo, deterius, si unum, obtineat illud. Et si habet[45] liberos, licite exigant patrimonium quando volunt.***)[46] Si vero pater superuixerit, uxore mortua, nulla lege filii a patre matrimonium exigant, donec pater aliam duxerit in uxorem. Unicuique tamen[47] filiorum exponere tenetur tres marchas denariorum, scutum, gladium, lanceam, si facultas suppetat[48] exponendi.

9. (Westph. 10.) Cum vero pater alteram duxerit, ante nuptias vel in nuptiis separet a se filios cum illorum[49] matrimonio vel nominet sub testimonio sufficienti, quanta portio eis contingat[50], et illa portio sit sub custodia patris, donec ipsi velint. (Westph. 11.) Si autem[51] hæc neglexerit, in diuisione hæreditatis quidquid cum uxore illa[52] habuit, cum sua portione et liberorum[53], æquali distributione in duas partes diuidetur, et dimidia totius boni debetur pueris. Dimidietatem[54] vero pater recipiat cum[55] nouerca. Si vero illa liberos habuerit de altero marito, utantur iure simili sicut prius[56] est expressum.

10. (Westph. 12.) Item[57] expensæ nuptiarum de sola portione patris computandæ sunt. Sic expensæ exequiarum de sola portione puerorum. Non diuisa etiam substantia inter patrem et filios, si res augmentatæ vel[58] diminutæ fuerint, æqualiter participant augmentum cum defectu.

---

*) a, *der hører til og ellers findes, har Mskr. ikke.*
**) et—mediocrius, *som hører til og ellers findes, har Mskr. ikke.*
***) voluit *har Mskr.;* volunt *behøves, det findes ellers.*

11. (Westph. 13.) Item[59] ciuis nubens in ciuitate, habens legittimos cum uxore, ipsa moriente, in diuisione hæreditatis dimidium possessionis totius[60] accipiat, et dimidium pueri quotquot fuerint.

12. (Westph. 14.) Item puero aliquo ex iis[61], de quibus prædictum est, moriente, tota possessio hæreditatis illius cedat[62] patri et nulli alteri, ipso viuente.

13. (Westph. 15.) Item post obitum patris et matris in hæreditate accipienda[63] frater recipiat duas partes, soror vero tertiam. Sed post obitum fratrum et sororum frater et soror æqualem recipiant portionem.

14. (Westph. 16.) Item de violento raptu mulieris et abscissione membrorum et[64] de homine interfecto et de oculo eruto debent octo veredici discernere veritatem.

15. (Westph. 17.) Item pro omni delicto in proximo articulo superius notato, infra[65] campum ciuitatis contingenti, atque[66] a ciuitate usque Brunssnus*)[67] ad partem Aquilonem**)[68], item[69] a ciuitate usqve Mordbecke[70] ex una parte, item[71] a ciuitate usque Withstagwath[72] ad meredianum[73], item[74] a ciuitate ad australem partem usque ad fossam, quæ separat terras Flenstoffthe[75] et ciuitatis, debent etiam octo veredici discernere veritatem.

16. (Westph. 18.) Item diuisiones hæreditatum et terrarum pupillorum et orphanorum debentur[76] publicari in placito ciuitatis et non in[77] alio loco, alioquin indiuisæ[78] reputantur.[79]

17. (Westph. 19.) Item si moriatur aliquis in ciuitate vel infra[80] campum ciuitatis quod dicitur Wigbelt[81], et fuerat Laghkøpt[82] non habens***)[83] hæredes, tunc[84]

*) *Denne Form af Navnet i Mskr. er formodentlig ikke rigtig.*

**) *I Mskr. tilföjet:* (rectius borealem seu aquilonem.)

***) *I Mskr.* hunc, *vistnok hidrørende fra en urigtig Opløsning af en Forkortelse;* habens *forekommer ellers.*

consules cum aduocato bona mortui in eorum custodia debent per diem et annum obseruare. Et[85] si interim nullus hæres bona eius[86] requisierit, ipsa[87] bona cedant domino terræ.

18. (Mangler hos Westph.) Item si aliquis moriatur ciuis relinquens post se liberos, si habeat cognatos in rure, illi cognati sub eorum custodia pueros mortui cum bonis eorum recipere non possunt, nisi super hoc in ciuitate cautionem sufficientem, et non in rure, fecerint.

19. (Westph. 21.) Patre*)[88] mortuo, si mater puerorum (bona**)[89] inutiliter consumserit, si pueri cognatos non habeant qui bona eorum custodire possint[90], consules ciuitatis cum aduocato bona puerorum sub eorum recipiant custodia, donec pueri peruenerint ad annos discretionis.[91] Quod dictum est de matre similiter et[92] obseruandum est de patre.

20. (Westph. 22.) Item[93] filia vel soror vel neptis alicuius expers erit, viuentibus parentibus, capitali portione, si recesserit (cum***)[94] iuuene. Juuenis seducens illam[95] tenebitur ad emendam nouem marcharum.

21. (Mangler hos Westph.) Item vir deprehensus cum legitima alterius in loco suspecto, adhibitis duobus testibus vicinis, quidquid læsionis habuerit, coactus sustineat. Si testes non affuerint, procedatur secundum leges terræ.

22. (Mangler hos Westph.) Item non exactor, non præpositus, neque aliquis alius de turpitudine legittimæ alicuius se intromittat, nisi per maritum legittime fuerit accusata.

---

*) *I Mskr.* pater.
**) bona, *som hører til og ellers findes, har Mskr. ikke.*
***) cum, *der behøves og ellers findes, har Mskr. ikke.*

23. (Mangler hos Westph.) Item mulier si conuicta fuerit de adulterio, capitalis portio nulli debetur nisi marito. Si autem in facinore deprehensa, eadem portio cedat domino terræ.

24. (Mangler hos Westph.) Item si quis deprehenderit furem suum et manus ad terga ligauerit, ducat ad placitum, suspendat eum, alioquin emendabit domino terræ 40 marchas denariorum. Si vero furem deprehensum ante placitum dimiserit, tantum emendabit vel iurabit cum summo conuiuio se non ligasse furem nec comprehendisse.

25. (Westph. 27.) Item[96] si quis alicui ciuium furtum imposuerit, impetitus purgabit se cum quinque vicinis, tribus a dextra[97], duobus a sinistra assumptis. Si unus vel duo ipsorum ipsum defendere noluerint, iuret super reliquias, ipsos deficere caussa inuidiæ, et tunc requirat duos remotiores ad purgandum se. Si plures quam duo ex illis quinque defecerint, sit conuictus.[98] Et si[99] ipsum purgauerint, necesse est quod[100] sex de summo conuiuio, in quo est, ipsum super hac caussa defendant, et extunc[101] sit defensus. Si[102] in nullo conuiuio sit, sex ciues, soluentes suum Arngiald et Tofftgiald[103], suo iuramento superaddito quinque supradictorum[104] ipsum totaliter expurgabunt. Et si in his defecerit, ipsius capitalis portio cedat usui dominorum et furtum tripliciter restituet[105] impetitori.

26. (Mangler hos Westph.) Item fur veniens ligatus ad placitum, si quantitas furti exegerit, suspendatur, et a nemine condemnetur.

27. (Mangler hos Westph.) Item si qvis ciuium furem quem legaliter sciuerit esse conuictum hospitauerit, et idem fur in domo sua fuerit deprehensus, dominus domus emendabit tres marchas denariorum ciuitati et tot domino terræ.

28. (Westph. 30.) Item[106] si domesticus per aduocatum siue[107] per alios conciues incusatus[108], quod furem quem legaliter sciuit[109] conuictum hospitasset, si confessus fuerit, emendabit prout prius dictum est. Si autem negauerit, iuramento duodeno sui summi[110] conuiuii se purgabit. Et[111] si in nullo fuerit conuiuio, cum aliis duodecim ciuibus suum Tofftgiald et Arngiald[112] soluentibus a tali impetitione liberabitur.

29. (Westph. 31.) Item[113] si quis a domestico domus petierit ut exploret in domo[114] de furto, negante domestico et exactore non præsente, tres marchas in limine ponat, demum[115] intret. Si adsit exactor, nihil in limine ponat. Si ingressus domum, nihil inueniens, pecuniam in limine positam amittat. Si autem furtum[116] sub serata custodia, ad quam domestica claues[117] habuerit, inuentum fuerit[118], hospes pro fure reputabitur et ipsius portio capitalis cedat domino terræ, excepta terra, quia terra ciuibus siue eorum[119] hæredibus aufferri nequaquam potest, nisi ciuis pro aliquo crimine erit fugiens vel proscriptus vel regnum[120] præsumserit[121] (impugnare, requisitor etiam furti tripliciter suum*) rehabebit.

30. (Mangler hos Westph.) Item si maritus (vel**) uxor pro furto accusati, si furtum extra domum inuentum fuerit, uxor criminis nescia iudicatur. Si vero intra domum repertum fuerit, mulier cum hospite rea iudicatur.

31. (Westph. 33.) Item nullus emat equum vel equam aut formatum (pannum***) [122] aut lanceam aut fabrefactum aurum[123] aut securim cum manubrio aut gladium cum vagina aut bouem aut alia animalia, nisi habeat super

*) impugnare—suum, *som behøves og ellers findes, har Mskr. ikke.*
**) vel *har Mskr. ikke.*
***) pannum, *der hører til og ellers findes, har Mskr. ikke.*

hoc duos testes, qui vin[124] dicuntur. Quia furtum post hæc[125] impositum manu duodecima excusatur.

32. (Mangler hos Westph.) Item ciuis a ruricola citatus ad placitum, sequenti die in placito respondeat, si non responderit, sit conuictus. Si est de pecunia, exactor cum duobus ciuibus ruricolæ extorqueat satisfactionem a conciue.

33. (Mangler hos Westph.) Item si ruricola furem suum in ciuitate susceperit, suspendet eum in loco ibidem furibus deputato. Et si ultra terminum ciuitatis duxerit, emendabit iudici 40 marchas denariorum.

34. (Mangler hos Westph.) Item si quis ligauerit aliquem in ciuitate absque euidenti furto, emendabit iudici quadraginta marchas et totidem ciuitati et totidem illi, quem ligauit.

35. (Westph. 37.) Item[126] si rurensis qui rapinam fecerit in rebus ciuium[127] fuerit deprehensus, rapinam restituat et iudici satisfaciat[128] in 40 marchas, in totidem ciuitati et totidem iniuriam passo. Et[129] si negauerit, excusabitur octo vicinis habentibus terras et domos, prius tamen fideiussione posita quod sint domestici purgatores.

36. (Mangler hos Westph.) Item pro aliquo incusato aliqua ex causa, si ciuis pro eo fideiubeat, et ipse postmodum super hoc conuictus fuerit, ciuis pro eo respondeat.

37. (Westph. 39.) Item[130] ciuis non reddens debitum quod dicitur Arngiald[131], et impetitus ab aduocato, in primo placito post natiuitatem Iohannis Baptistæ debitor erit trium orarum[132], (si in secundo et si in tertio non*) venerit (et**)[133] pro se non satisfecerit, debitor erit

*) si—non, der behøves og ellers findes, har Hskr. ikke.
**) et har Hskr. ikke.

trium marcharum, et si domi non fuerit, absentia ipsius ipsum non excusabit.*)[134]

38. (Westph. 40.) Ingelt edder arffkøp.

Item[135] habet dominus ciuitatis quoddam speciale debitum quod dicitur Arfkop[136], quo**) redimitur ibidem morientium hæreditas[137], non tamen omnium sed quorundam, quia nulli[138] viri[139] non uxorati emunt illam immunitatem[140], sed ciues vxorati et omnes hospites de quacunque terra venientes, nisi redemerint hæreditatem cum 4or[141] solidis denariorum et 2 denariis, dummodo[142] libram cum drachma tenere possint, hæredem habebunt dominum terræ.

39. (Mangler hos Westph.) Item nullus pistor exerceat artem pistoriam, nisi dederit aduocato marcham denariorum in introitu suo et tres modiolos farinæ tritici in vigilia Apostoli S. Thomæ. Simili modo soluat ciuitati marcham denariorum et non farinam. Insuper omnes pistores aduocato***) semel in quolibet anno singulariter quilibet illorum det tres modulos farinæ triticeæ in festo memorato.

40. (Mangler hos Westph.) Item carnifices †) non introeant macellum††), nisi prius dederint 2 oras aduocato et tantum ciuitati. Insuper soluant omnes carnifices aduocato semel in anno quolibet 18 oras denariorum.

41. (Mangler hos Westph.) Item quilibet sutor ad introitum suum det aduocato dimidium marchæ denariorum et tantum ciuitati.

---

*) *Mskr. har* recusabit, — excusabit *findes ellers.*
**) *Mskr. har* quod *her.*
***) *I Mskr. tilf.* (dem vagede.)
†) *I Mskr. tilf.* (knakenhauwer.)
††) *I Mskr.* marcellum.

42. (Westph. 44.) Mulier tabernaria vel vinitor, habens mensuram iniustam, delinquit et[143] pro delicto[144] soluat aduocato 3 ort.*)[145] et tantum[146] ciuitati.

43. (Westph. 45.) Item[147] mulier tabernaria non vendat mensuram carius, quam in placito per consules fuerit propalatum.[148] Quod si fecerit, puniatur ad emendam pecuniæ memoratæ.[149] Simile iudicium fiat de modio[150] iniusto.

44. (Westph. 46.) Item[151] si domus arserit et flamma euidenter apparuerit, inhabitator domus reddat domino terræ tres marchas denariorum et ciuitati tantum, vel iuret manu duodecima, non ex[152] sua negligentia sed hostili impositione incendium contigisse.

45. (Mangler hos Westph.) Item postquam condictum fuerit in placito et ab omnibus approbatum, ut excubiæ nocturnæ fiant in ciuitate, qui debet inchoare et omiserit, reddat aduocato 9 solidos denariorum postquam inceptæ fuerint. Si alicubi defecerint, ad ciues pertinet corrigendum.

46. (Westph. 48.) Nullius[153] uxor, ignorante marito, impignorare vel vendere potest rem aliquam, nisi pro 12 solidis denariorum[154] ad maius, et ad maius pro totidem fideiubeat. Si vero aliquis ausu temerario ultra prætaxata[155] præstiterit et pignus a muliere receperit, sine redemtione aliqua marito pignus restituet. Quod si non fecerit, sed occultauerit, reputabitur**)[156] quasi furtum.

47. (Westph. 49.) Item[157] ciuis ducens ruricolam uxorem, equaliter diuidant terram in ciuitate et in rure, si dissensio aliqua fiet[158] inter eos.

48. (Mangler hos Westph.) Item qui non fecerit

---

*) *Dette er muligt ej rigtigt i Mskr.*

**) *Mskr.* reputauerit, reputabitur *findes ellers.*

pontem suum infra quintum diem post iudicium placiti, reddat exactori et ciuitati 9 solidos denariorum.

49. (Mangler hos Westph.) Qui autem posuerit fimum suum in ponte ad mensem et non fecerit deportari, reddat tantum.

50. (Mangler hos Westph.) Item qui occupauerit plateam domini ducis positione domus suæ, reddat domino terræ 3 marchas denariorum et ciuitati tantum.

51. (Mangler hos Westph.) Item qui penitus obstruxerit plateam domini ducis sepe vel alio obstaculo, structuram diruat et exactori satisfaciat in tribus marcis et ciuitati tantum.

52. (Westph. 54.) Item[159] si quis auidus domo vel sepe alicuius terram[160] occupauerit et super hoc fuerit impetitus, si fuerit in quieta possessione per diem et annum, terram sibi vendicet*)[161] cum 12 ciuibus terram habentibus in ciuitate.

53. (Westph. 55.) Item si quis inuadiauerit[162] terram vel rem aliam[163], si non vult redimere, dum creditor sua repetit, sex homines mittat ad eum, qui offerant ei redemtionem vadii[164] infra quintum diem. Si non redemerit infra[165] illum terminum, proximo sequenti placito, productis sex prædictis nunciis in testimonium et iudicio placiti vendicet*)[166] sibi dictam terram. Si vero aliud vadium[167] fuerit quam terra, et creditor amiserit illud, manu duodecima[168] confirmabit, se vadium[169] memoratum cum rebus propriis amisisse.

54. (Westph. 56.) Item si quisquam, legis[170] ignarus, pecuniam sibi commissam se negauerit recepisse, excusari poterit duodeno iuramento. Si totum reddidisse dixerit, confirmet hoc duobus testibus et postea, testibus dili-

*) vendicat i *Mskr.*

genter examinatis, expurget se duodecimo[171] iuramento. Si dixerit se[172] partem reddidisse, exponat residuum, confirmans etiam duodeno iuramento.

55. (Mangler hos Westph.) Item si solus soli commiserit pecuniam custodiendam, solus, si impetat, per se defendat. Si commisit cum testibus, cum testibus se purgabit, illis tamen diligenter examinatis.

56. (Mangler hos Westph.) Quilibet tamen seruet res alienas sicut proprias.

57. (Westph. 59.) Item[173] si quis requisierit portionem hæreditariam, si negauerit impetitus, poterit excusari duobus testibus et duodecimo iuramento ciuium legitimorum.

58. (Westph. 60.) Item notandum quod[174], ubi plura sunt[175] duodena iuramenta, inter unumquodque quinque dierum debet esse interuallum.[176]

59. (Mangler hos Westph.) Item si quis domum alicuius infringit et per tale delictum detentus fuerit, emendabit domino terræ 40 marchas denariorum, ciuitati tantum et possessori domus. Si vero detentus non fuerit et postmodum pro tali caussa impetitus, octaua manu, videlicet a dextris et a sinistris circa domum eandem sedentibus, se expurgabit.

60. (Westph. 62.) Si quis inuaserit domum alicuius[177] hostiliter, emendabit domino terræ 40 marchas, ciuitati tantum et hospiti tantum, et pro damno in domo[178] perpetrato secundum qualitatem et quantitatem facti emendabit.

61. (Westph. 63.) Si vero in domo vulneratus vel verberatus[179] fuerit, emendationis nihil accipiat.[180] Si autem ibidem interempto emendationem quis[181] quæsierit, emendabit domino terræ 40ta marchas denariorum. Si autem

prædictus inuasor nullum damnum in domo fecerit, emendabit 3 marchas[182], vel iuret manu duodecima quod non hostiliter intrauit.[183]

62. (Westph. 64.) Item si institores[184] de aliis terris venient[185], si commercium de panno fecerint, emptor panni prospiciat quid emere debeat. Postea pannum cum corda trahat. Quia non licet alicui pannum reiicere, nisi tinea*)[186] demolitum uel putredine violatum. Nec licet nisi ciuitatensibus vendere cum ulnis. Si quis super hoc fecerit et conuictus fuerit, exactori marcham[187] persoluat et tantum ciuitati.[188]

63. (Westph. 65.) Item[189] hospes nec humulos vendere minori modio, videlicet Lantskippe, mensuratos**) nec[190] linum cum instrumento Bismer ponderatum præsumat. Si quis[191] fecerit et conuictus fuerit, prout prius dictum est punietur.[192]

64. (Westph. 66.) Item[193] si emptor in signum emtionis dederit quidquam in manu vendentis et postea nolit emere[194], habeat gratis venditor quod accepit, et insuper sex solidos denariorum. Et si aliquid biberint in signum emptionis, nihilque***)[195] addiderit quidquam, reddat potum commercii violator.[196] Et si postea negauerit violator se aliquid emisse, defendat se iuramento eorum, qui bibitioni interfuerunt. Sed si solus aliquid emerit a solo et postea negauerit, iuramento suo solo et proprio se[197] defendat.

65. (Mangler hos Westph.) Item si quis conduxerit nauem et in potu testes habuerit, si in nauem res suas at-

---

*) *Mskr. har* tuneca, tinea *forekommer ellers.*

**) mensurales *i Mskr., mulig dog i samme Mening som det ellers forekommende* mensuratos.

***) *I Mskr. blot* nihil, que *findes ellers tilsat.*

tulerit et postea ire noluerit, *) reddat naulum integrum. Si nihil intulerit, reddat dimidium.

66. (Mangler hos Westph.) Item si quis ciuis vel mercator tam longe a portu velificauerit, ita ut lignum quod dicitur Mast videri non poterit, careat omnibus bonis, pro quibus soluere debuit theloneum **) et non persoluit.

67. (Mangler hos Westph.) Item si quis ciuis nauem habens, quæ sex Last portare valeat, unum Last, si vero duodecim Laster potuerit portare, duas Laster absque omni grauamine thelonei secum deferat libere ac quiete.

68. (Mangler hos Westph.) Item si quis tributum, quod dicitur Torehörtich, infra conterminum ciuitatis non persoluerit, 3 oras denariorum soluat exactori, insuper quot campos villarum pertransierit, tot trium orarum poenæ subiacebit. Et si deprehensus non fuerit et postmodum pro tali facinore incusatus, si negauerit, duodecima manu se excuset. Et si in lege defecerit, in tribus marcis satisfaciat exactori.

69. (Mangler hos Westph.) Item nautæ quidquid satisfecerint pro discordia gubernatori, dum sunt in via, nihil ad exactorem pertinet.

70. (Westph. 70.) Item quicunque infra Brunznes[198] nauem fregerit, libere bona sua possideat, quicquid de rebus suis saluare poterit.

71. (Mangler hos Westph.) Item nauta propter potum vel negligentiam in portu nauem demittens, tenentur nautæ expectare eum per diem et noctem. Si tunc non uenerit, recedant nautæ, et ad quodlibet Anckerhalt reddat 9 solidos denariorum. Si piratæ ad nauem venerint et

*) *I Mskr. tilsættes her* et.
**) *Her i Mskr.* theoleneum.

aliquem læserint vel lapidem in *) nauem proiecerint, absens ille de bonis suis nihil penitus habebit.

72. (Mangler hos Westph.) Item cum nauis extra portum fuerit et iuxta littus quieuerit, nullus ausu temerario de naui ad terram vadat sine licentia nautarum, si videlicet **) direptionem rerum suarum secum existentium tunc temporis voluerit euitare.

73. (Westph. 73.) Item[199] quicunque furtum commiserit in naui, in insulam inhabitatam cum cibariis trium dierum, cum Tunder[200] et***) ferro igneo eum mittant.

74. (Mangler hos Westph.) Item cum redierit nauis ad portum, nullus præsumat res suas de naui deferre sine licentia nautarum et gubernatoris.

75. (Mangler hos Westph.) Item nautæ cum ad portum venerint, ab aliquibus impetiti, tenentur cum nautis iuxta nauem respondere.

76. (Westph. 76.) Item si aliquis[201] aliquem in aquam proiecerit violenter, reddat duodecim marchas. Si nolens fecerit, iuret duodecima manu se ignoranter fecisse, et emendet sex marchas.

77. (Mangler hos Westph.) Item si quis percusserit alium, etiam fratrem coniuratum, baculo vel malleo securis, capulo ensis vel pugno, emendet 6 marchas. Si capillos traxerit vel indecenter tractauerit aut in terram deiecerit vel vestes eius laniauerit vel fuderit potum super eum, emendet 3 marchas. Si negauerit istum, excusat se duodecimo iuramento.

78. (Mangler hos Westph.) Item si filius putatiuus a patre in placito cognitus, par erit in hæreditate sorori legittimæ. In aliis hæreditatibus æqualiter cum coeteris recipiat.

---

*) *I Mskr. her* vel.

**) *Dette bliver uden Tvivl her at læse,* (*da en stærk Forkortelse vistnok har foranlediget* sicut.)

***) *I Mskr. uden* et.

79. (Mangler hos Westph.) Item si quis expellere vult de terra sua colonum, non vi sed lege tractet eum et mittat ad eum, transacto termino, ter binos viros, qui nuncient ei, ut infra quintum diem a terra recedat. Si noluerit recedere, habeat possessor prædictos sex testes in placito, et secundum testimonium illorum iudicet placitum recessum coloni infra 5 dies. Si amplius sederit, reddat possessori tres marchas. Si dixerit, terminum nondum venisse, licet ei hoc scire iuramento duodeno, tantum de uno anno.

80. (Westph. 80.) Item[202] si quis colonus habet propriam domum in terra alterius, nulli vendat, nisi prius obtulerit[203] domino terræ venalem, quia, si alius emerit, quærat precium ubi vult, quia domus est[204] illius, cuius est terra.

81. (Westph. 80. fortsat.) Si possessor non vult domum oblatam emere, licite non potest auferri.

82. (Westph. 81.) Item[205] piscatores per totam aquam nostram usque Brunsznes libere habent piscari cum omnibus suis instrumentis.[206]

83. (Mangler hos Westph.) Item carpentarii ciuitatis, exactore veniente, per biduum seruient ei, et ipse pascat eos.

84. (Mangler hos Westph.) Item sal, si minus fuerit tertio dimidio Liespundtt, medietas cedat exactori. Si tribus minus, totum.

85. (Westph. 77.) Item[207] quicunque ciuis coram duce vel principe alicubi extra ciuitatem Flensborch[208] de conciui suo quærimoniam mouerit, priusquam in ciuitate de eodem exposuit quærimoniam, ciuitati[209] emendabit tres marchas, et illi, de quo mouit quærimoniam, omne damnum, quod in hoc sustinuit, recompenset.

86. (Westph. 83.) Item[210] vir veniens de longinquo ciuis effectus, si ad diem et annum moram fecerit, postea

ab aliquo impetitus quod seruus fuerit et furtim recesserit, duodeno iuramento ciuium se purgabit.

87. (Westph. 82.) Item quicunque, siue miles fuerit siue baro, qui intra moenia ciuitatis habitare voluerit, omni lege[211] ciuitatis subiacebit, in eius onere et grauamine ciuitatis.

88. (Mangler hos Westph.) Item (si *) aliquis pro debito in placito impetitus fuerit, confessus reddat intra quinque dies. Si tunc non persoluerit, præfigantur illi alii quinque dies sub poena 2 orarum. Qui si tunc renuerit, iterum sibi præfigantur quinque dies sub simili poena. Si postea contumax fuerit, exactor cum ciuibus licite prædictam pecuniam de domo debitoris extorqueat conquerenti cum prædicta satisfactione et exactori 3 marchas. Si adhuc debitor contumax in totum negauerit, exactori et ciuibus 40 marchas persoluat.

89. (Mangler hos Westph.) Item si exactor vel pueri eius, si contra iura ciuitatis deliquerint et coram ciuibus satisfacere noluerint, ciues habent potestatem coram principe conquerendi.

90. (Mangler hos Westph.) Item si quis domare voluerit bestiam crudelem, scilicet leonem, ursum, simiam aut huiusmodi, et ipsa hominem occiderit, possessor bestiæ emendam plenam persoluat.

91. (Westph. 86.) Item[212] si aper cuiuspiam vel taurus, equus vel canis aut huiusmodi læserint, non tradet**) lædentem in potestatem læsi, sed dabit medico[213] pro medela vulneris. Emendabit etiam duntaxat[214] 2 oras denariorum.

92. (Westph. 86. fortsat.) Si læsus mortuus fuerit, tunc tradet lædentem cum emendatione 9 marcharum.

---

*) *si har Ms. ikke.* **) *tradent her i Ms.*

93. (Westph. 87.) Item[215] si eleuetur domus, et aliquis a ligno[216] vel trabe vel a pinaculo vel ab alio ligno usque ad mortem percussus fuerit, lignum percutiens exponatur et dominus domus pro morte hominis 9 marchas denariorum emendabit. Si[217] vero lignum, de quo percussus est mortuus, sub tecto locetur, domum ipsam etiam totaliter emendabit.

94. (Mangler hos Westph.) Item si quis foderit terram alterius, emendabit possessori tres marchas.

95. (Mangler hos Westph.) Item si quis viam publicam foderit, aut statim cum ponte tegat aut emendet 3 marchas.

96. (Westph. 91.) Item[218] pro quolibet delicto omnes vitæ debentur[219] ciuibus et exactori. Exactor etiam per[220] se non recipiat vitæ sine ciuibus.

[97.*) (Westph. 92.) Qui occupaverit plateam Domini Ducis positione domus suæ, reddat Domino terræ tres marcas denariorum et civitati tantum.]

98. (Westph. 93.) Item[221] si ruralis impetitur[222] ab exactore ciuitatis, in ciuitate tenetur respondere.

99. (Westph. 94.) Item quicunque notorius de periurio infamis exstiterit,**)[223] de coetero non iudicet nec testis erit in placito nec aliquem sublevare poterit in numero duodeno, donec publicam egerit poenitentiam de commisso.

100. (Westph. 95.) Item rusticus a rustico impetitus in ciuitate pro furto vel rapina vel pro alio crimine in rure commisso exactori fideiussorem ponat, ad placitum

---

*) *Dette Cap., der manglede i Mskr., men vistnok kun ved en Fejl i Afskrivningen, da det følgende betegnedes 98., er aftrykt efter Westph., hvor det heldigvis ej var udeladt.*

**) *I Mskr.* existerit.

proprium causam discutiant iuxta legem. Si sint extra Sysel, in ciuitate tenentur ut hospites[224] respondere.

101. (Mangler hos Westph.) Item si quis ex casu vel ebrietate magna contingenti vel etiam ex aliquo infortunio parietem domus vel ostium conciuis sui depresserit, valentem dimidiam marcham, si quæretur, emendat domestico tres marchas. Si autem negauerit, duodecima manu se purgabit.

102. (Mangler hos Westph.) Item si quis de ciuibus nostris in Iutlandia*) apud tabernas salis emerit et deportari fecerit, ponderabitur, sed quod dicitur toythe fieri non potest. Si in via emerit, iuri subiacebit ut hospes.**)

---

*) *Her er vistnok at læse* Vilandia, *som findes i Slesvigs gamle Stadsret § 76, der er Kilden hertil.*

**) *I Mskr. tilföjes her endnu til Slutning følgende, (egentlig ej hidhørende. jfr. S. 123, Anm. *).*

Hæ constitutiones, infra scriptæ, editæ sunt ac ascriptæ legibus ciuium in Flensborch, anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo quinto, sabato post diem cinerum, et per illustrem principem Waldemarum ducem Jutiæ confirmatæ: Ita quod in ciuitate Flensborch ad mensurandum siliginem, ordeum, pizas, fabas coeteraque genera seminum talis duriciei existentia, duo modii in futurum, qui Strockschip dicuntur, vulgariter habeantur, ipsis duobus prioris modii ciuitatis ex antiquo habiti, qui sex rurenses modios continet in se, continentibus quantitatem. Ad mensurationem vero auenæ et Humel coeterorumque talis molliciei existentium per antiquos modios ut prius in posterum etiam perseuerent.

Item omnes secundæ feriæ et quintæ cedant muliebris*) ciuitatis et balneis earundem, coeterisque pro necessitate virorum et balneis eorundem omnibus diebus hebdomadæ deputatis.

Quicunque vero contra istud attemptauerit, damnum amissionis suarum vestium omnium incurrat, quæ iudicio et gratiæ aduocati et consulum relinquendæ sint. Diuidantur et disponantur pro eorum voluntatis arbitrio in duabus partibus æqvaliter inter ipsos.

---

*) *Ms. giver Ordet denne Form.*

Denne Stadsret, som den findes (efter det Flotowske Manuskript) trykt i Westphalens monum. ined., Tom. 3, præfat. pag. 92-96, er ikke lidt forskjellig fra Texten i nærværende Udgave. Det nærmere herved i det enkelte er følgende.

1*) Overskriften, der findes l. c. allerede pag. 59, har benedictæ i Stedet for beatæ, Flensburgensis for flensburgh og udelader Quorum articulorum primus.

Cap. (i Udgaven her.)

1. 2 Si quis Flensburgensis civitatis civis. 3 debetur ei. 4 dies et locus. 5 præfigeretur. 6 esset expellendus. 7 fuerit opposita.

2. 8 compresserit. 9 xx marcas. 10 (efter tot ciuitati) et tot Defensori, mulieri, si etc. (sic.) 11 Veridici accedunt legaliterque, (Formen veridici findes fremdeles stedse.) 12 decernunt.

3. 13 occiderit. 14 et. 15 (efter marchas) denique pura.

4. 16 Item udelades. 17 aliquis tilföjes. 18 unum tilföjes. 19 (efter hoc) Veridicis blot. 20 deprehensus fuerit. 21 xx.

5. 22 Item udelades. 23 quis. 24 (efter vestes) suas ostendere ac pro hujus foro facti (sic.) 25 Qui si subauscultaverit. 26 judicabitur. 27 tribus marcis. 28 suo confinio.

6. 29 in capite. 30 marcæ tilföjes. 31 sectione. 32 (efter dimidia) emendat hominis. 33 Pro pollice—hominis udelades. 34 (efter indice) dimidia emendat manus. 35 suam. 36 exeunt. 37 (efter marcis) emendantur.

7. 38 Item udelades. 39 ex Majori convivio. 40 Duodecim. 41 a tilföjes. 42 criminis udelades.

*) *Tallene her svare til de henvisende i Texten, S. 123 fg.*

Cap.

8. [43] capit. [44] (efter integrum) tilföjes: et si tria paria vestium habeat, recipiat mediocrius. [45] Quodsi habeat. [46] volunt. [47] vero. [48] (efter si) alias facultates suppetant.

9. [49] eorum. [50] partitio iis contingit. [51] vero. [52] sua. [53] liberorum udelades. [54] dimidia. [55] et. [56] ante.

10. [57] Item udelades. [58] et.

11. [59] Item udelades, og fremdeles i Begyndelsen til 17. Cap. incl. [60] totius possessionis.

12. [61] his. [62] cedit.

13. [63] recipienda.

14. [64] item.

15. [65] intra. [66] atque udelades. [67] Brunsnisse. [68] borealem. [69] item udelades. [70] Nordbeck. [71] item udelades. [72] Wistedewads. [73] meridiem. [74] item udelades. [75] Flensstoffte.

16. [76] debent. [77] in udelades. [78] indivisa. [79] Herefter tilföjes: si hæreditas indivisa inter pueros debent consanguinei sex ex parte Patris, alteri sex ex parte matris dividere hæreditatem inter illos cum juramento coram Senatu quod non scirent melius.

17. [80] intra. [81] Wigbolt. [82] Logtopt (sic). [83] habens. [84] tum. [85] Quod. [86] ea (og stillet foran bona). [87] ea.

19. [88] Patre. [89] bona tilföjes. [90] possunt. [91] donec—discretionis udelades. [92] quoque.

Cap.
20. [93] Item udelades. [94] cum tilföjes. [95] eam.

25. [96] Item udelades. [97] et tilföjes. [98] sit conuictus udelades. [99] se. [100] ut. [101] tunc. [102] autem tilföjes. [103] Aregiald ac Toftgiald. [104] superadditorum. [105] cedat.

28. [106] Item udelades. [107] aut. [108] cives inculpatus. [109] esse tilföjes. [110] summi udelades. [111] Quod. [112] Toftgieldt et Aregield.

29. [113] Item udelades. [114] et expetat i Stedet for ut—domo. [115] et domum. [116] invenerit tilföjes. [117] clavem. [118] inuentum fuerit udelades. [119] ipsorum. [120] Regem. [121] impugnare. Requisitor etiam furti tripliciter suum tilföjes.

31. [122] pannum tilföjes og Item udelades. [123] argentum (og foran fabrefactum.) [124] Vidne. [125] posthac.

35. [126] Item udelades. [127] civium rebus. [128] restituet og satisfaciet. [129] Quod.

37. [130] Item udelades. [131] dicetur Arngeld. [132] si in secundo et si in tertio non tilföjes. [133] et tilföjes. [134] ejus eum non excusabit.

38. [135] Overskriften og Item udelades. [136] Erfkauff (Eiengield.) [137] I Stedet for redimitur—hæreditas læses qui non redimit et moritur in civitate illius hæreditas apud dominum civitatis manet. [138] quia nulli udelades. [139] enim tilföjes. [140] I Stedet for emunt—immunitatem læses et nati in hac civitate immunes sunt ab illa. [141] Oere tilföjes. [142] dum.

42. [143] delinquit et udelades. [144] debito. [145] Oere denariorum. [146] totidem.

Cap.

43. [147] Item udelades. [148] prolatum. [149] iii. Oeræ tilföjes. [150] modiolo.

44. [151] Item udelades. [152] ex udelades.

46. [153] nulla. [154] denariorum udelades. [155] prætaxatas. [156] reputabitur illi.

47. [157] Item udelades. [158] fiat.

52. [159] Item udelades. [160] terram alicujus. [161] vendicet.

53. [162] Si quis oppignoraverit. [163] aut rem aliquam. [164] pignoris. [165] intra. [166] vendicet. [167] pignus aliud. [168] Duodena. [169] pignus.

54. [170] Si quispiam Legum. [171] Duodeno. [172] dicet (se udelades.)

57. [173] Item udelades.

58. [174] Item—quod udelades. [175] quam tilföjes. [176] I Stedet for inter-interuallum læses unumquodque debet esse quinque dierum intervallum in novo placito.

60. [177] alterius. [178] in domo udelades.

61. [179] verberatus seu vulneratus. [180] recipiat. [181] I Stedet for Si—quis læses etiam si plane interemtus, et qui emendationem. [182] emendet tribus marcis. [183] intraverit hostiliter.

62. [184] Si mercatores. [185] venientes (si udelades.) [186] tinea. [187] civitati tres marcas. [188] exactori.

63. [189] Item udelades. [190] I Stedet for videlicet-nec læses vulgo Landselg mensuratos. [191] contra tilföjes. [192] punietur stilles foran prout.

Cap.

64. [193] Item udelades. [194] emisse. [195] nihilque. [196] reddat stilles efter violator. [197] se udelades.

70. [198] Quicunque inter Brunsnese.

73. [199] Item udelades. [200] et tilföjes.

76. [201] Si quis.

80. [202] Item udelades. [203] obtulerit prius. [204] est Domus.

82. [205] Item udelades. [206] instrumentis suis.

85. [207] Item udelades. [208] Flensburgensem. [209] a civitate.

86. [210] Item udelades og ligeledes først i

87. [211] legi.

91. [212] Item udelades. [213] pretium tilföjes. [214] duntaxat udelades.

93. [215] Item udelades. [216] ligno. [217] Si—emendabit udelades.

96. [218] Item udelades. [219] Omnis Wyde debetur. [220] pro.

98. [221] Item udelades og ligeledes i Begyndelsen af de to følgende Kapitler. [222] impetitus.

99. [223] exstiterit.

100. [224] hospes.

Endelig afgiver Ms. Uldal. Nr. 7, fol. (der er skrevet længe för Westph. monum. ined. tryktes) sammenholdt med Texten hos Westphalen og, hvor den der fattes, med den i Udgaven her, følgende Forskjelligheder til nærmere Belysning af disse to Textrecensioner.

Cap.
(I dette Mskr. og hos Westph.)

1. Begyndelsen er: Qvod si qvis ejusdem Civitatis incusaretur.

2. oppresserit (for compresserit.) - 40 (for xx.) - Mulieris (for mulieri.)

3. Marcis (for marcas.) - Cum (for pura, mulig dog ved en Fejllæsning som det synes.)

4. 40 (for xx.)

5. intet.

6. Qvalitates og distingvuntur (for qvalitas og Verbet i Singularis.)

7. (i Udg. her 6te fortsat) vero indsættes foran plura. - emendanda (for emendantur, tilsidst.)

8. (i Udg. 7.) majoris convivii (for ex Majori convivio.) - Criminis tilföjes efter innocens.

9. (i Udg. 8.) Qvod si habet (for Quodsi habeat. - facultas suppetat (for det samme i Pluralis.)

10. (i Udg. 9.) portio eis contingat (for partitio iis contingit.)

11. (i Udg. 9. fortsat) intet.

Cap.

12. (i Udg. 10.) intet.

13. (i Udg. 11.) intet.

14. (i Udg. 12.) intet.

15. (i Udg. 13.) intet.

16. (i Udg. 14.) intet.

17. (i Udg. 15.) Meridianum (for meridiem.) - (Efter Flenstoffte findes her et lille Tegn, der vel skal være et.)

18. (i Udg. 16.) alioqvin indivisæ (for al. indivisa.)

19. (i Udg. 17.) lagkopt (for Logtopt.)

20. (i Udg. 18., ej hos W.) Item udelades (og fremdeles.) - cum bonis eorum udelades.

21. (i Udg. 19.) intet.

22. (i Udg. 20.) intet.

23. (i Udg. 21., ej hos W.) Legem (for leges.)

24. (i Udg. 22., ej hos W.) intet.

25. (i Udg. 23., ej hos W.) portio Capitalis (for capitalis portio.)

26. (i Udg. 24., ej hos W.) ad tergum (for ad terga.)

27. (i Udg. 25.) Arngialt et Tofftgialt. - supradictorum (for superadditorum.)

28. (i Udg. 26., ej hos W.) intet.

29. (i Udg. 27., ej hos W.) totidem (for tot.)

30. (i Udg. 28.) Concives i Begyndelsen (for cives.) - Tofftgeld et Arngeldt.

31. (i Udg. 29.) exploret (for expetat.) - afferri (for auferri.) - suum tripliciter (for tripliciter suum.)

Cap.

32. (i Udg. 30., ej hos W.) vel (i Begyndelsen) forefindes. - accusatur (for accusati.) - nescia indicatur (for nescia iudicatur.)

33. (i Udg. 31.) super hæc og post hæc (for super hoc og posthac.)

34. (i Udg. 32., ej hos W.) si non respondeat (for si non responderit.)

35. (i Udg. 33., ej hos W.) Quod si ultra (for Et si ultra.)

36. (i Udg. 34., ej hos W.) totidemque foran illi (for et totidem.)

37. (i Udg. 35.) in gjentages foran det andet totidem.)

38. (i Udg. 36., ej hos W.) intet.

39. (i Udg. 37.) Arngeldt. - impeditus (for impetitus.)

40. (i Udg. 38.) Erbkauff (og uden Forklaring.) Ør solidis (for Oere solidis.)

41. (i Udg. 39., ej hos W.) denarii (for denariorum) foran in introitu suo, hvilket er udeladt. - Item (for Insuper.) - In (foran qvolibet) udelades. - triticæ begge Gange for tritici og triticeæ.

42. (i Udg. 40., ej hos W.) Lanius med tilhørende Verber i Sing. (for carnifices etc.) - Item persolvant Lanii omnes (for Insuper soluant o. c.) - Øre (for oras begge Steder.)

43. (i Udg. 41., ej hos W.) dimidiam marcam (for dimidium marchæ.)

Cap.

44. (i Udg. 42.) delicto (for debito.) - tantum (for totidem.)

45. (i Udg. 43.) iii Oeræ udelades.

46. (i Udg. 44.) intet.

47. (i Udg. 45., ej hos W.) intet.

48. (i Udg. 46.) prætaxata (for prætaxatas.)

49. (i Udg. 47.) intet.

50. (i Udg. 48., ej hos W.) intra (for infra.)

51. (i Udg. 49., ej hos W.) sub ponte (for in ponte.)

52. (i Udg. 50., ej hos W.) denariorum udelades. - totidemque Civitati (for et ciuitati tantum.)

53. (i Udg. 51., ej hos W.) intet.

54. (i Udg. 52.) intet.

55. (i Udg. 53.) duodecima (for Duodena.)

56. (i Udg. 54.) duodecimo (for Duodeno, det mellemste.) - dicit (for dicet.)

57. (i Udg. 55., ej hos W.) suo solo juramento se defendat (for solus—defendat.) - Det ene cum testibus udelades.

58. (i Udg 56., ej hos W.) tamen udelades. - veluti (for sicut.)

59. (i Udg. 57.) intet.

60. (i Udg. 58.) Notandum tilföjes foran Ubi og inter foran unumquodque. - in novo placito udelades.

61. (i Udg. 59., ej hos W.) totidem et totidem (for tantum et.) - sed postmodum (for et p.) - expurget (for expurgabit.)

62. (i Udg. 60.) alicujus (for alterius.)

Cap.

63. (i Udg. 61.) accipiat (for recipiat.)

64. (i Udg. 62.) intet.

65. (i Udg. 63.) Landscip, dog ikke ganske tydeligt (for Landselg.) - nec tilföjes foran linum.

66. (i Udg. 64.) se tilföjes foran defendat (i Slutningen.)

67. (i Udg. 65., ej hos W.) res suas (for testes.) - et udelades foran reddat. - præmium (for naulum.)

68. (i Udg. 66., ej hos W.) iam (for tam.) - Raa (for Mast.) - persolvere (for soluere.) - telonium (for th-.)

69. (i Udg. 67., ej hos W.) lyder her som følger: Si qvis Civis Navem habeat, qvæ 6 Lastas portare valeat, de 5 tantum persolvat Telonium; si vero 12 portare valeat, 10 tantum persolvat, secundas ferat libere ac qviete.

AABENRAA SKRAA.

APENRADER SKRAA.

In nomine patris et filii et spiritus sancti Amen. Nos consules et ciues in opneraa statuta nostre ciuitatis, que skraa dicuntur, prout erant temporibus Woldemari Regis, ordinauimus et scribi fecimus in hunc modum.

1. Primo, quod quicumque veniens voluerit ciuis esse nobiscum dare debet aduocato duas oras cupri (2. Linie) et consulibus ii. oras cupri infra sex ebdomedas.

2. Item, nostrum byfrith super aquas se extendit ad skarfrif, quicumque forefecerit infra hoc et querimonia lesi venerit ad nos, si est ciuis, emendet aduocato tres marchas et consulibus tantum, si est hospes, soluat XL[a] marchas et consulibus tantum vel legibus se defendat. Si (3. Lin.) est delictum notorium, emendet delinquens absque legibus.

3. Item, nostrum byfrith super terras ad kungslund, ad riuulum ibidem proximum et eciam ad gunny thwet lith[1] et eciam ad kolsthorp stenb(ro[2]) et ad riuulum northen by. Quicumque forefecerit infra huiusmodi limites, si est ciuis, emendet sicut dictum est, si (4. Lin.) hospes, vt supra si delictum est notorium, si non, legaliter se excuset.

4. Item, fægang[3] nostrum esse debet, prout Rex Woldemarus nobis donauit, in campis septem (villa-

In deme namen des vaders vnde des sones vnde des Hilgen gheystes Amen. Wy Rad vnde Borgere tho Oppenra vnser Stad Statuta, dede heten skraa, alse se weren by koningh Wolmares tiiden, Hebben gheuleghen vnde schriuen (2. Linie) laten in desser wise.

1. Tome ersten, dat eyn iewelk hiir komende vnde wil mit vns borger werden, de schal gheuen deme vaghede twe ore Copper penninge vnde deme Rade Twe ore copper penninge bynnen Sös weken.

2. Vortmer, vnse vryheid tho (3. Lin.) watere strecket siik wente to skarfryf.[1] We deme andern hiir en bynnen ouerlast dede, dat de beschedigede vor vns beclaghet, is he borger de dat dede, he gheue deme vaghede dre mark vnde deme Rade so vele, is he eyn gast, he gheue deme (4. Lin.) vaghede vertich mark vnde deme Rade so vele, Edder he bescherme siik mit rechte, men is de schuld edder ouertredinghe openbarliik, so betere de ouertreder sunder recht.

3. Vortmer, vnse vryheid to lande is wente to konynges holte, to deme negesten (5. Lin.) vlete dar sulues vnde ok wente to Gunny tweet hecke vnde ok wente to kolstorpp stenbrugghe vnde to deme wlete northen dorppe. Eyn iewelk de overtredinghe deyt bynnen desser vryheid, is he borger, he betere, so vorsecht is, is he gast, ok alse (6. Lin.) vorsteyt, is de mysdäd openbarliik, Vnde is dat nicht, he enschuldige siik mit rechte.

4. Item, vnse koo weyde vnde qwiik ganck, de schal wesen so vns konyngh Woldemer hefft ghegheuen in den

rum)[4], *scilicet* horsthorp, stubeby, athorp, hæsel, gamel opn(er)[5], loytæ et brunnæm*ark*, *quatenus* idem (dominus rex)[6] Woldemarus q*ua*sdam t*er*ras, q*ue* dicunt*ur* kungskøp, in campo (5 Lin.) gamel opner et kolsthorp, p*ro* sua pecunia ibidem emit a possessoribus et easdem t*er*ras p*redict*is possessoribus absq*ue* om*n*i pecunia et p*re*cio redonauit, vt n*ostr*um fægang in øst*er*skugh p*er*petuo lib*er*e hab*er*emus.

5. Item, quicumq*ue* ciuis fundum habet, soluat or*am* den*ariorum*, habens plures, soluat plures die b*eat*i Andree, non solue*ns* (6. Lin.) emendat aduocato tres m*arcas* den*ariorum*.

6. Item, consules exig*er*e debent et recip*er*e denarios, d*ic*tos myntpeningh, de quibus dabunt aduocato octo m*arcas* et non magis.

7. Item, aduocatus exigat et recipiat in festo nat*iui*t*atis* b*eat*i Iohannis bapt*iste* soluc*io*nem d*ict*am arnægiald, de quolib*et* matskap xi. den*arios*, de dimidio matskap (7. Lin.) dimidietatem illor*um*, a non soluentibus recipiat twi weth pand p*re*sentibus consulibus.

8. Item, Nauta hospes ferens m*er*cimonia soluat p*ro* theloneo, *scilicet* p*ro* quolibet lest solidum den*ariorum*.

9. Item, hospes ferens korsbunden packe soluat p*ro* quolibet vi. den*arios*, p*ro* pund humæl vi. den*arios*, p*ro* equo q*ua*tuor den*arios*, si sellam no*n* h*abe*t, (8. Lin.) p*ro* boue iiii^or^ den*arios*, p*ro* vacca t*antu*m, p*ro* oue ii. den*arios*, p*ro* porco ii. d*enarios*. Huiusmodi theloneu*m* no*n* soluentes dabunt aduocato t*re*s m*arcas* et *con*sulibus t*antu*m.

10. Item, hospes adueniens soluat semel in anno

velden souen dorppen, alse Horstorpp, Stubbeky[2], Athorp, (7. Lin.) Hesel, Gam*m*eloppen*er*, Loyte vn*de* Brunne veld, wente de sulue here konyngh Woldemar koffte welke stucke erden in deme velde Gam*m*eloppen*er* vnde Kolstorppe van den egeneren vor syn geld, dat wy vnsen quykgank[3] in osterskugh ewichliiken vrygh (8. Lin.) hebben scholen.

5. Item, eyn iewelk Borger de ene tofft hefft, de betale eyn or*e* penni*n*ghe, de meer hefft, de betale meer in Sunte Andree daghe, vnde de denne nicht betaled, de betere deme vaghede dre mark pen*ninge*.

6. Item, schal de Rad vthmanen vnde vpboren penynghe, (9. Lin.) genomed Myntpennygh, van den scholen se deme vaghede gheuen achte mark vn*de* nicht meer.

7. Item, de vaghed de mane vnde neme vp in deme feste der bord Sunte Iohans baptisten betalinghe genomed Arnegyald, van eneme iewelken matschoppe (10. Lin.) Eluen pen*ni*n*ghe, van der haluen matschop de helffte der penynghe, van den, de nicht betaled, neme he tweuoldich pand, dar de Rad iegenwardich sy.

8. Item, eyn vromed Schiphere, dede kopenschop voreth, betale den tollen, alse vor ene last enen schill*ing* pen*ninge*.

(11. Lin.) 9. Item, eyn gast dede voreth packen mit crucebanden, de betale vor enen iewelken packen sös peni*n*ghe, vor eyn pund hoppen (sös)[4] pen*ninge*, vor eyn perd ver pen*ninge*, hefft id nynen sadel, vor eyn rynth veer pen*ninge*, vor eyne koo ok so vele, vor eyn schäp twe pen*ninge*, (12. Lin.) vor eyn zwyen twe pen*n*ynghe. Dede sodane tollen nicht betalen, de gheuen deme vaghede dre mark vn*de* so vele deme Rade.

10. Item, eyn gast to vns komende betale eyns imme

vnu*m* torghortich, et non sepius, p*re*sente suo domestico.

11. Item, institores d*ict*i krembe*re* no*n* exponan*t* res suas in foro, nisi de volu*n*tate (9. Lin.) ciuium.

12. Item, hospes cum naui sua veniens emat p*ro* se et sociis suis vnu*m* bouem, vnu*m* porcu*m*, vna*m* ouem, modiolum butiri, g*ri*seum pannu*m* ad vnam tunica*m*, vnu*m* dwk ad velum, emens magis careat om*n*ibus bonis secum existentibus, nisi emptum est a ciuibus cu*m* *consen*su *con*sulum, dimidietas cedat aduocato (10. Lin.) et dimidietas consulibus. Alia bona in foro non emant exceptis equis et eq*ua*bus, tamen no*n* in p*re*iudicium ciuiu*m*, quod forkop dicitur.

13. Item, si[7] ciuis v*e*l mulier recep*er*it pecunia*m* alicui*us* hospitis et em*er*it aliq*uod* in p*re*iudiciu*m* ciuiu*m*, si notoriu*m* est, soluat consulib*us* *tre*s m*arcas*, negans defendat se cum suo hyghest lagh.

(11. Lin.) 14. Item, si hospes hospitem incausau*er*it apud nos sup*er* debitis, si habet ap*er*tas l*it*eras sup*er* biis, incausat*us* satisfaciat conquerenti, alioquin legibus xij. ho*m*i*num* se defendat, v*e*l cum suis nautis si copiam tanto*rum* h*abe*t, si min*us* habet de nautis, ip*s*i cum eo iurent, et ip*se* met suo iuram*en*to suppleat legem, sup*ra* skips (12. Lin.) borth pede posito, iurans q*uod* in ista ciuitate non habet cognatos v*e*l amicos qui in lege secum volunt esse, equitans apud suu*m* isteth, plaust*ra*ns apud suu*m* plaustr*um*, pedest*er* apud lanceam suam.

15. Item, aduocatus n*oste*r nullu*m* ciuem debet captiuare p*ro* quocunq*ue* delicto, si sufficiens est ad satisfaciendum pro (13. Lin.) suis delictis vel pot*er*it hab*er*e p*ro*missores bonos p*ro* se.

iare enen torghortich, vnde nicht vakener, in iegenwardicheid synes werdes.

(13. Lin.) **11.** Item, de kremere vlyen ere dinghe nicht vth in dat marked sunder der borger willen.

12. Item, eyn gast dede kumpt mit synem*e* schepe, de mach vor siik vnde syne ku*m*pane eyn rynth, eyn zwin, eyn schaep, Eyn schipbottern, grouw wand to enem*e* rocke kope*n*, (14. Lin.) Eyn stucke louwendes tom*e* zegele, de meer[5] kofft, de vorlüst alle sin gud dat he mit siik hefft, behaluen he cope id van borgern mit vulbord des Rades, de helffte kumpt deme vaghede vn*de* de helffte deme Rade. Andere gudere kopen se nicht an deme markede, (15. Lin.) vth genomen perde vn*de* horssen, doch nicht to vorvanghe edder voerkope den borgern.

13. Item, is id dat eyn borger edder eyn vrouwe nympt pen*nin*ghe enes gastes vn*de* kofft dar gudere mede in vörvangh der borgere, is id openbar, he gheue dre (16. Lin.) mark, Secht he neen, he were siik mit synem*e* hogesten laghe.

14. Item, is id dat gast gast ansprekt vor vns vm*m*e schulde, hefft he opene breue, de angesproken werd de betale, hefft he nicht, he were siik mit twelff man*n*en eeden, Edder mit synen schip (17. Lin.) kyndern, hefft he der so vele, hefft he myn schipkindere, de zweren mit eme, vn*de* he sette synen voet vppe des schepes bord vn*de* vorvulle mit synem*e* eede dat recht vn*de* zwere, dat he in desser Stad nyne vrunde hebbe de mit em an syneme rechte (18. Lin.) wesen willen, dede ryth, an synen bogel, To wagene, vppe dat rät, To vote, vppe dat speet setten ere vöte.

15. Item, vnse vaghed schal nyne*n* borger vanghen vor wad sake id sy, is he nogafftich den broke to beternde Edder gude borgen vor siik to settende.

16. Item, nullus hospes captiuari debet, qui promissorem potest habere pro se, ita quod ducatur per vicum vnum et per alterum secundum morem antiqum.

17. Item, secundum consuetudinem antiquam octo veredicos habere debemus in ciuitate nobiscum commorantes, habentes domos cum mansionibus (14. Lin.) dictis hws et heem, qui discernere debent super mandeth, waldtect et afhog, qui cassari non debent nisi iuxta librum legalem Sunderiucie.

18. Item, quatuor nefningos habere debemus nobiscum commorantes, habentes hws et heem, consules ipsos eligant quolibet anno proximo placito post Epyphaniam et aduocatus eos adiuret, (15. Lin.) qui discernent super husfrith, hemsoken et furto, habentes consilium suum cum senioribus et sapientibus, ipsi debent admoneri ad septimanam ante, vt iustum discernant, si vero cassantur, soluant pro husfrith suum boosloot[8], pro hemsoken tres marcas et pro furto similiter tres marcas denariorum aduocato regis.

19. Item, ciuis volens alium (16. Lin.) ciuem conuenire super debitis vel aliquibus delictis conuenire, faciet eum vocari et nominari ad placitum. Si non venerit secundo placito, prosequetur causam suam per trina laghdagh. Si vero colloquntur in placito, ore ad os, incausatus non exhibuerit legem, seruentur contra eum trina laghdagh. Si quis contumaciter supersederit, soluat (17. Lin.) conquerenti quod ab ipso iuste exigitur, et marca denariorum pro pena, aduocato marca et consulibus marca.

20. Item, quicumque conuiua sancti kanuti[9] alium

(19. Lin.) 16. Item ok nynen gast mach men vanghen, de enen borghen kan hebben, also dat he trecked werd dorch de enen straten vn*de* dorch de andern, na older wonheid.

17. Item, scholen wy nach older wonheid achte Santman hebben mit vns in der Stad wonende, (20. Lin.) de dar hebben huse vnde egene, dede scheden scholen vppe dodslacht, notagend vn*de* affhouwend, de en scholen nicht werden vp geworppen sunder nach deme looboke.

18. Item, neuenynghe scholen wy mit vns hebben, de hues vnde egene hebben, De Rad schal se (21. Lin.) kesen alle iar tom*m*e negesten dinghe na der hilgen dryer koni*n*ghe daghe, vnde de vaghed zwereth se tho, desse scholen scheden vm*m*e husurede, hüssokinghe vnde deuerie, siik to beradende mit den eldesten vnde wisesten, vnde men schal se achte daghe tovören (22. Lin.) to esschen, dat se scheden, dat recht is, vn*de* werden se vp gedreuen, so betalen se vor husurede ere houed loth, vor hussokend dre mark vn*de* vor deuerie liikerwys dre mark pen*n*i*n*ghe deme vagede des konynges.

19. Item, eyn borger de den andern wil to rechte esschen (23. Lin.) vm*m*e schuld edder vm*m*e ouerlast, de late ene esschen vn*de* nomen to dinghe, is id dat he nicht en kumpt tom*m*e andern dinghe, So voruolge he syne sake vormiddelst dren lachdaghen, is id ok dat se siik spreken vppe deme dinghe, mund to mu*n*de, vn*de* de angesproken (24. Lin.) werd nyn recht en deyt, so schal he[6] holden teghen em dre lagedage, is id dat we ouerhörich siit vorhardeth, de betale deme klegere dat he rechtuerdigen van em essched, vnde ene mark pen*ninge* vor den broke, deme vaghede ene m*a*rk vn*de* (25. Lin.) deme Rade ene mark.

20. Item, welliik gildebroder sunte knutes enen ander

suu*m* conuiua*m* incausau*er*it sup*er* q*ua*cumq*ue* causa, sexta manu co*n*uiuar*um*, *scilicet* quinq*ue* secum existentibus, se defendat. Item, hoc idem fiet de *con*uiuio *sanct*i nicholai, it*em* de s*anct*i (18. Lin.) nicholai hwirdving hoc idem debet obs*er*uari.

21. Item, null*us* ciuis de opneraa citari debet ad aliud placitum, s*ed* conquerens ad placitum n*ost*r*u*m veniet recepturus id quod exigit ordo iuris.

22. Item, si aliquis miles, armig*er* vel alius quicumq*ue* pignus suu*m*, quod pand dici*tur*, nob*iscu*m posu*er*it et debito (19. Lin.) t*er*mino no*n* redem*er*it, exhiberi[10] debet tr*i*bus placitis et postea semel suo domestico, tu*n*c vendatur vbi videbi*tur* expedire, quicumq*ue* pignus recep*er*it, habeat secum vicinos suos in testimoniu*m* p*ro* q*ua*nto expositum est, s*ed* pinc*er*na c*er*euisiam p*r*opinans et pignus recipiens no*n* h*ab*eat vicinos in testimoniu*m*, (20. Lin.) nisi volu*er*it.

23. Item, nullus recipia*tur* in ciuem nob*iscu*m, nisi habu*er*it l*it*eras ap*er*tas de suo hæreth v*e*l fidedignor*um* et bonor*um* testimoniu*m* sup*er* conu*er*saci*o*ne sua laudab*i*li et bona. Receptus aut*em* in ciuem n*ost*r*u*m, vn*de*cumq*ue* veniens, habeat plenam auct*oritat*em emendi bona, t*er*ras et domos inf*ra* n*ost*r*u*m byfrith et iterum (21. Lin.) vendendi eadem absq*ue* requisic*ione*[11] cognator*um* cuicumq*ue* emere volenti.

24. Item, si quis mina*tur* alicui ciui incendium v*e*l mortem, si duo ciues sui p*re*sentes hoc audiunt et testan*tur*, capia*tur*, si negau*er*it, stabi*tur* arbit*ri*o et iudic*i*o aduocati d*omi*n*i* reg*is* et consulum.

25. Item, q*ui*cumq*ue* incausa*tur* sup*er* soluc*i*one ali-

broder anclaged, vppe wad sake id sy, he were siik sulfft soste brodere, also dat he vyue to siik hebben schal. Item dat sulue schee ok van der broderschop sunte nicolaweses. Item, (26. Lin.) dat sulue schal ok werden gheholden van Sunte Nicolay lachbrodern.

21. Item, nyn borger van oppenraa schal werden citeret edder gheladen to eneme andern dinghe, men de dar claghed schal to vnseme dinghe komen vnde neten dar, wes recht is.

22. Item, is (27. Lin.) id ienich Rytter, gudman, edder we id sy, de eyn pand mit vns weme setted vnde nicht en losed vppe de beschedene tiid, So schal men de pande dre dinghe vp beden vnde dar na eyns syneme werde, denne mach he se vorkopen dar id em nutte duncked. (28. Lin.) Item, eyn iewelk de eyn pand nympt, de neme dar by syne nabere in ene tuchnisse, wo dure id gesetted is. Men eyn schencke dede beer tappet vnde nymt pand, de en dorff syne nabers dar nicht to hebben, sunder he en wil.

23. Item, num*m*end werde hiir nomen (29. Lin.) an enen borger, sunder he hebbe opene breue syner herde Edder guder warafftigher lude tuchnisse syner loueliiken guden handlinghe vn*de* vm*m*eganges, de dar nomen is an enen borger, wor he here komen sy, de hefft vullekomene macht to kopende gudere, land (30. Lin.) vnde huse bynnen vnser vriheid vnde de wedder to vorkopende, sunder vrage syner vrund, eneme iewelken de id kopen wil.

24. Item, is dat we drouwed ienigen borger to bernende edder dod to slande, synt dar twe borgere iegenwardich vnde horen dat, men (31. Lin.) schal ene gripen, secht he (ne)en, So (steit) id to deme willen vnde rechte des vagedes des Koni*n*ges vnde des Rades.

25. Item, eneme iewelken deme to ghesproken werd

cui*us* pecunie, (22. Lin.) et legem firmau*er*it in placito v*e*l coram consulibus, si debito laghdagh solu*er*it et satisfec*er*it conquerenti, nichil soluat aduocato et nichil *con*(sulib)us.[12]

26.[12*] Leges eciam, que firmant*ur* in hælect, quinto die p*ost* hælect soluent*ur*. Item, ciuis firmans legem p*ro* q*ua*cumq*ue* causa, volens velificare, si no*n* est (23. Lin.) sufficiens p*ro* hui*us*modi causa satisfac*er*e, tu*nc* ponat p*ro* se fideiussores, vt lex soluat*ur* q(uin)ta[13] die post suu*m* reditum.

27.[12*] Item, hospes cum (naui) sua (veniens) applicet ad pontem, a nullo licenciam pet(ens dummodo)[14] theloneu*m* debitum soluat.

28. Item, q*ui*cumq*ue* hospes, nauta v*e*l alius, ferens res suas, ip*s*e easdem (24. Lin.) deponat diebus festis v*e*l non festis absq*ue* delicto, v*e*l ecia*m* res suas cong*re*gat et deducat simili*ter* absq*ue* delicto quod hæleghbrot dicit*ur*.

29. Item, quicumq*ue* morit*ur* nob*iscum*, bona h*er*editaria sint in mansione vbi sunt, vsq*ue* ad diem xxx., consules eadem p*ro*spiciant. Si h(eredes ve)ri[15] veniant, recipiant sua, si (25. Lin.) no*n*, consules ip*s*a bona custodiant p*er* annu*m* et diem et no*n* amplius. Postea aduocat*us* h*ab*eat dimidietatem et consules medietatem eor*un*dem.

30. Item, bona pueror*um*, quor*um* p*at*er et mat*er* obierant, custodiant cognati p*ro*pinquiores nob*iscum* vel ext*ra*nei, dum*modo* sufficientem fec*er*int cauc*io*nem p*ro* eisdem, sicut *con*sulib*us* (26. Lin.) iustum et r*acio*nab*i*le visum fuerit.

31. Item, d*omi*nus ep*iscopus* nullu*m* ciuem citet vlt*ra*

vm*m*e pen*n*yngh schulde vnde vested to dinghe (syn) recht edder ok vor deme Rade, ís id dat he de schulde vppe (32. Lin.) den lachdach betaled vnde vornoghed den cleger, de betale deme vagede nicht vnde nicht deme Rade.

26. Item, de rechte dede vested werden in hilgen edder in beslatenen tiiden, des vifften dages na den hilgen tiiden (schal) men se gheuen. Item, welliik borger (de dar) vested eyn (33. Lin.) recht, vor wad sake id sy, de dar wil zegelen vnde is nicht nogafftlich vor sodane sake noch to donde, denne sette he vor siik borgen dar recht to donde in deme vifften daghe na syner wedder komynghe.

27. Item, (eyn) gast hiir komende mit synem schepe legghe id tor bruggen, (34. Lin.) van num*m*ende o r l o f f to biddende alse he synen rechten tollen betald.

28. Item, wad gast, schiphere edder andere de hiir brinkt syne gudere, de legghe se vp in hilgen daghen edder werkeldagen sunder broke, Edder mach ok syne gudere to hope sam*m*elen liikerwiis vnde (35. Lin.) voren se wech sunder broke dat hilgebroke heth.

29. Item, we hiir mit vns sterued, de erffgudere bliuen in der wonynghe dar se sin, wente an den druttigesten dach, de Rad se se vore, is id dat de rechten eruen komen, de nemen dat ere, is id ok nicht, de Rad beware (de) (36. Lin.) gudere iär vnde dach vn*de* nicht lengher, dar na hebbe de vaghed de helffte vn*de* de Rad de helffte dersuluen gudere.

30. Vnde de gudere der kindere, der ere vader vnde moder gestoruen sin, bewaren de negesten vrund mit vns edder van buten tho, alse se nogafftighe vorwaringe (37. Lin.) dar vore dön, alse denne deme Rade rechtuerdich vnde reddeliik duncked wesen.

31. Item, vnse here de bisschop schal nicht laden

curiam Hæsel, *pro* quo de *quolibet* matskap duos cupreos den*arios* deb*et* h*abe*re.

32. Item, incausatus p*ro* adult*er*io, ip*s*e v*e*l ip*s*a, vel p*ro* vsura, defendat se legibus xii. hom*inum*, nisi marit*us* uxorem vel uxor marit*u*m incausau*er*it.

33. Item, laici *siue* famuli (27. Lin.) clericor*um*, vel eor*um* familia, agant cont*ra* ciues in placito ciuitatis sup*er* quibuscumq*ue* causis.

34. It*em*, mulieres rixas mouentes adinuicem, v*e*l mulier obp*ro*briosa v*er*ba dans, vt v*er*ba *con*tumeliosa, viro v*e*l mulieri, si negat, iuram*en*to xii. hom*in*um se defendat, v*e*l si defec*er*it, def*er*at lapides ad hoc deputatos v*el* (28. Lin.) satisfaciat conquerenti et aduocato et consulibus, p*r*out eis videbit*ur*.

35. Item, maritus inueniens adult*eru*m manifeste cum uxore sua, tu*n*c faciat, si volu*er*it, secundum librum legalem.

36. Item, si domus aliq*ua* incensa fu*er*it, extendente se flamma sup*ra* tectum et pulsata campana cum clamore pop*u*li, si e*st* ciuis, soluat (29. Lin.) aduocato t*re*s m*arcas* et *con*sulib*us* t*antu*m, si est hospes v*e*l non h*abe*ns domu*m* et fundum, satisfaciat p*r*out aduocato et consulib*us* iustum videtur.

37. Item, equi, eque v*e*l pecora n*ost*ra no*n* debent impediri, s*ed* si inpetunt*ur* p*ro* anno*na* v*e*l g*ra*minib*us* v*e*l feno, excuset se reus iuram*en*to xii. hom*in*um v*e*l inf*ra* solmerky trina (30. Lin.) laghdagh cont*ra* eu*m* obs*e*ruent*ur* p*er* eosdem.

edder ienigen borger vurder citeren alse in den hoff hezel, dar schal he vore hebben van eneme iewelken pär volkes twe coppern pen*ninge*.

32. Item, dede (38. Lin.) angesproken werd vor echte brekend, man edder vrowe, edder vor wokenere, de bescherme siik mit twelff man*n*en eeden, sunder de man spreke syne husurowen an edder dat wiff den man.

33. Item, leyen alse knechte der gheistliiken, edder ere hoffgesynne, scholen ere (39. Lin.) recht soken iegen de borgere to deme Stad dinghe, vppe wad sake id sy.

34. Item, vrowen dede scheldeword roren to samde, edder eyn vrowe gheue vnerliike worde, alse schentliike word, eneme man*n*e edder ener vrowen, secht se neen, se bescherme siik (40. Lin.) mit twelff man*n*e eeden, Edder werd se dar nedderuellich ane, se drege de käkstene vth der Stad Edder do noch deme clegere vn*de* deme vagede vnde deme Rade, alse en gud duncked.

35. Item, is id dat eyn man openbarliiken eebrekend mit syner husurowen (41. Lin.) vynd, So do he, is id dat he wil, nach deme looboke.

36. Item, is id dat ein hüs anghesticked werd, dat siik de vlamme strecked vppe dat däck vnde de störmklocke werd gelüt mit deme rope des volkes, is he borger, he gheue deme vaghede dre mark vn*de* (42. Lin.) deme Rade so vele, Vn*de* is he gast vn*de* hefft nyn hüs vn*de* tofft, de betere so vele alse deme vaghede rechtuerdich duncked.

37. Item, perde, horssen edder vnse qwick scholen nicht werden schutted edder hindert, werden se angesproken vm*m*e korne edder gräs (43. Lin.) edder houw etend, de schuldiged werd were siik mit twelff man*n*en eeden edder byn*n*en der sun*n*en scholen dre laghedaghe tegen em gheholden werden, vor middelst den anclegeren.

38. Item, nostrum fortæ non debet arari nec supra ipsum edificari, nisi de voluntate consulum, quicumque hoc fecerit, emendet iuxta arbitrium consulum et aduocati.

39.[15]* Item, conducens domum vel nauem in presentia bonorum, si non intrauerit, soluat dimidietatem precii, si intrauerit, soluat totum (31. Lin.) promissum.

40.[15]* Conducens domum, nolens soluere debito termino, possessor recipiat quod sibi debetur, absque omni delicto. Si familia non delinquit contra domesticum, maneat ad terminum.

41. Item, nauta dictus skipher et secum in naui existentes sua bunkæ non aperiant, antequam satisfactum fuerit pro naulo et omnibus (32. Lin.) causis inter ipsum et nautas motis, qui contra hoc fecerit, soluat skipher et nautis tres marcas.

42. Item, si quis inpeditus fuerit, quod besæt dicitur, et recesserit, soluat aduocato tres marcas et consulibus tres marcas.

43. Item aduocatus noster vel quicumque alius nullam habeant auctoritatem vendendi vel alienandi seu assignandi cuicumque (33. Lin.) aliquem fundum iuxta ciuitatem nostram, scilicet in nostro fortæ et fælith infra nostrum byfrith. Sed si aliquis fundos desolatos edificare voluerit, hoc de consensu et voluntate consulum habeat et optineat, et aduocato nostro dimidiam marcam denariorum pro bool mutæ persoluat.

44. Item, quicumque debitum modium vel mensuram et (34. Lin.) vlnam rectam inuentus fuerit non habere, pro

38. Item, vnser weyde edder fortæ schal man nicht plogen edder vppe se buwen (44. Lin.) sunder willen des Rades, wol dat dede de betere nach behaghe des Rades vn*de* des vaghedes.

39. Item, de dar hureth eyn hüs edder schip in iegenwardicheid guder lude, is id dat he id nicht beuareth edder ingheyd, de betale de helffte der hure edder lones, is id dat he (45. Lin.) id beuareth edder ingheyd, he betale dat gantze loffte.

40. Item, de eyn hus hureth vn*de* wil de hure to rechten tijden nicht betalen, de eghener neme dar vth wes em boreth, sunder allen broke. Is id dat eyn denst nicht enbreckt iegen den husheren, he bliue wente tho (46. Lin.) rechter tiid.

41. Item, eyn schipman de eyn schiphere heth vn*de* de mit em in deme schepe sin, de en open eren bonnyck nicht, er se vornoghed hebben dat schiplon vn*de* alle sake dede roged is tusschem em vn*de* den schipkindern, deyd he dar enteghen, so betale de schiphere (47. Lin.) den schipkindern dre mark.

42. Item, is dat dar wol behindert edder besetted werd vn*de* tueth wech, de betale deme vaghede dre mark vn*de* deme Rade dre mark.

43. Item, vnse vaghed hefft nyne macht lum*m*ende to vorkopende welke tofft edder to nemende edder weme (48. Lin.) to tekende by vnser Stad, alse in vnser weyde vnde dresche bynnen vnser Stad rechte belegen. Men wil wol woste toffte bebuwen, de hebbe vnde beholde dat mit tolate des Rades, vnde betale vnseme vagede ene halue mark pen*ninge* bool ghaue.

44. Item, eyn iewel de nynen (49. Lin.) rechtuerdigen schepel edder mathe edder nyne rechte elen hefft, vnde

prima vice soluat aduocato *tres marcas denariorum* et *consulibus tantum*.

45. Item, q*ui*cumq*ue*, p*ro*pinans c*ere*uisiam dacam[16] v*e*l t*ra*ufnisiam, debitam m*en*suram s*iue* amphoram bona*m* et r*e*ctam iux*ta* antiq*uu*m modum ciuitatis no*n* habu*er*it, ix. solidos den*ariorum* cup*ri* duplicatos p*er*soluat[17], quor*um* medietas cedat aduocato (35. Lin.) et reliq*ua* medietas consulib*us* assignetur.

46. Item, nullus de ciuibus nost*ri*s suu*m* co*n*ciuem sup*er* causis, int*er* ip*s*os p*ri*us domi motis, ex*tra* ciuitatem n*os*tram in s k a n i a v*e*l alibi conuenire debet, nisi sibi in placito n*os*tro manifeste iusticia fu*er*it denegata, *sed* causam sua*m*, cum domi redierit, coram nob*is* in placito (36. Lin.) n*os*tro p*ro*ponat, receptur*us* iusticie complementum.

47. Item, q*ui*cumq*ue* aliq*ua* m*er*cimonia, ligna c*re*malia v*e*l edificialia, carpenta vel q*uo*dcumq*ue* aliud em*ere* volu*er*it in foro n*os*tro v*e*l ex*tra*, testes ad hoc habeat, vt, si res empta inpeti*tur* et vendens ap*pro*priau*er*it et confite*tur* se vendidisse, emptor rei sit excusat*us* et causa seq*ua*tur (37. Lin.) venditorem.

48. Item, nullus hospes apud nos p*otes*t em*er*e butirum in modiolis n*ec* cutes bouinas v*e*l vaccinas n*ec* botellu*m*[18] n*ec* eciam pelles q*ua*scumq*ue* ab aliquibus, nisi a ciuibus nostris, qui v*er*o cont*ra* fec*er*it, soluat aduocato t*re*s m*arcas* et consulib*us* tant*um*.

49. It*em*, hospites, ferentes h u m æ l, in modiolis no*n* venda*n*t, (38. Lin.) s*ed* integ*ru*m t h r y m i t v*e*l dimidiam simul vend*er*e debent.

50. Item, ferentes pannos integ*r*os, no*n* in vlnis numeratis s*ed* in frust*i*s integ*r*is vendant.

werd dar mede bevunden, vor dat erste mael gheue he deme vaghede dre mark pen*ninge* vn*de* deme Rade so vele.

45. Item, eyn iewelk de densk beer edder vromed beer schencked vnde hefft nyne rechtuerdighe mathe, (50. Lin.) alse ene gude rechte kannen nach der olden wonheid der Stad, de betale dubbeld negen schillinge copper pen*ninge*, de helffte kumpt de vaghede vn*de* de ander helffte deme Rade.

46. Item, num*m*end van vnsen borgern schal synen medeborger vppe sake, de ersten to hüs geroreth sin tusschen (51. Lin.) en, buten vnser Stad to Schone edder anders wōr int recht teen, sunder vp vnseme dinghe sy em opembarliiken recht gheweyerd, men he schal syne sake, alse he wedder to hus kumpt, bringe vor vns to dinghe vnde neme vorvullinge des rechtes.

47. Item, eyn iewelk de in copenschop (52. Lin.) bernehold edder buwhold, tor egghe houwen edder anders wes wad id sy, wil copen in vnseme markede edder buten, de hebbe dar tughe to, vm*m*e des willen, weret dat dat koffte dink angesproken worde vnde de id vorkofft hefft to steyd em den kop, so is de coper des dinghes entschuldiged (53. Lin.) vn*de* de sake volged deme vorkopere.

48. Item, nyn gast mach mit vns kopen bottern in schippen, noch ossenhude noch koohude noch kaluerhude noch ok wad vel[7] id sin, van num*m*ende sunder van vnsen borgern, de hiir enteghen deyt, de betale deme vaghede dre mark vn*de* deme (54. Lin.) Rade so vele.

49. Item, geste de hoppen bringhen scholen ene nicht an schippen vorkopen, men eyn gantz dromed edder eyn halff dro(med scholen) se samtliiken vorkopen.

50. Item, de hiir bringen vulle laken wandes, scholen se nicht (in ele tael), men in vullen stucken vorkopen.

51. Item, quicumque, deferentes sal, in lagenis vel magno et integro pund vendere tenentur et non in modiolis minutis in preiudicium nostrorum ciuium.

52. Item, ferentes (39. Lin.) traufnisiam, vel alecia, in lagenis integris et non denariatibus minutis vel amphoris vendere tenentur. Quicumque in premissis iam proximo capitulis offenderit vel contra fecerit, soluat pro pena aduocato tres marcas et consulibus tantum.

53. Item, aduocatus noster nullam arduam causam contra quemcumque ciuem vel hospitem (40. Lin.) in placito nostro incipiat nec prosequatur, nisi consulibus visum fuerit, quod iustam causam habeat litigandi et tunc eam causam de consilio consulum prosequi poterit, prout exigit ordo iuris.

(41. Lin.) Nos igitur Woldemarus dei gracia dux iucie, precibus predictorum consulum et ciuium nostrorum in opneraa inclinati, de meliorum nostrorum, militum et aliorum consilio et assensu, predicta statuta omnia suprascripta tamquam racionabilia, more aliarum ciuitatum et villarum in nostro ducatu et dominio prudentum consilio edita, (42. Lin.) et leges et consuetudines bonas et approbatas, quas a nostris progenitoribus, scilicet Rege Woldemaro et aliis regibus, principibus et ducibus liberius habuerant, dimittimus, ratificamus, approbamus et sigilli nostri munimine confirmamus, prohibentes districte per graciam nostram, ne quis aduocatorum nostrorum (43. Lin.) seu quicumque alius in nostro dominio vel ducatu constitutus ipsos ciues nostros super premissis graciis aliquatenus audeat molestare, quod

51. Item, eyn iewelk (55. Lin.) de hiir brinkt solt, in tun*n*en edder in enem*e* groten edder in enem*e* helen pünde scholen se id vorkopen vn*de* nicht an klenen schippen vnsen borgern to vorvanghe.

52. Item, de hiir vramed beer edder herink[8], de scholen vorkopen by tun*n*en vn*de* nicht in klenen pen*n*yngh-wärden edder in kannen. Wol (56. Lin.) ieghen desse negesten cappittele deyd, de betale deme vagede vor den broke dre mark vnde deme Rade so vele.

53. Item, schal vnse vaghed nyne harde sake teghen vnse borgere edder gaste vp vnseme dinghe gheuen edder voruolgen, sunder id duncke deme Rade, dat he ene rechtuerdighe sake hebbe (57. Lin.) to krygende vn*de* so mach he de sake nach rade des Rades vorvolgen, alse de schickenisse des rechtes esched.

(58. Lin.) Hiir vm*m*e wy Woldemar*us* van godes gnaden Hertoghe ouer Iütland Syn der vorben*ömeden* Rades vnde vnser borgere to oppenraa bede to gedan, van vulbord vnser besten Ryttere vnde anderer vnses Rades rade, desse vorben*ömede* statuta alle bouen schreuen, alse de reddelken nach wonheid (59. Lin.) anderer stede vnde dorpere byn*n*en vnsem*e* Hertochrike vn*de* Herschop van wiser rade gemaket, vnde de rechte vnde guden wanheid dede vulbordet sin, de se van vnsen voroldern, alse van Konyngh Woldemaro, andern Koni*n*ghen, Fursten vn*de* Hertoghen hebben ghevrygest (60. Lin.) ghehad, So vorlaten wy se en ok Sterken se, vulborden se vnde confirmeren vnde beuesten se mit der beschermynghe vnses ingezegels, Strengelken to vorbedende dat num*m*end vnser voghede edder we id anders sy in vnser herschop vn*de* Hertochrike, by vnser gnade, (61. Lin.) desse vnse borgere vppe desse vorben*ömede*

si aliquis ausu temerario contr*a*fec*er*it v*e*l attemptau*er*it, indignac*ion*em n*ost*ram inc*ur*rat et no*n* effugiat vlc*ion*em.

Datum Sunderborgh in p*re*sencia nost*ra* anno d*omini* M.° (41. Lin.) trescentesimo tricesimo quinto, die app*osto*lor*um* phillippi et iacobi, de n*ost*ror*um* melior*um* consilio et assensu.

---

gnade ichteswes dore to vordrete bringhen. Is dat jummend mit ouerdadiger drysticheid hiir entegen deyd edder begynned, de schal an vnse vnhulde vallen vn*de* schal ok vnse vrake nicht entfleen. Gheuen to Sunderborgh (62. Lin.) in vnser iegenwardicheid am*me* iare vnses heren dusend drehundert vn*de* viff vnde druttich, imme daghe philippi et iacobi der hilgen apostele, van vnser besten rade vnde vulbord.

Anmærkninger.

---

[1]) lith gjöres der kun nogen Bemærkning ved, fordi der för er læst her det Ord, som findes i den plattydske yngre Oversættelse, nemlig hech, hvilket er aldeles urigtigt; lith finder man her ganske tydelig ved at se nöje til. (Ligeledes er her i 7. § læst twi weth i Stedet for, som tidligere, twi wech.)

[2]) Hvad der har været skrevet efter b i dette Ord er udfaldet, da her er et Hul i Pergamentet, men der kan ikke være nogen Tvivl om, at det skal være Ordet, der svarer til „brugghe", og at det er at udfylde som her er sket.

[3]) fægang er blevet glemt først i Texten og er derfor tilföjet, oppe over første Linie, med Udeladelsestegn foran.

[4]) Af villarum er kun nogle Bogstaver synlige og derfor er Ordet sat i ( ).

[5]) Bogstaverne efter n ere her udfaldne af Pergamentet, men de have ganske vist været er, da Navnet skrives strax nedenfor og ellers, hvad enten det er forkortet eller skrevet helt ud, aldeles tydeligt og sikkert opner.

[6]) dominus rex er sat i ( ), da Bogstaverne kun tildels ere synlige.

[7]) si er skrevet oven over Linien, dog oprindelig.

[8]) [9]) Efter boosloot og ligeledes efter kanuti synes begge Steder lidt at have været skrevet, der igjen oprindelig er borttaget.

[10]) Der findes her kun skrevet exhibi uden at Forkortelsestegnet er blevet anbragt.

[11]) Dette Ord er blevet skrevet, dog oprindelig, oven over Linien som udeglemt.

De under [12]) [13]) [14]) [15]) i ( ) satte Ord ere mer eller mindre utydelige eller udfaldne formedelst Beskaffenheden af Pergamentet, der er medtaget af Ælde og er blevet noget beska-

diget derved, at dets store Patentformat har foranlediget, at det er blevet sammenlagt. Skjönt disse Sammenlægningssteder ere mange, behøves der dog ikke nogen Bemærkning herom uden hvor det her er sket, da ellers alt kan med Sikkerhed udbringes.

12*, 15*) Den 26. og 27. § er i Udgaven fra 1795 betegnet med 26,a og 26,b, hvorved den 28. bliver der den 27. og fremdeles hver § der bliver et Tal under Tallet her, - indtil igjen 39. og 40. § der betegnes 38,a og 38,b, hvoraf følger atter, at 41. § her bliver 39. der og at fremdeles hver § bliver i Tallet to under Tallet her lige til Enden.

16) dacam findes her uden Forkortelsestegn og er følgelig brugt som en (usædvanlig) adjektivisk Form i Stedet for danicam; at det ikke kan være andet er utvivlsomt, ligesom den plattydske Oversættelse har gjengivet det ved „densk" modsat „vromed".

17) Dette Ord er skrevet over Linien, men oprindelig.

18) Her læses tydelig borellum; da dette Ord imidlertid er ganske ubekjendt i en passende Betydning, er det anset for rigtigt at ombytte det med botellum, der dog i det mindste omtrent betyder, hvad der her kan antages at være Meningen.

Anmerkungen.

[1]) Die Namen sind in dieser Übersetzung ziemlich nachlässig oder missverstanden gegeben, „Oppenra" davon nicht ausgenommen.

[2]) „Stubbeky" ist ganz unrichtig; Stubbeky ist nichts, aber statt Stubbeby.

[3]) Über n ist, wie es scheint, ein kleines c geschrieben.

[4]) Sös ist hier in ( ) gesetzt, weil die Beschaffenheit des Pergaments es hier unsicher macht, was hier gestanden hat; ( ) ist ferner hier wiederholt, wenn aus dieser Ursache etwas im Texte unsicher gewesen ist.

[5]) Über e scheint noch ein kleines e geschrieben zu sein.

[6]) he steht hier geschrieben über die Zeile, – und ebenfalls oben se in „dat se siik", und unten he in „dat he vyue".

[7]) Auch hier ist ein kleines e über e in „vel" geschrieben.

[8]) Das Verbum fehlt hier, wahrscheinlich „brinkt".

APENRADER STADTRECHT.

Dat Apenrader Stadt Recht.

(Na Gades gebordt Dusent Twe Hundert vehr und achtentich jahr up unser leuen Frowen Hemmelfardts dage Burgermeister, Radtmanne und alle gemeine Burger binnen Apenrade leten schriuen dut Stadtrecht, Dat ehne Herzogk Woldemar uan Judtlandt gaff und bestedigede dat uast mit siner Gnaden und waldt, Wente Se thouorn nehen beschreuen Recht hadden.)

Cap. 1. Wat dat Wiff na Ehren Man schall Eruen.

(Fl. 1.) Steruet ein Burger und de Werdinne beholdt dat liff, In aller Erffschifftinge und in allen Eruen schall Se nehmen souehll alse de beste Erue. Dar entbauen schall Se hebben ein fullenkamen Bedde, uan dren Par Kleder dat middelste und uan Twen Paren dat legeste und uan Pare nichts.

Cap. 2. Wener de Kinder mogen eschen ehres Vaders Erue.

(Fl. 1.) Hebben se echte Kinder, de mogen eschen ehres Vaders Erue wen se willen, leuet de Vader und steruet de Moder, mit nehen Recht eschen de Kinder ehre moderliche Erue.

Cap. 3. Vmme Schildt, Schwerdt vnd Speedt thogeuende.

(Fl. 1.) Neme de Vader ock ein ander Huszfrowe, Jodoch schall

de Vader iszlich Sohne geuen 3 *mark* Penninge, tho Schildt und Speedt, is dar anders souehle.

Cap. 4. Der Kinder Erue schall vth in Brudtlachts Dagen.

(Fl. 2.) Nimbt de Vader ein ander Wiff, uor den Brudtlachts dagen edder ock in den Brudtlachts dage geue he den Kinderen ehre moderliche Erue edder gude wittsschupheit, wouehle ein ieueliche kindt schall hebben uan siner moderliche Erue, und bewahre dat so lange alse Se willen, und vorsumet he dit, So schall alle sin gudt und dat gudt he kricht mit sinem Wiue gedehlet werden euen entwei, de helfte sinen kinderen und de helfte he mit der kinder steeffmoder. Und hefft de frowe kinder thouorn mit ehrem anderen echte manne, de neten deszuluen Rechtes so dan secht is. Brudelachts kost de schall gaben uan des uaders dehll.

Cap. 5. Van uorbeteringe des vngedehlden Erues.

(Fl. 3.) Alldewile dat dar Erue twischen Vader und kinder is ungedehlet, betert edder minnert sick dat gudt, frame und schade si ehrer beide.

Cap. 6. Wat ein Borger mach Eruen na siner Huszfrowen.

(Fl. 4.) Hefft ein Borger und sin Huszfrowe kinder tho samende und Se steruet, Alle dat gudt dehlet men entwei, de Vader nimbt dat helfte und de kinder dat helfte.

Cap. 7. De Vader Eruet dat Kindt.

(Fl. 5.) Efft ein kindt uan dessen kinderen steruet, de vader Eruet dat kindt, und anders nemande dewile de vader leuet.

Cap. 8. Weme Eruet na Vader, Moder, Suster edder Broder.

(Fl. 6.) Steruet de vader edder moder, de Broder nimbt de twe dehll und de Suszter dat drudde dehll, men steruet ein Broder edder ein Suszter, So neme de Broder und Suszter like dehll.

Cap. 9. Wo men olderlose Kinder Erue dehlen schall.

(Fl 7.) Er Erffschifftinge und Erthrike, dat dar ungedehlet is und up dem dinge nicht uthgespracken, dat schall nicht gedehlet wesen, (Fl. 8.) Dewile dat dar Erue twischen Broder und Suszter is, So scholen ehren baren frunde, Sosz uan der vader und 6 uan der moder dehlen und schifften. Darna scholen Se uor dem Rade schweren, dat Se idt nicht liker konden dehlen.

Cap. 10. De Frunde van dem Lande scholen hir Erue uorwiszen.

(Fl. 9.) Steruet ein Borger de echte kinder hefft und de negeste frunde wanen up dem Lande, de frunde mogen nicht nehmen de kinder mit ehren guderen in ehre Egen, Sunder Se uorwiszen Se ersten in der Stadt uullenkahmlichen der kinder guder, und nicht up dem Lande dar Se wahnen.

Cap. 11. De Radt mach dat Gudt der Vormunder kinder bewahren.

(Fl. 10.) Efft de Vader uorsteruet, und de Moder der kinder gudt uorbrachte, und de kinder hadden nene Frunde de ehrer muchte uorwahren, De Radt nimbt ehr gudt tho uorwahrende, So lange Se mundigh werden, und alse gesecht is van der moder, schall men idt ock holden mit dem vader.

Cap. 12. Nemandt mach Eruen Sunder he geue Ingeldt der Herschop.

(Fl. 11.) Der Herschop hefft Ingeldt binnen Apenrade, dat hedt Erffkop. We dat nicht uthgifft und steruet hir in der Stad, So eruet ehne der herschopp.

Cap. 13. We nicht darff Ingeldt geuen.

(Fl. 11.) Ein de neen Wiff hefft und is hir baren in der Stadt, edder frowens Namen, dorffen nen Erffkop geuen.

Cap. 14. Wouehll men tho Ingeldt geuen schall.

(Fl. 11.) Ein Borger de ein Wiff hefft und alle geste wor Se her kamen mogen kopen ehren Erffkop mit einen schillinge und einen penningh.

Cap. 15. (Fl. 11.) Isset dat Se suket edder Kranck sindt, Vnd mogen holden einen Wachtschalen tho wegende, so mogen Se noch ehren Erffkop und entfrien ehr gudt uan der Herschop.

Cap. 16. Wat Buerschop is vnd auer ein geidt.

(Fl. 11.) Gifft sick ein Landtman efft ein Landtfrowe in der Stadt und maket ehre Brudtlacht, alle ehre gudt, beide Husz und Erde, binnen und buten der Stadt, schall wesen Burschup und auer ein, und dehlen euene entwei.

Cap. 17. Wo men Sweren mach vor Erffgudt.

(Fl. 12.) Efft ein man Eschet Erffgrundt na einem ander und secht dar neen uor, de mach sick entleddigen mit 12 Mans Eeden Besetene Burger und mit 2 ehr wittlicheit orsaken.

Cap. 18. Wo ein vnechte Kindt Eruen mach.

(Fl. 13.) Ein vader de sin unechte Kindt mechtigh maket up

dem dinge, De schall nemen like dehll sines vaders Erue alse sin Sußchen de Echte is, und alle ander Erue nimbt he gelick wo de ander Eruen in allen ehren Ehruen.

Cap. 19. Neen Burger schall buten der Stadt Schweren.

(Fl. 14.) Werdt ein Borger uorklaget uan dem Herzogen edder uan einem anderen weldigen Manne edder uan wat manne idt sy, in wat Sake idt wehre, ehm schall neen Waldt (scheen), ehr ehm dach und stede werdt genomet uor sick tho andtwerden und (nemandt mach ehn nodigen tho schwerende und) tho orsakende, vurder wen binnen der Stadt, dat ehm ock der Herschup Sake geue uan unwillen wegen.

Cap. 20. Nemandt schall den andern vorklagen buten der Stadt.

(Fl. 15.) Efft ein Burger clagede auer einem anderen buten der Stadt uor dem Herzogen edder vor einem anderen Fursten, und hadde nicht thouorn geclaget auer ehm in der Stadt, de schall wedder 40 *mark* uprichten und allen schaden, den de andere kricht dem he anklagede.

Cap. 21. Vmme den de quadtlichen van dem Lande in der Stadt ruhmet.

(Fl. 16.) Efft ein Buerman queme uan dem Lande und wurde Borger und blifft in der Stadt unbeklaget Jahr und dach, (wurde he beklaget na jahr und dach,) dat he quadtlichen und deefflichen wech foer, he were sick mit 12 mans Eeden.

Cap. 22. Alle Inwaners scholen Stadtrecht holden.

(Fl. 17.) Efft ein Riter efft ein Landtman wanet in der Stadt, he

holde up alle Burger Recht und alle Sake de der Stadt anlicht.

Cap. 23. Wo men den vagede tho Recht drifft.

(Fl. 18.) Efft ein vagede edder sin knecht breken jegen der Stadt recht und willen nicht bethalen, Tegen de Borgere hebben de macht Se tho uorclagende jegen de Herschup.

Cap. 24. De Vaget vnd de Burger entfangen de Broke thohope.

(Fl. 19.) Alle Broke und Schulde scholen de Burgern hebben mit dem vagede, und de vagede schall neen Broke upnehmen Sunder de Burger sy darbi.

Cap. 25. Wo de andtwerden schall de dar schuldiget werdt.

(Fl. 20.) Efft de vaget schuldiget einem Landtmanne in der Stadt, de Landtman schall in der Stadt andtwerden.

Cap. 26. Vmme einem de ein meen Eedt swerett.

(Fl. 21.) Welck ein Man de ein apenbar meen Eedt schweret, he mach nemandt beclagen up dem dinge edder tugen edder in nemandes 12 Eeden wesen, Ehr he bichte und betere sine Broke.

Cap. 27. Wo ferne Stadt Vischer mogen vischen.

(Fl. 22.) Alle de Stadt Vischer hebben Orluff tho vischende in allen Voerden mit allerlei Nette und garne.

Cap. 28. Vmme wat Sake de Sandtmenne scholen scheden.

(Fl. 23.) Vmme nottagent der frowen und frowen lemede, umme

manschlach ock umme vthsteken der ogen, dat scholen 8 Sandtmenne scheden.

Cap. 29. Vmme wat alle de Borger beleuet.

(Fl. 25.) Wanner dat dar wes uthsecht is und alle Burger beleuet, welch man dat ersten brickt, de schall geuen dem vagede 3 ore penninge, und entfeldt ehm welche darna idt upgenamen is, dar scholen de Burger auerrichten.

Cap. 30. (Fl. 26.) We sin Brugge nicht maket in viff dagen,

Darna alse ehme werdt thogesecht up dem dinge, de schall geuen dem vagede 3 ore und dem Rade 3 ore penninge.

Cap. 31. Wo lange de miss up der straten liggen mach.

(Fl. 27.) Woll sin misz lecht up der straten und ledt ehn nicht wech foren in einem Maente, de schall geuen 3 ohre penninge.

Cap. 32. Woferne ein sin Huss buwen mach.

(Fl. 28.) We sin Husz buwet up der Herrstraten, de boete der Herschop 3 *mark* und der Stadt 3 *mark*, achter tho haue mach he buwen so widt alse sin Drapenfaldt, na der wide siner Tofft.

Cap. 33. (We der Herschop Straten bebuwet.)

(Fl. 29.) We afschludt der Herschup straten mit Thunen edder mit anderen gebüwte, de breke dat up und gelde der Herschup 3 *mark* und der Stadt 3 *mark*.

Cap. 34. Vmme de Erde de vnbeclaget blifft jahr und dach.

(Fl. 30.) We sin Husz buwet edder Thuen settet up eines ande-

ren Mans grundt und hefft de Erde Jahr und dach unbeklaget, werdt na der tidt darup geklaget, So beschwere sick der Erden tho mit 12 Borgern, de egen Erde hebben.

Cap. 35. Vmme Erde Pande vnd ander gudt tho uorsetten.

(Fl. 31.) (We) vth uorsettet Erden edder ander gudt und will dat nicht wedder losen, So schall de de dat geldt uthlede senden tho ehme 6 mans und segge ehme tho, he lose sin Wedder in viff dagen, Will he idt nicht lösen binnen 5 Dagen, so scholen de 6 Menner des negesten dingedagen tugen mit ehme und de Borger up dem dinge scholen ehme de Erde tho finden. Is dat Wedder anders dan Erde und de idt hadde hefft idt uorlaren, he geue 12 mans Eeden dat he dat Wedder uorlaren hefft mit sinem egen gude.

Cap. 36. We dem anderen geldt effte gudt tho uorwahrende deit.

(Fl. 32.) Efft ein Borger efft jennich man schuldigede einem anderen, dat he ehme hadde Penninge tho uorwahrende gedahen edder ander gudt und he dar neen tho secht, he schuldige sick mit 12 Mans Eeden dat he idt nicht entfangen hefft, und secht he dat he idt althomahle bethalet hefft, dar nehme he twe mans witlicheit tho und na ehrer Tuchenisse schall he sick entleddigen mit 12 mans Eeden, und secht he dat ein dehll bethalet sy und nicht alle, he legge des he bekendt und geue 12 mans Eeden.

Cap. 37. Ein Islich beware des anderen gudt gelick sin egenen.

(Fl. 33.) Efft jennige man weme dede sin gudt tho uorwarende dar nemande bi wehre, und secht neen, he wehre sick mit

sinem egen Eede, und is dar Tuge bi, und secht he dar neen tho, he orsake sick mit dem suluigen Tugen. Doch ein iszlich Man schall des anderen gudt bewahren gelick sin egen.

Cap. 38. Wo lange men toch (dach?) hebben mach tho schwerende.

(Fl. 34.) Effte jennich Man vestede mehr Eede wan ein, kan he thom ersten Recht dage (nicht) alle doen, So hefft he Ruhm wente tho den anderen Rechtes dagen de ander Recht thogeuende, und wes dar mede orsaket, Sunder idt sy den billich dach, So hefft he ruhm 14 dage.

Cap. 39. Alles Wandt schall men mit Reepe meten.

(Fl. 35.) Efft ein Kopman uan frommede Lande voret Wandt tho kope in der Stadt, De dat kledt kofft de besehe sinen kop thouorn und mete dat Wandt mit Repen. Wente he mach ehn dat Wandt nicht wedder up werpen, sunder idt sy wormadich edder mit jennigen Schmitte uor.

Cap. 40. Ein Gast schall neen vngesneden wandt uorkopen.

(Fl. 36.) Welcher gast de ungescharen Wandt uorkofft bi Ellentall und werdt darmede uorwunnen, de schall beteren 3 *mark* der Herschup und der Stadt 3 *mark*.

Cap. 41. Vmme Hoppen tho meten vnd Wass tho uorkopen.

(Fl. 37.) Geste mogen nicht meten hoppen mit landtschippen und uorkopen ock Wasz mit Beszemer tho wegende, de daran uorwunnen wurde, de betere dat alse gesecht is.

Cap. 42. We Kop edder winkop nicht will holdenn.

(Fl. 38.) We dar wes kofft und gifft dar geldt up und will nicht holden den kop, de hefft uorschattet dat geldt und geue ehme de idt uorkofft hefft 3 ore Penninge, und drinken Se winkop und gifft dar neen geldt up, We des nicht holden will de bethale den winkop, und secht he neen dat he idt nicht uorkofft, de wehre sick mit den Mans Eeden de den winnkop druncken, und was dar nemandt bi so wehre he sick mit sinem egen Eeden.

Cap. 43. Nemandt schall wechflutten Sunder he geue thor Ort*ich*.

(Fl. 39.) We dar varet uth der Stadt vriheit und gifft he sin thor ort*ich* nicht, he gelde de Vaget ersten tho Broke dre ore, und uor iszlich Veldtmarck dar he auer varet ock 3 ore vfft he worde grepen, und schuldiget he ehme daruor thor ort*ich* und wehre he nicht grepen und secht dar neen uor, he wehre sick mit 12 Mans Eeden, und uullenbringet he des nicht So betere he 3 *mark* Lubisch.

Cap. 44. Vmme einem Landtbo van siner Erden tho dehlen.

(Fl. 40.) We dar will dehlen ein Landtbo uan siner Erden, he schall ehm neen Waldt doen, men recht Steuen dagen, 2 Mans de scholen ehme seggen, dat he rume siner Erden binnen 6 dagen, und will he denne nicht ruhmen, de 2 Mans scholen kamen tho dinge und na ehrer Tuchenisze scholen de Lude up dem dinge domen, dat he rume in 5 dagen, und rumet he nicht, So betere he ehme de de Erde thohöret 3 *mark*, und secht he dat de Steuen dage nicht

umme kamen sin, So geue he ehme 12 Mans Eeden, und kan he nicht fürder schweren den up ein Jahr.

Cap. 45. Ein Landtbo mach sin Husz nicht vpbreken sunder willen.

(Fl. 41.) Welcher Landtbo de dar hefft ein husz up des anderen Mannes Erden, he mach neenen anderen dat Husz uorkopen, ehr he idt ehme budt tho kope Deme de de Erde thohordt. Weret dat ein ander Man dat Husz koffte, de dat Husz uorkoffte de soke an dem gelde wo he will. Wente deme de Erde thohordt is de negeste tho kopende, und wehre idt dat deme de Erde thohoret dat husz nicht will kopen, So mach de Landtbo nicht sunder sin Orluff dat husz uorkopen edder wech fören.

Cap. 46. Vmme Soldt wat Toch iss heele effte halff.

(Fl. 42.) Efft ein ℔ Soltes wecht $2\frac{1}{2}$ lisz℔ min, dat is half wacht (toch?), dat schall de Vaget hebben, und is idt 3 lisz℔, so is idt allthomahll toch.

Cap. 47. Vmme vngetemede Deren tho holdende.

(Fl. 44.) We dar temmet Lowen efte Baren edder Apen edder solche derten, und idt einem Man dodet, Den dat dert horet schall den Man beteren vullenkamen.

Cap. 48. Vmme schaden tho beteren van getemede Derten.

(Fl. 45.) Efft jennichen Mans Euer, Bulle, Hundt efte Perdt edder solche serigede jennige Minschen, De werdt schall gelden dat Arste lohn und geuen 2 ore Penninge.

Cap. 49. Oft jennich Timmerholdt weme Dodede.

(Fl. 46.) Efft jennige Man ein Husz upbörde und ein Spar, Balcke edder ander Timmer ualdt und dodede jennich Man, Deme dat Husz horet, legge dat Holdt wech und bote dartho 9 *mark* uor den doden Menschen, und buwet he dat Holdt in dat Husz dat de Man dodede, he schall beteren dat ganze Husz.

Cap. 50. Nemandt schall grauen des anderen Erden mit unwillen.

(Fl. 47.) We des anderen Mans Erde grifft, de betere deme de Erde hördt 3 *mark*.

Cap. 51. We der Straten grifft, de make se strax wedder.

(Fl. 48.) We der straten grifft und maket se uan stunden an nicht wedder, de bricht 3 *mark*.

Cap. 52. Nemandt mach leggen vp der Straten dat hinder deit.

(Fl. 49.) We dar up der straten lecht dat dar hinderen mach, de betere daruor 3 *mark*.

Cap. 53. We dar Soldt kofft vnd wat cloidt is.

(Fl. 43.) Efft ein Burger kofft Soldt in uthlande tho den Soldtboden und ledt idt foren tho Apenrade, wen idt wegen werdt und bricht darinne, so mach idt nicht clydt wesen, und kofft ein Borger Soldt up dem Wege, de nete deszuluen Recht alse de geste.

Cap. 54. Wat ein Beccker tho inganck geuen schall.

(Fl. 50.) Neen Beccker mach in dem Beccker ambte kamen ehr

he geue dem Vagede ein *mark* Penninge und 3 schip Weten up S. Thomas Auende und der Stadt 1 *mark* Penninge und gifft neen Mehll tho sinem ingahende.

Cap. 55. De knaken howers geuen Ore Penninge tho inganck.

(Fl. 51.) De knakenhowers scholen nicht gahen in den Schrangen ehr se geuen ore Penninge tho Ingang dem Vagede und der Stadt lickeuehll.

Cap. 56. (Wat de Knakenhowers alle Jahr geuen scholen.)

(Fl. 51.) Alle knakenhowers tho einer tidt im Jahre scholen geuen dem Vagede 18 ore Penninge.

Cap. 57. Wat de Schomaker tho inganck geuen scholen.

(Fl. 52.) Ein iszlich Schomaker schall geuen dem Vagede tho Inganck ½ (1?) *mark* Penninge und der Stadt ock souehlle.

Cap. 58. Vmme vnrechte Bermate.

(Fl. 54.) Ein iszliche Borgersche edder Wintapper de dar hebben unrechte mate, de betere dem Vagede 3 ore und der Stadt 3 ore penninge.

Cap. 59. Wo duer men Ber vorkopen mach.

(Fl. 55.) Efft ein Behrtappersche uorkofft de Behrmate durer wen up dem dinge satt is, De betere dem Vagede 3 ore und der Stadt 3 ore, Datsulue is ock umme Schipmate.

Cap. 60. Wo Timmerlude dem Vagede helpen scholen.

(Fl. 53.) Alsz ein Vaget tho kumpt, so scholen alle Timmerlude

twe dage mit ehme timmeren sunder lohn, men he schall holden ehr kost.

Cap. 61. Van Hussbrandt vnd Vlockfuer.

(Fl. 56.) Efft ein (Borgers?) Husz brande und de Lochen worde sehen bauen dat Husz, de Werdt beteren der Herschupp 3 *mark* und de Stadt ock souehlle, edder he ge(ue) recht mit 12 Man dat de Brandt quam uan Mortbrant und nicht uan siner uorsumenisze.

Cap. 62. Nemandt dröge Molt sunder haren Klede.

(Fl. 57.) De dar dröget Moldt sunder haren Kledt, de gelde dem Vagede 3 ore und der Stadt 3 ore penninge.

Cap. 63. Nemandt schall des anderen Huss breken.

(Fl. 58.) We dar mit Waldt eines anderen Mans hus bricht und werdt he grepen mit farscher daet, de betere der Herschup 40 *mark* und der Stadt ock souehle und dem Werde deme dat Hus horet ock souehle. Werdt he nicht begrepen mit der daet und de Werdt schuldiget ehme darna, so mach he sick wehren mit 8 Borgern, de negest dem Huse wahnen, 4 up iszlicher syden.

Cap. 64. Nemandt schall vnfredelichen in des anderen Husz gahen.

(Fl. 59.) We dar unfredtlichen in des anderen Mans husz kumpt, de betere der Herschup 40 *mark* und der Stadt ock souehle und darentbauen schall he beteren allen schaden den he in dem Huse dede, wouehle des schaden is und in wat mate dat daen is, kricht he dar Wunden edder Schlege dar kricht he neen Bote uor, und werdt he dodt geschlagen

in dem Huse und eschede jemandt dar bote uor, de schall geuen der Herschop 40 *mark*, und worde dar neen Schaden gedaen in dem Huse, de dar inginck schall beteren 3 *mark*, edder wehre sick mit 12 Mans Eeden dat he nicht unfredtlichen inginck.

Cap. 65. Wat Waldt is vnd de Hals vnd Gudt vorbricht.

(Fl. 60.) Efft jennich Man geidt tho des anderen Husz mit beradem mode, mit wapender handt und bricht dat Husz und deit dem Werde, der Werdinne, Denstuolck edder Gesten Wunden edder sleidt dodt, und werdt begrepen mit farscher daet, und souehle alse ehrer weren hebbe uorlaren Halsz und Gudt. Seggen se neen, so wehre he sick mit 8 Naberen, 4 up ider syde, erffgesetene Menner. So mach he 3 Menner wraken, und sweren bi den hilligen dat se sin sine unfrunde, und so schall men ander 3 Menner nemen in der stede.

Cap. 66. We tho Dinge werdt geeschet schall (da?) andtwerden.

(Fl. 61.) Efft ein Landtman ledt ein Borger tho dinge eschen, des anderen negesten dages schall de Burger ehme andtwerden, andtwerdet he nicht, so is he im Recht uorwunnen, und is de Sake umme penninge Schuldt, schall de Vagel dem Landtman uthwarderen vullenkamen uan des Borgers gude.

Cap. 67. We dar lauet de schall andtwerden.

(Fl. 63.) Effte jennich man werdt schuldiget uor einem anderen Manne in der Stadt, und lauet ein Borger uor ehme und werdt uellicht uor de Sake, der Borger schall uor ehme andtwerden.

Cap. 68. Vmme Arngelde vnd Tofftgelde.

(Fl. 64.) Efft ein Borger nicht gifft sin arngelde und werdt gemandt uor (uon?) dem Vagede des negesten dinge na Mittsommer, de boete 3 Ore Penninge und so up den anderen dinge, (und kumpt he nicht up den drudden dinge,) so bricht he 3 *mark*. Wer he nicht tho husz, he werdt nicht entschuldiget. Datsulue is ock umme Tofftgelde.

Cap. 69. Wo men ein lachsocht vor Schuldt.

(Fl. 65.) Efft ein Borger claget den anderen an up dem dinge uor geldt, steit he tho, men legge ehme uor 8 dage, bethale he denne nicht tho den anderen dinge, legge men ehn uor den anderen lagedage bi twen ohre Bröke, und geldt he denne nicht tho den drudden dinge bi twen ore penninge bröke, und will he des noch nicht gelden edder up den vehrden dinge, So schall de Vaget mit Borgern gehen in des Mans huse und warderen souehle uan des Mans gude in sin Rechtegeldt alse ehme boret mit allem Rechte, und de Vaget schall hebben 3 *mark*, und will he dem Vagedt und Borgern nicht steden in sin Husz, de schuldigh is, so bote he ehme 40 *mark*, und dencket he nicht tho bethalen, so is he lachsocht, und dat mach he ehme nemen uan dem vinster dat tho strate wardt vpsteidt und nicht in wardt, und vindet he buten sinem Huse Gude, hordt dat Borgern tho de dinge söken, und nene gesten gudt, dat mach he eins uan ehme nemen und nicht mehr.

Cap. 70. Nemande schall harbergen einem lachsochten Mann.

(Fl. 62.) De dar huset edder herbarget einen lachsochten Man, de gelde dem Vagede 3 *mark*.

Cap. 71. Vmme Dodtschlag vnd fredeloss wardenn.

(Fl. 66.) Schleidt ein Borger einen anderen Borgern dodt in der

Stadt und werdt Fredelosz geschwaren uan 8 Sandtmenne, So schall he bothen dem Landes Herrn 40 *mark* und der Stadt 40 *mark*, (und des Doden Frunde 3 mal 18 Mark,) und ein marck goldes de hedt gorzen, Alse idt in alle Dennemarck ein Wanheit is, Sunder vestet he Boete ehr de Sandtmenne dartho kamen, So betere he der Herschop 12 *marck* tho Sonegelde.

Cap. 72. De Broke in der Stadt vmme Dodtschlage.

(Fl. 67.) Efft ein Landtman schleidt dodt in der Stadt ein Landtman edder Borger und werdt uorwunnen mit 8 Sandtmenne edder mit der varschen Daet, he betere dem Landesherrn 40 *marck* und des doden Eruen so hir uor gesecht.

Cap. 73. Nemandt schall feiden sunder he (sy) de Houetsaker.

(Fl. 68.) Neen Landtman mach veiden einem Borgern und neen Borger nenen Landtman umme Dodtschlach, Sunder he sy de Houetsake.

Cap. 74. We wundet werdt de schall clagen sine Wunden.

(Fl. 69.) Welch ein Borger wundet einen Borgern edder sleidt blodich, We wundet werdt schall clagen sine Wunden thom ersten Dinge und schuldiget ene de dat dede, und kumpt he nicht deme de Sake tholecht werdt thom ersten, thom anderen, thom drudden dinge, de is de Sake schuldigh und mach sick nicht wehren mit Rechte und geue der Herschopp 3 *marck*, und kumpt he tho dinge und secht neen, he were sick mit sine gilde broderen dar he inne is, und is he nicht in nenem gilde, So geue he 12 Man Eeden uor sick.

Cap. 75. Wat Broke men geuen schall vor iszlick Wunden.

(Fl. 70.) Vor Wunden in dat Houet schlaen dat men nicht mit

höden edder haren bedeccken kan, De schall boten 6 *marck*, uor dat Seer, dat men huden kan, 3 *marck*. (Fl. 71.) Vor iszlich affgehowen handt edder voedt schall men beteren alse uor einen haluen doden Man, (Fl. 72.) uor den dumen ein Verendehll eines doden Mannes Boete, (Fl. 73.) uor ein iszlich Finger de helfte min, (Fl. 74.) uor Wunden in dat Flesch 3 *marck*, uor Steken wunden 6 *marck*, uor Ogen vthsteken eines haluen Man Boete, uor Knaken Wunden 6 *marck* und uor ein iszlich Wunden, der Knaken vth kumpt, 3 *marck*.

Cap. 76. Vmme Begetende vnd vnerlichen handell.

(Fl. 75.) We den anderen schleidt, wehre idt sinen Schwaren egen Broder, mit Staken edder mit Schwerdes Knop, exsen edder mit hameren edder mit siner Fuest, de boete 6 *marck*, und thuet he eme uth sinen haren edder unerlichen handelt, werpet ehne tho der Erden edder tho rith ehme sine kleder edder begudt ehme mit Behr, de boete 3 *marck*. Secht he neen, so wehre he sick mit 12 Mans Eede.

Cap. 77. Werpet ein den anderen int water mit gewaldt.

(Fl. 76.) We dem anderen werpet mit Waldt und feldt int Water, De betere daruor 12 *marck*, und dedde he dat nicht mit willen, so wehre he sick mit 12 Mans Eede und wese uororsaket.

Cap. 78. Vmme Broke vor Nottagen tho geuende.

(Fl. 77.) Efft ein Man schuldiget werdt umme Nottagent und uorliket sick mit der Frowen uormunder, ehr de Sandtmenner dartho kamen, de bote der Herschup 40 *marck* und der Stadt 40 *marck*, und secht he neen, so scholen de Sandtmenne alle 8 darumb scheden mit ehren Eeden.

Cap. 79. Ein Wiff de ein Hoer werdt geheten mach sick wehren.

(Fl. 78.) Schuldiget ein Borger sin Echte Wiff uor dem Richter uor einen horen, Secht Se neen, so geue Se Recht mit 12 Gildebroderen uan dem hogesten gilde. Werdt Se fellet im Rechte, So hedt Se ein Hore, und werdt Se sick wehren mit Rechte, so is Se entschuldiget uor de Sake uor ehrem Manne und uor allen Mannen.

Cap. 80. Ein Maget de sick ledt locken mist ehr houetdehll.

(Fl. 79.) Vorlocket jennigh Knecht eines Mans Dochter, Suſter edder Suster Dochter und lopt wech mit ehr, Se schall nicht hebben ehr houetdehll dewile de Vader leuet.

Cap. 81. Van schaden tho krigende in vntemelichen steden.

(Fl. 80.) Worde eines Mannes Echte Wiff in der stede, dar men mach uormoden untemeliche Dinck tho doende, kricht he schaden uan dem Werde, und 2 uan sinen negesten Naberen wehre wittlich bi, de den schaden kricht dehle dat mit de Landt Recht.

Cap. 82. Neen Echte Wiff hedt Hore sunder ehr Echte Man schuldiget ehr.

(Fl. 81.) Neen Prawest und neen Man mach schuldigen uor ein hore eines echte Mans Wiff, Sunder ehr Werdt hefft Se thouorn geschuldiget, und is Se apenbar in der daedt beruchtiget, So mach Se de Radt allicke woll Schuldigen, woll dat de Werdt Schwicht.

Cap. 83. Ein vorwunnen Hor vorlust ehr Houetdehll.

(Fl 82.) Werdt ein frowe uorwunnen mit Recht uor einer horen,

ehr Werdt schall hebben ehr Houetdehll und nemandt anders, und werdt Se grepen in horen Bedde, de Herschup schall hebben ehr Houetlodt.

Cap. 84. Vmme wouehle eine Huszfrowe mach lauen edder uorpanden.

(Fl. 83.) Neen Mans Huszfrowe unwetende ehres Mannes schall uorkopen edder uorpanden jennige gudt hoger wen 12 ore penninge edder lauen mehr, und we uorpandet edder fullen kop maket mit eines anderen Mans Wiue mer dar secht is, he schall geuen wedder ehrem Werdt dat gudt und hebbe uorlaren dat geldt dat he uthgaff, und secht he idt nicht uan ehr krech, so mach idt heten Deuery.

Cap. 85. Vmme Fracht vnd Schip huer thogeuende.

(Fl. 84.) We dar huret ein Schip und mit Wittlicheit drincket den Winnkop und sin gudt in schepet und schepe idt wedder uth, De schall geuen den vullen fracht, und schepet (he) neen gudt uth dat, so bethale he de halue fracht.

Cap. 86. Van Schiptollen tho geuende ehr men schepet.

(Fl. 85.) Welcher Borger edder Kopman segelt uth der Hauen souerne, dat men de Ra nicht sehen mach up der bordt, und gifft nenen Tollen, he uorlust alle dat gudt dar he uan Tollen geuen scholde.

Cap. 87. Van Landttollen thogeuende ehr men reiset.

(Fl. 85.) We dar wech faret tho Landewerdt sunder tollen, he gelde alse dat secht is thouorn.

Cap. 88. Vmme schiptollen vor isslich last tho geuende.

(Fl. 86.) Welch ein Borger hefft ein Schipp dat dar dricht 6 Lasten, de gelde Tollen uor 5 Last, und welch ein Borger dat dar hefft ein Schipp dat dar dricht 12 Lasten, De schall Tollen uor 10 Last und nicht mehr.

Cap. 89. Wat Broke de Stuerman nimbt schall de Vaget miszen.

(Fl. 87.) Alle Broke denn de Schipman beteren, wen de vth fahren uor dem Stuerman, dar mach de Vaget nicht umb spreken, wehren Se tho Husz kamen up ehrem Reise.

Cap. 90. Vmme Schipbroken gudt wo men dat frig hefft.

(Fl. 88.) Wes Schip dar uor geidt binnen Brunstniszen, De schall alle gudt frigh hebben dat he bergen kan.

Cap. 91. Wat ein vorsumig Schipper breken kan.

(Fl. 89.) Welcher Schipman uor Drunckenschup edder mit uorsumenisze ledt sin Schipp liggen in der Hauene, sine Schipmans scholen ehne beiden nacht und dach, kumpt he den nicht, So mogen Se wech faren, So schall he rede uor iszlichen Anckersetten 9 ore penningh, und kamen dar Schipproueren thom Schepe und schadet jennige Schipman edder werpet Stehene in dat Schipp, de dar wech is, de misze alle sin gudt dat he in dem Schepe hadde.

Cap. 92. Dat Schip vor den Klippen licht schall men bi bliuen.

(Fl 90.) Efft ein Schipp licht buten der Hauen bi einen Klippen edder uorlandt, neen Schipman si so driste he ga thò

Lande buten des Stuermans Orloue, So ferne he nicht will miszen alle sin gudt dat he in dem Schepe hefft.

Cap. 93. Vmme Stehlen in dem Schepe.

(Fl. 91.) We dar stildt in dem Schepe, de Schipman schall ehne setten up ein unbebuth Olandt mit Furinge und 3 Dage Kost.

Cap. 94. Neen gudt schall vth dem Schepe sunder Orloff.

(Fl. 92.) Wan ein Schipper kumpt in der Hauene, neen Schipman mach foren sin gudt uan dem Schepe buten des Schipmans und Stuermans orloue.

Cap. 95. Wo einer sick mit siner Schipper schall entleggen.

(Fl. 93.) Wenne de Schipper kumbt in de Hauene, und werdt jemant schuldiget, warumme de dar schuldiget werdt de schall sick weren mit sinem Schipper und mit sinen Schipp Kinderen.

Cap. 96. Wenner ein Gast sin Recht mach doen.

(Fl. 94.) Welcher gast hir in der Stadt ersocht jennigh Recht tho doende, is he Rede tho se(g)llende, so mach he des anderen Dages, woll dat idt hillich is, geuen sin Recht, und schall he allene uth tho landewardt varen, So mach he dat Recht doen in de vesten Dagen, wowoll dat idt hillige is, sunder idt sy Sondach edder merecklich hillige, so geue he sin Recht edder Eedt des negesten Werckelldages na deme.

Cap. 97. We vthlendich Minschen Eruen schall.

(Fl. 95.) Steruet hir jennige in der Stadt und hefft neen Erue bi sick edder in dem Lande, so bewahre de Radt sin gudt

Jahr und Dach, kamen den dar nene Eruen, so nemet de Herschup und de Stadt dat gudt mit des Rades Radt, soueholl alse dat Recht tho secht.

Cap. 98. Men mach ein Gast sin gudt bekummeren in sinem Affwesende.

(Fl. 96) Is ein gast edder ein Landtman schuldigh einem Borgern geldt, So mach men mit Borgern sin gudt binderen, woll dat he suluen nicht kamen will thor Stadt, Solange dat he betbale edder geue sin Recht.

Cap. 99. Wat ein Gast brickt de sick hir sleidt.

(Fl. 97.) Wen ein gast sick hir sleidt in der Stadt, de betere der Herschop 40 *marck* und der Stadt 40 *marck*.

Cap. 100. Wat ein Gast brickt de valsch gudt vöret.

(Fl. 98.) Welcher Gast de dar vöret valsch gudt thor Stadt, werdt he darumme uorwunnen, he hefft uorbraken Halsz und gudt, und secht he neen he idt nicht valschlichen wuste, he were sick mit dem Rechte dar unse Stadt mede begifftet is, Dat valsch gudt schall wesen uorlaren.

Cap. 101. Wat ein Borger brickt de valsch gudt föret.

(Fl. 99.) Werdt ein Borger uorwunnen uor falsch Gudt, he hefft uorbraken Halsz und Gudt Sunder he wehre sick mit sinem hogesten Lage.

Cap. 102. Vmme Steuene Breue tho nemende.

(Fl. 100.) Nemandt schall nemen Breue auer Burger binnen Apenrade ehr he kumpt thom Rade und fraget, dat Se ehm Recht

schicken, und will he ehne nicht hören, So hebbe suluen den schaden.

Cap. 103. Wo ein man der Stadt Recht vorbreken kan.

(Fl. 101.) Neen Burger schall vesten ein Eedt edder nehmen sick Andtwordt tho buten der Stadt, und geidt dar we in Neffning edder Sandtmans Eede, he schall scheden wesen uan der Stadt Recht.

Cap. 104. Wat men lachbeden schall.

(Fl. 102.) Welcher man kofft Husz edder Erden mit sinem rede Penninge, De darff idt nicht lachbeden up dem dinge weme he idt will uorkopen, Sunder Eruegudt schall men up dem dinge lachbeden den jennen de negeste sin tho kopen.

Cap. 105. Wat dar schötet werdt schall vast bliuen.

(Fl. 103.) Alle olderlose Kinder gudt werdt mit des Rades und ander gude Luden Rade geschotet up dem dinge, dat schall uast bliuen.

Cap. 106. De Vaget mach nicht lachsoken sunder des Rades willen.

(Fl. 104.) Welcher Borger dat de Vaget auer claget, schut he sine Sake uor den Radt, he mach ehne nicht lachsoken ehr se ehme tho edder affinden.

Cap. 107. Alle Tuchenisse schall thouorn scheenn.

(Fl. 105.) Welcher Man de dar Tuchenisze bringen will umme jennige Recht, de wittlicheit schall he thouorn bringen und nicht na, anders dochtt de Tuchenisze nicht.

Cap. 108. De Vaget mach neen Borger nemen allein.

(Fl. 106.) Neen Vaget mach jennige Man tho Borger nemen buten des Rades willen.

Cap. 109. Dinge werdt geendiget is alleine.

(Fl. 107.) Werdt dar beleuet und geendiget uor dem Rade, dat schall stede vast wesen effte idt endiget worde up dem dinge.

Cap. 110. Der Radt schall neen Eedt vellen.

(Fl. 108.) Alle Eede dat dar geuen werdt redelichen binnen Apenrade, dat schall stede vast wesen, Sunder der Radt seggen und finden werdt dat idt apenbar meen Eedt is.

Cap. 111. Vmme wat losinge de Sandtmenne scholen scheden.

(Fl. 109.) Alle losinge 8 Sandtmenne umme scholen scheden, dat is 9 *marck*, und alle losinge stucken dat de Sandtmenne nicht umme scheden, dat schall wesen 2½ *marck*.

Cap. 112. Vmme Huss edder schip tho koepenn.

(Fl. 110.) We dar Husz edder Schipp kofft und thuet wedder tho rugge, de gelde 3 *marck*.

Cap. 113. Vmme Huss tho hurende vnd Huer tho nehmende.

(Fl. 111.) Welch Man ein Husz huret und varet in dat Husz, woll dat he vullen tidt dar nicht inne sidt, he geue de vulle hure, und varet he dar nicht in, So geue he de halue huere, und tuet he sine worde tho rugge de dat Husz uorhurede, So geue he deme de dat Husz hurede de halue hure.

Cap. 114. Wo einer sick hebben schall bi sinem Deue.

(Fl. 115.) We sinen Deeff gript, de binde sine Hende up sine Rugge und bringe ehme tho dinge und henge ene vp edder beter der Herschup 40 m*arck*.

Cap. 115. Wat de brickt de sin Deeff ledt lopen.

(Fl. 115.) Gript ein Man einen Deeff und ledt ehne lopenn und bringe ehme nicht tho dinge, de betere ock souehle edder geue sin Eedt mit dem hogesten Gilde Recht, Dat he neenen Deeff grep edder bandt.

Cap. 116. Wo ein Borger sick vor Deuerie schall weren.

(Fl. 116.) Werdt ein Borger thogelecht Deuerie, so schall he sick wehren mit sinen negesten Naberen, 3 up de vorder handt, Erffgesetene Lude, und 2 up de luchter Handt, und de 5 scholen ehn wehren mit ehrem Eede, efft ein edder 2 nicht wehren willen uan deszen eine, de dar schuldiget werdt schall idt in den hilligen schweren, dat Se (haat) mit ehne hebben und sindt sine unfrundt, So schall he nehmen ander twe de dar negest wahnen und wehren sick, und bricket ehm uan den viuen mehr den twe, So is he laehsocht tho Deue, und wehret ehn de viue, So scholen ehn 6 menne uth dem hogesten gilde wehren, dar he inne is, uor de sulue Sake, und is he an nenem gilde, So scholen 6 Borgern, de dar Arnegeldt und Tofftgeldt geuen, ehne mit ehrem Eede wehren, Alse de viue thouorn deden, effte ehm entbricket duszer Man Eeden, So nehmet de Herschup sin houetlodt und (he) gelde Egeldt und Twegeldt den Man de ehne anclagede.

Cap. 117. De achter bunden Deeff schall men nicht uordomen.

(Fl. 117.) Efft ein achterbunden Deeff kumpt tho Dinge, nemandt schall ehne uordomen.

Cap. 118. Wat de brickt de einem Deeff harberget.

(Fl. 118.) Efft ein Borger lenet einem Deue Harberge den he wedt mit Recht uorwunnen is tho Deue, und werdt de Deeff in sinem Huse gegrepen, de Werdt schall geuen den Herschup 3 *marck* und der Stadt 3 *marck*. Schuldiget der Vaget edder ein Borger dem Werde uor sulcke Sake, steit he tho, he betere uor alse gesecht is, Secht he neen, he wehre sick mit 12 Man Eeden uor de Sake.

Cap. 119. Wo men Husssokinge deit vmme Deuerie.

(Fl. 119.) We uan dem Werde biddet Huszsokinge tho doende in sinem Huse na sinem gude, weigert ehn de Werdt, he legge up de Sulle 3 *marck* und ga int Husz, und is de Vaget darbi, So legge he nicht up dem Sulle. Efft he in sin Husz geidt und vindet he dar nicht, so uorlust he 3 *marck* de he up deme Sulle lede, und vindt he uan sinem gude dar under der Huszfrowen Slote, De werdt hedt ein Deeff und de Herschop neme sin Houetlodt, Sunder he wehre sick uan sinen hogesten Lage, und uan sinen Erden schall de Herschop nicht hebben umme des willen.

Cap. 120. Alle Erde binnen Apenrade mach men nicht nehmen.

(Fl. 120.) Alle Erde binnen Apenrade mach men nicht nehmen uan den Borgern edder uan ehren Eruen, Sunder ein Borger uorlopt de Stadt uor hoge Sake edder werdt Fredelosz

gelecht edder wolde sin Herschup wedder doen in sinem Lande.

Cap. 121. Vmme Deuerie de bi dem werde edder werdinne werdt gefunden.

(Fl. 121.) Efft de werdt edder werdinne werdt geholden uor Deuerie, werdt de Deuerie gefunden buten dem huse, de werdinne is entschuldiget, und werdt de Deuerie funden in dem Huse buten des werdes hemlichen Slotte, So wehre he sick mit sinem hogesten Lage.

Cap. 122. Vmme vorbaden gudt sunder witlicheit tho kopen.

(Fl. 122.) Nemandt schall kopen Perden edder Horsen, Kledern edder exen mit deme stelle, spedt edder maket, schmedet goldt werck smide edder Suluersmide edder Schwerdt mit Schalp edder Ossen edder ander Quick, Sunder he hebbe noghafftige Tuge dartho, Wente umme des willen dar muchte anders deefliche Sake upgeuen und spraken werden und schege dat, So schall he sick wehren mit 12 Man Eeden.

Cap. 123. Ein Landtman mach sinen Deeff nicht wech foren.

(Fl. 123.) Bindt ein Landtman sinen Deeff in der Stadt, he henge ehne in der Stede de den Deuen uor der Stadt bereidt is, voret he ehn uth der Stadt Vrigheit, he gelde der Herschop 40 *marck*.

Cap. 124. Nemandt binde den Anderen sunder Deuerie.

(Fl. 124.) We dar bindet jennige Man edder frowen hir in der

Stadt sunder sine Deuerie, de betere der Herschop 40 *marck* und der Stadt ock souehle.

Cap. 125. Wat de Brickt de dar Rouet.

(Fl. 125.) Efft ein Landtman rouet einem Borgern gudt, worde he grepen mit der guder edder roue, He geue auer de Roff und betere der herschup 40 *marck* und der Stadt 40 *marck* und deme, de berouet werdt, 4(0) *marck*, vnd werdt he nicht begrepen mit der ferschen daet, So wehre he sick hir in der Stadt mit 12 Erffgesetene Borgern, Doch so schall he Borge setten efte stellen thouorn uor sick, dat de 12 Borger scholen wesen besetene Borger de ehme wehren scholen.

Cap. 126. Vor grote Sake scholen beide Parte Borge stellen.

(Fl. 126.) Schuldiget ein Landtman einen Landtmanne in der Stadt uor Deuerie edder Roff edder hoge Sake de up dem Lande schehen sin, De sette dem Vagede Borgen und uorfölge sine Sake up dem Hardeszdinge.

Cap. 127. Woll Radtlude in vnd affsetten scholen.

(Fl. 127.) Olderman uan Sunte Knutes gild mit der oldesten Radtmans Rade scholen Radtman in nehmen und affsetten, alse ehne duncket uor dat menen besten, und nemandt anders.

Cap. 128. Van lachsocht Gudt schall de Huere ersten aff.

(Fl. 112.) Efft ein Man varet in eines anderen Mans Husz umme lachsocht (gudt) und ledt he sick lachsoken, so schall men thouorn dem Werde sin huer, ehr einem anderen werdt ettwas uthwarderet, uan sinem gude tholeggen.

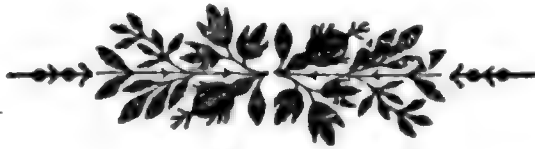
Cap. 129. Ein Husshere mach sin Husshure vthwarderen.

(Fl. 113.) Welcher Man sitt in eines anderen Mans Huse und bethalet ehn sine Huszhure nicht tho rechter beschedener tidt, So mach de Werdt nehmen twe siner Nabern und warderen uth sinem huse sunder Broke.

Cap. 130. Wat men vor schuldt vthpanden mach.

(Fl. 114.) Lendt gudt mach men uth panden uor schuldt, men uorhuret gudt dar men huer affnimbt, dat mach men nicht uth panden.

Na Gades gebordt Dusendt Viff Hundert in dem
14) 14 Jahre hefft de Durchluchtigste und Hochgeborne Furste Her Christian uan gades gnaden Koningh tho Dennemarcken duszer Stadt Priuilegien tho Dorninge beuestiget, und bauen duszes mit deszen nageschreuene Articule mildichlichen uorlenet, Aldus Ludende, Werdt auerst dar ein Borger tho Apenrade effte ein Borger Lanste worde beschuldiget buten der Stadt thom Hardeszdinge, woll dat idt were umme grote Sake vnd merckliche, Schutt he denne sin Schozmahll, Dat schall he neten und sin Recht unuorsumet bliuen, Beth siner genaden thokumpst hir tho Lande.

STATUTUM CIVITATIS APENRADENSIS.

Statutum civitatis Apenradensis.

1. Mulier nubens in civitate, moriente marito, in divisione hereditatis tantum de omni hereditate praeter terras, quantum heres, plus capiat, insuper lectum unum integrum: et si tria vestium paria habeat, recipiat mediocrius, si duo, deterius, si unum retineat illud.

2. Si habeat liberos, licite exigant patrimonium quando volunt, si vero pater supervixerit, uxore mortua, nulla lege filii a patre matrimonium exigant, donec pater aliam duxerit uxorem.

3. Unicuique tamen filiorum exponere tenetur tres marchas denariorum, scutum, gladium et lanceam, si facultas suppetat exponendi.

4. Cum vero pater alteram duxerit, ante nuptias vel in nuptiis separet a se filios cum illorum matrimonio, vel nominet, sub testimonio sufficienti, quanta portio iis contingat, et illa portio sit sub custodia patris donec ipsi velint. Si autem haec neglexerit in divisione hereditatis, quidquid cum uxore habuit, cum sua portione et liberorum aeqvali distributione in duas partes dividetur et dimidium totius boni debetur pueris, dimidietatem vero pater recipiat cum noverca. Si vero illa liberos habuerit de altero marito, utantur jure simili, sicut prius est expressum. Item expensae nuptiarum de sola portione patris computandae sunt. Sic expensae exsequiarum de sola portione liberorum.

5. Non divisa etiam substantia inter patrem et liberos, si res augmentatae fuerint aequaliter participant augmentum cum defectu.

6. Civis nubens in civitate habens legitimos cum uxore, ipsa moriente, in divisione hereditatis dimidium possessionis totius accipiat et dimidium pueri, quotquot fuerint.

7. Item, puero aliquo ex iis de quibus praedictum est, moriente, tota possessio hereditatis illius cedet patri et nulli alteri, ipso vivente.

8. Post obitum patris vel matris, in haereditate accipienda frater recipiat duas partes, soror vero tertiam; sed post obitum fratrum vel sororum, frater et soror aequalem recipiant portionem.

9. Divisiones hereditatum et terrarum, pupillorum et orphanorum debentur publicari in placito civitatis et non in alio loco, alioquin indivisae reputantur. Si hereditas inter pueros indivisa, debent consanguinei sex ex parte patris, alteri sex ex parte matris dividere hereditatem inter illos cum juramento coram Senatu, quod non scirent melius.

10. Si aliquis moriatur civis relinquens, post se liberos, si habeat cognatos in rure, illi cognati sub eorum custodia pueros mortui cum bonis eorum recipere non possunt, nisi, super hos in civitate cautionem sufficientem et non in rure fecerint.

11. Patre mortuo, si mater puerorum bona inutiliter consumserit, si pueri cognatos non habeant qui bona eorum custodire possunt, consules civitatis cum advocato bona puerorum sub eorum recipiant custodiam, donec pueri pervenerint ad annos discretionis. Quod dictum est de matre; similiter et observandum est de Patre.

12. Habet dominus civitatis quoddam speciale debitum, quod dicitur Ervkop, quo redimitur ibidem morientium hereditas non tamen omnium sed quorundam.

13. Nulli viri non uxorati natique in hac civitate emunt (redimunt) illam immunitatem.

14. Cives uxorati et omnes hospites de quacunque terra ve-

nientes redimere possunt hereditatem eam quatuor grossis solidis denariorum et duobus denariis.

15. Si aliquis valetudinarius fuerit vel aegrotus, sed adhuc libram cum drachma tenere possit, redimere potest Ervkop, alias habebit heredem, dominum terrae.

16. Civis ducens ruricolam uxorem, aequaliter dividant terram in civitate et in rure, si dissensio aliqua sit inter eos.

17. Si quis requisiverit portionem hereditariam, si negaverit, impeditus poterit excusari duobus testibus et duodecimorum civium juramento legitimorum.

18. Si Filius putativus a Patre in placito cognitus, par erit in dignitate, (hereditate patris) Sorori legitimae, in aliis hereditatibus aequaliter cum caeteris recipiat.

19. Quod si civis cujusdam civitatis incusaretur a Domino Duce vel ab aliquo Principe, nulla debetur illi inferri violentia, antequam locus et dies libere respondendi ei praefigatur. Nec ad alium locum erit compellendus, causa purgandi se vel respondendi nisi intra moenia civitatis, licet causa fuerit laesae majestatis.

20. Quicunque civis, coram Duce vel Principe, alicubi extra civitatem de concive suo querimoniam moverit, priusqvam in civitate de eodem exposuit querimoniam, a civitate emendabit tres marcas et illi de quo movit querimoniam, omne damnum quod in hoc sustinuit, recompenset.

21. Vir veniens de longinquo, civis (effectus,) si ad diem et annum moram fecerit, postea ab aliquo impetitus, quod servus fuerit et furtim recesserit, duodeno juramento civium se purgabit.

22. Quicunque sive miles fuerit, sive Baro, qui intra moenia civitatis habitare voluerit, omni legi civitatis subjacebit, in ejus onere et gravamine civitatis.

23. Exactor vel puer ejus si contra jura civitatis deliquerint

et coram civibus satisfacere noluerint, cives habent potestatem coram Principe conquerendi.

24. Pro quolibet delicto omnis Wyde debetur civibus et exactori, exactor etiam pro se non recipiat Wyde sine civibus.

25. Si ruralis impetitus ab exactore civitatis, in civitate tenetur respondere.

26. Quicunque notorius de perjurio infamis extiterit, de coetero non judicet, nec testis erit in placito, nec aliquem sublevare poterit in numero duodeno, donec publicam egerit poenitentiam de commisso.

27. Piscatores per totam aquam nostram, libere habent piscari cum omnibus instrumentis suis.

28. De violento raptu mulieris et abscissione membrorum et de homine interfecto et de oculo eruto debent octo veridici discernere veritatem.

29. Postquam condictum fuerit in placito et ab omnibus approbatum, ut excubiae nocturnae fiant in civitate, qui debet inchoare et omiserit, reddat advocato novem solidos denariorum, postquam inceptae fuerint; si alicubi defecerint, ad cives pertinet corrigendum.

30. Qui non fecerit pontem suum infra quintum diem post judicium placiti, reddat exactori et civitati novem solidos denariorum.

31. Qui posuerit fimum suum in ponte ad mensem et non fecit deportari, reddat tantum.

32. Qui occupaverit plateam Domini Ducis positione domus suae, reddat domino terrae tres marcas denariorum et civitati tantum.

33. Qui penitus obstruxerit plateam Domini Ducis sepibus vel alio obstaculo, structuram diruat et exactori satisfaciat in tribus marcis et civitati tantum.

34. Si quis avidus domo vel sepe alicujus terram occupaverit et super hoc fuerit impetitus, si fuerit in quieta possessione per diem et annum, terram sibi vindicet cum duodecim (al. duobus) civibus terram habentibus in civitate.

35. Si quis alienaverit terram vel rem aliam, si non vult redimere dum creditor sua repetit, sex homines mittat ad eum, qui offerant ei redemptionem vadii infra quintum diem; si non redemerit infra illum terminum proxime sequenti placito productis sex praedictis nuntiis in testimonium et judicio placiti vindicet sibi dictam terram. Si vero aliud vadium fuerit, quam terra et creditor amiserit illud, manu duodecima confirmabit se vadium memoratum cum propriis rebus amisisse.

36. Si quisquam legis ignarus, pecuniam sibi commissàm se negaverit recepisse, excusari poterit duodeno juramento si totam reddidisse dixerit, confirmet hoc duobus testibus et postea testibus diligenter examinatis, expurget se duodecimo juramento. Si dixerit se partem reddidisse exponat residuum, confirmans etiam duodeno juramento.

37. Si solus soli commiserit pecuniam custodiendam, solus si expetatur, per se defendat, si commiserit cum testibus se purgabit, illis tamen diligenter examinatis. Qúilibet tamen servet res alienas sicut proprias.

38. Notandum quod ubi plura sunt duodena juramenta inter unum quodque quinque dierum debet esse intervallum.

39. Si institores de aliis terris venientes, commercium de panno fecerint, emptor panni prospiciat, quid emere debeat, postea pannum cum chorda trahat, quia non licet pannum alicui reiicere, nisi tinea demolitum, (al. add. vel putredine violatum.)

40. Non licet nisi civitatensibus vendere cum ulna; si quis super hoc fecerit et convictus fuerit, exactori tres marcas persolvat et tantum civitati.

41. Hospes nec humulos (al. lupulos) vendere minori modo

videlicet Landschippe mensuratos, nec linum cum instrumento Besemer ponderare praesumant, si quis fecerit et convictus fuerit, prout prius dictum est punietur.

42. Si emptor in signum emptionis dederit quicquam in manu vendentis et postea nolit emisse, habeat gratis venditor, quod accepit et in super 6 solidos denariorum, et si aliquid biberint in signum emptionis et nihil addiderit quicquam, reddat potum commercii violator, et si postea negaverit violator se aliquid emisse, defendat se juramento eorum, qui bibitioni interfuerunt. Sed si solus aliquid emerit a solo, et postea negaverit, juramento suo solo et proprio se defendat.

43. Si quis tributum, quod dicitur Törrich Oertig infra conterminum civitatis non persolverit, tres oras denariorum solvat exactori, insuper quot campos villarum pertransierit, tot trium orarum poenae subjacebit et si deprehensus non fuerit, postmodum pro tali facinore incusatus, si negaverit duodecima manu se purgabit, et si in lege defecerit in tribus marcis satis faciat exactori.

44. Si quis expellere vult de terra sua colonum non vi, sed lege tractet eum, et mittat ad eum transacto termino ter binos viros qui nuncient ei, ut infra quintum diem a terra recedat, si noluerit recedere, habeat possessor praedictos Sex testes in placito et secundum testimonium illorum judicet placitum recessum coloni infra quintum diem, si amplius sederit, reddat possessori tres marcas. Si dixerit terminum nondum venisse, licet ei hoc scire juramento duodeno tantum de uno anno.

45. Si quis colonus habet propriam domum in terra alterius, nulli vendat, nisi obtulerit prius domino terrae venalem; quia si alius emerit quaerat pretium ubi vult, quia est domus illius cuius est terra; si possessor non vult domum oblatam emere, licite non potest auferri.

46. Sal si minus fuerit tertio dimidio Lyveßpunt, medietas cedat exactori, si tribus minus totum.

47. Si quis domare voluerit bestiam crudelem, scilicet leonem,

ursum, simiam aut hujusmodi et ipsa hominem occiderit, possessor bestiae emendam plene persolvat.

48. Si aper cujuspiam vel taurus, equus vel canis aut hujusmodi laeserint, non tradent laedentem in potestatem laesi, sed dabit medico pretium pro medela vulneris, emendabit etiam duas oras denariorum. Si laesus mortuus fuerit, tunc tradet laedentem cum emendatione novem marcarum.

49. Si elevatur domus et aliquis a tigno vel a trabe vel a pinaculo, vel ab alio ligno usque ad mortem percussus fuerit, lignum percutiens exponatur et dominus domus pro morte hominis novem marcas denariorum emendabit. Si vero lignum a quo percussus est mortuus, sub tecto locetur, domum ipsam etiam totaliter emendabit.

50. Si quis foderit terram alterius, emendabit possessori tres marcas.

51. Si quis viam publicam foderit, aut statim cum ponte tegat aut emendet tres marcas.

52. Si quis in transitu publico obstaculum posuerit, emendet tres marcas Domino.

53. Si quis de civibus nostris sal in uthlandia apud tabernas salis emerit et deportari fecerit, ponderabitur; sed quod dicitur, Toicht, fieri non potest; si in via emerit, jure subjacebit ut hospes.

54. Nullus pistor excerceat artem pistoriam, nisi dederit advocato marcam denariorum in introitu suo et tres modiolos farinae triticeae in vigilia Apostoli S. Thomae, simili modo solvat civitati marcam denariorum et non farinam.

55. Carnifices (mactatores) non introeant macellum, nisi prius dederint duas oras advocato et tantum civitati.

56. Insuper solvant omnes carnifices advocato semel in anno quolibet, 18. oras denariorum.

57. Quilibet sutor ad introitum suum det advocato dimidiam marcam denariorum et tantum civitati.

58. Mulier tabernaria vel vinitor habens mensuram injustam, delinquit et pro delicto solvat advocato tres oras et tantum civitati.

59. Mulier tabernaria non vendat mensuram carius quam in placito per Consules fuit propalatum, quod si fecerit, puniatur ad emendam pecuniae memoratae. Simile judicium fiat de modio injusto.

60. Carpentarii civitatis exactore veniente per biduum servient ei, et ipse pascat eos.

61. Si domus arserit et flamma evidenter apparuerit in habitatoris domo, reddat domino terrae tres marcas denariorum et civitati tantum, vel juret manu duodecima non ex sua negligentia sed hostili impositione contigisse.

62. Si quis aridet frumentum Molt sine pannis pilosis, emendet 3 oras marcas advocato et totidem civitati.

63. Si quis alicujus domum infringit et per tale delictum detentus fuerit, emendabit domino terrae 40 marcas denariorum, civitati tantum et tantum possessori domus. Si vero detentus non fuerit et post modum pro tali causa impetitus, octava manu videlicet a dextris et sinistris circa domum eandem sedentibus se expurget.

64. Si quis invaserit domum alicujus hostiliter, emendabit domino terrae 40 marcas, civitati tantum et hospiti tantum et pro damno in domo perpetrato secundum qualitatem et quantitatem facti emendabit. Si vero in domo verberatus et vulneratus fuerit, emendationis nihil accipiat; si autem ibidem interempto emendationem quis quaesiverit, emendabit domino terrae 40 marcas denariorum; si autem praedictus invasor nullum damnum in domo fecerit, emendet tres marcas vel juret manu duodecima quod non hostiliter intraverit.

65. Si quis abit ad domum alterius cum consilio praehabito

et praeviso, armata manu, et fregerit domum vel vulneraverit vel interfecerit domesticum vel domesticam aut aliquem de ejus familia vel hospitem ejus, si captivatur operibus recentibus, quotquot sunt, demeruerunt vitam et portionem substantiae suae. Si vero detentus non fuerit et postea accusatus negat, octava manu videlicet quatuor a dextris et quatuor a sinistris propriam terram habentibus se expurget. Incausatus potest renunciare juramento suo tribus de istis, quod sint ejus inimici, quo loco tres alii nominari debent.

66. Civis a ruricola citatus ad placitum, sequente die in placito respondeat, si non responderit, sit convictus. Si est de pecunia, exactor cum duobus civibus extorqueat satisfactionem a cive.

67. Pro aliquo incausato ex aliqua causa, si civis pro eo fidejubeat et ipse postmodum super hoc convictus fuerit, civis pro eo respondeat.

68. Civis non reddens debitum quod dicitur Arngiald et impetitus ab Advocato in primo placito post nativitatem Johannis Baptistae, debitor erit trium orarum, si in secundo et si in tertio non venerit et pro se satisfecerit, debitor erit trium marcarum et si non fuerit domi, absentia ipsius eum non excusabit.

69. Si quis pro debito in placito impetitus fuerit, confessus reddat intra quinque dies, si tunc non persolverit praefigantur illi alii quinque dies sub poena duarum orarum, qui si tunc retinuerit iterum sibi praefigantur quinque dies sub simili poena; si postea contumax fuerit exactor cum civibus licite praedictam pecuniam de domo debitoris extorqueat, convenientem cum praedicta satisfactionem et exactori tres marcas. Si debitor adhuc contumax introitum negaverit exactori et civibus 40 marcas persolvat.

70. Si quis hospitaverit aliquem convictum qui dicitur, Lagföcht, reddat advocato tres marcas.

71. Si quis civium in civitate hominem interfecerit et super hoc pace privatus fuerit per octo veridicos, satisfaciat domino terrae in 40 marcas denariorum in totidem civitati, cognatis vero inter-

fecti ter decem et octo marcas denariorum cum marca auri quae Giorsum dicitur, emendabit, totius regni in hac consuetudine observata. Quodsi vero det emendam suam, priusquam veridici supervenerint reddet domino terrae 12 marc. in weregildum.

72. Si ruralis interfecerit aliquem in civitate sive civem sive rurensem et super hoc per octo veridicos convictus vel etiam per recens factum detentus, emendabit domino terrae 40 marcas tot civitati et heredibus interfecti prout prius est expressum.

73. Rurensis non vindicet se in civem nec civis in rurensem pro homicidio, si non est verus exactor causae.

74. Si civis civi vulnus intulerit vel ad effusionem sanguinis percusserit, vulneratus vulnus suum vel vestes sanguinolentas in placito debet ostendere et reo hujus vere facti causam imponere. Qui si se absentaverit, et ad primum placitum non venerit nec ad secundum nec ad tertium, reus hujus facti sine omni defensione judicatur et domino terrae tres marcas emendabit et si veniens ad placitum negaverit cum summo convivio in quo est, se purgabit, si in nullo convivio est duodeno juramento se purgabit.

75. Qualitas vulneris si distinguitur, pro vulnere capitis evidenti, reddendae sunt sex marcae, pro non evidente tres, pro manus vel pedis truncatione dimidia emenda hominis interfecti, pro pollice quarta pars emendae hominis, pro indice dimidio minus; Reliqui vero digiti secundum positionem se minorem sortiuntur emendationem; pro vulnere carnis tres marcae, si est penetrabile, quod Hool Saar dicitur sex marcae emendantur et pro quolibet ossiculi vulnere sex marcae emendantur, quod dicitur Beenhuggen: pro oculo eruto dimidia emenda hominis: pro quolibet osse de vulnere exeunte emendantur tres marcae.

76. Si quis percusserit alium etiam fratrem conjuratum baculo vel malleo, securi, capulo ensis, vel pugno emendet sex marcas. Si capillos traxerit vel indecenter tractaverit aut in terram dejecerit vel vestes ejus laniaverit vel potum fuderit super eum, emendet tres marcas si negaverit istam excuset se duodeno juramento.

77. Si quis aliquem in aquam projecerit violenter, reddat 12 marcas. Si nolens fecerit, juret duodecima manu se ignoranter fecisse et emendet sex marcas.

78. Si quis mulierem oppresserit vi, emendabit domino terrae 40 marcas, tot civitati, tot defensori mulieris. Si negaverit, octo veridici accedant legaliter, et juramento suo discernant veritatem.

79. Mulier adultera, a marito suo coram judice accusata, si negaverit, majoris convivii purgari debet juramento duodeno convivarum, quod si convicta fuerit, per convivas adultera reputetur, purgata vero tam a marito quam ab aliis innocens habeatur.

80. Filia vel soror vel neptis alicujus expers erit viventibus parentibus capitali, (al. patrimonio) portione, si recesserit cum juvene. Juvenis seducens illam tenebitur ad emendam novem marcarum.

81. Vir deprehensus cum legitima alterius in loco suspecto, adhibitis duobus testibus vicinis: quicquid laesionis habuerit coactus sustineat; si testes non adfuerint procedatur secundum leges terrae.

82. Non exactor, non praepositus neque aliquis alius de turpitudine legitimae alicujus se intromittat, nisi per maritum legitime fuerit accusata.

83. Mulier si convicta fuerit de adulterio, capitalis portio nulli debetur nisi marito; si autem in facinore deprehensa, eadem portio cedat domino terrae.

84. Nullius uxor ignorante marito impignorare vel vendere potest rem aliquam, nisi pro 12 solidis denariorum ad majus, et ad majus pro totidem fidejubeat. Si vero aliquis ausu temerario ultra praetaxata praestiterit et pignus a muliere receperit, sine redemtione aliqua marito pignus restituet, quod si non fecerit, sed occultaverit, reputabitur quasi furtum.

85. Si quis conduxerit navem et in potu testes habuerit si in navem res suas attulerit et postea ire noluerit reddat naulum integrum, si nihil in tulerit reddat dimidium.

86. Si quis civis vel mercator tam longe a portu velificaverit ita ut tignus quod dicitur Maaſt videri non potuerit, careat omnibus bonis pro quibus solvere debuit telonium et non persolvit.

87. Si quis proficiscatur in terram et non solverit thelonium emendet ut dictum est.

88. Si quis civis navem habens quae sex lastas portare valeat, unum Laſt, si vero duodecim lastas poterit portare duas lastas absque omni gravamine telonii secum deferat libere et quiete.

89. Nautae quicquid satisfecerint pro discordia gubernatori, dum sunt in via, ad exactorem nihil pertinebit.

90. Quicunque inter Brunsnese navem fregerit libere bona sua possideat quicquid de rebus suis salvare poterit.

91. Nauta propter potum vel negligentiam in portu navem suam dimittens, tenentur nautae exspectare eum per diem et noctem, si tunc non venerit, recedant nautae et ad quodlibet Ankerholt reddat novem solidos denariorum. Si piratae ad navem venerint et aliquem laeserint vel lapidem in navem projecerint, absens ille de bonis suis nihil penitus habebit.

92. Cum navis extra portum fuerit et juxta littus quieverit nullus ausu temerario de navi ad terram vadat sine licentia nautarum, sicut direptionem rerum suarum secum existentium tunc temporis noluerit evitare.

93. Quicunque furtum commiserit in navi, in insulam inhabitatam cum cibariis trium dierum cum Tunder et ferro igneo eum mittant.

94. Cum redierit navis ad portum, nullus praesumat res suas de navi deferre sine licentia nautarum et gubernatoris.

95. Nautae cum ad portum venerint, ab aliquibus impetiti, tenentur cum nautis juxta navem respondere.

96. Peregrinus, qui in civitate firmavit leges, si est paratus ad velificandum tunc sequente die solvat leges, etsi fuerit festiva, si vero fuerit dies dominica aut solennis tunc sequenti die solvat leges.

97. Si moriatur quis in civitate vel infra campum civitatis quod dicitur Wichbilde et fuerit Lag-Köpt non habens heredes, tunc consules cum advocato bona mortui in eorum custodia debent per annum et diem observare et si interim nullus haeres bona ejus requisiverit ipsa bona cedant domino terrae.

98. Si hospes debitus erit civi, cum civibus potest arrestare bona ipsius donec solvat, qvamvis ipse debitor non est praesens.

99. Hospes qui percusserit alium hic in civitate emendabit domino terrae 40 marcas et civitati tantum.

100. Si hospes inducit corruptas aut fraudulentas merces in civitatem et convictus fuerit demeruit vitam et bona sua. Si dixerit se nescivisse fraudulentiam, purgabit se secundum leges civitatis et fraudulentae merces perditae sunt.

101. Si civis convictus fuerit, habens fraudulentas merces, demeruit vitam atque bona sua, vel purgabit se de summo convivio.

102. Nemo praesumat sumere litteras, quae vocantur Steven-Breve super civem Apenradensem, nisi venerit ante senatum et advocatum et requisiverit ab eis justitiam, si his audire nolit, habeat sibi.

103. Nullus civis obligabit, se purgandi vel respondendi extra civitatem. Et si civis se immiscet juramento veridicorum aut Neffningorum, ipse amisit privilegia civitatis.

104. Quicunque domum aut terram emerit denariis suis, si vendere vult, non opus est, ut exhibeat illas in placito hereditatem vero exhibere debet propinquioribus.

105. Bona orphanorum, quae senatus et aliorum fide dignorum consilio vendita et in placito scotata sunt, manent firmiter.

106. Civis impetitus ab exactore, si ad senatum appellaverit exactor, non convincet eum antequam senatus judicavit de illo.

107. Si quis voluerit testimonium proferre in aliqua causa ante latam sententiam id faciat, alias testimonium suum est irritum.

108. Non licet exactori aliquem recipere in civem sine consensu senatus.

109. Si aliquid approbatur a senatu, maneat firmiter quasi promulgatum esset in placito.

110. Leges quae juste solvantur in civitate Apenradensi maneant firmiter aut senatus probet eas falsas esse.

111. Pro quacunque laesione veridici discernunt emendantur novem marcis et omnes laesiones veridici non discernentes emendantur tribus marcis.

112. Qui emit domum aut navem et postea nolit emisse emendat tres (novem) marcas.

113. Qui conduxerit domum et in eam res suas attulerit totam portionem conductionis solvat, quanquam ad expletionem termini non habitavit in illa. Si vero res suas non intulerit dimidiam portionem solvat, si conductor nolit conduxisse reddat conducenti dimidiam partem conductionis.

114. Si quis deprehenderit furem suum et manus ad terram ligaverit, ducat ad placitum suspendat eum, alioquin emendabit Domino terrae 40 marcas denariorum.

115. Si furem deprehensum ante placitum dimiserit tantum emendabit vel jurabit cum summo convivio se non ligasse furem nec comprehendisse.

116. Si quis alicui civium furtum imposuerit, impetitus se purgabit cum quinque vicinis, tribus a dextris, duobus a sinistra assumtis. Si unus vel duo ipsorum defendere noluerint, juret su-

per reliquias ipsius deficere causa invidiae et tunc requirat duos remotiores ad purgandum sese, si plures quam duo ex illis quinque defecerint sit convictus. Et si ipsum purgaverint, necesse est, quod sex de summo convivio in quo est ipsum hac causa defendant et extunc sit defensus. Et si in nullo convivio sit, sex cives solventes suum Arngield et Toftgield suo juramento superaddito quinque superdictorum ipsum totaliter expurgabunt et si in his defecerint, ipsius capitalis portio cedat usui dominorum et furtum tripliciter restituat impetitori.

117. Fur veniens ligatus ad placitum, si quantitas furti exegerit suspendatur et a nemine condemnetur.

118. Si quis civium furem quem legaliter sciverit esse convictum hospitaverit, et idem fur in domo sua fuerit deprehensus, dominus domus emendabit tres marcas denariorum domino terrae et tot civitati. Si domesticus per advocatum sive per concives alios incusatus, quod furem, quem legaliter scivit convictum, hospitasset, si confessus fuerit, emendabit, pro ut prius dictum est. Si autem negaverit, juramento sui summi convivii se purgabit; et si in nullo fuerit convivio cum aliis duodecim civibus suum Toftgield et Arngield solventibus a tali impetitione liberabitur.

119. Si quis a domestico domus petiverit, ut exploret in domo de furto, negante domestico et exactore non praesente, tres marcas in limine ponat, domum intret, si adsit exactor nihil in limine ponat. Si ingressus domum nihil inveniens, pecuniam in limine positam amittat. Si autem furtum sub serata custodia, ad quam domestica claves habuerit inventum fuerit, hospes pro fure reputabitur et requisitor furti suum tripliciter rehabebit et ipsius portio capitalis cedat domino terrae excepta terra.

120. Terra civibus sive eorum heredibus auferri nequaquam potest, nisi civis pro aliquo crimine erit fugiens vel proscriptus, vel regnum praesumserit impugnare.

121. Si maritus et uxor pro furto accusati, si furtum extra domum inventum fuerit, uxor criminis nescia judicatur; si vero infra domus repertum fuerit mulier cum hospite rea judicatur.

122. Nullus emat equum vel equam aut formatum pannum

aut lanceam vel fabricatum aurum aut securim cum manubrio aut gladium cum vagina, aut bovem aut alia animalia nisi habeat super hoc testes duos, qui Lyckiobs-Wind dicuntur, quia furtum posthaec impositum manu duodecima excusatur.

123. Si ruricola furem suum in civitate susceperit, suspendet eum in loco ibidem furibus destinato, et si ultra terminum civitatis duxerit emendabit judici 40 marcas denariorum.

124. Si quis ligaverit aliquem in civitate absque evidenti furto, emendabit judici 40 marcas et totidem civitati et totidem illi, quem ligavit.

125. Si rurensis, qui rapinam fecerit in rebus civium fuerit deprehensus, restituat et judici satisfaciat in 40 marcas in totidem civitati et in totidem injuriam passo. Et si negaverit, octo vicinis habentibus terras et domus se purgabit prius tamen fidejussione posita, quod sint domestici purgatores.

126. Rusticus a rustico impetitus in civitate pro furto vel rapina vel pro alio crimine in rure commisso, exactori fidejussorem ponat et ad placitum proprium, causam discutiat juxta legem. Si sint extra Syssel in civitate, tenetur ut hospes respondere.

127. Praesides de convivio S. Canuti cum consilio seniorum senatorum et nulli alii debent abrogare senatores qui illis utiles videntur esse rei publicae.

128. Si quis non legaliter convictus in alius domum res suas attulerit et postea convictus fuerit, hospiti sua portio conductionis prae ceteris debitis extorqueri debeat.

129. Qui habitat in alterius domo et justo termino non solvit, conductionem suam, absque omni emendatione cum duobus vicinis extorqueat conductionem.

130. Mutuatitias res licet alicui extorquere pro debito, sed conductitiae res non extorquentur.

HADERSLEVS· STADSRET.

Hadersleff By-Rett.

Then Logh gaff og stædde Hertogh Waldemor sine egne Bymen i Hadersleff med sine Gothemens Raath, bathe Bischop af Hetheby og Bischop af Ripe og andere hans Gothemens Raath, saasom the Bymen wilkøret og gaffue ia til, og dette worth giort a thet*) ett Tusind Winter og tu Hundert Winter og Halffemtesinstiuge Winter og to Winter waare gangen effter at wor Herre war fød.

1. Bysens Fædrifft.

Bysens Fædrifft er af then By og til Schallebeck, og all Fristed Marck then Time han ligger i Fellet, og saa all gamele Hadersleffmarck og Molterup Marck og Rogstorp Marck og saa fram til Byrning og all Røy met Eristæth marck. A thesse Marcke muge men ey mene them Fegangh, huore the ligge i Fellet.

2. Hure langt Byfrith winner.

Byfrith er bathe for synnen By og synnen Fiordt, fra then Beck ther nest er westen Bro og saa alt met then Wegh ther ligger synnen nest Fiordten, og saa øster til Stub, northen By og northen Fiordt, westen fra then Beck nest er Spidall, og saa met then weg ther ligger northen

*) *Mulig er Udtrykket her ikke ganske fuldstændigt.*

med By, til Bysens Mose, og all Mose og all Nab innen then gamle Dick.

3. Um Tollmærki.

Tollmærki er bathe a Land og Watne ud fra By, saa langt alle wegne ud fra By, saa langt ens Byfrith winner, i huat som man there yuer føre og tolle ei for, gialde ni Pening a een, a Watne er Tollmærki fra By til den Digesten ther Tigelgaardt ligger, huo sum there uthen sigeler og tolner ey fore, have forgiort alt thet han skulle tolne fore, og alt thet Godtz ther innen Steck føris med Skip skulle Men tolne for, en før han bort og tolner ey, haver forgiort alt thet godtz ther han skulle tolne for.

4. Toll hør Hertogen til.

Alle Bymenen i Harsleff bo ere here tolfri og saa anderstedts i Hertogdommen.

5. Hure miket Men skulle tolle.

For Lest Huete, Lest Ruge, Lest Byg, Lest Hauer, Lest Mel og Lest Øll, for huer thesse serligh tolff Pening, er for tolff Tunne Sild atten Pening, for sexten litle Mese Sild tolff Pening, for ti digre Mese tolff Pening, for Lest Salt, Lest Pick i trafen Tunne, Lest Tiære, Lest Smør, Lest Flesk, Lest Talle, Lest Ister, Lest Honning og Lest Thrandt, for huer thesse skulle Men tolne tolff Pening, for Kobber og Bly tolnes saa sum sagt er, Skipforme Liim og Skipferm With recknes at Lestetal og tolnes for sum saut er, um Quernstene det er og saa, og alle thesse Ting, i huad heller Men føre mere ind eller ud, tha skulle Men*) tolne for thet suarest.

*) *Skjönt, som det synes, her intet saenes, findes her dog altid et mulig ikke tilfældigt Tegn, hvis Betydning ikke er klar.*

6. Um Vin Toll.

For Vinfath skulle Men tolne tolff Pening, for Aske-*) fath sex Pening, for Pund Hør en Pening, for Staalfath sex Pening, for Tunne Honing ther mere haffuer end atte Giorthe skulle Men tolne thre Pening, for alkens Packe ther korsbonden er sex Pening, for minne Packe og Rulle Wattmel og Lerfft og Skinn Mees tre Pening, for Jern Mees en Pening, for Pors Mees en Pening, for hundert Klimp Jern thre Pening, for Las Line, Las Drifftrug**), Las Are, Las Skott, Las Spiutskafft, for huer thesse tre Pening, for Hest og Fole uthen Sathell tolff Pening.

7. Um Sundleghe til Asnes.

For sathlet Hest sex Pening, for ent Nøtt atte Pening, for ent Faar og ent Suin fiwghre Pening, for en Man two Pening, for ett Saltpund two Pening. Bymen skulle og vere lethug for Sundleghe ther wan er at giffues.

8. Um Byrett.

Engi Mand ma bryte Hellecht med nogerhande gierning, uthen den Dag, Viti og Modesti, ther Kuning wand Røe.

9. Um Bylag.

Alle Mend ther i By boo, huad han er heller Herre heller annen, skal holde up fulle Bylag.

10. Um Arff.

Arff skifftes saa here i By, som i Logbog er skrifuen, uden Jord, forthi at Jord skifftes saa i war By ens andere Bo penning.

---

*) *Dette Ord forefindes her stedse skrevet* Askue.

**) *Dette Ord, og ligeledes* Are *og* Skott, *forefindes ikke anderledes. Det første især er usikkert.*

11. Um Arfkøp.

Huer Mand ther i By boor skal sig arfkøpe med fier Ortug Pening og tre Penning eller en Silfspenning, en engi Man maa sick sithermere Arf købe enn han er før at wege en Marc Silffs. En effter at Man er ett sind arfkøfft, skal han rethe sin rette Arngield um Missumer, tu hion thretten Pening og enløp siu Penning. En dør Byman eller Gest og er ey arfkøfft, tha er Hertog hans Arffuing, en dør nogen Mand ther er arfkøfft og hafuer ey Lagarffuingh, tha skulle Rathmen met Fogett tage thens døthe Godtz i there Were Aare og Dag, kommer der innen rette Arfuing, tage thet Godtz, en kommer engi ther innen, tha tage Hertog halfft og halfft By.

12. Huo Weri skal were.

Werie skal then were ther nest er i Birth og fuldt haver wid at hette i By, en sither then, ther i Birth er nest, uthen By og wil were werie at werløss Børn, tha skal han fulle Wisse sette i By for there Godtz og ey andere Stedts.

13. Og um Werie.

Dør Father og sither Moder met Børn og forgør ther Godtz at Wanhegt, haffue the Børn ey Frender ther there Godtz moghe gøme, tha skulle Rathmen tage there Godtz og gøme til at the Børn kommer til there Lagalder, og forse them there Torff ther af, og Fogett skal der yuer werie.

14. Um Sannendmen.

Sannemend skulle vere atte, sex af By, og too uthen af den neste Marck, the skulle skilie um thesse twenne Maall, um Mandrap og Waltechte og the goris innen By

og Byfrith, Sannemend skulle til kraffuis at skili um Mandrap innen Bys saa som a Landzting. En lyes Man Mandøth up og lather sithen Lauting forgange, tha kummer ey sithen Sannemand til, uthen af Herschop giffuer umælend Børn Efftermal for Allmes.

15. Om Neffning.

Neffning skulle atte werre, tu aff Markemen og sex i By, the skulle skili um allehande Raan og um Herwercki og um Tiuffnet.

16. Um Brøthe mellom Hertog og Bymæn.

Giffuer Herschop noker Byman Sack, tha skal hanum Dag forlegges fritelich til Suars att kumme og saa fraa. En ey muge Men ennen Byman steffne ut af hans By til Suars at kumme, uthen af Herschop sialf wil kalle noker Man til sick for nokerhande Syssel eller Sagh, og ei maa Bischop helder steffne noker Byman uthen Byfrith. Finner og noger Byman uthen Byes Man i By og kaller a hanum, at han er hannem Giald skuldich, tha maa Foget hinder hanum, og han er Leckman, til at han giør Wisse for sick antug med Gial æth skialligh Lagh.

17. Um Byman bryter with anden.

Bryter Byman wither annen, tha brysther han wid Foget tre Marc, hafuer han ey fult with at hette, Hus og Iord, sette for sick ful Louen eller sitte i Hertogens Iern. En sler han Mand i hiell, bether wid Umbozman tolff Marc. En slær nogen Herreman og Landzman*) og Gæst noger Mand ihiell innen By og Byfrith, tha bryther han with Umbozman fyrtiug Marc og saa with By og saa with thens døthe Neste yuer rette Bøther, men bryther Landzman eller

*) *Her i 17. og ligeledes i 23. forefindes stedse skrevet* Lænsman *eller lignende.*

Gæst eller Herreman innen By eller Byfrith, worther han gripen with ferske Gierning innen Byfrith, tha bøther wid Foget fiurtiug Marck og saa with Byen og saa wid den der Skaden fick offuer rette Bøther. Giffuer noker Herreman og Landzmand Byman Sack for nogerhande Ting, tha skal delis a Byting og ey a Herridsting.

18. Um Husfrith.

Huo Husfrith dele wil, han skal til tage at dele innen sex Vcke effter at Gierning worth giort, og dele thet med tolff Mend neffnd af Tinge saa sum Men dele a Land.

19. Um Herwerki.

Bryter nogen Man anden Mans Hus met rathet Raath, sancket Hielpe og wæpend Hand, worder han gripen wither ferske Gierning, bothe Umbozman fiurtiuge Marck og saa By og saa then ther Skade feck, en worder han ey gripen with ferske Gierning og giffues hanum Sack, were sick met atte Næffning.

20. Um Valdtæchte.

Taker Man Quinne met Wold innen Byfrith, worther han gripen vith ferske Gierninger, miste sin Hals, en unkummer han og giffues hannum sithen Sack, tha skulle Sannemend ther um skili, wurther han worth, vere orsack, en worther han feld, miste og sin Hals.

21. Om Saar og Hug.

Faar Byman Saar af annen, tha skal beter for Kiøtsaar tre Marck, for tuinede Saar sex Marck, og skulle Men og beter for Stenshog og Benshog og Neffuehog, Haardrett og Staffshog, en sler man annen til Jorthe, beter ni Marck, for Saar i Anlett sex Marck og tho skal beter for Liute,

saa sum gothe Men af begge there Halue wurthe thet Liute. En hoger noger Mand annens Hand af æth Foth æt Øge æt Finger æth noger andre Limme, beter sin egen Lemme derforre, thilich Limme anss then annen meste. For thet Saar, ther benhogget ær, botes for tre Marck, og for thet første Ben, ther af tages, tre Marck, for thet annet Ben tuo Marck, for thet thridi en Marck, og sithen for huert Ben, ther sithen afgæær, en Trithing minne. Worther han gripen with ferske Gierning, beter som nu saut er, undkommer hand, werie sig met fem Mend til sig sielv, af thet høgest Lag hand i er, en for Umbozman weri sick med tolff Mend Eth. En hwore Mand wurther reed*) for then ther Skathe fæær, were og lethug for Umbozmand.

22. Um Raan.

For minner enn halffs Marcks Koste ma engi Man worthe Ransman, uthen af man tager noger Ting af ander Mands Haand eth Houid med Wold, tha wurther han ther for Ransmand, og alle haande Raan skulle Neffning um skili, og worther Man feld for Rans sacke, beter firtiughe Marck Umbozman og saa By og saa then Man ther Skathe feck.

23. Um Tiuffneth.

Wurther Man gripen met stolne Koste, tha muge mand hanum ther met bagbinde og til Tinge føre. En ere Koste minne enn halff Marck werth, tha skal han efter Tingsdom haffue Tiuffsmercke, en ere the stolne Koste halff Marck werth eller mere, tha muge Men hanum henge ther for, en for minne enn halff Marks Koste muge Men hanum ey henge, uthen af han haver anten Tiuffsmercke heller han er fyrre feld til full Tiuff med atte Neffning. En giffues

*) *Det lille Ord, som her forefindes, er ikke tydeligt nogensteds; det her satte Ord, hvis det mulig ej er det rette, udtrykker i det mindste omtrent Meningen.*

nogen Byman Tiuffssacke, tha skal weries med atte Neffning, wurther han warth, were orsack, en wurther han feld, tha skal han fyrst sette with hin, han stæll fra, sine Koste og there a Igild og Twigild, og Umbozman tre Marck, og hete sick sithen tho Tiuff og were ey i Lag og ey Witner og ey i noger annen Samhald met gothe Men. En giffues noger Landzmænd eller Gest Tiuffuesack, tha skulle the weris med tolff Mens Ed, og saa at Wugenkarl, ther siddend er innen Barng Syssel, han skal feste for sig Logh og stethe Werge og kumme a Lagdag og werie sick, en faller han, bether saa sum fyrre saut er, en er han a Lengd sittend, da skal han sette sin Foot a Hiulsnaff og swere, at han hauer ei Wen og ey Frende saa nær, at the muge hanum werie, og swere sithen sialf tolff Sinne. Og er han rithend, sette Foet i Isteth og swere og saa. En er han Skipman, tha skal werie sick med sine Skipper Eth. Haver han ei Skipper, tha a Styre med sin Hand eller sette sin Foed a Skibborth, og swere saa sum sagt er. — En huo som huser eller herberger then Man han weth lagfelt were til Tiuff, bether thre Marck Umbozman og saa By, en Tiuff ther dømes in a Tinge, han skal antwortes i Umbozmans Wold, og han skal rette yuer.

24. Um Mordbrand.

Før nogen Man Mordbrand i By og worther han tagen with ferske Gierning, tha er han skyldich at miste sin Hals, en undkommer han og giffues hanum Sack, tha skal sick werie met Stockneffnd a Byting, worther han feld, haffue og sin Hals forgiort, en for Wathes Eld skal then Man, ther Eld worth først wed, at bøte sin tre Marck Umbozman og tre Marck By.

25. Um Giald.

Kær noger Byman yuer annen for Giald, og ganger han with, tha skulle Men gømme at hanum thrinne Lagdag, en gialder han ey a then thridi Lagdag, da skal Umbozman giøre hin Rede ther kær og tage sine tre Marck, og saa skal Umbozman og giøre Landzman Ret yuer Byman og tage sine tre Marck.

26. Um Wethsetting.

Setter noger Mand sin Ting at Weth og løs thet ei a then Dag ther han iatter, tha skal then, ther Weth haffuer i Hende, lagbiuthe thet Weth a try Tinge, tha a thet thridi Ting legges hanum femte Dag fram til hans Brofiæll, there æns søcker Herberg af han er Gest, og ther skal hin, ther Weth haffuer i Hende, biuthe thet uth a then femte Dag, ther hanum war laut af Tinge, med fult Witnesbyrth, løser then ey tha ther satte, tha mele Men hin, ther i Hende hafuer, at sette ud og sæle og giøre af huad wil.

27.

Of noger Mand sæll anner sit Godtz at gøme, tha skal hin, ther at gøme tager, gøme thet æm trolich æns thet ware hans eget. En taper han bathe thet og sit eget og er thet fulwitterligt, tha er han skyldug at were orsack, en tuiffeler man nogt ther om, tha skal han swere med sex Mend af hans høgest Lagh, at han tapet bothe thet Godtz og sit egit, en er han i enget Lagh, tha swere han med tolf lagfæste Mæn og were sithen orsack, en brister hanum Logh, gialde efter thet at gøme toog.

28. Om Køp a Toræge.

Huer Mand ther ey Byman er og køpe wil og selle a Torig, tha skal han giffue Torig ortug ent Sinne i huer

16

Jammeling og ey tither, uthen af Umbozman skifftes. En huer Man maa købe til sin Kaast og Tilsett huad han tarf, en ehuat Man køper for Købmanschop at sæle fram, ther for skulle Man bathe tolle og giffue Torug ortug, en gør Byman annen Forkøp, tha skal han, ther Sack worth giffuen, giøre hin skadeløs ther a kær eller werie sick med fem Men til sick, af thet høgest Lagh han er i, en er han i ænget Lagh, werie sick met tolf lagfæste Men. Saa er det og af Landzman giør annen Forkøp.

29. Hure møget Gest ma sælle.

Gest ma ey minne sæle enn half Skippundt og helt, og ey minne Korn enn half diger Skippe eller heel, og thet mu Men male med then litle Skippe, af Men wille, og ey Hummel minne enn half Tremmid og hele, (og ey minne enn half Tunne og heel,)*) og hele Stycki Klæde og Lærfft, og engi Gest maa til alle sinne Skippers Kost købe mere end Nøøt og tu Sviin og tu Faar a Toreg, will han mere haffue, købe af Bymen, en hauer Gest sit Godtz utborget, tha ma han tage i sin Giald Hest og Nøøt og huad hin haffuer til at lade, ther gialde skal, uthen Withe. En skil Geste wither annen Man antug um Køp eth noger Koste, tha skulle tua Men af annens Wegne og tua af annens giøre them thet i melle, wille Geste ey haffue thet, saa sum the fiughere Mend haue giort them i melle, tha skulle the fiughere Mend haue thet saa sum thet war wurth og gielde Geste rede Pæning innen half Monet. En Gest ma købe Watmel a Toreg til Kiurtel og Kape og til ett Wath i sit Seigell. Men skulle haffue Win til Hest og Nøøt, til skapet Klethe og skeffte Anboth og alle hand Wapne. En køper Gest mere enn saut er, miste alt thet han køffte.

*) *Det indklamrede, der heller ikke altid forefindes, er vist kun en Forklaring.*

30. Om Malewersel.

Køper noger Man Godtz af annen, ther tre Marck er werth eller minne, og giffuer ther a Gutzpenningh og dricker Lidkøp, hvilcke there ther sithen afftre, giffue hin annen tua Ore Pening til Malewersel, en køper annen Godtz, ther bether er enn tre Marc, met thilich Forware æns saut er, og efftrer han Køp, giffue tre Marck til Malewersel.

31. Um Tofftleghe.

Men skulle rethe sin Tofftleghe hos Sancte Anders Dag og saa uthen Wite til attend Dag Iule, en hue lenger holder sin Tofftgiald ureed, beter ni Pening a een. En rether han ei sin Tofftgiald innen Jamling, beter tre Marc.

32. Om Skiprætt.

Legher nogere Man Skip af annen og driker ther a Lithkøp, før han sithen sit Godtz i thet Skip, gialder all Skipleighe, en før han ikki i Skip, gialde tho half Skipleighe.

33. Of Skipman bryder with annen.

Bryther Skipman with annen i there Ferth og sette the with ther Styreman, tha skulle the sithen were orsack for Umbozman. Kaster Skipman annen uthen Borths med sin Wilge, kummer man uskad up, bøte hanum tolf Marck, og tolf Marck Umbozmanden, en druckner han, følge hans Neste thet met Sannemend i By, saa sum for annen Mans død er saugt, en kummer han liffuend op, og siger hin, ther Sack giffues, at thet var hanum at Wathe oc ey af Willie, giffue Skiper-Ret*) og were orsack.

34. Om Styremens Rett og Skipers.

Ere Skiper alle til rethe, og forsømer Styreman sig

*) Ret, *som her altid forefindes, er rimeligvis dog en Forvexling med* Eeth.

antug met Drick eller anderelunde, tha skulle Skiper bide hanum en Nat og en Dagh, wurther han tha ei til rethe, tha mu di silge fra hannem uthen Vithe med there Godtz, og for huert Ackerhald, ther the tilkommer, skal Styreman gialde ni Ortug, en kummer Rouer i ferthen og giør them Skathe, thet Stunde Styrsmand burdt er, tha hafuer han forgiort alt thet han hauer i thet Skip.

35. Om them ther Øll sæle.

Of Øllkune wil ey borge, tha ma hun tage for øll fuldt Pand innen Dørtherskild, og were ther ei Ransmand for, en kommer then uth a Gade ther henne Øll drack, tha skal hun hinder hanum met Umbozmans Loff, og ey ellers. En minsker hun then Mathe ther alle Rathmend wurthe yfuerens met og worther hun ther gripen met, tha gialde hun Umbozman ni Ortug og saa By, en worther hun ant Time gripen med thilich Brøthe, bether og saa sum saugt er, og of hun worther og thrithi Time gripen at thesse Brøte, bøte twinne ni Ortug wid Umbozmand og saa wither By, og skulle Men sla henne Tunnebond uth, og sithen skal hun ey sæle Øll innen then Jamling.

36. Um Backer Rett.

The Time Men køpe Ortug Rug for ti Ortug Pening, tha skal en Leeff wege like with attan Øres Wege og twiggi Penings Leff wege halffemte Marck, en worther Rogen dyre enn half Mark, tha e swa sum høgher sig at Werthe, saa skulle Men minske the Wege ther thet Brøøt skal at weges, en wurther Backer there gripen with at han giør Brøtet minner enn sum saugt er, tha skal han bether wid Umbozman ni Ortug og saa By, en bryter han ant Time, beter og saa, en bryter han trysse og wurther there gripen with,

giffue sin tre Marck Umbozman og saa By og sifte up a en Kaag, og sithen skulle Menn bryte hans Ufen nither, og han skal ey backe til innen Jammeling.

37. Um Bothe Quinne.

Bothe Kune skal sæle Skafftefother i thilich Kierff og thiligt Band, saa sum køper thet, og ey andere lunde skiffte thet, en of ænnen wurther ther gripen at, miste alt thet Fother ther hun hafuer synder skifft og med ulage Band bunden. En the ther Skafftefother og hoo sæle, the muge engelunde sæle Øl i there Bode.

38. Um Toffte.

Then Tofft ther Knuts Gildehus stær paa, skal ee were frels for Toffte Penning.

Helgen Penning skulle Kirckiweri uptage og skipe dem til Kirckens Nøtte med gothe Mens Raath. En rethe noger Mend them ey i rette Time, saa sum fyrre er sagt, tha skal Umbozman kraffue dem uth meth full Rett, saa at Kiercki haffue the Pening, og Umbozman haffue then Rethe.

*) (Then Steen, ther Widæ Wan i staar, koffte By for sine Pening.

Then Tofft, der Yuer Kiwde aa boer, hør Byn til og renter en Skilling Grot huert Aar.

Then Tofft, den Herthesby vth norden Byting biugede, hør Byen til og renter en Skielling Grot huert Aar.

Den Toffte Claus Meske aa boer, noor og wester fra Byting, stær aa Bysens Jord og renter iii Skilling lybsk huert Aar for tu Fagh, Østen gammel Kiercke og saa til then gamel Vegh thet hauer Godsche Tedinghuse og renter iii Skilling lybsk huert Aar i sin Daghe.

---

*) *I det mindste det af 38., der her er sat i Klammer, er - i alt Fald - i denne Skikkelse en senere Tilsætning.*

Det Lasse Tordsen aa boer, westen Spidalsgaard, renter iii Skilling lybsk alle Aar.

Den Tofft norden Byskole stær a Bysens Jord, tw Fag og Westen End Ugensgang de rente iiii Skilling lybsk huert Aar.

Den Tofft, Jeppe Smit aa boor, ster aa Bysens Jord, og renter iiii Skilling lybsk huert Aar.

Hermen Harlacken i Øster huus haver tw Fag a Bysens Jord, og renter iiii Skilling lybsk huer Aar.

Den Tofft, Peder Møller a boor, renter tw Skielling ængelske huert Aar til Byen.)

Bysens Fædrifft i Synnen

er af then By alle Erlow Marck, then Time the ligger i Fællit, alle Brorsbøll Marck, Wandling Marck, Grydebøll Marck og Masterup marck og Pambolemarck, a thesse Marcke maa Men ey mene them Fægangh, hvore the ligge i Fællit.

39. Wore Byrett.

Af noger Man laude eller haver laut Timmer with Byes huad thet helst er, eller og aldelis tillade og forbygde Herschoppis Gade og Byens Gade eller Brolist, then ther paa kiærer om saadan torffte Sag, han skal kære ent Ting, annet og tridi. Upbryder han icke og burt for, ther for sagt er, innen fierthe Thinge, tha er han lagsatt med Tingehøring og skal bether iii Kobbermarck og saa megit Herschab, en herthes han i og wil ey burt tage eller rymme saadan forskrefne Gierning, tha maa paa kære, giue hanum Sag for Wold efter Byret sum forskreuen staar.

THORD DEGNS ARTIKLER.

1.

THORD DEGNS ARTIKLER

i den kortere danske Affattelse.

Hær æffth*er* begyndes lillæ tord dyegens logh som lantz dom*mer* war i nørræ iwtland.

1.

Hwo som th*er* hindhrer æller beg*ra*wer nog*et* wand til byys æll*er* til boll ær lacth aff sin arilds rind, tha byggh*et* oc forbedret i gen inne*n* femptan dagæ ell*er* bodæ iii mark mod alle eghere oc iii mark ko*nnin*gen, men ford*er*wer nogh*er* ma*n* andens myllæ dam æll*er* fiske dam, tha skall ha*n* holdæ ha*num* th*et* skadeløst i gen m*et* xl mark oc xl koni*n*gen, oc for tissæ sagæ skullæ mæn weræ*) sægh m*et* kyns næffnd.

2.

It*em* th*et* maa wæll wær*e*, ath en clærk maa befalæ en lægma*n* at forfylgæ for sægh ran æller h*er*werki æll*er* och m*et* kyns eedh.

3. Vm fiskeri.

Skil mæn om fiskeri, tha skall hwer haffæ macth till ath fiskæ som han hawer repdragen iorth a sin mark.

4. Vm skog oc mark.

Th*en* skogh, som en tid ær skyfft, hwn maa aldhr*e* skyfftes m*et* reeb Æntogh at marken skyfftes.

*) *Dette Ord er i Mskr. skrevet utydeligt.*

5. Vm clærckæ.

Um en clærk, ther wigd ær och hauer sin open kronæ, han saarer æller i hiell slaar en lægman, æller en lægman en clærk, thaa skullæ sandmæn ther æy om skiliæ, Men gør en lægman en clærk saar, och worther feld ath logen, bødæ mod koningen for blodwidæ oc bødæ ligwel mod biscopen for hans ræt. Æn gør en clærk en lægman saar, (2. Bl.) bødæ mod biscopen oc æy mod koningen.

6.

I hwær torughkiøpsted skullæ wære sandmæn oc næffningh, oc om thii feldes tha skullæ thii bødæ sex mark for theres bosloth oc æy meræ, oc skall broder æffter næffningh toff (ærffue)*) æffther annen, om han ær hans arffuing i ant gotz oc æy ælders.

7. Vm trinnæ flodermall.

Man skall widæ ath trinnæ flodermall ær thryy aars laghæffdh vden kiære.

8.

Um man dømmer wret dom, ær thet saa at sagen gaar paa iii mark, som dømes oc æy høgere, tha bødæ iii mark bunden oc iii mark koningen for vræt dom han som vræt dømer. Æn gonger sagen ywer iii mark, tha bødæ han sex mark bonden oc sex koning.

9.

Um noger man worther fritløs vlogligh, tha maa han feldæ sandmæn met biscop oc bymæn innen sex vger

*) ærffue *findes her ikke i Mskr., men dette eller et lignende Ord kan her ikke undværes.*

haffuæ sin friit igien, Oc tislig*es* maa man oc feld*es* m*et* biscop oc bygdæmæn, aa ligæ wæll ath sandhmæ*n* haffæ swor*et* hanu*m* till friit oc til bod, oc th*et* holder i alle sagæ for huilkæ nog*er* ma*n* worth*er* feld ell*er* resd anten m*et* sandmæ*n* æll*er* m*et* næffni*n*g ell*er* hæretz næffnd.

10.

Um nogh*er* ma*n* haw*er* wind*es*byrdh paa hwat sagh th*et* helst ær, oc th*e*n ma*n* haffer ock saa tisliges som hanu*m* amod ær i sagen, ta skal th*et* standæ fast for rættæ som (3. Bl.) biscopen oc attæ bæstæ bygdæ mæn i th*et* hær*et* finde for rættæ.

11.

Hwilken som i hiel lad*er* sla æll*er* slar sin hosfrw æll*er* hosfrw hosbondæ, oc thii seyæ ney paa anten sider, tha skall neffnes tolff aff th*et* hær*et* som wvildugæ ære, huilket flestæ aff th*e*m feldæ for rad ell*er* g*er*ni*n*gh, th*et* bliffæ feldh och skall ther*es* edh ald*er* straffes, vden som for star skr*i*ffu*et*.

12.

Sandmæntz eth oc neffni*n*gs toff oc hæretz næffnd*es* toff skall stadfæst bliffæ, om thii æy till tales æll*er* stæffnes inne*n* sex vgh*er* for ther*es* toff.

13.

Koni*n*g skall ængen ma*n* stæffnæ vden siit hær*et*, Men koni*n*ge*n*s fogh*et* skall ha*num* till talæ inne*n* siit hær*et* paa koni*n*gens wegen oc for windæ hanu*m* æffth*er* logen.

14.

Um noger man giores formyghet gammell æller vwidsk met alle, tha skullæ hans arffuingæ haffæ hanum met siit gotz.

15.

Um nogen man worther i hiell slagen i kiøpsted æller fanger noghen anden vnd døt, tha skall hans gotz æy hindres æller oc besættes, vden thet som tha findes i then kiøpsted som han dødæ.

16.

Qvinner skullæ icki henggæs for tyfferi mæn skullæ iordes, men ær thet saa myghet ath quinnæ bør at iordes faræ, Oc findes hwn fructsommelig ath wære met barnæ, tha skullæ bodæ hennes ørnæ aff skeres.

17.

(4. Bl.) Alle opnæ breffæ ther giffes loglig sculle stadfæst bliffæ, vden then som insiglet till hør kan weriæ sægh met kyns næffnd, ath saadanæ breffæ var alder giwen met hans sambtøcki.

18.

Ingen man maa panttæ noger man then iorth, huilken han hawer ey mact til at skøde hanum.

19.

At arff bether arff glossa.*) Thet holdes icki om iorth, som man ærffuær æffther father och mother æller

*) *Dette findes i Mskr. ikke anderledes, skjønt det er noget besynderligt.*

æffter oldæfater æller oldemother, men i rörindes gotz som ther falder paa beggi sider æffter brodersøn æller tisligesæ till fierdæ mannæ.

20.

Man skall widæ, ath igildh ær swo myghet som tyffen stæll fra bunden, twigild ær thwo saa myget. Trigild ær then bod ther man tinger sægh fra bunden met for tyfferi, oc kallis mitsommers pæningæ.

21.

Thet ær herwerki om noger man bryder noger almyndeligh bro æller tingskammel, Men thii, som then bro skullæ holdæ ferdugh, skullæ gøre en man myndugh aff them siælffuæ ath delæ thii delæ, Men brydes tingskamel, ta skall alth hæret, som thet tingh pleyger ath søghæ, gøre en man myndugh at delæ thii delæ.

22.

Ath enghen nyy told skal paa legges vden met alle dańskæ mæntz samtockiæ.

23.

Skall eth almyndeligh raad oc hoff wære i nyboregh oc holdes en tid hwært aar.

24.

Item Then som talde (5. Bl.) oc æffther mall skal følig æffther noger man som dræben ær, tha skall han for siit arbeyd haffæ iii mark aff hwærth sall for sin vmagh.

25.

Hwo som openbarligh kiænd*es* paa tingi, at ha*n* hawer leyget hoss nog*e*r mantz ectug konæ, ta skall ha*n* strax gribes oc halshwgg*es*. Æn kiær*es* ha*n* pa tingi aff hen*n*es ectugh ma*n* for saadan sagh, weriæ sæg antug m*et* næffnd i kyn æll*er* bødæ XL mark mod bonden oc saa koni*n*gen.

26. Vm felug dagæ.

Hwo som an*n*en i hiel slar i felug dage æll*er* saarer, wær*e* strax fritløs man, hwat heldh*er* th*et* wort giord i dagæ æller vden, tha skullæ sandmæ*n* om skilliæ oc skall a ligwæl bødæ for hwært saar æffth*er* logen, om ha*n* æy døør.

27. Vm vræt witnæ.

Hwo som vræt witn*er* aa tingi, bødæ at th*et* mīnstæ iii mark modh bu*n*dæn oc iii modh koni*n*gen.

28. Vm vdlænding.

Hwo som worth*er* trængd paa kyns edh æll*er* frændh*er* eth, tha maa ha*n* ene swær*e* i helgens eeth ath ha*n* haw*er* æy frænd*er* innen riget, oc siden maa ha*n* weriæ sægh m*et* tolff mæntz eth m*et* huilkæ han maa faa.

29.

Um nog*er* ma*n* sag*er* anden paa tingi for noger sagh, for huilken han ær icki stæffnd till tinget, tha maa ha*n* haffæ siit beraad (6. Bl.) till th*et* næste tingh th*er* æffth*er*,

hwat han skall swære. — **Hic explicit liber legis Danorum.** *)

*) *Slutningen, der her vistnok mest har Hensyn til Jydske Lov, som med mere indeholdes foran i Manuskriptet, findes i det mindste to Steder omstændeligere og som følger:*

Et sic breuiter expliciunt hic articuli de correctionibus legis, quos lillæ tord deghen noriuciæ legifer composuit et ex consensu meliorum regni in parlamento danorum nyborgh rex valdemarus confirmauit.

Dog er det at bemærke, at denne Slutning er overensstemmende med den, som er anbragt efter den latinske Text af Artiklerne.

2.

THORD DEGNS ARTIKLER

i den længere danske Affattelse.

Hær begyndnes noghre artichelle aff lillæ tordh diegns logh, som lantz domere wor vthi nørræ iwtland paa wigborgh lantz tingh, Och kongh woldemar met ypperstæ mentz samtycke i righet stadfesthet i nyborg i danner hoff.

1. Vm wanloph.

Hwo som wandloph ledher vd aff sinæ rettæ gamblæ ærildz loph, Han skal thet forbæthere oc komme thet vdi sin førmere loph i geen innen xv Daghe Oc Skal ther till alle them, som eyghere ære till thet samme watn, giffue iii march Oc koninghen iii march. Æn om man forderffwer annen mantz mølle dam, tha skall han gøre hanum thet skadeløsth oc bøthæ modh hanum XL march Oc koninghen XL march. For tessæ sagher skall man weries met frender eedh.

2. Om clerck oc legmans befaling ran at delæ.

Thet maa wel wære at een clerck maa befale een legman ath forfylgæ thet som frendher eedh paa rører eller Raan eller Herwerkie.

3. Om sannementz tingsteffningh.

Skal enghen steffnæ sannemen til lantz thing vdhen rettæ sagsøghere eller nogher paa hans wegnæ, som ther er paa tinghe till skicketh Oc som wether helthes ær at bethale sannemen theres hestæleyæ oc sitt faldsmaal meth, Om thogh

gangher hanum ywer forthi at han icke vdh ladhe sin hestæleye till tiidhæ.

4. Om fiskeril.

Om trettæ worther paa om fiskerii, Tha skal hwer haffwe loff till at fiskiæ som han haffuer reep draghen iordh paa sin marck.

5. Om skou skiffthe.

Then skowff som een sinnæ er skifft met reep han maa aldrigh tidher skifftes en doch at marcken skifftes.

6. Om clerck oc legman berries.

Om en clerck ther wighet er oc haffuer sin opnæ krone saar gør en ligman eller skadher hanum, bøthæ biskopen sitt faldzmaal och ey koninghen. Æn gør een ligman en clerck saar, bøthæ koninghen for sin rett och biskopen for sin rett. Oc ther om skulle sannemen ey andherlundh om skilliæ.

7. Om man giøres fritløss met stockeneffnd.

Om nogher gøres fritløss met stockæneffndh oc stockeneffnd worther feldh oc han dømess till sin friith i geen som fritløss wor giorth, tha wor hanum vrett giorth oc forthi aa han ath haffue halff delen wiid koninghen aff then bodh stockeneffnd bøthe for theres eedh.

8. Om kiøpings sannemen oc neffninghe.

Hwer byy som køpingh kalless ther skulle wære sannemen oc neffninghe vdi Och hwer there giffue for sin bosloth sex marck.

9. Om skouhug.

Hwo som huggher annen mantz skowff oc fører borth, Tha maa then ther skadhen fick eller giordes forfylghe herwerkie eller Raan. Æn huggher han nedher och lather ligghe, tha maa han forfylghe herwerkiæ, Thogh skal skowffuen wære, som hugghen er, iii mark peninghe werd och togh skall then, som hwgh, holdhet eyære mannen skadesløst.

Item skal oc brother effther brother erffuæ neffningh, om han er hans arffuingh i annet gotz oc ey ellers.

Item Man ma withe at trinnæ flothermol er try aarss laghefftd.

10. Om man dømer vrett dom.

Dømer nogher vrett dom oc gangher paa tree march som dømess om, Bøthe bondhen iii marck for vrett dom oc saa koningh. Æn reiiss saghen høgher en iii. march, bøthæ bondhen sex march och koninghen oc saa møghet.

11. Om fritløs sworen man aff sannemen.

Sua som then ther fritløss er sworen met vrett maa yweruinne sannemen met biskopp oc bygdementz witnæ och komme swaa till sin friit i geen, Swo maa och nogher gøres friitløss met biscopp oc besthæ bygde mentz witnæ, en thogh at sannemen haffue sworeth hanum til friith och till boedh, och thet holdes i alle saghe som nogher man antugh feldes eller wærries met sænnemen eller neffningh eller stocke neffndh.

12. Om witnæ aa beggi sidher pa en sagh.

Om nogher man haffuer witnæ om nogher sagh oc hans delæ man haffuer oc witnæ om then samme sagh, Tha

skall thet witnæ holdes altiid fast, hwilket biscop oc bestæ bygde men viii i thet herret samtycke.

13. Om hionelags mandraph.

Om man dræper sin hosfrve eller hwn hanum oc then, som sectes, dyyll, Tha skal tolff opneffnes aff thet herrith, oc hwo som fleest aff the tolff ower winnæ for then gerningh eller raadh eller bwdh the skullæ alle wære fritløsæ, Och theres eedh skal aldrigh feldes, Och hwer en som i modh swærrie bøthæ bondhen iii march och koninghen oc saa møghit.

14. Om sannementz eed oc stockeneffndz eed.

Skal sannementz eedh och stockeneffndz eedh bliffuæ stadfasth, om the ickiæ sæchtes eller steffnes innen sex vgher dagh.

15. Om konings steffningh.

Koningh skal ey steffnæ nogher man vthen siith herrith, Men koninghens foghet skal paa koninghens wegnæ kiære paa then som for saghen er och fylgæ thet till en fulh endhæ.

16. Om vdleffuen man eller vwittigh.

Om man giøres for saare*) gammel oc wanfør eller worther vwitsk met alle, tha skullæ hans arffuinge haffue hanum met alth hans gotz.

17. Om bradøth i kiøpingh.

Hwo som worther dræpen i køpingh eller fangher annen bradødh, tha skal hans gotz ey hindress vthen thet gotz, ther tha paa hanum finnes i then køpsthet som han bleff dødh vdi.

---

*) *I Manuskriptet kan her ikke læses anderledes.*

18. Om mandrap i horsengh oc sannementz tugh.

Om nogher man seyær sigh at haffue dræpeth nogher man i horsengh oc haffuer ther two mentz witnæ till, tha skulle sannemen skilliæ ther om hwat heldher han wor dræpen i horesengh eller ey. Och swerriæ the at han wor dræpen i horesengh, tha skal inthet bøthess ther for modh then dødes frendher.

19. Om qwinnæ tyffnetz rett.

Qwinnæ skullæ icke henges, om the stiæle, men the skulle leffuende iordes. Æn er hwn met barne, tha skal bothe hennes ørnæ äff skæres.

20. Om opne breffwes fasthed.

Alle opne breffuæ som loglighe giffues skullæ stadfastæ bliffue, ffor vthen (then*) som intzæygleth till hører kan werrie sigh met kyønss neffnd, ath tilligh breffue wore aldrugh giffne met hans samtycke.

21. Om pantte iord.

Ænghen man maa settæ annen man then iordh i pantt, hwilken iordh som han haffuer ey macht tiill at skiødæ bortt met lantz loghen.

22. Om arff bether arff i alle skiffthe.

Thet holdes ickiæ om iordh eller rørindes gotz som erffues effther father oc mother, oldhefather oc aldemother, Men thet holdes om rørindes gotz som aff sides kommer till arff mellom hosbondhe oc hosfrve, so som effther sersøn eller effther brother eller mother brother eller serbarns barn oc i lighe maathe intill fierdæ liidh.

*) then *findes her ikke i Manuskriptet.*

23. Om forwundhen man vdi stockeneffnd.

Om nogher vdi stockeneffnd worther forwundhen, tha skall han ickiæ ther effther neffnes i stocke neffnd eller nøthes tiil ath skielnæ, e methen bewisess kan at noghre er flere i thet herrith, som i stocke neffndz eedh ickæ er forwundhen.

24. Om logbwdhen iord til tinghe oc vlogbudhen.

Hwo som sigher segh att haffue logbwdhet sin iordh tiil thingæ, tha skall han thet bewissæ met tings witne, ellers holdher thet ickiæ, thet er ath han ey mo werighe segh met logh oc eedh modh things witnæ.

25. Om igild oc twigild.

Igildh er saa møghet som tywen stiæll fraa bondhen och twigildh er tw saa møghet. Æn trigild er then boedh ther tyffwen tingher segh fraa bondhen met for tyffueri oc kaldes mitsommers penninghe.

26. Om tingstock oc alminnigh broo brytes.

Om nogher bryther alminneligh broo opp eller tingstock, thet er herwerki, oc the som then broo skullæ holde ferdugh the skulle tiil skickæ en man, som then sagh skal forfylghæ. Men worther tingstock brott, tha skal en man tiil skickes aff menigh almwghe, som thet thing pleyer at søge, oc han skal delæ the delæ.

27. Om tiændhe fellugh.

Thighende fælugh er thet, om konæ sither met synæ børn i fællugh effther theres fathers dødh och fangher hosbondhe i senghæ i geen oc theres fæthernæ worther ickiæ kwndgiortt tiil tinghe, tha ære the alle sammen i tiendhæ

fellugh. Thet samme er oc om hosfrve door och mannen tagher sigh hosfrue igeen oc haffuer børn och theres møtherne gotz worther ey kwndgiortt till thingæ, tha ære bothe han och hwn och hans børn oc henness børn alle i thiende fellugh i rørendes gotz.

28. Om sagsøghers gield effter mandødh.

Then man som sagsøgher er effther mantz døød han skal haffue iii. march aff hwer sall, forthi at han forfølgher saghen och for hans vmagh.

29. Om bekend hoor pa tinghe.

Om nogher man kendes paa tinghe at han haffuer leghet met annen mantz ecthæ konæ, tha skal han strax griwess och halshugges. Men kiæres ywer hanum paa tinghæ aff hennes bondhæ, tha skal han som sectes antugh wærie sigh met neffnd i kyn eller bøthæ XL mark modh bondhen oc koninghen och saa møghit.

30. Om mandrap i felugh dagh.

Hwo som annen dræper eller saar giør i felugh dagh, tha skal han wære fritløss for then gerningh, och sannemen skulle skilliæ ther om met theres eedh hwat heller thet wor giortt i felugh dag eller ey. Men for saar skal bøthess och fyllestæ gières aff hans gotz ther skaden giorde.

31. Om thingfriid.

Hwo som wandhrer till things oc nogher brydher modh hanum oc giør hanum vfriid saa neer thinget, at man maa standhe paa thingeth oc see thet, Thet bliffuer tingfriithz brøthæ. Saa er och om thet skeer paa tinghet, lligherwiis brytess och tingfrith then gantze dagh, som herritz tingh

oc sysel tingh holdes, ner man wandrer fraa tingh, om nogher bryther modh hanum. Men nar man wandrer fra lantz tingh, tha skal then thingfrith ware then dagh vdh och then annen dagh som kommer nest effther. Men om thet sker paa tingh ath tingfrith brytess, tha skal then sagh kæres oc vtgiffues then samme dagh paa tinghe, Och paa thet annet tingh ther nesth effther skulle xii men opneffnes at skelnæ ther om, och paa thet trediæ tingh skulle the skelnæ ther om. Men brytess tingfrith førsthen man wandrer fra tinghet, tha skall saghen giffues vdh och kiæres thet nestæ tingh ther effther.

32. Om wyrdnings iord for falsmaal.

Om iordh wurdess bondhen eller koninghen for fal'dzmaal, tha maa then som iordhen egher eller hans frendher løsen i geen innen iii aar. Men løses hwn ey ther for innen, tha beholdher bondhen oc koninghen saa møgith iordh som them wor till wordh for theres sagefaldh till ewinnelig eyæ.

33. Om skotzmaal.

Om nogher man worther feldh till iii march sagh vndhen thaghet manhelligs maal oc wil han skiwde sigh eller nogher paa hans wegnæ, tha skall han skiwde segh till koninghens dom och then samme dagh och paa thet samme tingh som han worth feld for sagh, Och han skal innen femthen Dage wandre aff stedh. Men skiwdher han segh oc fylgher ickiæ sith skotzmaal, tha skal han bøthe iii marck modh bondhen oc koninghen oc saa møghet. Men skiwdher han segh ickie, tha bør fogedhen at taghe firæ trofaste danne men met segh oc ganghe tiill hans hwss, som feldh worth for trigge marcss sagh, och flii bondhen oc koninghen rett vndher iii march til brødhe. Togh skall ther gømmess

trinnæ lagdaghe tiil forne. Men fliir han hanum ey rett for thet første paa mynnelsæ, tha skal han bøthæ iii march for sin fortroddhenskap som før er sagd, oc for thet anneth pamynnelse oc saa møgith oc for thet trithie oc saa møghit, oc ffliir han hanum ickæ tha rett, tha maa han ther effther nødhe hanum till met koninghens breeff at flii segh retth oc at bødhe for sin fortruddhenskap. Men then foghde, som bondhen fliir rett som før er sagd, eller hans metfylgher skall ey skyldes for herwerki eller for Raan.

34. Om almynnigh tingsteffningh.

Hwo som skal steffnes tiil tingh, han skal steffnes tiil sin sogne kirkæ met two witnæ for soghne men then søndagh nest fore tingh.

35. Om fritløsman.

For hwat som helst sagh nogher man worther giort fritløss fore, tha mo ey koningh giffue hanum sin frith i geen, førre en han er satt wiid then han haffuer brott e modh oc haffuer bøth modh hanum.

36. Om man ietter annen sit gotz at selliæ.

Hwo som ietther annen paa tinghe at han wil selliæ hanum sitt gotz, tha er han plectugh tiil at fulkomme thet, men ietther han hanum at selliæ hanum annen mantz gotz oc han ickæ fulkommer thet, tha bør hanum at bøthæ tree march modh bondhen och koninghen oc saa møghit.

37. Om husfrith oc kirkefrith.

Om nogher driffuer annen vdh aff sin gord eller aff kirkæ eller draffuer hanum vdh aff sin gord eller aff kirkæ oc gør hanum sithen skáthe i flucthen vdhen gordhen eller

vdhen kirken, thet er hwss fritzs brøthæ. Æn hwo som annen elther eller draffuer met raadhit radh aff riisboo som dige er om eller a skipp eller a kirkæ gord oc gør hanum skathe i flucthen eller om han met raadhit radh gør hanum skathe vdi forskreffne stædher, thet er oc hwss fritzs brøthæ. Æn driffwer man annen fra sin plow, thet er och herwerki, om han gør hanum skathe.

38. Om qwinnes lagbywelsæ til tinghæ.

Thet er logligh lagbywelsæ om een møø eller encki till bywdher sinæ frendher paa sitt herritz tingh eller lantz tingh eller sysel tingh, at the skulle giffthe henne, och paa thet samme tingh som hwn begøndher sin lagbydelsæ ther skal hwn forfylghet.

39. Om logh at giffuæ lagtyme dags fore helligh.

Logh som giffues skal tiendhe dagh, och om then tiendhe dagh er hellugh, tha skal loghen giffues then dagh till forne. Er oc then dagh hellugh, tha skal loghen giffues then annen dagh tiil forne. Och skal man merke at logh skal altiid giffues for helligth, vndher taghet manhelligh maal. Och then dagh som loghen festes paa han skal ickiæ regnes meth. Æn hwo som annen till hører innen femthe ledh han mo giffue logh met hanum. Item worter nogher trengd paa kyøns eedh som ey haffuer frendher i righet, tha mo han enæ swærie at han haffuer ey frendher i righet, Och sithen mo han werriæ segh met tolff logfaste men hwilkæ som han mo fanghe till segh.

40. Om tyuff.

Om nogher antwordher fogedhen tiwff paa tinghe oc lather fogedhen hanum sithen løss bortt vdhen tings dom, bøthæ bondhen XL mark oc koninghen och saa møghit.

41. Om stockeneffndz eedh.

Hwo som paa tinghe vdgiffuer siitt kæremaal om nogher sagh som stockeneffnd hører om at skilliæ, och han lather stockeneffnd opneffnæ och ther effther ywergiffuer thet oc fylgher ey then sagh, bødhe bondhen iii march oc koninghen sex mark. Men for en stockeneffnd opneffnes, tha skal then, som skadhe haffuer fanghet, paa thet samme ting giøræ sin eedh modh then hanum giordhæ skadhe eller vrett. Och for vdhen han swer, tha aa ickæ stockeneffnd at skilliæ ther om. Æn alle the saghe ther stockæneffnd skall skilliæ om, the skulle delæss och forfylgess tryy tingh.

42. Om raadesagh oc budh.

For hwat sagh nogher sectes for ath han haffuer bodhet eller giffuet raadh till then sagh, for hwilken sagh nogher maa mistæ sin friith, wærrie segh antugh met kynss neffndh eller bøthæ XL march bondhen och saa koninghen. Æn om han sectes ther fore at han bødh eller gaff raadh till, ath nogher wort trelbordh, bøthæ bondhen XL march, om hans kyn icke wærrie hanum, och koninghen och saa møghit, ffor tissæ saghe skal then tingsteffnes betidhen som sechtes.

43. Om biscop fester logh eller hans official.

Om nogher biscop eller hans official festher logh oc giffuer henne, wære sigh orsaghe och then logh skal aldrigh feldes.

44. Om loghfordeelt man siær annen tiænnist.

Om nogher man annamer then man i sin tiænniste som loglighe er logmaal ywer ganghen, oc then som hanum haffuer forfuldh logmaal ywer eller fogedhen giffuer kiære till tinghæ ywer then man, som hanum holdher, tha skal then

som hanum holdher wærrie sigh met frendher eedh, at han wistæ ey aff thet han wor fordeelt, och vtleggæ hanum gensthen eller oc gøre fyllesthæ fore hanum.

45. Om testamente.

Haffuer man fuldh macht i sitt testamentt ath oplathe hwem han will vthen sinæ arffuinge bothæ iordh oc anneth gotz som vretteligh er adkommeth, oc sidhen mo han giffuæ for sin siell halff sin howit lodh ald enestæ i rørindhe gotz. Men wordher ther sidhen tretthæ om, tha skulle sænnemen ther om skilliæ.

46. Om ølsale, hwat tønne øl skal gieldæ.

Om man boor i axel kiøpingh, tha mo han ey selliæ en tønne øøl dyrer en x øre, Och hwo som dyrer kiøper tønne øøl, han bøthæ iii march for hwer, halffuæ delen tagher fogedhen oc halff delen borgheren. Men i kiøpstædher som haffn oc indseglingh er till, ther mo tønne øøl kiøpess for en march.

47. Om gerslæ for winthersedh oc worsed.

Rogwangs gordhe skulle gerdes for sancti morthens dag och worsædes gordhe skulle gertes for sancte wolborgh dagh.

48. Om kyøns neffnd oc stockeneffnd.

Skal man merckæ ath i alle thessæ ny loghe skal alle frendher eedhæ wære kyns neffnd. Och i stockeneffnd skal wære xiii opneffndhæ oc hwat som the fleestæ aff them swærie, thet skal bliffuæ saa fast ath thet mo aldrig i geen kallis, saa som før er rørd.

49. Om wold oc welde oc woldsman, ther skyffling ywergor.

Hwo som met sa*m*ningh kommer till nogher mantz gotz och vforretther bondhen, saa at ther gaar skyfflingh ywer, tha kan then som theligh vreth gioeres aldrigh fortiæ eller mistæ sin rett, før en koningh kommer till lantz tingh oc lather opneffnæ xiii aff the bestæ men, som tha paa tinghæ ære, at skelnæ ther om. Och the som op worde neffnde the skulle paa thet samme thing skelne ther om, hwor stoor then skathæ wor ther hanum wor giortt. Och hwor mange som the tha thøyæ och swerrie till, the skulle alle wære fritløsæ, oc the som haffue fonghet skathen, them skall gioeres skatesløssæ aff theres gotz som gerninghen giorde, oc koninghen skall bøthess XL mark for weldhæ, som the giorde i koninghens righe i thet at the heffndhæ them sielff oc forsmodhæ koninghen till dommere.

50. At foghet maa ey forfylge nogher sagh aa sit ting.

Fogedhen maa ey taghe segh noghen sagh til at forfylghe i thet herrith eller kiøpsthet som han er foghet vdi, for vthen then som sagsøgher er ey will anname then sagh.

51. Om falske witnesburdh.

Hwo som falst witnæ ber paa tinghæ eller falst witnær, han skal bøthæ iii mark modh bondhen och saa modh koningh.

52. Om then sag man ey er tingsteffnd til.

Om nogher sæcther annen till tinghæ for nogher sagh

som han ickiæ er tingsteffnd till, tha bør then som sectes at haffue siitt beraad hwat han skal sware till thet nestæ tingh ther effther.

53. Om qwinne krenckes oc borttføres eller vndlockes.

Hwo som annens mantz ecthæ kone krencker och vndfører henne hiemmælighe eller openbare och gribess han met ferskæ gerningher, tha skal han wære fritløss for the gerningher, Men kiærer hennes hosbondæ paa hanum for telıgh brøthæ, tha skal han werries eller felles met stockeneffnd aff thet herrith som gerninghen wor giortt i, och worther han feld, tha skal han wære fritløss ther fore.

54. Item om qwinne krenckes oc vndføres.

Om nogher man vndfører annen mantz systher eller datther oc krencker hinnæ, en togh at hun tiigher oc samtycker, tha skulle sannemen met theriss eedh ther om skelnæ, hwatheller hwn wor førstæ tiid woldtaghen eller ey, Och swerrie the, at han fyrsthæ sinnæ krencked hennæ met wold, tha skal han wære fritløss. Men hwat heller hwn wor woltaghen eller ey, tha skulle togh skelnæ ther om, hwat heller hwn wor sin father eller brother fraa taghen och vndførd fore eller ey. Och om the feldhæ hanum ther fore, tha bøther han togh XL mark modh bondhen och koningh. Och ther for vthen mo bondhen forfylghæ herwerki, om thet wor hanum then tiidh hanss fenckæ (frenckæ?) wor hanum vndførdh.

55. Om heffnd effther manded.

Om nogher man heffnær effther sin frendes dood och dræper fritløss man, ther om skal sanne men ey skilliæ. Men

dræper hanum noghen annen man som ickiæ er frende, tha skulle the skilliæ ther om. Togh om koningh eller frendher will taghe sigh then sagh eller gerningh till, tha skal ther inthet bøtess fore, men willæ the ey, tha skal han som dræpthe bøthæ trinnæ saal. Men seygher han ney, wærriæ sigh meth neffndh i kyn.

(De vulgære Manuskripter, og den nyere plattydske Oversættelse, have nogle og 60 Artikler; et af disse har dem i følgende Form.*)

57. Om mandhelge.
Mandhellemaal ær thett at mandt saa fordelis, att handt kandt bliffve fredløss, om hand ey retther segh førre.

58. Om besettning, svarer til den i Anhanget under 11 aftrykte Artikkel (jfr. S. 304), men med følgende Tillæg:

Oc ere lofflig besetning udi fire steder, som er først udi kiøpsteder, udi frii berck, udi konningens neruerelse oc foorstrandt haffuer ther som seylatz er indt.

59. Huorledis iord delis, svarer til den i Anhanget aftrykte 13. Artikkel.

60. Om lagmaall med sandemendt.
Thet loghen siger, at inthett mynde endt sex uger fuldkommes logmaall mett sandemendt, thet er dog icke mere endt iv uger om thett actes rett.

61. indeholder Beregning af gammel Mønt.

*) *Jfr. herom i Forerindringen (i Slutningen).*

62. Om Fledføring.

Fledføring er then som mett egen frii wilie selgier, skøder och affhender sig sielff och sine penninge oc altt andett gotz handt eyer oc eyendes bliffuer udi alle maade till skade oc fromme for nogen beskelig opholdt till føde, klede oc all anden opholdt hans liffsthiidt, som siellandtz lou videre formelder therom.)

3.

THORD DEGNS ARTIKLER

i den latinske Affattelse.

Articuli et correcciones legis, quas lithlæ thord diæghen noriucie legifer composuit, et consensu meliorum regni in parlamento danorum nyburgh rex woldemarus confirmauit.

Primo.

Qvicunque aquam deduxerit extra antiquum cursum, reparet illud infra xv[clm] dies et omnibus possessoribus soluat tres marchas et regi tantum. Si vero possessiones alicuius que dicuntur mølnedam vel fiskedam destruxerit, reddet eum indempnem cum iure XL marcharum et tantum soluat regi. Pro hiis causis debet se defendere iuramento cognatorum.

2.

Item bene liceat quod clericus laico causam rapine committat prosequendam, similiter causam herwærki.

3.

Item non debet aliquis ad placitum generale veredicos citare, nisi exsecutor cause vel aliquis ex parte sua ad hoc in placito constitutus, vel aliquis qui veredicorum hæsteleyæ exsoluere sufficit cum emenda, si conuincatur, quod suum hæsteleyæ non exposuit legitimo tempore.

4.

Item de wetherwisteboot, qui morti alicuius interfuerit, soluat heredibus interfecti sex marchas et regi tres marchas.

5.

Item si aliquis aduocato furem suum tradiderit in placito et aduocatus ipsum contra iudicium placitantium liberum dimiserit, soluat bondoni XL marchas et regi tantum.

6.

Item si contencio fuerit de piscatura, tunc quilibet licenciam piscandi habeat, sicut habet repdraghen in suo mark.

7.

Item silua semel diuisa nunquam potest fune solari diuidi, licet campus diuidatur.

8.

Item si conquerens causas aliquas promulgauerit, super quibus denominati qui dicuntur stoknæfnd tenentur discernere, et illos stoknæfnd fecerit denominari et postea omnino non fuerit causam prosecutus, tunc soluat bondoni tres marchas et regi sex, tamen antequam nominati fuerint debet iniuriam passus contra iniuriantem eodem placito iuramentum suum exponere, et nisi iurauerit, non teneantur discernere stoknæfnd, et tercio placito debent per duos fylling moneri ad discernendum.

9.

Item prosecutio omnium causarum, super quibus tenentur stoknæfnd discernere, debet fieri per tria placita.

10.

Item clericus ordines habens et coronam, si wlnerauerit vel occiderit laicum, vel e conuerso, super hoc non debent veredici discernere.

11.

Item si aliquis pace priuetur per stoknæfnd et ipsi conuincantur et conuictus paci restituitur, tunc paci restitutus erat iniuriam passus et tenetur medietatem cum rege percipere de iure, quod stoknæfnd soluerint pro iuramento suo.

12.

Item pro quacunque causa aliquis impetitur quod ad illam causam consilium dederit vel mandauerit, pro qua causa aliquis pace priuari potest, si iuramento cognatorum quod dicitur næfnd i kyn se non defenderit, soluat bondoni XL marchas et regi tantum. Si autem impetitur quod consilium vel mandatum dederit, quod aliquis wlneratus fuerit, si cognati ipsum non defenderint, soluat bondoni duodecim marchas. Si autem accusatur quod propter consilium eius et mandatum fracta brachia vel tibie, et cognati eum non defenderint, tunc soluat bondoni XL marchas et regi tantum. Pro hiis causis debet accusatus citari ad placitum tempestiue.

13.

Item si aliquis episcopus vel eius officialis leges firmauerit et eas soluerit, sit ipse excusatus et leges date cassari non debent.

14.

Item in qualibet villa forensi sint veredici et næffningi et quilibet illorum pro suo booslot soluat sex marchas.

15.

Item in quacunque hæret uel villa forensi facta fuerit rapina, in placito illius hæret debent næffningi illius hæret discernere, et qui accusatur pro causa rapine debet in placito sui hæret tempestiue citari ad illud placitum, quo næffningi debent discernere, si ille non habet brofyæl, tunc debet citari in placito generali.

16.

Item si aliquis succiderit siluam alicuius et succisam detulerit, tunc possit iniuriam passus prosequi causam herwærky vel rapine, si vero siluam succisam iacere permittit, tunc prosequatur causam herwærky, tamen debet silua succisa valere tres marchas denariorum. Successor debet possessorem indempnem reddere et sibi emendare XL marchas et regi tantum. Veredici debent tamen iuramento suo præscribere dampni sui quantitatem. Si silua minus valuerit quam tres marchas, tunc defendat se iuramento cognatorum vel soluat tres marchas.

17.

Item frater post mortuum fratrem næffningorum eth hereditare debet, si est heres suus in aliis bonis, et non aliter.

18.

Item sciendum est, quod thrinne flodemal intelligatur spacium trium annorum.

19.

Item si laicus clericum leserit et conuictus fuerit, solnat regi ius suum pro blowithe, licet episcopo soluat ius suum. Clericus autem si laicum leserit, satisfaciat episcopo et non regi.

20.

Item de iniusto iudicio, si causa de qua iudicatur summam trium marcharum continet et non vltra, emendet bondoni tres marchas pro iniusto iudicio et regi tantum. Si vero causa transcendit summam trium marcarum, soluat bondoni sex marchas et regi tantum.

21.

Item sicut pace priuatus potest testimonio episcopi et aliorum fide dignorum veredicos conuincere et paci sue restitui, ita potest aliquis pace priuari testimonio eorundem, licet veredici iurauerint, quod pacem habeat et emendet, et illud tenendum est in omnibus causis, pro quibus aliquis conuincitur uel defenditur per placiti veredicos, næffningos et denominatos.

22.

Item si aliquis super quacunque causa testimonium habet et aduersarius suus similiter habet, tunc illud testimonium tenendum est pro firmo, in quo episcopus et octo meliores illius bogd testimonio suo consenserint.

23.

Item si aliquis propriam vxorem occiderit vel occidi mandauerit, vel e conuerso, et ille negauerit, tunc nominandi sunt xiii de illo hæret, quoscunque plures illorum

conuicerint pro facto vel consilio vel mandato, sint pace priuati, et nunquam cassetur iuramentum illorum et quilibet contra iurantium soluat bondoni tres marchas et regi tantum.

24.

Item non debent veredici discernere ad monicionem illorum fylling, qui ipsos ad discernendum inuocant, sine consensu exsecutoris cause, et talium fylling quilibet soluat bondoni tres marchas et regi tantum.

25.

Item iuramentum veredicorum et næffningorum et denominatorum sit stabile, si infra sex septimanas non impetitur super suo iuramento.

26.

Item quod rex extra prouinciam suam nullum citet, sed aduocatus regis ipsum infra prouinciam ex parte regis impetat et conuincat.

27.

Item si aliquis redditur nimis decrepitus vel ex toto insensatus, tunc habeant heredes ipsum cum omnibus bonis suis.

28.

Item quicunque in villis forensibus interfectus fuerit vel alia morte subitanea moriatur, tunc bona racione aruekiop*), nisi illa quæ tunc inuenta fuerint in villa forensi, qua moriebatur.

---

*) *Her savnes i Ms. et Verbum, svarende til* bona, *i Betydning af „holdes tilbage" eller lignende; nyere Manuskripter have her* „non arrestantur".

29.

Item si aliquis contra aliquem legaliter docuerit, quod terras venditas venales in placito non exhibuit, tunc consideranda est deterioracio istius monetæ iuxta bonitatem monete regis woldemari et iuxta illam bonitatem ematur quælibet marca auri.

30.

Item si occisor dixerit se in loco adulterii aliquem occidisse, habens ad hoc duos testes, tunc veredici debent super mortem interfecti discernere distinguendo, vtrum in loco adulterii fuerit interfectus vel alibi, et si iurauerint quod in loco adulterii erat interfectus, tunc cognatis interfecti pro morte eius nichil emendetur.

31.

Item si aliquis aliquem pro suo seruicio receperit, qui pro aliqua causa legitime conuictus est, si iniuriam passus uel aduocatus illum placito incausauerit, qui eum tenet, tunc iuramento cognatorum se defendat vel excessus suos emendet, et si se defendit, tunc exponat illum statim vel satisfaciat pro eo.

32.

Item violencia que dicitur woldforsell est talis, si aliquis aliquem violenter tulerit alicubi contra voluptatem suam et est potens super eum tamquam super captum.

33.

Item mulieres pro furto non debent suspendi sed humari, et si tantum furtum est, quod humari debeant, et inuenitur quod sit impregnata, tunc abscindentur sibi ambe aures.

34.

Item habeat vir plenam potestatem in testamento suo cuicunque voluerit, exceptis heredibus, terras et alias possessiones male acquisitas resignandi, et postea potest pro anima sua legare medietatem porcionis sue tam in bonis immobilibus quam mobilibus, et si contencio fuerit, discernant super hoc veredici.

35.

Item si aliquis de aliquo ius, quod naam dicitur, receperit contra leges quæ in libro legali continentur, tunc habeat licenciam iniuriam passus causam hærwærky vel rapine prosequendi contra illum, ita tamen quod aliis, pro quibus conuictus erat, prius satisfaciat.

36.

Item si veredici, næffningi vel denominati ex parte alicuius discreuerint aliquem conuincendo, et non confitetur eis quod ille conuictus erat in aliis partibus, propter hoc non debeat puniri in pena pecuniaria. Si vero per sufficiens testimonium doctum fuerit, quod conuictus erat, tunc non discernant, et si exsecutor falsum testimonium esse docuerit, soluant ipsi pro falso testimonio vt supra dictum est, et exsecutor causam suam ex nouo promulget in proximo placito subsequenti, quod pro falso testimonio sunt redarguti.

37.

Item aperte litere que dantur debent stabiles esse, nisi possessor sigilli iuramento cognatorum quod dicitur kynsnæffnd se possit defendere, quod litere tales nunquam ex consensu suo date erant.

38.

Item si aliquis literas regis impetrauerit illegaliter, soluat bondoni pro prima litera vnam marcam et regi vnam, pro secunda tantum, pro tercia tantum, pro quarta litera bondoni tres marcas et regi tantum.

39.

Item non potest aliquis alicui terras illas impignorare, quas non potest secundum leges scotando alienare.

40.

Item arff bethær arff, illud non est seruandum in terris nec in bonis mobilibus, que post patrem et matrem, auum vel auam hereditario iure percipiuntur, sed in hereditate bonorum mobilium, que a latere contingit iure hereditario post auunculum vel nepotem vel in consimilibus vsque ad quartam lineam.

41.

Item si aliquis in stoknæffnd conuictus fuerit, postea ad discernendum non debet nominari nec cogi quamdiu potest docere, aliquem in illo hæret esse qui iuramento stoknæffnd non fuerat conuictus.

42.

Item de stoknæffnd, si in placito duodecim non inueniuntur, tunc nominentur qui in placito fuerint et inde nominentur absentes donec duodecim fuerint, et tempestiue debent super hoc certificari et excusacio absencie sue fiat sicut veredicorum.

43.

Item quicunque dixerit quod terras suas venales exhibuit, doceat hoc per testimonium placiti, et aliter non teneat idem quia contra testimonium placiti legibus se non defendat.

44.

Item si aliquis pro aliquo fideiussit, qui vitam vel membra demeruerat, emendet delictum eius in pecunia vt exprimunt leges, et soluat bondoni XL marchas et regi tantum, Si ille fugam dederit pro quo fuit fideiussor.*)

45.

Item quicunque in villis forensibus, que dicuntur axilkøping, lagenam carius emere præsumpserit quam pro x oris, soluat tres marcas de qualibet, dimidietatem recipiat aduocatus et dimidietatem ciues recipiant. In villis autem forensibus portum habentibus ematur pro vna marca.

46.

Item sepes, que dicuntur rowanggarde, debent ante festum beati martini, Sepes autem, que dicuntur warsætgarde, debent ante festum beate walburgis sepiri.

47.

Item notum sit quod igild est tantum, quantum fur abstulit bondoni, et twigild est in duplo tantum.

48.

Item tutor alicuius sit qui eius propinquior sit cognatus, non obstante si non sit sufficiens in bonis, dummodo aliquis pro ipso fecerit caucionem.

---

*) *I Manuskriptet ere nogle Linier, som her have været skrevne, igjen udkradsede, - dog formodentlig oprindelig.*

49.

Item delictum herwærky sit illud si aliquis communem pontem vel scabella placiti fregerit, et illi qui pontem reparare consueuerint constituant exsecutorem huius cause, si vero scabella placiti fracta fuerint, constituetur exsecutor ex parte communitatis que illud placitum tenetur visitare.

50.

Item scribenda sunt nomina eorum qui pace priuantur, et placito quo pace priuantur debent dicta nomina omni anno ter vel quater, quando maior congregacio populi affuerit, promulgari, vt cunctis pateat qui pace sunt priuati.

51.

Item quod nulla noua theolonia sine consensu danorum inponantur.

52.

Item quod generale consilium semel in anno nyburgis celebretur.

53.

Item vt leges woldemari regis, exceptis illis que in hiis scriptis sunt correcte, obseruentur, item regis erici bone memorie, que handfæst dicuntur, seruentur, et iste correctiones, si per regem confirmantur, tanquam leges inuiolabiliter obseruentur.

54.

Item tacita communitas est, si mortuo viro mulier cum pueris residet et, ipsorum patrimonio placito per cognatos non promulgato, virum receperit legittimum, tunc omnes sunt

in tacita communitate, et idem est si mortua muliere vir vxorem receperit, tunc sunt omnes in tacita communitate, et si vir pueros habet et bona materna non sunt in placito promulgata, extunc ipse et ipsa et pueri viri et pueri mulieris inuenta sunt in vna tacita communitate bonorum mobilium.

55.

Item notandum quod in istis nouis legibus omne iuramentum cognatorum sit iuramentum næffnd i kyn, et in eisdem legibus iuramentum quod dicitur stoknæffnd contineat xiii denominatos, et quidquid plures illorum iurauerint, hoc ita ratum sit, quod ipsorum iuramentum nunquam possit in irritum reuocari, sicut supra dictum est.

56.

Item quicunque per multitudinem populi ad bona alicuius accesserit et ibi iniurias bondoni intulerit per modum, qui dicitur skioffling, tunc iniuriam passus exsecucione iuris nunquam careat, antequam rex ad placitum generale peruenerit et xiii meliores tunc in placito existentes nominari fecerit ad discernendum super hoc, et nominati debent eodem placito discernere super quantitatem dampni sui, et quotquot iuramento ipsorum conuicti fuerint sint pace priuati, et iniuriam passi ex bonis ipsorum reddentur indempnes, et ex eisdem bonis emendetur regi ius xl marcarum propter violenciam, que in regno regis infertur vindicando se et regem iudicem contempnendo.

57.

Item de hethebrwn, scowbrwn, kiærrebrwn, scowflaar, si possessores vnius campi possessores vicinos super talibus causis impecierint, tunc qui impetuntur emen-

dent illud delictum, et si emendare non sufficiant, tunc possessores illos debent sine culpa ad placitum differre et aduocatus faciat eos perfecte excoriari. Si vero fugam dederit, vbicunque deprehensus fuerit, per quoscunque feratur sine culpa ad placitum.

58.

Item quicunque fuerit exsecutor homicidii, habeat de quolibet saal tres marcas pro exsecucione et labore suo.

59.

Item non potest aduocatus sibi assummere exsecucionem causarum in illo hæret vel forensi villa vbi aduocatus est, nisi nullus exsecucionem illam voluerit acceptare.

60.

Item si aliquis in placito fatetur se legitimam alterius carnaliter cognouisse, capiatur et decolletur, Si autem per maritum vxoris accusatur in placito pro dicto facto, defendat se iuramento cognatorum quod dicitur næffnd i kyn, vel soluat bondoni XL marchas et regi tantum.

61.

Item liceat cuilibet sine omni scandalo hospitibus expensas et pabulum vendere. Si hospes expensas receptas non soluerit et domesticus contra dixerit, tunc contra hospitem super expensis sic receptis causam rapine prosequi potest. Si expense adhuc minus quam dimidia marca valuerint, qui sic fecerit sit horror*) coram populo et hospitanti indiscrete sit scandalum in regno vniuerso. Religiosis et sacerdotibus liceat talem causam prosequi per aliquem pro exsecucione constitutum.

*) *Ms. har her* honor, *som vel kun kan være en Fejl.*

62.

Item siquis delictum husfrith in villa forensi commiserit, tunc fiat in placito illius ville exsecucio husfrith per villanos ibidem habitantes, consimili modo sicut in rure.

63.

Item semper firmandum est iuramentum plurimorum veredicorum, næffningorum et denominatorum, donec reprobetur. Ille autem, cum quo pauciores iurauerint, tenetur literas inquisitorias recipere et non alter, et semper ille recipiat literas inquisitorias qui se sentit indebite prægrauari et non alter.

64.

Item quicunque vindictam tulerit in aliquem propter excessus cognati vel amici sui, discernatur quod vindictam intulerit innocenti.

65.

Item si lex veredica uel næffninga vacauerit tercio placito, quo veredici uel næffningi discernere teneantur, extunc veredici vel næffningi, qui primo post instituantur, super causis prius promulgatis non primo placito, postquam instituti fuerint, discernant, sed secundo, vtantur autem testibus, qui dicuntur fylling, prius pro iuramento ipsorum testantibus, et ex nouo non debeant veredici pro eisdem vocari ad placitum generale.

66.

Item seruetur idem si veredici uel næffningi uel denominati sub silencio transfugerint illegaliter de placito, et

soluat quilibet illorum bondoni et conquerenti tres marcas, quum sibi ius suum silendo abstulit illa vice.

67.

Item seruetur idem, si violenter inpediti fuerint quod ad tercium placitum venire non possint, ita tamen quod sex fide dignos de suo hæret in testimonium habeant, quod erant violenter inpediti.

68.

Item quicunque alium infra treugas occiderit vel wlnerauerit, sit ex ipso facto pace priuatus, et vtrum infra treugas factum fuerit an non, super hoc debent veredici suo distinguere iuramento, pro wlneribus tamen factis de bonis suis leso satisfiat.

69.

Item si homo regis hominem regis leserit, emendet sibi vltra ius commune XL marcas et tantum regi, nisi qui lesus fuerit insultum fecerit quod dicitur aradh.

70.

Item pro omnibus delictis pro quibus debent XL marce emendari vltra ius commune, si lesus dixerit aliquem lesisse se et in ledendo sibi fecisse insultum qui dicitur araath, debent veredici distinguere iuramento suo, distinguendo tamen super dicta lesione iurabunt, quis illorum alteri fecit insultum. Similiter debent veredici distinguere iuramento suo, vtrum wlnus sit factum cultello aut non.

71.

Item statuendum est quod quilibet pro quacunque causa

pacem habeat secure veniendi ad placitum die, quo veredici vel denominati discernere debent, et si pace priuatus fuerit, demum ad tres dies et noctes dandi fugam quo voluerit securitatem habeat pro cognatis, et si cognati ipsum infra ipsas treugas, per regem ex consensu iutensium et fyonensium acceptas, wlnerauerint vel occiderint, sit ex ipso facto pace priuatus. et vtrum infra treugas ipsas factum fuerit an non, super hoc veredici suo discernant iuramento, non obstante quod ille pace priuatus fuit, quia infra treugas per danos acceptas et per regem confirmatas erat interfectus vel wlneratus.

72.

Item corrigendum est capitulum de homicidio, ita videlicet, quicunque pro morte alicuius impecierit, quod tunc veredici eundem et non alium pro dicta morte conuincant vel defendant, Si ille qui impetitur fatetur se fecisse, tunc veredici iuramento suo distinguant, vtrum debeat pace sua carere an non, si vero negauerit, et veredici ipsum defenderint et postea testimonio episcopi et aliorum fidedignorum in prouincia doctum fuerit, quod reum defenderunt, extunc sit ille reus pace priuatus, quia homicida erat et negauit se fecisse, et pace merito priuabitur, quia erat crudelis occisor, qui dicitur morthær quia factum suum negauit. Si vero veredici illum, qui inpetitur pro morte alicuius, conuicerint et postea testimonio episcopi et aliorum fidedignorum de prouincia doctum fuerit, quod innocentem conuicerint, extunc ipse qui pace illegaliter priuatus fuit per veredicos paci sue, conuictis veredicis, restituatur, et si ex toto innocens fuerit, extunc iuxta ipsorum testimonium iudicetur pro dicta morte excusatus et exsecutor cause hoc sibi ipsi inputet et non legi, quod uel quia innocentem impetebat.

73.

Item sciendum est quod quicunque ad placitum accesserit et in via aliquis contra eum deliquerit ad distanciam a loco placiti, quo a placito videri potest, illud delictum sit tingfretbrøthe, similiter si contingat in placito, similiter sit delictum thingfret per totum diem integrum quo placitum hæret uel sysel tenetur, si aliquis contra aliquem in recessu a placito deliquerit. Si vero in recessu a placito generali contingat, tamen pax illa per totum diem et sequentem durabit. Si in placito contingat, tunc eodem placito promulget delictum illud et secundo placito ad discernendum super hoc faciat xii fidedignos nominari et tercio placito discernant, et si in recessu a placito lesus fuerit, tunc sequenti placito promulget illud delictum.

74.

Item si aliquis placito bona sua alienauerit et ad annum eadem quiete tenuerit, defendant ea sibi per iuramenta cognatorum et precium receptum non exponat.

75.

Item statuendum est quod in quolibet saal sit summa xxx marcharum in prompta pecunia, et nullus cognatus emendare cum cognato suo cogatur, tamen si pace priuatus fuerit, tunc soluant cognato duo æthesaal semel et non sepius.

76.

(Item) si nominatus ad nominandum denominatos non inuocauerit, soluat bondoni et regi XL marcas, et si aduocatus illum nominare noluerit, qui denominandos nominare debet, soluat tantum, et tunc iniuriam passus nominet ad

nominandum quem voluerit. Similiter sic faciet, si aduocatus vel eius officialis non sit in placito vel aliquis illorum impetitur pro causa principali.

77.

Item quicunque wlnus in placito promulgauerit et cum veredicis non fuerit prosequtus, soluat regi tres marcas, si vero aliquis alteri iniuriatur wlnerando vel alio modo, aduocatus, si pro iure regio voluerit, impetat iniuriantem, et satisfaciat sibi uel manu duodecima se defendat, iniuriam autem passum non impetat quisnam.

78.

Item si aliquis alteri leges in placito firmauerit, tunc quilibet illorum nominet sibi duos thinghøring et aduocatus vel alii meliores nominent eis tres thinghøring, et quicunque illorum sine occasione legitima si absentando se non interfuerit, siue leges dantur siue non, soluat conquerenti tres marcas et regi tantum, Ille autem qui leges firmauerit debet conquerentem exspectare ab ortu solis vsque ad meridiem, vtrum autem leges soluende soluuntur vel non, et vtrum affuerit et exspectauerit dando leges, quando conquerens illas petit, super hoc debent illi septem testimonium perhibere, quod plures illorum testantur, hoc sit ratum et quod pauciores testantur, hoc sit irritum, et quilibet illorum soluat bondoni tres marcas et regi tantum pro falso testimonio, quicunque tunc in illa congregacione alium wlnerauerit, verberauerit uel occiderit, soluat bondoni vltra ius commune XL marchas et regi tantum si conuictus fuerit.

79.

Item homo legaliter conuictus pro quacunque causa

non debet recipi in næffningum uel veredicum siue in denominatum.

80.

Item si iniuriam passus infirmatur non valens venire ad placitum, quo exsecucio cause sue per veredicos uel næffningos siue denominatos aut quocunque modo alio debeat determinari, cum restitutus fuerit sanitati veniat ad placitum et habeat pro se vicinos suos sex testantes, quod in infirmitate fuit inpeditus, et tunc per duos testes ex nouo citentur ad discernendum proximo placito subsequenti, et idem possunt heredes facere si infirmus moriatur.

81.

Item si terre bondoni uel regi pro iure suo fuerint estimate, tunc ille qui eas possidet possit eas redimere uel cognati sui infra triennium et si sic non redimerint extunc cedunt ipsis perpetuo.

82.

Item si pro causis trium marcarum conuictus fuerit, excepta exsecucione manhæligt maal, si appellare voluerit uel aliquis nomine suo, iudicium regis appellet in eodem die et placito quo conuictus fuerit et iter recedendi arripiat infra quindenam.

Si appellauerit et non fuerit prosecutus, tunc soluat bondoni tres marcas et regi tantum, si non appellauerit, tunc teneatur aduocatus sub pena trium marcarum, assumptis secum iiii^or fidedignis, ad domicilium conuicti accedere et bondoni iusticiam facere et regi, ita tamen quod prius seruentur ibi tria laudagh, si aduocatus ad primam monicionem non fecerit bondoni iusticiam, soluat, sicut dictum

est, pro contumacia tres marchas et tantum pro secunda monicione et tantum pro tercia et tantum pro quarta, si tunc non fecerit sibi iusticiam, exinde possit ipsum cogere per literas regis ad faciendam sibi iusticiam et ad satisfaccionem sibi pro contumacia, aduocato autem et sequacibus suis, si bondoni iusticiam fecerit, non debet imponi causa hærwærky uel rapine.

83.

Item homo ad placitum citandus citari debet apud ecclesiam suam coram parochianis dominica proxima ante placitum per duos testes.

84.

Item pro quacunque causa aliquis priuatus pace fuerit, rex non restituat eum paci, antequam satisfecerit iniuriam passis.

85.

Item quicunque placito promiserit alicui bona sua vendere ad implendum hoc tenetur obligatus, si vero bona alterius vendere promiserit et non impleuerit, soluat bondoni tres marcas et regi tantum.

86.

Item si aliquis aliquem de curia sua uel ecclesia expulerit et fugauerit uel traxerit extra curiam suam uel ecclesiam et postea eum in fuga exeuntem extra curiam leserit, hoc delictum sit husfretbrothe.

87.

Item quicunque aliquem in taberna quæ dicitur riis-

both, loco aggere circumdato uel in naui uel in cimiterio per insultum, qui dicitur rathen radh, leserit uel de hiis locis fugauerit uel traxerit et postea ipsum in fuga exeuntem leserit, hoc delictum sit husfretbrothe.

88.

Item si aliquis aliquem fugauerit uel expulerit de aratro suo, hoc delictum sit hærwærky si ipsum leserit.

89.

Item legalis est exhibicio, si puella uel vidua in placito hæret in quo habitat uel sysel uel placito generali*) se exhibuerit cognatis, vt ipsam maritent, in eodem placito quo se primo exhibuerit debet exhibicionem suam prosequi.

90.

Item leges que debent solui decima die, si decima dies fuerit festiua, tunc soluantur in profesto, si profestum fuerit festiuum, tunc soluantur in profesto profesti**), et plane intelligendum est quod semper soluantur leges pro quacunque causa, excepto manhælicht maal, in die proxima ante festum, et dies quo leges firmantur non debet computari.

91.

Item quicunque alicui infra quintam lineam attinet, ipse potest cum eo leges dare.

92.

Item quicunque cognatos non habet infra regnum, iuret solus super sanctos quod cognatos non habet infra regnum,

---

*) cum *findes her i Ms. efter dette Ord.* **) *Ms. har her* profecisti.

et postea se defendat manu duodecima hominum qui dicuntur landfæste.

93.

Item si rex duxerit expedicionem naualem redimendam, tunc de qualibet haffne soluantur tres marce denariorum.

94.

Item pro falso testimonio in placito præstito soluat falsus testis ad minus tres marchas bondoni et regi tantum.

95.

Item si aliquis aliquem in placito pro aliqua causa incausauerit pro qua non est citatus ad placitum, habeat spacium deliberandi quomodo respondeat vsque ad proximum placitum.

96.

Item quicunque vxorem alicuius carnaliter cognouerit et ipsam marito abstulerit occulte uel aperte, sit pace priuatus si in recenti opere fuerit deprehensus.

Si vero maritus ipsum accusauerit pro tali causa, tunc debet iuramento stoknæffnd de illo hæret defendi uel conuinci, si fuerit conuictus sit pace priuatus.

97.

Item si aliquis alicui abstulerit filiam, sororem uel aliam cognatam et ipsam carnaliter cognouerit per nupcias uel sine nupciis, distinguant veredici iuramento suo, vtrum prima vice oppressa fuit vi uel non, licet ipsa postea consenserit, et si iurauerint, quod ipsa oppressa fuit vi, sit ipse pace priuatus, sed si oppressa non fuit vi, tamen super hoc vere-

dici discernant, vtrum sibi fuit ablata uel non, si ad hoc conuincitur, soluat bondoni xl marcas et regi tantum, et præter hoc potest causam hærwærky prosequi, si sibi factum fuerat tempore, quo ablata fuit cognata.*)

(Item de scriptura et correccione nolo argui, quia breuitas temporis me in illis studere et meditari non permisit.

Item quamdiu homo viuit semper ignorat, ergo omni tempore vite sue addiscere debet, vbi est terminus vite ibi est terminus discendi.

Laus et honor deo qui rerum omnium creatarum est principium.)

---

*) *Med nyere Skrift findes her nedenunder tilskrevet:* Si aliquis pro morte cognati pace priuatum occiderit, super mortem ipsius veredici non discernant. Si vero aliquis eum occiderit qui non sit cognatus, tunc eciam veredici super hoc non discernant, sed si rex vel cognati eius factum illud appropriant, tunc pro morte eius nichil soluat. Si vero rex non appropriat, tunc soluat tria sall. Si vero negauerit se fecisse, defendat se per neffnd i kynd. etc.

(Anhang*)

af adskillige Lovstykker, som i nogle Manuskripter henføres til Thord Degns Artikler og som tildels findes i disses latinske Text.

---

1. Huilchet neffning tilskulle.

I huat herrit eller kiøbstedt raan gièris, da skall neffning sammestedz omskillie, oc den, der raan vidis, skall betiden neffnis paa sit egit tingh at møde till det ting der gierning er giort udi. End haffuer han icke brofiell, da skall hand steffnis paa landztingh.

2. Suer sandemendt modt saguolders minde.

Sandemend bøer ey at suerge effter de fyllingh, der dennem fylgher emod saguolders minde, oc huer slig fyllingh bøde iii marck bonden oc saa konningenn.

3. Om mand ey laugbiuder sit godtz.

Kan nogen beuise anden paa, at hand haffuer ey laugbøde tdet godtz han solde, da skall den mønt, som da gienge er, offueruegis met kong Waldemars mynt oc siden derefter at kiøbe marck gulds iordt.

---

*) *Jfr. herom i Forerindringen (i Slutningen.)*

4. Om voldførsell.

Voldførsell er dett, om mand fører anden nogenstedt met vold oc haffuer mact offuer hannem som offuer den der fangenn oc bonden er.

5. Om nam.

Haffuer mand nam till andenn oc tager uloulige, da maa det delis till herreuerck eller raan, dogh udlegger hand først huiss hand vaar faldenn for tilfornn.

6. Om laugfældt mandt.

Will sandemend eller neffning suerge annen mandt sag paa handt oc hand ey er bekendt, at hand er selluff forwundit i anden maade, der bøde hand ey fore, end er det vitterligt met vidnisbyrdt, at hand er forwunden, da boer sandemendt der ey om atskillie, oc kand delermand siden fielde det widnisbyrdt, da bødes hannem for falsk widnisbyrdt, som sagh er, oc hand forfylger siden sinn sagh paa nye neste tingh effter at de ere fældt.

7. Om konnings breffue.

Forhuerffuer nogen mandt breffue aff konningen uloulige, bøde for det første breff enn marck bonden oc saa konningen, for det andet og tredie ligesaa. End for det fierde iii marck bonden oc saa konningen.

8. Om Borgen.

Borger mand for anden, der enten liff eller lemme haffuer forbrot, hannem boer at bøde hans brødt meth pendinghe, som loughen uduiser, oc bøde till met fyrretiuffue marck bonden oc saa megit konningen, om den undkommer, der hand borger for.

9. Om hedebryndt.

Hedebryndt, kierebryndt oc skoufflaaer, om en marks eyere kaller paa dieris naabo for slig sager, da skall de, der for sagenn er, gielde skaden, menn formaa de ey at gielde, da maa de derpaa deler, fore dennem uforbrøt till tingh oc ombozmanden lader dennem budslaa, men flyer de, da maa man dennem tage, ehuor de findis, oc giøre dennem dieris ræt.

10. Om den som fridløss er.

Theris naffn, som fridløss erre, skal optegnis oc paa huad ting de bleffue fredløs oc opliusis tre eller fire gang huert aar, naar største forsamling ere, at mand maa vide, at slige mend ere fredløss.

11. Om besettningh.

Huo som besettis lougligt udi nogenn kiøbstedt oc faarer bort udaff besettningen, da er det vold, oc maa det delis met høringh til iii marck bondenn oc saa konningen, om det forsømmis met sandemendt.

12. Om veriemaall.

Then mand, som er andens rette verie effter lougenn, dog hand er ey fuldmectige i urørendis godz eller hand haffuer ey ieffn lodt udi andenn booskap, hand bliffuer dog verie, om hand setter viseninge for sigh.

13. Huor iordt dielis.

Item xxiv fore iordt giøre enn ager, ii agger giøre enn fierdingh oc viii fauffne udi en engh giør enn fierdingh, xvi fierdingh iord giør enn ottingh, iii ottingh giør enn bool, en halluff boolls iordt giør vi marcks guld. It hælt bool

gior vii marck gulds. Fierdingh iord gior xvi marck solff. Thette forschreffne iord ere de aggere oc engh, som bonden haffuer under sin plogh oc sin leedt oc ey anden iordt.

14. Om oel, mad oc tering.

Huer mand maa foruden all vanere selge gester oc fremmede folck oell, mad oc hestefoder, men betaler gesten icke vel, saa at bonden klager deroffuer, da maa hand dele det met raan, endog at det gielder mindre end ½ marck. Slig dele maa prester oc regelbundne mendt dele oc fylge ved nogen anden, der till skicket er.

15. Om husfridt.

Gior (brydher) mand husfrith udi nogen kiobstedt, da skall det forfylgis i samme stedt met byemendt ligeruis som paa landet.

16. Om mand heffner paa anden.

Huilcken mand paa anden heffner for den gierningh, der hans slecte eller venne haffuer brot till, da skal det dommis, at han haffuer heffnit paa den sagløse, oc ey maa mand heffne paa mandraberens slecte, saalenge mandraberen leffuer selluff.

17. Om konningens mend.

Om en aff kongens mendt, det er aff Adelenn, dreber, saarer eller berier anden kongens mand, bøde offuer anden rette bood XL marck bonden oc saa konningen, uden den der skade fick giorde aarad.

18. Om XL marckis brøde.

For alle de brøde der XL marck bødis offuer anden rette boed, oc den der skaden giorde siger, at hannem vaar

giort aaraadt oc i det at haffue giort noduerie oc skadet den anden, da boer sandemendt at skillie om, huad heller hand giorde noduerie eller ey. Item er kniffuesaar ey giort y de steder som lougbogen formelder, som ere udi leding eller forsamling, da ere kniffuesaar ey ydermere brøde effter Landzlougenn end iii marck bonden oc iii marck konningen offuer skadenn.

19. Om fridløss mendt.

Huadsomhelst sag man giffuis, da bøer hannem at komme fellig till tingh oc fraa den dagh der neffning eller sandemendt skulle skillie om, oc vorder hand sworet fridløss, da haffuer hand iii netter oc iii dage at rømme huort hannem lyster, men dreber, saarer eller berier nogen hannem derimellom, da vere hand fridløss, oc sculle sandemendt skillie om met dieris eedt, om det er giort inden samme thredie daghs rom eller ey, dog er hand selluff fridløss.

20. Om mandrab.

Thette capitell om mandrab forklaris udi saa maade, at huilcken mand anden secter for mandrab oc sandemend suerge den samme enten till eller fraa oc ey anden mandt, kiendis hand gierningen der sectet er, da skal sandemend derom skillie, huat hand skal vere fridløss eller ey, men dyll hand oc sandemend suerge hannem quit, oc det vorder siden vitterligt at de haffue suoret hannem quit, der skyldig vaar, da vere hand dog fridløss, thi hand er en fuld manddraber oc en mordere, thi han sagde ney for sine gierningh oc er fordi skyldig sin fridt at miste. Men suerge de hannem der sictis gierningenn paa haandt oc bliffuer sidenn vitterligt at de haffuer sorit den uskyldige paa haand, da bøer hannem at haffue sin fridt igenn oc ere (vere) aarsagit

efftersom deris vidne er till, oc efftermaalsmandt vide sig det selluff oc ey lougenn, thi hand saget dend der sagløss vaar.

21. Selger mand sit godtz.

Om nogen mand affhender sit godtz paa tinge oc beholler samme godtz aars rom i sin frie heffd, da vide hand det igenn met neffnn y kiønn, dog udlegger hand det vurdt der hand derpaa opbar.

22. Om huer sall.

Item huer sall bøer at være xxx marcke rede penninge oc ingen frende skal nødis at bøde met andenn. End vorder hand fredløs, da bøde frender de tho itsall (etthesall) engang oc ey mere.

23. Om laugfeldt mandt.

Huilckenn mand der louglige er forvondenn udi nogen dele, hand maa ey neffnis til sandemend eller næffningh førendt hand haffuer sigh aarsagit.

24. Vorder mand siugh.

Om den mand der nogen lougmaal haffuer begynt vorder siugh oc kand ey komme til ting den dagh, sandemend eller neffning skulle swerge eller udi andre maade skulle omskillies, hand komme met vidnisbyrdt til tingh naar hand vorder føre, at hand vaar udi siugesengh, oc da opkreffuis de paa nye met fyllingh at suerge neste tingh dereffter. Dette samme maa arffuinge oc giøre om denn siuge vorder dødt.

25. Om skibsledingh.

Naar konningen biuder skibsledingh udh, da giffuis iii mark af huer haffne, om det løss (?) oc ey udgiøris.

26.

Item winder man pa thingi ællær ær i logh ællær i thingswitnæ och ær han antug lagsoth ællær i forboth eller bande, winder han fyrst, tha ære the alle felde ther æfter hanum winder. Æn winder han sisth, tha feldes ther ey uthen han siælf, mæthen ee so mange som hanum winder æfther eller suær æffther, om thet ær i logh, tha ær huær there feld til thre mark bonden oc so konningh.

27.

Thet scal man oc wide, at engin man mo skøde then iorth burth, hwilcken som han hawer ey siælf ful hiæmle til.

28. Om kiærmal.

Thet ær och rigens ræth, om nogher worder akiærd om skade eller om skadegield, tha bør then ther akiæris at suare thertil ney eller iaa, och kan sich icki undskyde meth thet at han syer thet ær hanum uwitherlicht. Men hanum bør at orsaghe sich for ræthhæ eller plichten æffther thet som loghen uthwisær. Hwo ther*) annen mantz gotz for annen, sosom ær hus, iord, land eller sloth, och worder thet hanum afwonden meth ræthe, tha bør hanum at holde hin annen skadesløsth, ther gotset winder meth ræthe, for alle kost och tæringh, som han thærower giorth hawer, och for alle opbørden som han ther opboreth hawer eller han matthe opbære ther af fran then thiid, han deltæ po hanum ærest, och konne the ey po bode sider forenæs eller forligges om

*) *Her mangler Verbum i Sætningen.*

soden forthæring, opborden och kosth, tha mo then ther for sag ær mynske thet med eedhe, som rigsens raad uthwiser.

(Hæc duodecim consiliarii regni Daciæ et Sigismundus imperator romanorum.*)

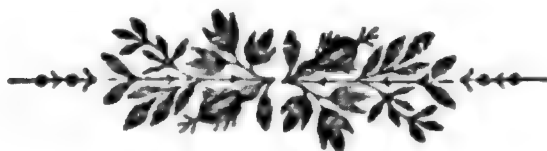
29. Om tholdh.

Ængin scal polegge ny toldh uthen alle danske mens raad.

30.

Konningh Waldemars logbog och logh scal gømes undentaghen the article eller logh som i thæsse scrifth och handfæsth er ræth. Konning Ericks handfæsth och thesse scrifth eller logh af konningh Erick stadfæst sculle blifue och gømes for ræthe som andre loghe eller handfæstingh.)

*) (*Da der ikke just bliver Anledning til at komme tilbage til disse Ord, bemærkes her, at det, de synes at antyde, er urigtigt, efterdi det omhandlede var tidligere gammel Sædvane her i Landet ifølge de rigtige og sikre Vidnesbyrd, der ere indførte i Scriptt. rer. dan. 7, 399 fg.*).

SKRAAEN

for

ST. KNUDS GILDE

i

FLENSBORG.

Hæræ byris then scraa i sente knutes gilde i flensburgh ogh logh. Hwilt then almachtægh guth sægne ogh styrke, ogh allæ them the thæt styrke ogh halde mæth rete til guths hiethær ogh sente knuts, Ogh til allæ theres hielsum ogh sælighevt the nu til æræ ogh til scul kummæ.

Ogh ær huræ brøthær i sæntæ knuts gilde sculæ thæm bywaræ innen landes ogh vdenlandes, Af nogher scathæ elder wath til kummer.

1. I thæt fyrstæ ær, af noghær man thær ey ær brothær i sænte knuts gilde dræbær noghær brothær af sænte knuts gilde, æær gilde brøthær hvoos, tha sculæ the ham hæfnæ mæth ærving af the mughæ. Eær æruing ey hvoos, tha sculæ the then mandræbær hinder at bæthær then døthe man efter, ogh fyritywe mark yver rææt manbood. Mæn hawer han ey at bæthær mæth, tha scal liif bæthærs for liif.

2. Af thet swo scher at noghær brothær wil ey hielpæ sin gildbrothær ogh mattæ wæl hielpæ hanæm ogh wurthær forwunnet mæth twynnæ mens widende, tha schal han havæ nithæng naven. En kone mæn thæt ey biwise svm saghæt ær øver hanem, tha schal thæn brothær thær thøligh wanfræghe ær over saghet, wery sægh sielef syunde brøthær eeth ogh bliue orsaghe og geef brothær.

3. Thær æfter schal enghyn sæntæ knutis gildbrothær drikke ælder æde mæth thæn man dræber antygh o land ælder i schiib, førre han hawær bætheræth wijth ærving, ghør noghær mæth wili hær o mood ogh mughæ man thæt biwisæ mæth twinnæ brøthær widinde, tha schal han bæthær thær for tolf mark til brøde i sæntæ knutis gild.

4. Af thæt swo scheer thæt ghuth forbyuth at noghær brothær dræber sin gildbrothær, tha schal han bæthere ærving fyrtywæ march øver ræt man bood, fyrtiwe mark herscop ogh tolf mark i gilde ogh wæræ allæ gildbrøthærs nithæng ogh ey ander mends.

5. Af thæt swo scheer at nogher twidrecth worthær mælle brøthær, tha schulæ allæ brøthær til samæn kummæ ogh scul prøue ogh døme mælle thæm, æfter thær logh ogh thær schraa, hvo sum ræt haver elder ey, hwilken af thæm ey wil gøre sosum alderman ogh brøthær syghæ mælle thæm, han schal afsættes ogh wæræ ey thyys bæthær man.

6. Hwilken brothær worthær forkærth ogh wil ey fult gøræ, tha scul hanym forleggæs fyrst fæmtan daghæ, annæn tymæ tyy daghæ, thrithi sinnæ fæm daghæ, wil han ey a fyarthæ tymæ gialde ogh fult gøræ, tha schal han afsættes ogh gialde fyrityugh mark til brøde.

7. Hwer gildebrothær schal wære hielpligh sin brothær til allæ sinæ ræte sagæ.

8. Um noghær før scathæ i hænde mæth forath ællær forvræter sin gildebrothær, vpræte hanym sin schathæ ok bæthær for fyrtiw mark til brøde, ok geer svm alderman ok brøthær hanym til finde, wær tho allæ gilbrothærs nithing ok æy ander mænts.

9. Allæ the sage thær noghær brothær hawer fyrre en han gæær i sente knuts gilde, antugh in at mane elder wt at gialde, thæm scal han al ene sware, mæthæn hwat

thær scher efter han brothær ær worthen, thær scule allæ brothær hanvm hielpe til ræte.

10. Af gildebrothær schylder sin brothær vreteligh for penning, sigher han ney for, weri sægh mæth sielæf thrithi brothær eeth, tho so at hwat ær ynnen en mark, sielæf thrithi, ær thæt mæræ, wæri segh sielef sæxte tho at thæt waræ tolf mark elder mære.

11. Brother i sente knuts gylde ær scyldygh at kaste loot fyrst tith ær til i melle thæm, vten nogher haver obenbar forfol, for thy at engyn thær ær vden sente knuts gylde moo foræ logh i sente knuts gylde mæth gylde brothær, vden han wil thær haver sag i hænde. Mæthen ware ey so mannygh brothær hoos ens til logh burdes, tha stær thæt til hanym aaf han wil bithæ ælder se logh aaf thæm thær vden gilde æræ.

12. Helder segh noghær burt thæn tith thær brother scul kaste loot, han scal gialde til brode ent halift punt wax.

13. En mvghe man thit biwise, at han for thy burt war at han wilde mæth thyllegh made daræ ogh scathæ sin brothær sin penning, gialde hanyn vi mark fyrst ogh sethæn vpræte hanyn al sin schathæ ogh i gilde tollif mark wax ogh olderman thre mark.

14. Af noghær brother worthær ylle borth ogh æy kær thit for olderman og ey for brothær, han schal gialde i sente knuts gilde sæx mark thær for ogh olderman æn mark, ogh sithæn schule brothær hiælp hanym at fangæ ræt for sine schathe.

15. Af thæt swo scher at noghær brothær dræber noghær man ther ey er brothær i sente knuts gilde, ok ær gilde brothær hwos, tha schule the hanym hielpe af hans liives noth svm the best kune. Er han hvos wan, the schule hanym hielpe mæth en bood ogh oore ogh oskar

ogh ældiern ogh oxæ, ogh sethæn hielpe segh syelef svm han best kan.

En thorf han hest with, brøthær schule schebe hanym eneth hest, elder han mo theghe sin brothærs hest svm syn eghen ogh nyde ham dagh ogh naat. Thorf han lengher with, gialde then hest svm brøthær sighe, tho ey hygher en sex mark. Dør thæn hest i hans ærvith, gialde al ene af han hawær æven til, hawer han ey æven, tha scule allæ brøthær gialde ogh tho ey hygher en sex mark.

16. Hwilken brothær thær ey hyelper og wæl mo, ogh worthær forwunned thær mæth at han war bæthen, han schal af gange mæth nighens naven, og hvo svm haver hanneling meræ mæth thæn man, bøde alle gild brøthær tolæf mark ogh alder man thre mark.

17. Af nogher brothær finnær sin brothær i schipbrot, han schal hielpe hanym af lives nøth, kast af sint schip so møghet ens ent punt swars thær thre mark ær wært, ogh teghe sin brothær in i sint schip, thæt schal han tho al ene æfter gialde, af han haver, haver han ey, tha schule alle brøthær thet gialde for hanym ogh tho ey mer en thre mark.

18. Finner noghær brothær sin gilde brothær fanget i hiethæn mans fangcel, løse hanym vt mæth sine eghen penning thre mark, thørf han mere, lene hanym, ogh thæt schal han sielef gialde af han hauer even, haver han eky, tha schule alle brøthær hanym hielpe.

19. Af noghær brothær taber sint gooths swo at han worthær fattugh aldels, kummer han til brøthær, tha schule the hannym hielpe hvr myghet at the mæth wile.

20. Worthær noghær brothær swo snøthe at han seller segh til siorøuer oo haf elder røver i schugh, ogh wil so forderve siin brøthær, ogh mvghe man thæt biwise, han

schal wære ollæ brothærs nigheng, ogh alt hans gooths ær forbrot ogh hans liif.

21. Af noghær brothær kær yver sin brothær for herrer ælder weldughmen innenlandes ælder vdenlands, mughe man thæt bywise, bæther hannym thær for tollef mark ogh vp ræte alle schathe. Sigher han ney for, weri segh meth sielef sæte brothær eeth.

22. Gææer brothær i sin gildbrothærs hws mæth annen thær eky ær brothær ogh kaller hannym til thing ogh sætter mod hannym vret doom at forderve hannym ælder at spille sint gooths, ælder før logh mod hannym ælder wident, worthær han forwundet thær mæth, bæther hannym thær for sæx mark ogh vpræte alle schathe ogh alle brothær tolif mark wax.

23. Hwilken brothær gyver sin gylbrothær i gyldehws vnde ogh vquemligh orth, so obenbarligh at thit wideligh ær, ogh gææer thær mæth burt, thæn thær thæætte goor bæthær for tolif mark wax.

24. Gææer brothær anden gyldbrothærs hws ælder goorth in mæth wæbend hand ogh uwinligh hwgh ogh weldeligh ogh berier ælder slær sin brothær, ælder sin hvsfrwe, sin syn, sin datter ælder noghær af hans hion, for tholigh brøde schal han bæthær liif ogh gooths, af han worthær forwonned mæth fult wydinde.

25. Thæt ær ent fult wydinde thær en brothær schal føre mod anden, brothær al ene of flere ær ey hwos, ælder tvo of tvo ær hwos, tho mo ey minner widinde bære en tvo.

26. Hwinner brothær kvmmæ til gildstæven, tha schule the allæ wære hoveske, ængen schal gør vlyth hvinner en annen taler, hwo svm thæt gor bæther for thre mark wax.

27. Kvmmer alderman ey til gildestæven, fyyr thre kæræ worthæ kærth, bæther for en mark wax.

28. Hwat thær worthær ensinde ænde ogh lænd i gildestæven for alderman ogh brothær, thet schal ække tither yppes.

29. I gildestæuen schal ængin brothær sighe til anden, du lywær, hwosum thet gor bæther for thre mark wax allæ gildebrothær.

30. Hwosvm sclææer sin brother i gildehws ælder i gildegorth mæth oxæ ælder mæth bænk ælder mæth stol, thet han blothegh worther swo at han thorf smørels with ogh at bindæs, bæther hannym fyrtyw mark ogh i gilde ent pund wax.

31. Sclær thæn annæn ogh i geen wære vnder thet same dom.

32. Aldermæn scule læde næven them thær gilde schule vphald.

33. Hwillik tyme gildestæven worther til saghæt, tha schule allæ brøthær kvmmæ, hwosvm eky kvmmær bæther for nyy ørtugh pænning.

34. Hwynner gilde ær rethe, tha schulæ kvmmæ allæ brothær ogh syster the hwos ær, hwosum ey wil kummæ gialde tho so myghæt, sum the thær drikkæ, ogh bæther nyy ørtygh pænning, gialder han ey then brøde fyyr annæn gilde druk, tha bæther han thre mark.

35. Thrinnæ hynder mo noghær hinders mæth thær ær ræt hinderth, thet fyrstæ ær siygædom, Thet annæt af hans hwsfrwæ ær i syugesæng, Thet thrithi ær wfrith a landæ.

36. Allæ brøther og syster ær schyldigh at halde them høfsligh ogh tycthligh i gilde.

37. Hwosvm spiller sint ole bæther for stoolbrøthær en øre pænning.

38. Læder nogher sint kar fallæ mæth ole gialde for en øre pænning.

39. Bryder noghær sint kaar i synder gialde for to øre pænning.

40. Hwosum kastær lyvs ogh bryder thet gialde for to oræ pænning.

41. Af nogher tagher so myghæt af ole ogh mad at han gyvær igen ælder gør noghær vbiquæmlighheit, bæther for thre mark.

42. Syver noghær a gildebænk, so at man mvghe scriuæ øver hans hovæt thry kors a wægge, bæthær for nyy ørtygh pænning.

43. Hwosvm wil længer side, in tith ær til, vm aftæn, hanym schule stolbrother schænke en rynesk drych ogh ent stakygh lyvs, ogh thær mæth mughe stolbrothær gaggæ at sove ogh ey fyrre.

44. Æær nogher brothær ælder syster i syughe sæng, tha schule man lod kaste hwosum schal wagæ øvær thæn syughe menske, ogh hwo thæt ey wil gøre bæther for nyy øøre pænning.

45. Fyrst noghær døør af sænte knuts gilde, tha schule alle brothær ogh syster fylghæ thet ligæ til grave ogh offær en pænning i siælmæsse for hans siæl, ogh hwosum thættæ ey gør bæther for nyy ørtugh pænning.

46. Thæn logh i sænte knuts gilde schule wi alle menligh wæl haldæ ogh fasteligh, sosvm wor thyrft ær til, both for døthæ og for liivende.

47. Tthæn næste dagh æfter gilde ær haldæt tha schule wi læde halde en mæsse hettithæligh, for brøther ogh for syster thær ær døthæ af sænte knuts gilde, ogh

thær til schal kummæ syster ogh brøther, hwosum thet forsymer gialde for nyy ørtugh pænning til brøde.

48. Gær nogher fyr burt, fange sin brothær ælder sin syster en pænning at offer for hanym.

49. Hwilken en mans naven gær i sænte knuts gilde, han schal givæ til sin ingang en schilling ængælisk.

50. En Jvmfrwæ ælder quinne schal gialde to mark wax til ther ingang.

51. Hwosum wurther næuent at halde gilde vp ogh dør hær for innæn, hans ærving schule fult gøør for hanym.

52. Døør noghær ogh hæver ey vp haldet gilde fyr ænd han døør, tha schule hans ærving fult gøre sænte knuts gilde i thre schilling ængelsch.

53. Hwær af the fiir thær thyæner sænte knuts gilde schule gialde en mark pænning.

54. O thæn annæn gilde dagh schule mæn in lyusæ thæm thær ingange.

55. O thæn samæ dagh schule mæn reygne moldsthod, Ogh o thrithi dagh schule mæn løsæ gilde schraa ogh logh.

56. I sænte knuts gilde schule wære fæm ræte ogh ey meere, vden bøøste, with tolf mark brøde.

Kanutus mæth gwths nathe koning allæ danæ, allæ knvts gilde brøthær hyælsvm ogh san fryth. Wy gøør allæ mææn witlicth thær ær i sænte knuts gilde, at wy taghem them allæ vnder wort wærn ogh wor fryth sosvm them thæ ws daghligh thyene, hwosum ither for vræter ælder vræt gør, thet wile wy hæven mæth wort konyngligh swærth.

Thet ære the thær sørligh hawæ giwæt theer giave til sænte knuts gilde. (Herefter følge med nyere Skrift disse 7 Navne): Then fyrste ær Henrik gulsmith. Synik Boy syn. Hær Albert. Søncke Kyyl. Hænneke Sinninge. Nisse Bwgh. Pæther Lille.

REGISTRE.

DAS NEUERE STADTRECHT SCHLESWIGS.

Cap.		Seite
1.	De borger scolen nemande antworden buten der Stad...	25.
2.	Van borgeren dede nödtogen vrouwen................	-
3.	Van dötslaghe bynnen der Stad......................	26.
4.	Van wundinghe myt wapen...........................	-
5.	Van slande ane wapen alse kulen etc...............	-
6.	Van härtogen vnde backen sleghen..................	-
7.	Van nödtogen myt walt vroüwen.....................	-
8.	Eyn eebrekersche angeclaget van oreme Manne..........	27.
9.	Van vrouwen vormünderen...........................	-
10.	Van erfdelinge der iennen de sick voranderen..........	-
11.	Van koste der biigraft vnde brutlachte...............	28.
12.	Van meringe vnde mynringe der erfgudere er der deelinge.	-
13.	Wo de olderen eruen ore kindere....................	-
14.	Van erfdelinge brodere vnde Süstere.................	-
15.	We scal scheden sulfwalt vnde afhouwinge der leede....	29.
16.	Van schedinghe des argen gescheen, dat in deme Stadvelde schüt......................................	-
17.	Van schedinge des argen gescheen twisschen refhale vnde haddeboth etc......................................	-
18.	We scal scheden erfdelinge, twidracht der eerde........	-
19.	Van erfdelinge der iennen de sick hebben erfkoft vnde steruen bynnen der Stad ifte veltmarke der Stad.	30.
20.	Van vörmunderen der vaderlosen vnde moderlosen kinderen......................................	-
21.	We scal bewaren der vaderloszen vnde moderloszen kindere güt......................................	-
22.	Wart eyn deff begrepen vnde bunden.................	31.
23.	Wo sick eyn scal weren to lechter deuerie vnde is eyn borger	-

Cap.		Seite
24.	Wo sick eyn were der deuerie de neyn egen husz heft..	32.
25.	Warvmmen mach men eynen def hengen...............	-
26.	Van besathe deuerie war men de wint	-
27.	Van huszsokinge vmme deuerie.......................	-
28.	Wat eyn scal weder hebben van stolen güde...........	33.
29.	Eyn angeclaget vmme deüerie, binnen ifte büten huszes, we der schuldich zii..........	-
30.	Wan eyn buten man vint synen deff in der Stad.......	-
31.	We den anderen bindet vmme deuerie in der Stad.....	34.
32.	Eyn bur angrepen vmme roff der borger.......	-
33.	Van eneme manne begrepen myt eynes echten wiues in quaden steden...............................	-
34.	Wo eyn eebrekersche vorlüst ore deel gudes..	35.
35.	Van twidracht eynes borgers vnde eynes büres..........	-
36.	Van eyneme borgere to dinghe laden van eyneme büre..	-
37.	Wo eyn buten man mach kopen syn erue vnde is neyn borger............................	36.
38.	Van eynes doden gude to borgen dönde..	-
39.	Wat de nene borgere syn scolen betalen..	-
40.	Dat men nene borgere mach laden vthe der Stad.......	-
41.	Van tollen vromder koplude.........................	37.
42.	Van tollen entforinge..............................	-
43.	Van den beckeren................	-
44.	Wan se backen quät bröt...........................	-
45.	Van Schomakeren vnde pelseren de quät werck maken..	38.
46.	Van den knakenhoüweren...........................	-
47.	Van härtogen der vrouwen.	-
48.	Van Quaden worden loszer boüen.	-
49.	Van haueren to methen....	-
50.	Van wyn mathe vnde beer mathe.....................	39.
51.	Van valscher mathe........................... ...	-
52.	Van scepelen vnde sceppen to likenen................	-
53.	Van honighe to methen.............................	-
54.	Van voerkope......................................	-
55.	Van kopenscup der knakenhouweren..................	-
56.	Van betalinge, huszhure vn erthure..................	40.
57.	Van vüer apenbaringe..............	-

Cap.		Seite
58.	Van nacht waken	40.
59.	Van vrouwen lofte vnde pande settinge	-
60.	Van erfdelinge eyns borgers vnde bürinnen imme echte.	41.
61.	Van behinderinge der Stad Straten	-
62.	Van behinderinge eynes anderen erde	-
63.	Van pande settinge edder gudere beuelinge	-
64.	Van bewaringe vromder gudere	42.
65.	Van walt in eynes anderen hüsze	-
66.	Van want kopende	-
67.	Van kopenscup bii godesgelde vnde wynkoppe	-
68.	Van schepe to huren	43.
69.	Van bröke der Sciplüde	-
70.	Van Scipbroke an deme Slije	-
71.	We syn schep vorlath to rügge	-
72.	Van den schepen buten der hauenen	44.
73.	Van deuerye in deme schepe	-
74.	Van den Schepen in der haüene	-
75.	Van sciplúden dede werden angeklaget in der haüene...	-
76.	We den anderen werpet in dat water	45.
77.	Van borgeren de eyne klaget auer den anderen buten der Stad	-
78.	Van eyneme gekorn zone	-
79.	Van büwete to setten in ifte vppe water	-
80.	Wan eyn borgere büten güdere vorkopen wil	-
81.	We breken wil syne nabürs dore ifte want	46.
82.	Van vriigheit des Sliies	-
83.	Van eddelen luden dede wonen in der Stad	-
84.	Van eddelen lüden dede den borgeren schuldich zyn	-
85.	Van hindernisse twier bür in der Stad	47.
86.	Van der koninges wisch	-
87.	Van perde tollen	-
88.	Van inkomelingen, dede schüldiget werden dat ze eghen zyn	-
89.	Van schuldinghe vppe deme dinghe vmme schult	-
90.	Van auerdadicheit des vaghedes vnde syner kindere	48.
91.	We dar biddet eyn gast recht	-
92.	Van wilden deeren to temende	-

Cap.		Seite
93.	Van zeringhe tamer deere	48.
94.	Wart we geslagen in hüszboringe van balken etc.	49.
95.	Van vrömder eerden to grauen	-
96.	Van meenen wegen to grauen	-
97.	Van hinderinge eynes meenen weghes	-
98.	We den broke der borger scal vpboren	-
99.	De voghet mach alleyne nene broke nemen	-
100.	Van borgheren vnde amptlüden de quät güt vnde valsche mathe hebben	50.
101.	We dötslach vnde wundinghe scheeden scal	-
102.	We walt, roff ifte des gelick scal sceeden	-
103.	Wat tuchnisse gan mogen in der Stad	-
104.	Van walt gedän eyneme sunte kanütes gilde brodere	-
105.	Van dotslage vnde wundinge vppeme Stadvelde	51.
106.	Wan de voghet anklaget eynen bür	-
107.	Van ruchtloszen apenbaren meeneeders	-
108.	Van eyneme büre de den anderen bür in der Stad anklaget vmme deüerye	-
109.	We myt walt der Stad veste ifte planken brickt	-
110.	Van watmel ifte des geliken to kopende	52.
111.	Van kopenscüp vrömder kremer vnde koplude	-
112.	Van kopenscup blodiger hüde	-
113.	We dingk klaghe horet auer sick	-
114.	Van vorlenginge des rechtes van deme Rade	-
115.	We kesen scal den Stad vaghet	53.
(116.	Nene buwete schal me myt stro decken	-
117.	Daerne schal me myt vleken nicht drögen	-
118.	Van fryheit vnd reynicheyt der beecke	-)

FLENSBORGS STADSRET.

Cap.		Side
1.	Vm arf	56.
2.	Vm arf	-
3.	Vm arf	58.
4.	- - -	-
5.	- - -	-
6.	Vm arf	-
7.	Thiing	-
8.	Vm arf mell syskæn	60.
9.	Born gooz	-
10.	Born	-
11.	Arfkop. (Hwilt boskup ær.)	-
12.	- - -	62.
13.	- - -	-
14.	Um bysins frælsæ	-
15.	Vm vrætæ kæræ	-
16.	- - -	-
17.	Fræls	64.
18.	Byys fræls	-
19.	Fræls	-
20.	Vm landz man saak	-
21.	Mien ieth	-
22.	Vm by fiskær	-
23.	Um bysins logh	66.
24.	- - -	-
25.	- - -	-

FLENSBURGS STADTRECHT.

Cap.		Seite
1.	Vmme erüe	57.
2.	Vmme erue	-
3.	Vm*me* erüe	59.
4.	Vm*me* erüe	-
5.	Vm*me* erue	-
6.	Vm*me* erue	-
7.	Olderlose kindere	-
8.	Vm*me* erue vn*de* gud tusscen brodere vnde sustere	61.
9.	Kynder gud	-
10.	Kinder gud	-
11.	Erffkopp	-
12.	Erffgud to esscen	63.
13.	Eyn kint to echten	-
14.	Van der stat vrigheit	-
15.	Vm*me* vnrechte clage	-
16.	Vnvorclaget yar vn*de* dach	-
17.	Stat vrigh*eit*	65.
18.	Stat vrygheit	-
19.	Stat vrygheyt	-
20.	Vm*me* lantlude sake	-
21.	Vm*me* mene ede	-
22.	Vm*me* vysscerye	-
23.	Vm*me* santma*n* recht yn der stat	67.
24.	Der stat schedynge	-
25.	Wylkör	-

Cap.		Side
26.	– – –	66.
27.	Um muk a bro	–
28.		–
29.	Vm *hær*scups gatæ	68.
30.	Hws a an*n*æns iorth	–
31.	Wæth iorth	–
32.	Penni*n*g	–
33.	Gooz	70.
34.		–
35.	Klæth	–
36.	Um klæthæ sal	–
37.		–
38.	Køp	72.
39.	Tørigh ørtigh	–
40.	Um landbo	–
41.	Vm landbo	74.
42.	Vm salt pund	–
43.	Byræt. (:44. i den plattydske.)	–
44.	(:45.) By ræt	–
45.	(:46.) Byræt	–
46.	(:47.) Byræt	76.
47.	(:48.) – – –	–
48.	(:49.) – – –	–
49.	(:43.) Vm salt wæghæls	–
50.	Um idræts men, Oc fyrst af bakær	–
51.	Kiøtmang*ær*	–
52.		78.
53.	(:54.)	–
54.	(:55.) Vm ølkunæ	–
55.	(:53.)	–
56.	Vm brand	–
57.	Thyrræ molt	–
58.	Vm husbrøt *mæth* wold	–
59.	Husfrith	80.
60.	Husfrith	–
61.	Vm laghsøkæls	–
62.	(:63.) – – –	82.

Cap.		Seite
26.	Van bruggen vnde straten	67.
27.	Vmme mes vppe der straten vnde bruggen	-
28.	Van hus büwent	-
29.	Vmme der herscop straten	69.
30.	Büwet dar wol vppe enes anderen erden	-
31.	Vmme erde vnde ander gud to vorpandende	-
32.	Gelt to vorwaren dön	-
33.	Gud to vorwarende	71.
34.	Mer eede dan ene	-
35.	Vmme want	-
36.	Vmme want to vorköpen	-
37.	Hoppe to vorkopen	-
38.	Gelt vppen kopp	73.
39.	Torch örtich	-
40.	De dar wanet vp enes anderen mans erde, dictus lantbo.	-
41.	Egen hus vp ander mans erde, dictus lantbo	75.
42.	Vmme pünt solt	-
44.	Stat recht. Wilde beeste	-
45.	Bulle, hunde, perde	-
46.	Hüs borent	-
47.	Erden grauent	77.
48.	Straten grauent	-
49.	Vp straten leggent	-
43.	Vmme solt wegent	-
50.	Vmme de beckere	-
51.	Knakenhower	-
52.	Scomakere	79.
54.	Krogerssche	-
55.	Vmme beertappersscen.	-
53.	Tymmerlude	-
56.	Vmme brant	-
57.	Molt to drögen	-
58.	Hüsbrekent mit walt	-
59.	Husfrede	81.
60.	Husfrede	-
61.	Lachsokent	-
63.	Vmme vorloefte	83.

Cap.		Side
63.	(,64.) - - -	82.
64.	(,65.) Vm giald	-
65.	(,62.) Husæ laghsot man	84.
66.	Um mandrap	-
67.	Drap	-
68.	Ættæ saal	-
69.	Vm saar	-
70.	- - -	86.
71.	- - -	-
72.	- - -	-
73.	- - -	-
74.	- - -	-
75.	Vm slaghæn hog	-
76.		88.
77.	Vm *quinnæ* woltæct	-
78.	Vm hoor	-
79.	Quinnæ lokkæls	-
80.	- - -	-
81.	Vm hoor	90.
82.	- - -	-
83.	Hwat husfro ma sælæ	-
84.	Vm skip legh oc skipmen logh	-
85.	- - -	92.
86.	Toln for skip	-
87.	Vm brotæ i skip	-
88.	Skipbrot	-
89.	Skipmens ræt	-
90.	Skipmens ræt	-
91.	Skipthiuf	94.
92.	Skip i hauæn	-
93.	Skipær ieth	-
	Toln for liuænd waræ	-
	Toln for kost	-
	Toln	96.
	Toln	-
	Nær tolnæs scal	-
94.	Logh	98.

Cap.		Seite
64.	Arngelde, toftgelde	83.
65.	Vmme schult	-
62.	De lachsocht ys	85.
66.	Vmme dotslacht	-
67.	Vmme dotslach	-
68.	Attesael	-
69.	Vmme seeren	-
70.	Vor houet wunden	87.
71.	Hant edder voet	-
72.	Dümen	-
73.	Vynger	-
74.	Vlesck	-
75.	Vmme Slege	-
76.	Int water	89.
77.	Nottagent	-
78.	Vmme horen	-
79.	De ene vroüwesname vorlocket	-
80.	Echte mans wyff	-
81.	Vmme horen	91.
82.	Vmme rechte	-
83.	Wat ene busfrowe mach vorkopen	-
84.	Vmme Sciphüre vnde sciprecht	-
85.	Tollen	93.
86.	Tollen vor eyn schypp	-
87.	Vmme scepes broke	-
88.	Schypp broke	-
89.	Kopmans recht	-
90.	Scipmans recht	-
91.	Vmme eyn Schypp deff	95.
92.	Eyn scip yn der hauene	-
93.	Scipmans ede	-
94.	Vmme recht to donde	99.

Cap.		Side
95.	Vm ærfløs goz	98.
96.	At hindæræ gæst goz	-
97.	Gæstæ barthdagh	-
98.	Fals goz	-
99.	Fals gooz	100.
100	Bref	-
101.	Fæstæ logh vtæn by	-
102.	Køpæ huus oc iorth oc laghbiythæ	-
103.	Skøtæ børn goz	-
104.		-
105.	Vm witnæ	102.
106.	At thaghæ byman	-
107.	Lofning	-
108.	Giuæ logh	-
109.	Liysning	-
110.	Køpæ huus	-
111.	Huslegh	-
112. (=115.)	Um thiufnæth	104.
113. (=116.)	Thiufn*æth*	-
114. (=117.)	Bundæn thiuf	106.
115. (=118.)	Thiuf	-
116. (=119.)	- - -	-
117. (=120.)	- - -	-
118. (=121.)	- - -	108.
119. (=122.)	- - -	-
120. (=123.)	- - -	-
121. (=124.)	Vm thiuf band	-
122. (=125.)	Roof	-
123. (=126.)	Thiufn*æth*	110.
124. (=127.)	Vm rathmen	-
125. (=112.)	Hws	-
126. (=113.)	Hws	-

Um by skiep oc quinnæ bathæls fra karlæ .... 112.
Um bathæn .... -

Cap.		Seite
95.	Ervfloes gud	99.
96.	To hinderen geste gud	-
97.	Geste slachtynge	-
98.	Vmme valsck gud	-
99.	Valsk güd	101.
100.	Vmme breue	-
101.	Vmme ede to vestende buten der Stat	-
102.	Vmme hüskopent vnde erde, wo men id lachbeden scal.	-
103.	Gud to scotende olderlose kindere	-
104.	Borger recht	-
105.	Vmme witlicheit	103.
106.	Enen borger to nemende	-
107.	Vmme lofte	-
108.	Recht to geüende	-
109.	Vmme sake to vragende	-
110.	Hus kopent vnde schypp	-
111.	Vmme hure hüs	-
114.	Lent gud	105.
115.	Vmme deuerye	-
116.	Vmme Deüerye	-
117.	Vmme enen gebünden deff	107.
118.	Eyneme deüe tor herbergen	-
119.	Vmme hussokynge	-
120.	De de stat vor lopt	-
121.	Deuerye	109.
122.	Perde, horsen, sneden cledere, exen spele, smyde swerde, ossen	-
123.	Deuerye	-
124.	Vmme deffbant	-
125.	Röff	-
126.	Vmme deüerye edder roff	111.
127.	Vmme enen Ratmanne	-
112.	Hus hurent	-
113.	Hüre hus	-
128.	Wol wat koft vnde nycht betalt rede	-

	Side
Vm brollup	112.
Vm bothmen til brollup	114.
Brullops liys	-
Vm both til barnsøl	-
Vm skod af by	-
Barsølgang	-
Iorthfærth	-

APENRADER STADTRECHT.

Cap.		Seite
1.	Wat dat Wiff na Ehren Man schall Eruen.	181.
2.	Wener de Kinder mogen eschen ehres Vaders Erue....	-
3.	Vmme Schildt, Schwerdt vnd Speedt tho geuende......	-
4.	Der Kinder Erue schall vth in Brudtlachts Dagen......	182.
5.	Van uorbeteringe des vngedehlden Erues..............	-
6.	Wat ein Borger mach Eruen na siner Huszfrowen.....	-
7.	De Vader Eruet dat Kindt...........................	-
8.	Weme Eruet na Vader, Moder, Suster edder Broder..	183.
9.	Wo men olderlose Kinder Erue dehlen schall.........	-
10.	De Frunde van dem Lande scholen hir Erue uorwiszen.	-
11.	De Radt mach dat Gudt der Vormunder kinder bewahren.	-
12.	Nemandt mach Eruen Sunder he geue Ingeldt der Herschop.	184.
13.	We nicht darff Ingeldt geuen..................... ...	-
14.	Wouehll men tho Ingeldt geuen schall...............	-
15.	Isset dat Se suket edder Kranck sindt...............	-
16.	Wat Buerschop is vnd auer ein geidt.................	-
17.	Wo men Sweren mach vor Erffgudt..................	-
18.	Wo ein vnechte Kindt Eruen mach......	-
19.	Neen Burger schall buten der Stadt Schweren.........	185.
20.	Nemandt schall den andern vorklagen buten der Stadt..	-
21.	Vmme den de quadtlichen van dem Lande in der Stadt ruhmet....................	-
22.	Alle Inwaners scholen Stadtrecht holden...............	-
23.	Wo men den vagede tho Recht drifft.................	186.
24.	De Vaget vnd de Burger entfangen de Broke thohope..	-

Cap.		Seite
25.	Wo de andtwerden schall de dar schuldiget werdt......	186.
26.	Vmme einem de ein meen Eedt swerett................	-
27.	Wo ferne Stadt Vischer mogen vischen...............	-
28.	Vmme wat Sake de Sandtmenne scholen scheden......	-
29.	Vmme wat alle de Borger beleuet....................	187.
30.	We sin Brugge nicht maket in viff dagen............	-
31.	Wo lange de miss up der straten liggen mach.........	-
32.	Woferne ein sin Huss buwen mach....................	-
33.	(We der Herschop Straten bebuwet)..................	-
34.	Vmme de Erde de vnbeclaget blifft jahr und dach......	-
35.	Vmme Erde Pande vnd ander gudt tho uorsetten......	188.
36.	We dem anderen geldt effte gudt tho uorwahrende deit.	-
37.	Ein Islich beware des anderen gudt gelick sin egenen...	-
38.	Wo lange men toch (dach?) hebben mach tho schwerende.	189.
39.	Alles Wandt schall men mit Reepe meten.............	-
40.	Ein Gast schall neen vngesneden wandt uorkopen......	-
41.	Vmme Hoppen tho meten vnd Wass tho uorkopen....	-
42.	We Kop edder winkop nicht will holdenn.............	190.
43.	Nemandt schall wechflutten Sunder he geue thor Ortich.	-
44.	Vmme einem Landtbo van siner Erden tho dehlen.....	-
45.	Ein Landtbo mach sin Husz nicht vpbreken sunder willen.	191.
46.	Vmme Soldt wat Toch iss heele effte halff............	-
47.	Vmme vngetemede Deren tho holdende...............	-
48.	Vmme schaden tho beteren van getemede Derten.......	-
49.	Oft jennich Timmerholdt weme Dodede................	192.
50.	Nemandt schall grauen des anderen Erden mit unwillen.	-
51.	We der Straten grifft, de make se strax wedder.......	-
52.	Nemandt mach leggen vp der Straten dat hinder deit...	-
53.	We dar Soldt kofft vnd wat cloidt is.................	-
54.	Wat ein Beccker tho inganck geuen schall............	-
55.	De knaken howers geuen Ore Penninge tho inganck....	193.
56.	(Wat de Knakenhowers alle Jahr geuen scholen).......	-
57.	Wat de Schomaker tho inganck geuen scholen.........	-
58.	Vmme vnrechte Bermate..............................	-
59.	Wo duer men Ber vorkopen mach.....................	-
60.	Wo Timmerlude dem Vagede helpen scholen...........	-
61.	Van Hussbrandt vnd Vlockfuer........................	194.

Cap.		Seite
62.	Nemandt dröge Molt sunder haren Klede..............	194.
63.	Nemandt schall des anderen Huss breken..............	-
64.	Nemandt schall vnfredelichen in des anderen Husz gahen	-
65.	Wat Waldt is vnd de Hals vnd Gudt vorbricht........	195.
66.	We tho Dinge werdt geeschet schall (da?) andtwerden.	-
67.	We dar lauet de schall andtwerden..................	-
68.	Vmme Angelde vnd Tofftgelde..................... .	196.
69.	Wo men ein lachsocht vor Schuldt..................	-
70.	Nemande schall harbergen einem lachsochten Mann....	-
71.	Vmme Dodtschlag vnd fredeloss wardenn........	-
72.	De Broke in der Stadt vmme Dodtschlage.............	197.
73.	Nemandt schall feiden sunder he (sy) de Houetsaker...	-
74.	We wundet werdt de schall clagen sine Wunden......	-
75.	Wat Broke men geuen schall vor iszlich Wunden......	-
76.	Vmme Begetende vnd vnerlichen handell...............	198.
77.	Werpet ein den anderen int water mit gewaldt.........	-
78.	Vmme Broke vor Nottagen tho geuende.	-
79.	Ein Wiff de ein Hoer werdt geheten mach sich wehren.	199.
80.	Ein Maget de sich ledt locken mist ehr houetdehll.....	-
81.	Van schaden tho krigende in vntemelichen steden......	-
82.	Neen Echte Wiff hedt Hore sunder ehr Echte Man schuldiget ehr	-
83.	Ein vorwunnen Hor vorlust ehr Houetdehll...........	-
84.	Vmme wouehle eine Huszfrowe mach lauen edder uorpanden..................................	200.
85.	Vmme Fracht vnd Schip huer thogeuende	-
86.	Van Schiptollen tho geuende ehr men schepet..........	-
87.	Van Landttollen thogeuende ehr men reiset............	-
88.	Vmme schiptollen vor isslich last tho geuende.........	201.
89.	Wat Broke de Stuerman nimbt schall de Vaget miszen.	-
90.	Vmme Schipbroken gudt wo men dat frig hefft.........	-
91.	Wat ein vorsumig Schipper breken kan................	-
92.	Dat Schip vor den Klippen licht schall men bi bliuen..	-
93.	Vmme Stehlen in dem Schepe......	202.
94.	Neen gudt schall vth dem Schepe sunder Orloff........	-
95.	Wo einer sick mit siner Schipper schall entleggen......	-
96.	Wenner ein Gast sin Recht mach doen...............	-

Cap.		Seite.
97.	We vthlendich Minschen Eruen schall.................	202.
98.	Men mach ein Gast sin gudt bekummeren in sinem Affwesende	203.
99.	Wat ein Gast brickt de sick hir sleidt............. ..	-
100.	Wat ein Gast brickt de valsch gudt vöret.....	-
101.	Wat ein Borger brickt de valsch gudt föret...........	-
102.	Vmme Steuene Breue tho nemende..................	-
103.	Wo ein man der Stadt Recht vorbreken kan..........	204.
104.	Wat men lachbeden schall...........................	-
105.	Wat dar schötet werdt schall vast bliuen............	-
106.	De Vaget mach nicht lachsoken sunder des Rades willen.	-
107.	Alle Tuchenisse schall thouorn scheenn...............	-
108.	De Vaget mach neen Borger nemen allein............	205.
109.	Dinge werdt geendiget is alleine......................	-
110.	Der Radt schall neen Eedt vellen.....................	-
111.	Vmme wat losinge de Sandtmenne scholen scheden....	-
112.	Vmme Huss edder schip tho koepenn	-
113.	Vmme Huss tho hurende vnd Huer tho nehmende....	-
114.	Wo einer sick hebben schall bi sinem Deue..........	206.
115.	Wat de brickt de sin Deeff ledt lopen.........	-
116.	Wo ein Borger sich vor Deuerie schall weren.........	-
117.	De achter bunden Deeff schall men nicht uordomen...	207.
118.	Wat de brickt de einem Deeff harberget..............	-
119.	Wo men Husssokinge deit vmme Deuerie.............	-
120.	Alle Erde binnen Apenrade mach men nicht nehmen..	-
121.	Vmme Deuerie de bi dem werde edder werdinne werdt gefunden..........	208.
122.	Vmme vorbaden gudt sunder witlicheit tho kopen.....	-
123.	Ein Landtman mach sinen Deeff nicht wech foren	-
124.	Nemandt binde den Anderen sunder Deuerie	-
125.	Wat de Brickt de dar Rouet.............	209.
126.	Vor grote Sake scholen beide Parte Borge stellen......	-
127.	Woll Radtlude in vnd affsetten scholen...............	-
128.	Van lachsocht Gudt schall de Huere ersten aff........	-
129.	Ein Husshere mach sin Husshure vthwarderen...	210.
130.	Wat men vor schuldt vthpanden mach................	-

HADERSLEVS STADSRET.

Cap.		Side
1.	Bysens Fædrifft	233.
2.	Hure langt Byfrith winner	-
3.	Um Tollmærki	234.
4.	Toll hør Hertogen til	-
5.	Hure miket Men skulle tolle	-
6.	Um Vin Toll	235.
7.	Um Sundleghe til Asnes	-
8.	Um Byrett	-
9.	Um Bylag	-
10.	Um Arff	-
11.	Um Arfkøp	236.
12.	Huo Weri skal were	-
13.	Og um Weric	-
14.	Um Sannendmen	-
15.	Om Neffning	237.
16.	Um Brøthe mellom Hertog og Bymæn	-
17.	Um Byman bryter with anden	-
18.	Um Husfrith	238.
19.	Um Herwerki	-
20.	Um Valdtæchte	-
21.	Om Saar og Hug	-
22.	Um Raan	239.
23.	Um Tiuffneth	-
24.	Um Mordbrand	240.
25.	Um Giald	241.
26.	Um Wethsetting	-

Cap.		Side
27.	....	241.
28.	Om Køp a Toræge....................................	-
29.	Hure møget Gest ma sælle..........................	242.
30.	Om Malewersel......................................	243.
31.	Um Tofftleghe......................................	-
32.	Om Skiprætt..	-
33.	Of Skipman bryder with annen.......................	-
34.	Om Styremens Rett og Skipers	-
35.	Om them ther Øll sæle..............................	244.
36.	Um Backer Rett.....................................	-
37.	Um Bothe Quinne....................................	245.
38.	Um Toffte. — Bysens Fædrifft i Synnen..............	-
39.	Wore Byrett..	246.

THORD DEGNS ARTIKLER
I DEN LÆNGERE DANSKE AFFATTELSE.

Cap.		Side
1.	Vm wanloph	261.
2.	Om clerck oc legmans befaling ran at delæ	-
3.	Om sannementz tingsteffningh	-
4.	Om fiskerij	262.
5.	Om skou skiffthe	-
6.	Om clerck oc legman berries	-
7.	Om man giøres fritløss met stockeneffnd	-
8.	Om kiøpings sannemen oc neffninghe	-
9.	Om skouhug	263.
10.	Om man dømer vrett dom	-
11.	Om fritløs sworen man aff sannemen	-
12.	Om witnæ aa beggi sidher pa en sagh	-
13.	Om hionelags mandraph	264.
14.	Om sannementz eed oc stockeneffndz eed	-
15.	Om konings steffningh	-
16.	Om vdleffuen man man eller vwittigh	-
17.	Om bradøth i kiøpingh	-
18.	Om mandrap i horsengh oc sannementz tugh	265.
19.	Om qwinnæ tyffnetz rett	-
20.	Om opne breffwes fasthed	-
21.	Om pantte iord	-
22.	Om arff bether arff i alle skiffthe	-
23.	Om forwundhen man vdi stockeneffnd	266.

Cap.		Side
24.	Om logbwdhen iord til thinghe oc vlogbudhen..........	266.
25.	Om igild oc twigild..................................	-
26.	Om tingstock oc alminnigh broo brytes................	-
27.	Om tiændhe fellugh...................................	-
28.	Om sagsøghers gield effter mandødh...................	267.
29.	Om bekend boor pa tinghe.............................	-
30.	Om mandrap i felugh dagh	-
31.	Om thingfriid..	-
32.	Om wyrdnings iord for falsmaal.......................	268.
33.	Om skotzmaal...	-
34.	Om almynnigh tingsteffningh..........................	269.
35.	Om fritløsman..	-
36.	Om man ietter annen sit gotz at selliæ...............	-
37.	Om husfrith oc kirkefrith............................	-
38.	Om qwinnes lagbywelsæ til tinghæ.....................	270.
39.	Om logh at giffuæ lagtyme dags fore helligh..........	-
40.	Om tyuff...	-
41.	Om stockeneffndz eedh................................	271.
42.	Om raadesagh oc budh.................................	-
43.	Om biscop fester logh eller hans official	-
44.	Om loghfordeelt man siær annen tiænnist..............	-
45.	Om testamente	272.
46.	Om ølsale, hwat tønne øl skal gieldæ.................	-
47.	Om gerslæ for winther sedh oc worsed.................	-
48.	Om kyøns neffnd oc stockeneffnd......................	-
49.	Om wold oc welde oc woldsman, ther skyffling ywergor.	273.
50.	At foghet maa ey forfylge nogher sagh aa sit ting.. ...	-
51.	Om falske witnesburdh................................	-
52.	Om then sag man ey er tingsteffnd til................	-
53.	Om qwinne krenckes oc borttføres eller vndlockes.....	274.
54.	Item om qwinne krenckes oc vndføres..................	-
55.	Om heffnd effther mandød.............................	-

Berichtigungen.

Seite 44, Zeile 11 v. o. lies: keine feste (bestätigte) Skraa, statt „kein festes (bestätigtes.“)

Ebenfalls dürfte einige Male jütsches Lov, wo es ohne „ “ steht, in Low zu verändern sein.

Tab. 1.

Slesvigs gamle Stadsret § 7–8.

Item Mulier que nubere uult secundum legem slesui=
censium . moriente marito . In diuisione hereditatis . di-
midium possessionis accipiat . Insuper etiam tres marcas pro dote .
et lectum integrum . Si habet liberos . liceat exigant
patrimonium . quando uoluunt . Si uero pater superuixerit . uxore mor-
tua : nulla lege . filii a patre patrimonium exigant . donec pater
aliam duxerit in uxorem . Quicumque tamen filiorum . patris expo-
nere tenetur . iii . marcas . et scutum . et gladium . et lanceam .
si sit facultas exponendi .

Das neuere schlesw. Stadtrecht Cap. 13. 18

Isset dat de moder dōt is. vn̄ dat kint na
steruet. so behelt de vader alle erfgud. al
were ok dat kint afgedeelet. noch volget
dat dem vader. des geliken isset myt der
moder were dat de vader storue.
Van erfdelinge brodere vn̄ Sistere
Negest dem vader vn̄ der moder in der erf
delinge. so neme de broder de helfte. de
suster dat drudde deel. Men na des broders
edder der suster erfdelinge. so scolen broder
vn̄ suster to liker deele nemen Der lerde
We scal scheden sulfwalt vn̄ afhouwinge
Van sulfwalt an vrouwe. vn̄ van afhowinghe
eynes leedes. vn̄ van eynem doden mynsche
schole dree radlude vthe dem gantze rade
myt eynem lothe gekorn de sake vorvarn.
vnd vppe der drier eed de stucke bescher
men edder vynighen Van schedinghe des
arigen geschcen dat i dem Stadvelde schut
Alle arch dat dar schut an der Stadvelde.
dat dar gehere to wickbelde. schole der
Stad landmanne de sake vorvare vn̄ dar
vp richten Van schedinge des arge geschcen
twisschē reshale vn̄ haddeboth ꝛc
Vortmer alle arch dat dar schuet twisschē
reshale vn̄ haddaboth sud vn̄ allent wat
dar schuet twisschē hethebysand vn̄ hadde
bothsude. vn̄ ok vppe der Slesywyker velt
marke. scole der Stad landmanne de sake
vorvare vn̄ dar vp richte We scal schede
erfdelinge. twidracht der erve

Flensb. Stadsret fra sidst i Cap. 64 til sidst i Cap. 68.

ien sinnæ . oc ei mieræ husæ laghsot man.
Hwo sum laghsot man husær oc hær bærighær; giald foghæt thre mark.
Af byman thæm mandrap.
Adræpær byman i by . oc wær fulth lfos sworen af atæ sānind men . tha scal han botæ landz hræ fyrtiugh mark . oc by fyrtiugh mark . oc døthæns frænd dær thrinnæ atan mark . oc ien mark gulz thæ hietær garsum . sno sii i all dan mark riki ær won . Wtæn fæld han boot fyr en sannind men kumær til . tha botæ biscop tolf mark til thegnhæn
Af landz man dræpær drap . giald .
i by landz man eldær byman . oc wær fæld mæth aat sānind men . eld gripen with færskæ gning . botæ landz hræ fyrtiugh mark . oc by . oc døzæns arfing sno sum fyr ær sagh ættæ saal af byman .
Engi landz man maa delæ ættæ saal

Flensb. Stadtrecht Cap. 66–67.

Sleit ey̅ borger ene anderē bor
ger dot yn der stat vn̄ wert vre=
delos sworē va̅ viij sautmans
so scal he botē dem̄ landesherē
xl mark vn̄ der stat xl mark
vn̄ des dodē vrundē drie xviij
mark vn̄ ene mark goldes de
het gortzem Also id yn alle dene
markē ene woinheit is Sonder
vestet he bote er de sautmans
der to kamē So betere he der
herscop xij mark to sonegelde

Vme dotslach

Est ey̅ lantmā sleit dot in der
stat ene lantma edder borger
vn̄ wert vorwunē mit viij saut=
mane edder grepē mit verscher

n fasting

In nomine patris et filii et spiritus sancti amen. Hec sunt consules et cives in oppido
et consulibus xii ordinati dicti mst bek abbenradas. Item nullum byfrith super
est delictum notorium amendat delinquens absque legibus. Item nullum byfrith
hospes vel super. Si delictum est notorium si non legaliter se excuset.
Samal opner et bolsthorp cum sua pecunia ibidem emit a possessoribus et vasis
emendat advocato tres marcas denariorum. Item consules exigere debent et recipere
dimidietatem illorum. Qui non solventibus recipiat tibi weth pand presentibus
pro bove iiii denarios pro vacca unum pro ove ii denarios pro porco ii denarios. Huiusmodi theolonium
civium. Item hospes cum nam sua veniens emat pro se et sociis suis communi
et dimidietas consulibus. Alia bona in foro non emant exceptis equis et equ...
Item si hospes hospicium mansuam apud nos super debitas si habet aptas lin...
borch pede posito iurans quod in ista civitate non habet cognatos vel amicos qui in
suis delictis vel potest habere promissores bonos pro se. Item nullus hospes captivari
debet ... Item qui discernere debent super mandorch waldreef et ... q
qui discernent super hussfrith hamsoken et furto habentes consilium suum cum senioribus
civium conveniat super debitas vel aliquibus delictis conveniant. Faciet cum
conquerenti quod ab ipso iuste exigitur et iii denarios pro pena advocato iii et
nicholai ... hoc idem debet observari. Item nullus civis de oppido

